

REVISTĂ DE CULTURĂ

A.-M. ROMAN-NEGOI

G. NUSSBÄCHER

I. LAZĂR

V. RUS

C. BĂJENARU

C. TĂNASE

M. RADU

D. DEMŞEA

G. MUNTEANU

I. TĂNASE

G. FARAON

E. MUSCĂ

D. E. GORON

S. RADU

G. BODA

I. COŞEREANU

L. BUNACIU

M.-V. BENE

R. POPICA

A.-M. ZAMFIR

D. IONESCU

L. DOMOCOŞ

CONSILIUL JUDEȚEAN BRAȘOV,
MUZEUL „CASA MUREȘENILOR“ BRAȘOV

TARA BÂRSEI
revistă de cultură

BRAȘOV
2005

ȚARA BÂRSEI (fondată în 1929)
Revistă de cultură editată de
Muzeul „Casa Mureșenilor“ Brașov
Piața Sfatului nr. 25, cod 500025
Tel./fax: 0268-477864
e-mail: casa_muresenilor@yahoo.com
http://www.muzeulmuresenilor.ro

Colegiul de redacție: Valer Rus – redactor responsabil
Ovidiu Savu
Cristina Seitz

Tipărit la:
S.C. GRAPHICA PRINT S.R.L.
Brașov, 500015 - str. Cerbului 26
Tel.: 0744 300505, 0722 210146
Tel./Fax: 0268 410146
www.graphicaprint.ro

Lector și corector: Carmen Andrei

* Corectura a fost făcută prin aplicarea noilor norme impuse de *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, apărut sub egida Academiei Române, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

ISSN 1583-3119

Autorii își asumă responsabilitatea pentru afirmațiile cuprinse în lucrările lor.

CUPRINS

ISTORIE

Ana-Maria ROMAN-NEGOI	
<i>Personalități ale secolului al XIX-lea despre Gheorghe Șincai: omul și opera</i>	5
Gernot NUSSBÄCHER	
<i>Tipograful brașovean Johann Gött (1810-1888)</i>	9
Ioachim LAZĂR	
<i>Aron Densușianu și înființarea ziarului „Orientul latin“ de la Brașov</i> ...	14
Valer RUS	
<i>Correspondența lui Aurel Mureșianu cu familia sa păstrată în Arhiva Mureșenilor. Anii de început: 1864-1877 (II)</i>	24
Constantin BĂJENARU	
<i>Contribuții referitoare la activitatea politică a lui Ion Codru-Drăgușanu (1818-1884)</i>	59
Cristina TĂNASE, Măriuca RADU	
<i>Virgil Onițiu – autor de manuale școlare</i>	65
Dan DEMȘEA	
<i>Doctorul în medicină Ioan Hozan și brașovenii</i>	79
Gheorghe MUNTEANU, Ionuț TĂNASE	
<i>George Moroianu – apostolul unirii tuturor românilor</i>	98
Gheorghe FARAON	
<i>Augustin Bunea – cărturar din Țara Oltului</i>	101
Elena MUSCĂ, Doru E. GORON	
<i>Augustin Paul – publicist și diplomat român</i>	107
Sorin RADU	
<i>Elita conservatoare și problema modernizării sistemului electoral din România la sfârșitul secolului al XIX-lea</i>	112
Gherghina BODA	
<i>Corneliu Diaconovich și expoziția națională a Astei din anul 1905</i>	123
Ioana COȘEREANU	
<i>Secolul al XIX-lea și personalitățile sale – junimistul Petru Th. Missir</i> ...	133
Lucia BUNACIU	
<i>Amintiri despre Aurel A. Mureșianu</i>	136
Marcel-Valeriu BENE	
<i>Un Român din diaspora: Traian Vuia</i>	142

ARTĂ

Radu POPICA

Johann Ölhan senior – un pictor brașovean din secolul al XVIII-lea 145

Anca-Maria ZAMFIR

Ion Codru-Drăgușanu și monumentele europene 151

Doina IONESCU

*Activitatea pictorului Simion Silaghi-Sălăjeanu în ținuturi hunedorene,
în perioada 1808-1848* 160

LITERATURĂ

Lorena DOMOCOȘ

Anotimpuri brașovene 173

***

Laureații Festivalului-concurs de poezie „Andrei Mureșanu“ 175

Lista autorilor 179

Notă:

Lucrările publicate în acest număr au fost prezentate la Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei“ cu tema „Secolul al XIX-lea și personalitățile sale“, Ediția a IV-a, 21-23 aprilie 2005.

Ana-Maria ROMAN-NEGOI

PERSONALITĂȚI ALE SECOLULUI AL XIX-LEA DESPRE GHEORGHE ȘINCAI: OMUL ȘI OPERA

Secolul al XIX-lea – secolul afirmării națiunilor – a cunoscut în spațiul românesc, dincolo de fluctuațiile politice, transformările sociale sau economice, și o reactualizare a interesului pentru viața și activitatea Școlii Ardelene, pe coordonatele unui apel la memorie. Reprezentanți ai elitei românești, intelectuali prin formație și revoluționari prin acțiune, și-au focalizat atenția asupra marilor figuri ale secolului al XVIII-lea: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, ca suport al obiectivelor naționale ale timpului. Perioada prepașoptistă a reprezentat în Transilvania un timp al deshumerii și inventarierii biografiilor corifeilor Școlii Ardelene, dintre care figura lui Gheorghe Șincai¹ se detașează prin dimensiunile și importanța operei sale capitale, *Hronica românilor*². Modul de receptare s-a realizat pe coordonatele epocii, dominate de Romanticism, care va imprima raportărilor și abordărilor nota specifică care a condus la cristalizarea unor imagini-tip ce vor supraviețui de-a lungul secolelor. La 1839 George Bariț lansa un apel la scrierea istoriei vieții corifeilor renașterii ardeleni: „Pentru Dumnezeu, dar biografia lui Petru Maior, Șincai, Clain și încă a unora, nimeni n-are râvnă din viețuitori să o lucreze? Oh, ce merit ar fi acesta!”³.

Astfel, la jumătatea secolului al XIX-lea, noua istoriografie romantică va propulsa valorile naționale în ideologia politică a celor trei Țări Române. Influența lui Șincai, alături de a celorlalți reprezentanți ai Școlii Ardelene, a fost una preponderentă. Ideile promovate au fost preluate de generația pașoptistă, ca suport al acțiunilor și tipurilor de discurs istoric sau politic profesate. Pe aceleași coordonate, dimensiunile și semnificațiile operei pentru procesul constructivismului identitar românesc au făcut obiectul unor preocupări constante, individuale sau colective. Fie că se fac referiri ocazionale, generate de un context particular, fie că se inițiază demersuri concrete în vederea editării lucrărilor, generația Școlii Ardelene trăiește în secolul al XIX-lea prin pașoptiști, al căror apel la memorie este relaționat direct cu obiectivele naționale. Nicolae Bălcescu considera că „mișcarea națională din secolul al XIX-lea a fost pregătită de acea lucrare înțelegătoare ce eși din munții învățatei Transilvanii unde prin lucrările învățaților și prin insurecție se calcă cu pași iuți pe calea progresului”⁴.

În legătură cu Gheorghe Șincai, direcțiile de investigație inaugurate în secolul al XIX-lea au vizat în primul rând problema editării *Hronicii*, ca operă fundamentală a românilor – acest aspect și preocupările, raportările și aprecierile istoricilor veacului fiind conexe. Personalități ca Mihail Kogălniceanu, August Treboniu Laurian sau Alexandru Papiu Ilarian și-au legat numele de acest efort restaurator, subsumat idealurilor naționale promovate în cele trei Țări Române. Indirect, erau surprinse astfel și dimensiunile biografice ale istoricului român, poziția și rolul jucat în epoca sa. Într-o primă etapă, nevoia cunoașterii operei istorice a lui Gheorghe Șincai a fost popularizată prin

---

¹ Grigore Ploșteanu, *Receptarea personalității și a operei lui Gheorghe Șincai (până la 1918)*, în „Libraria. Studii și cercetări de bibliologie”, Târgu-Mureș, nr. III, 2004, p. 167-198.

² Titlul cel mai cunoscut al lucrării este *Hronica românilor și a mai multor neamuri ...*

³ George Bariț, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 13, 1839, p. 97.

⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere*, Ediție critică de George Zane, București, 1940, vol. 2, p. 101.

publicațiile vremii care se bucurau de audiență semnificativă: „Magazin istoric pentru Dacia“, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, „Gazeta de Transilvania“, „Arhiva românească“. Deceniul cinci al secolului al XIX-lea deschidea, prin Mihail Kogălniceanu, discuțiile despre necesitatea tipăririi *Hronicii* lui Gheorghe Șincai: „Noi nădăjduim – spunea acesta cititorilor «Arhivei românești» în anul 1840 – că Vida se va grăbi în a înzestra pe publicul românesc cu acest cap d’operă a erudiției“⁵. În calitate de fost elev al lui Gherman Vida (posesor al unei copii a *Hronicii* achiziționate la Viena în anul 1833 și autor al unei prime ediții incomplete), Mihail Kogălniceanu a avut posibilitatea de a intra în contact cu manuscrisul lucrării, de a-i înțelege semnificațiile reale și imediate pentru istoria națională.⁶ Păstrând proporțiile, Mihail Kogălniceanu poate fi considerat primul biograf al lui Gheorghe Șincai, multe din articolele sale din revistele „Dacia literară“ și „Arhiva românească“ avându-l ca subiect pe iluministul român și constituind un stimul al generației sale în inițierea unor demersuri serioase privind editarea operei. „*Hronica* lui Șincai este un lucru atât de mare, atât de prețios, încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află adunate și nu stau la îndoială a zice că, cât *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie.“⁷ Apelul lansat de Mihail Kogălniceanu găsește ecou în publicațiile timpului, care îl vor prelua și reproduce într-un gest de solidaritate intelectuală.⁸ La 1841, George Bariț, redactorul „Foi pentru minte ...“, va însoți reproducerea articolului lui Kogălniceanu de impresiile personale față de problema editării operei lui Șincai: „Când am cetit mai întâi această biografie, nu în Arhivă ci în Dacia literară din 1840, deși singur între patru păreți, m-am aprins în față de bucurie și de rușine. Șincai transilvan și noi încă transilvăneni ... Domnul meu, îți mulțumim pentru aceste daturi interesante din viața lui Șincai /.../ fie ca ele să dea prilej altora de a scoate la lumină mai multe“⁹. Prima jumătate a secolului al XIX-lea înregistrează însă numai eforturi particulare de editare a operei lui Șincai, condiționate de aspectele financiare și concretizate în ediții incomplete, de care se leagă numele lui Gherman Vida, în 1843, și al lui Alexandru Gavra, în anul 1844.¹⁰ Chiar dacă parțiale, edițiile au fost apreciate prin prisma strădaniilor de a scoate la lumină o lucrare fundamentală pentru istoria națională.

Pe aceleași coordonate, ale apelului la memorie, a doua jumătate a secolului al XIX-lea va determina generalizarea eforturilor de editare a cronicilor românești, cărora li se asociază numele lui Nicolae Bălcescu în Muntenia și Mihail Kogălniceanu în Moldova.¹¹ Este un timp al intensificării eforturilor la nivelul cercurilor oficiale, în privința editării *Hronicii* lui Șincai, așa cum rezultă din corespondența vremii, purtată în principal între Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova și Episcopia Unită din Oradea.¹² La recomandarea lui Mihail Kogălniceanu, domnitorul Grigore Alexandru Ghica a cumpărat manuscrisul complet al *Hronicii* lui Șincai¹³, aflat în posesia lui

⁵ Mihail Kogălniceanu, *Gheorghe Șincai*, în „Arhiva românească“, Ediția a II-a, 1860, p. 4.

⁶ G. Potra, V. Curticăpeanu, *Istoricul tipăririi și difuzării Cronicii lui George Șincai*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca“, nr. XVI/1973, p. 85.

⁷ Mihail Kogălniceanu, *Gheorghe Șincai*, în „Dacia literară“, 1840, partea a II-a, p. 217. A se vedea în aceeași direcție revista „Arhiva românească“, Ediția a II-a, Iași, 1860; Mihail Kogălniceanu, *Opere. Scrieri istorice*, Ediție critică de Andrei Oțetea, București, 1946.

⁸ Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, p. 91-92.

⁹ George Bariț, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, nr. 12, 1841, p. 95.

¹⁰ G. Potra, V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 83-91; Mircea Popa, *Noi date privind activitatea lui Alexandru Gavra*, în „Ziridava“, nr. XII/1980, p. 589-593.

¹¹ Ioan Chindriș, *Alexandru Papiu-Ilarian. Un om devotat istoriei*, în „Transilvanica“, Cluj-Napoca, Editura Cartimpex, 2003, p. 321; Traian Rus, *Preocupări pentru tipărirea operei lui Gheorghe Șincai în secolul al XIX-lea*, în „Marisia“, nr. X, 1980, p. 705.

¹² Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori. Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*, București, 1924, p. 82-121.

¹³ G. Potra, V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 92.

Gherman Vida, făcând recomandări exacte în privința editării care urma să păstreze „nealterat textul originalului /.../ spre a se putea răspândi în mâinile tuturor și mai ales ale junimei, pentru care istoria țării este învățătura cea mai neapărată”¹⁴.

Eforturile lui Mihail Kogălniceanu în această direcție au fost dublate de cele ale lui August Treboniu Laurian, revenit în viața publică din Moldova, după evenimentele din anul 1848, în calitate de inspector general al învățământului de aici. Mihail Kogălniceanu a fost cel care a intervenit pe lângă domnitorul Ghica în vederea completării comisiei care se ocupa de editarea *Hronicii* cu August Treboniu Laurian, a cărui experiență la „Magazin istoric pentru Dacia” putea fi numai benefică pentru scopul urmărit.¹⁵ Atât Mihail Kogălniceanu, cât și Treboniu Laurian erau buni cunoscători ai operei lui Șincai și ceruseră publicarea ei, Kogălniceanu încă din 1840, iar Treboniu Laurian, după cum rezultă dintr-o scrisoare de la Viena din 16 mai 1852, urmărise soarta istoricului român.¹⁶ Pe toată perioada de tipărire, August Treboniu Laurian a controlat întreg procesul, a făcut corecturile personal, iar la 4 iunie 1853 primele 2 volume erau prezentate de comisie domnitorului, cu bucuria că în sfârșit „s-a putut da la lumină o scriere atât de folositoare și de importantă”¹⁷. Aprecierile comisiei față de importanța manuscriselor lui Șincai erau unanime: „... literatura noastră nu are altă carte care să cuprindă atâtea mii de documente necunoscute, atâtea facturi interesante pentru întâeași dată scoase la lumină și care să ne deschidă un orizon așa de largu în câmpul istoriei naționale ca și colecția lui Șincai ...”¹⁸. Prin ediția de la Iași și prin studiul biografic semnat de August Treboniu Laurian s-au pus bazele studiilor științifice consacrate *Hronicii* și vieții lui Gheorghe Șincai. Acest studiu biografic cuprinde un prim portret al lui Șincai, preluat de istoriografia românească și transmis prin timp sub diferite forme de prezentare: „Toți mărturisesc că Șincai au fostu omu de statură de mijlocu, mai multu ososu decât cărnosu, cu umerii largi și peptulu eșitu în afară, capulu mare, fruntea largă, sprâncenele negre, ochii mari și plini de focu, fața rumenă, puțin cam ciuntită de vărsatu. Elu vorbea apăsatu, bine articulat; avea un glasu sonoru, în mersulu starea și toată purtarea sa înfătoșa un om plin de încredere și siguru în lucrarea sa; însufla respectu privitorulu, era însă vesel și foarte plăcutu în soțietate”¹⁹. Prima ediție integrală a *Hronicii* nu a rămas fără ecouri, semnificative în acest sens fiind aprecierile lui George Bariț: „Această *Hronică* servea de felinar minunat pentru ca scriitorii să poată străbate la lumina lui mai departe, prin întunecimea veacurilor”²⁰.

Schimbările survenite în urma înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin au condus la necesitatea unei noi ediții a *Hronicii*, proces aflat sub coordonarea Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice, prin Grigore Tocilescu, și concretizat în anul 1886 prin ediția de la București, care beneficiază de studiul introductiv semnat: Alexandru Papiu Ilarian.²¹ De numele său se leagă reconstituirea vieții și operei lui Șincai în condițiile unei epoci istorice mai bine edificate asupra conceptului de originalitate. Studiul de proporții monografice *Viața, operele și ideile lui Georgiu*

¹⁴ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian (1810-1881)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 143.

¹⁵ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *op. cit.*, p. 144; Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 16-27.

¹⁶ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *op. cit.*, p. 145.

¹⁷ G. Potra, V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 94; Traian Rus, *loc. cit.*, p. 709.

¹⁸ Traian Rus, *Unele documente privind Cronica lui Gheorghe Șincai*, în „Revista arhivelor”, IX, nr. 2, 1966, p. 302; Idem, *loc. cit.*, p. 705-711.

¹⁹ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri ...*, Studiu introductiv de August Treboniu Laurian, Iași, Tipografia Româno-franceză, 1853, Tom I, p. XIV.

²⁰ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe 200 de ani din urmă*, Sibiu, 1861, vol. III, p. 102.

²¹ G. Potra, V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 96.

Șincai din Șinca – discursul său de recepție la Academie²² – reprezintă o analiză a travaliului șincaian, marcată de un stil propriu, care înregistrează nu de puține ori scăpări romantice la adresa personalității istoricului român: „Tu ne-ai redat conștiința de noi înșine, sămânța nepieritoare a latinității în noi tu o ai reînviat; tu ai făcut a se recunoaște frații din depărtare care mult își uitaseră unii de alții pentru că a limbii carte tu cel dintâi o ai deschis, istoria dacilor tu o ai smuls din ascunzătoarele inimicilor sempiterni ai numelui român”²³. Lucrarea deschidea, în secolul al XIX-lea, seria monografiilor consacrate lui Gheorghe Șincai, concentrate pe reconstituirea aspectelor multiple legate de viața și operele istoricului român, pe fixarea poziției și rolului jucat în epocă alături de ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene.

Interesul pentru opera și personalitatea lui Gheorghe Șincai nu a fost unul exclusivist în secolul al XIX-lea, ci a mers în paralel cu preocupările pentru operele celorlalți învățați ardeleni, Samuil Micu²⁴ fiind în acest sens un bun exemplu. Ideologia perioadei pașoptiste și postpașoptiste a apelat constant la argumentele istorice ale Școlii Ardelene, îmbrățișând chiar și exagerările purismului latin²⁵, toate subordonate efortului de afirmare identitară. Secolul al XIX-lea a cunoscut o reactualizare a tezelor secolului al XVIII-lea construite pe dreptul istoric și dreptul natural, raportarea la marile figuri ale scrisului istoric românesc fiind relaționată direct cu obiectivul afirmării identității naționale unitare a românilor. Fie că s-au manifestat în preocupări individuale, fie în preocupări colective, apelurile constante la Școala Ardeleană, la operele reprezentanților săi, venite din partea elitelor intelectuale și politice, au cristalizat un proces care a asigurat conservarea și transmiterea valorilor istoriei și culturii românești, a memoriei românilor.

---

²² Alexandru Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursul de recepțiune cu răspunsul lui Giorgiu Barițiu*, București, 1869.

²³ Ioan Chindriș, *op. cit.*, p. 323.

²⁴ Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, p. 429-457.

²⁵ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 436.

Gernot NUSSBÄCHER

TIPOGRAFUL BRAȘOVEAN JOHANN GÖTT (1810-1888)

La o sesiune științifică de comunicări având tematica „Secolul al XIX-lea și personalitățile sale“, ținută la Brașov, nu putea să nu fie prezentată și personalitatea tipografului brașovean Johann Gött, care a marcat într-un mod aparte istoria culturală a orașului de la poalele Tâmppei timp de peste o jumătate de secol. De aceea încercăm să prezentăm în continuare, pe scurt, viața acestui om deosebit.

Johann Gött s-a născut în localitatea Wehrheim, în regiunea Taunus, situată la vreo 25 km nord-vest de Frankfurt am Main, la data de 10 decembrie 1810.¹ Meseria de tipograf a învățat-o la Frankfurt am Main, oraș cu o bogată tradiție tipografică încă din secolul al XVI-lea. Tot acolo și tot din secolul al XVI-lea s-au ținut renumitele târguri de carte.

Înainte de împlinirea vârstei de 20 de ani, tânărul Johann Gött a plecat în obișnuita călătorie de calfă, pentru a-și perfecționa cunoștințele profesionale. Stațiuni ale acestei călătorii au fost Berlin, capitala Prusiei, apoi Breslau (azi Wrocław), reședința Sileziei, după aceea Viena, capitala Imperiului Austriac. În continuare, Johann Gött a lucrat la Graz în Austria, în orașul Trieste de la Marea Adriatică (atunci încă situat în Imperiul Austriac), apoi a trecut la Pesta în Ungaria și de acolo a ajuns la Sibiu, în Transilvania, unde a lucrat scurt timp. De la Sibiu, tânărul Johann Gött a trecut prin pasul Turnul Roșu și a venit la București, capitala Țării Românești. După o scurtă ședere acolo el a plecat la Brașov, unde a ajuns în anul 1832, după mai mult de doi ani de călătorie.

La Brașov, pe strada Vămii, la nr. 10 (azi nr. 11) exista tipografia familiei Schobeln, succesoarea tipografiei lui Honterus, înființată cu aproape trei secole mai înainte (1539). Proprietarul de atunci era Franz von Schobeln, în acea vreme senator și membru al Magistratului Orașului Brașov (consiliul orașului).² După moartea tipografului Friedrich August Herfurth, la sfârșitul anului 1830, venirea tânărului Johann Gött – atunci în vârstă de numai 22 de ani – a umplut un gol în funcționarea tipografiei. Cu experiența și cunoștințele sale profesionale, el a devenit în scurt timp sufletul tipografiei. În anul 1833 tipărește prima dată cu mențiunea „cu literele lui Johann Gött“, iar la 10 ianuarie 1834 cumpără tipografia pentru suma de 3333 taleri. În același an se căsătorește cu o fiică a meșterului butnar Peter Arzt și obține dreptul de cetățean al orașului Brașov în anul 1835.

La numai câteva zile de la cumpărarea tipografiei, pe 21 ianuarie 1834, Johann Gött solicită Magistratului Orașului aprobarea publicării unui ziar săptămânal, cererea fiind înaintată Guberniului Transilvaniei chiar a doua zi.³ Un prim răspuns al Guberniului, datat 10 februarie 1834, sosește la Brașov la 6 martie 1834 și solicită un raport detaliat asupra petentului. Raportul este întocmit de către notarul orașului Brașov, Joseph Franz Trausch – cunoscutul istoric de mai târziu – și expediat către Guberniu, cu data scrisă de 12 martie 1834, la 17 martie. Din raport rezultă că Johann Gött avea certificate de la tipografiile Wenner din Frankfurt am Main și Blasing din Laibach (azi Ljubljana în Slovenia). Ca loc de origine al lui Johann Gött este însă menționată localitatea Bockenheim, care se află pe malul drept al râului Main, vizavi de Frankfurt am Main. Senatorul Franz von Schobeln a dat și el un certificat, din care rezultă purtarea morală și corectă a lui Johann Gött și pregătirea sa

¹ Pentru biografia lui Johann Gött vezi în principal: Hermann Tontsch, *Die Honteruspresse in 400 Jahren*, Brașov, 1933, p. 70-74.

² Friedrich Stenner, *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt)*, Brașov, 1916, p. 129.

³ Arhivele Naționale Brașov, Fond Primăria Brașov, *Actele Magistratului Brașov*, Anul 1834, nr. 213.

profesională, subliniind că știe să tipărească și cărți românești, care se vând și în Țara Românească. Johann Gött va trebui să prezinte manuscrisul ziarului, înainte de imprimare, comisiei de cenzură din Brașov.⁴

Guberniul Transilvaniei aprobă la 30 decembrie 1834 – sosire la Brașov pe 2 februarie 1835 – solicitarea lui Johann Gött pentru publicarea unui ziar săptămânal, cu condiția ca textele să fie prezentate în prealabil comisiei filiale de cenzurare a cărților din Brașov, iar câte un exemplar din fiecare ziar să fie trimis Cancelariei Aulice Transilvane de la Viena. Anexele la cererea lui Johann Gött, instrucțiunea pentru redactorii ziarelor și un rezumat al aprobării au fost predate lui Gött spre conformare.⁵

Cu toată aprobarea primită, publicarea ziarelor a întârziat din diferite motive.

Dăm, în continuare, datele primelor publicații periodice tipărite de Johann Gött:

1 decembrie 1836 – număr de probă pentru *Foaia Duminecii*;

2 ianuarie-25 decembrie 1837 – *Foaia Duminecii*, pe cheltuiala lui Rudolf Orghidan și Dimitrie Marin⁶;

24 mai 1837-22 martie 1849 – *Siebenbürger Wochenblatt*⁷;

24 mai 1837-29 decembrie 1837 – *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publizität*, supliment literar la *Siebenbürger Wochenblatt*;

3 și 10 iulie 1837 – *Foaie de săptămână din Transilvania*, două numere de probă⁸;

1 decembrie 1837-26 decembrie 1839 – *Erdélyi Hirlap*, cu suplimentul literar *Mulattató*⁹;

5 ianuarie 1838-1858 – *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandeskunde*¹⁰;

12/24 martie 1838 – *Gazeta de Transilvania*¹¹;

2 iulie 1838-1 martie 1849 – *Foaie pentru minte, inimă și literatură*¹²;

13 ianuarie 1840-1848 – *Der Satellit* și *Intelligenzblatt*, suplimente la *Siebenbürger Wochenblatt*.

În legătură cu publicarea celor două numere de probă din *Foaie de săptămână din Transilvania*, Guberniul Transilvaniei solicită explicații. Gött declară că aceste numere au fost doar niște traduceri după ziarele sale de limbă germană (pe care le-a prezentat comisiei de cenzură), că în prezent nu tipărește vreun ziar în limba română, însă solicită aprobarea pentru publicarea unui ziar românesc. Magistratul Orașului Brașov a recomandat Guberniului aprobarea cererii lui Johann Gött, menționând totodată că unul din membrii comisiei de cenzură, Joseph von Wentzel, judele orașului și districtului Brașov¹³, bun cunoscător al limbii române, a declarat, în sesiunea Magistratului, că el este

⁴ *Ibidem*, nr. 741.

⁵ *Ibidem*, Anul 1835, nr. 291, în seria Acte cumulate, Cumulus 133.

⁶ Daniel Nazare, *Publicații periodice românești brașovene (1837-1990)*, Brașov, 1998, p. 15.

⁷ Hermann Tontsch, *op. cit.*, p. 86. Asociaatul lui Johann Gött la publicarea ziarului „*Siebenbürger Wochenblatt*“ a fost librăria brașoveană Wilhelm Nemeth.

⁸ Daniel Nazare, *op. cit.*, p. 15.

⁹ Vasile Oltean, Măriuca Radu, Elisabeta Marin, Gernot Nussbächer, *Brașov – monografie comercială*, Brașov, 2004, p. 27.

¹⁰ Hermann Tontsch, *op. cit.*, p. 88.

¹¹ Daniel Nazare, *op. cit.*, p. 18.

¹² *Ibidem*, p. 16.

¹³ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 158.

gata să efectueze cenzurarea ziarului românesc¹⁴. În acest context trebuie menționate și relațiile deosebite dintre Johann Gött și George Barițiu, „părintele presei românești”¹⁵.

În anul 1839, Johann Gött solicită Magistratului Orașului Brașov aprobarea de a deschide un „Cabinet de lectură” (Lesekabinett), ceea ce i se aprobă.¹⁶

Începând cu anul 1841, Johann Gött este membru activ al noii Asociații a meseriașilor (Gewerbeverein), fiind la început bibliotecar, din 1852 al doilea președinte, iar în anii 1870-1881 primul președinte.

În legătură cu problema limbii oficiale a Transilvaniei, pusă la Dieta Transilvaniei din 1842, Johann Gött publică broșura fruntașului sas Stephan Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, care recomandă și recunoașterea limbii române ca limbă oficială, dată fiind ponderea populației românești în Transilvania.¹⁷

În anul următor, 1843, Magistratul Orașului trimite tipografului Johann Gött o scrisoare de laudă „pentru trezirea și înviorarea sentimentului național prin ziarul său”¹⁸.

Anul 1849 aduce unele schimbări majore pentru Johann Gött (odată cu ocuparea Brașovului de către armata revoluționară maghiară de sub comanda generalului Józef Bem la 20 martie 1849). Toate publicațiile lui Gött au trebuit să-și înceteze apariția și el însuși a fost de mai multe ori urmărit, scăpând de escortarea sa – pentru execuție – la Sfântu Gheorghe numai prin intervenția personală a generalului Bem.¹⁹ Acesta a luat inițiativa apariției unor noi publicații periodice, dar cu orientare progresistă.

Astfel a apărut mai întâi ziarul în limba română *Espatriatul*, redactat de Cezar Bolliac (1813-1881), începând cu 25 martie 1849 și până în iunie, în total 16 numere.

La 26 martie 1849 a apărut primul număr din ziarul de limbă germană *Kronstädter Zeitung* (*Ziarul Brașovului*), redactat de Max Leopold Moltke (1819-1894) și care a apărut în continuare până la 24 august 1944.

În sfârșit, la 16 aprilie 1849 s-a publicat primul număr din ziarul de limbă maghiară *Brassói Lap* (*Foaia brașoveană*), redactat de Veszely Károly (1820-1896), din care au apărut 19 numere până la 18 iunie 1849.²⁰

După retragerea din Brașov a trupelor revoluționare maghiare și înfrângerea revoluției maghiare, Johann Gött, în anul 1851, a devenit membru al comunității centumvirale a Brașovului, iar după 20 ani – în 1871 – a fost ales chiar în funcția de orator, adică de președinte al acestei reprezentanțe orășenești. De asemenea, a fost ales în presbiteriul (comitetul de conducere) comunității bisericești evanghelice din Brașov, fiind decenii de-a rândul și epitrop al bisericii; tot în anul 1871 a fost ales și curator, adică președintele laic al comunității bisericești. În tot acest timp el a colaborat într-un mod deosebit cu Samuel Schiel (1812-1881) – profesor din anul 1837, director al gimnaziului Honterus din 1856 și ales prim-preot evanghelic în 1860 –, care a fost un promotor al

¹⁴ Arhivele Naționale Brașov, Fond Primăria Brașov, *Actele Magistratului Brașov*, Anul 1837, nr. 4159, în seria Acte cumulate, Cumulus 133.

¹⁵ Vasile Netea, Carl Göllner, *Die Beziehungen zwischen George Barițiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gött*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Band (vol.) 9, Nr. 1/1966, p. 75-90.

¹⁶ Arhivele Naționale Brașov, Fond Primăria Brașov, *Actele Magistratului Brașov*, Anul 1839, nr. 1049; vezi și Hermann Tontsch, *op. cit.*, p. 71.

¹⁷ Stephan Ludwig Roth, *Scrieri, mărturii, corespondență*, București, 1983, p. 162-164.

¹⁸ Arhivele Naționale Brașov, Fond Primăria Brașov, *Actele Magistratului Brașov*, Anul 1843, nr. 1159.

¹⁹ Dieter Drotleff (ed.), *Taten und Gestalten, Bilder aus der Vergangenheit der Rumäniendeutschen*, II, Sibiu, 2002, p. 56;

vezi și Hermann Tontsch, *op. cit.* p. 72.

²⁰ Vasile Olteanu (coord.), *op. cit.*, p. 27.

progresului spiritual în Braşov. După cum s-a apreciat, Johann Gött și Samuel Schiel au stat de la 1848 până la începutul deceniului al șaptelea în primul plan al istoriei oraşului nostru [Braşov]. Toate proiectele importante și evenimentele semnificative pe plan local și național ori au pornit de la ei, ori au fost sprijinite de către ei pentru realizarea lor susținută.

La înființarea Camerei de Comerț și Industrie din Braşov, care avea competență pentru întreaga Transilvanie de sud și sud-est, în anul 1851, Johann Gött a devenit primul vicepreședinte al Camerei. Mai târziu, între 1866 și 1876, el a fost chiar președinte al Camerei de Comerț și Industrie.

Pentru meritele sale în diferite domenii ale vieții publice din Braşov, Johann Gött a fost numit în anul 1867 cavaler al Ordinului „Franz Joseph“.

La 26 octombrie 1876, în cadrul reorganizării administrative a țării, Johann Gött a fost numit primul primar al oraşului Braşov, funcție pe care a îndeplinit-o până la 1 decembrie 1879, când s-a pensionat (la vârsta de 69 de ani).

Johann Gött a avut încă o frumoasă satisfacție când, sărbătorindu-și la 16 iulie 1882 cincizeci de ani de activitate, a primit recunoaștere generală.

În anul următor a avut parte de un șoc prin moartea prematură a fiului său celui mai mare, Heinrich.

La 17 octombrie 1888, Johann Gött a decedat la vârsta de 78 de ani, fiind înmormântat pe 19 octombrie 1888 în cimitirul evanghelic de pe strada Lungă nr. 2.

Ziarul *Kronstädter Zeitung* scria în necrologul publicat cu acest prilej: „Braşovul a devenit mai sărac cu o personalitate, care a determinat în mod pregnant viața generației care se stinge“.

Gazeta Transilvaniei i-a dedicat următorul necrolog (redat cu ortografie modernizată):

„† Ioan Gött. Astăzi se vor petrece la mormânt rămășițele pământești ale bătrânului tipograf, proprietar și odinioară redactor al ziarului «Kronstädter Zeitung», care a fost pentru Braşov, unde a venit în anul 1832 din ducatul Nassau, un factor de căpetenie al progresului și al luminării. Ca om isteț și liberal, a contribuit nu numai la lățirea (dezvoltarea) literaturii germane, ci și a celei române, făcând posibilă și edarea (editarea) foii noastre «Gazeta Transilvaniei» la 1837 [sic] în tipografia sa.

Iubit și stimat de toți concetățenii săi fără deosebire de naționalitate, Ioan Gött a dus o viață frumoasă și onorifică, ocupând mai târziu și postul de orator și primar al oraşului, și ajungând vârsta de 78 de ani. Depunem și noi tributul nostru de stimă și simpatie pe mormântul decedatului și adresăm cele mai sincere condoleanțe familiei sale mult obidite“²¹.

Menționăm aici că tipografia Johann Gött a tipărit *Gazeta Transilvaniei* din anul 1838 până în anul 1884, deci timp de peste 45 de ani.

Johann Gött a sprijinit, ca editor, foarte mult publicațiile privind istoria Transilvaniei. Deja în 1838 s-a publicat aici un fascicol din revista *Transilvania, periodische Zeitschrift für Landeskunde*, redactată de Joseph Benigni von Mildenberg și Karl Neugeboren.²²

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 51, nr. 222, Sâmbătă 8 (20) octombrie 1888, p. 3.

²² Julius Gross, *Kronstädter Drucke 1535-1886*, Braşov, 1886, nr. 1569, p. 160.

Între 1840 și 1847 Johann Gött a tipărit revista *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, redactată de Anton Kurz.²³

În anii 1847 și 1848 Johann Gött a tipărit cele două volume mari din *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transsilvanici*, îngrijite de Joseph Trausch.²⁴

Între 1853 și 1871 Johann Gött a publicat și primele nouă volume din seria nouă a revistei *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, care a continuat să apară până în 1944 la Sibiu și apoi la Bistrița.²⁵

Meritele lui Johann Gött nu au fost uitate și au fost readuse la lumină sub diferite aspecte în deceniile următoare.

Astfel, activitatea sa este amplu prezentată în volumul omagial *Die Honteruspresse in 400 Jahren* de Hermann Tontsch, apărut în anul 1933.

De asemenea, Johann Gött a fost omagiat în numărul festiv al ziarului *Kronstädter Zeitung* din 24 mai 1936, la intrarea în anul 100 de apariție – socotind și *Siebenbürger Wochenblatt*.²⁶

Referiri la activitatea și importanța lui Johann Gött se găsesc în mai multe enciclopedii, lucrări de sinteză și volume monografice, de asemenea în numeroase studii de specialitate.

Dintre numeroasele articole de presă privind-l pe Johann Gött menționăm numai câteva în limba română, de Gernot Nussbächer²⁷ și Ștefan Petraru²⁸.

Prin Hotărârea nr. 291, din 8 noiembrie 1990, a Primăriei municipiului Brașov, fosta strada Cooperației din centrul orașului Brașov, care face legătura între străzile Apollonia Hirscher și Nicolae Bălcescu, a primit numele „Johann Gött“, fiind și astfel recunoscute, și într-un mod frumos pentru orașul Brașov, meritele acestui om deosebit.

---

²³ *Ibidem*, nr. 1570, p. 160.

²⁴ *Ibidem*, nr. 178-179, p. 31.

²⁵ *Ibidem*, nr. 1572, p. 160.

²⁶ *Kronstädter Zeitung*. Festausgabe zum hundertjährigen Bestehen. Sonntag, den 24 Mai 1936. Există și o recentă ediție facsimilată.

²⁷ Gernot Nussbächer, *Tipograful „Gazetei Transilvaniei“*, în „Drum nou“, anul 45, nr. 13593, 18 octombrie 1988, p. 2.

²⁸ Ștefan Petraru, *Un fondator: Johann Gött*, în „Cuget românesc“, nr. 145, 8 decembrie 1995, p. 3.

Ioachim LAZĂR

ARON DENSUȘIANU ȘI ÎNFIINȚAREA ZIARULUI „ORIENTUL LATIN“ DE LA BRAȘOV

Ziarul „Orientul latin”¹ a apărut la Brașov, acolo unde apăruse și renumita foaie „Gazeta Transilvaniei”, înființată și condusă până la 1850 de către George Barițiu. Inițiativa înființării acestui nou ziar românesc a aparținut lui Aron Densușianu, avocat, care s-a stabilit la Făgăraș încă din toamna anului 1864.² El era reprezentantul tinerilor politicieni radicali, hotărâți să nu mai facă nicio concesie și să afirme mereu, și cât se poate de limpede și clar, opoziția lor față de actul dualist de la 1867.

Perioada studenției lui Aron Densușianu (1860-1864) corespunde perioadei liberale, când Sibiu devenise centrul activităților politice românești. Aici luase ființă Astra, a cărei primă adunare (de constituire) a avut loc pe 23 octombrie/4 noiembrie 1861.³ În orașul Sibiu s-au desfășurat lucrările Dietei Transilvaniei, care a votat două legi care, dacă ar fi fost aplicate, ar fi schimbat destinele românilor transilvăneni: una care prevedea egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei, și a doua care reglementa într-un mod echitabil folosirea, în administrație și justiție, a celor trei limbi (româna, germana și maghiara).

În toamna anului 1864 Aron Densușianu se stabilește la Făgăraș, unde se și căsătorește cu Elena Circa, ce descindea dintr-o veche familie ardelenescă din părțile Brașovului, înrudită cu Ioan Lemeni și Ioan Cavaler de Pușcariu, oameni cu greutate în politica românească a Transilvaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cei zece ani petrecuți de Aron Densușianu la Făgăraș vor fi printre cei mai rodnici din activitatea sa. Tânăr și mai ales pasionat pentru cauza națională și interesat de activitatea politică a românilor transilvăneni, Aron Densușianu va păși în această activitate animat de dorința de a contribui, pe cele mai variate planuri și în cele mai felurite moduri, la propășirea conaționalilor săi. Înzestrat cu o putere de muncă uimitoare dar și cu o stăruință remarcabilă și cu un vast orizont cultural, el se afirmă în aproape toate domeniile ce se ofereau, la acea dată, acțiunii unui intelectual luminat.⁴ Se implică în apărarea drepturilor comunei Drăguș, precum și ale locuitorilor din Vad, și susține cu documente pretențiile îndreptățite ale sătenilor din Olt – Bogata împotriva abuzurilor lui Bethlen Ferenc.⁵ De asemenea, susține drepturile locuitorilor din Șercaia contra pretențiilor „eclisiei evanghelice” din aceeași localitate.

Aron Densușianu se va posta de partea frunțașilor mișcării pasiviste, luând parte la Conferințele de la Alba Iulia (1866) și Miercurea (1869) și susținând cu toate mijloacele și cu toată influența sa de avocat și publicist campaniile de boicotare a alegerilor din anii 1872 și 1875. Ca membru al Consiliului municipal și ca avocat, Aron Densușianu se va număra printre cei mai statornici susținători ai opoziției față de guvern, fiind în cele din urmă trimis în judecată pentru

¹ Despre înființarea și problemele ziarului „Orientul latin” a se vedea articolele: I. Agârbiceanu, „Orientul latin” ziar politic, literar, social și economic, în „Omăgiu Fraților Lapedatu”, București, 1936, p. 3-26; Silvia Goga, „Orientul latin” în lupta pentru dezvoltarea culturii naționale în Transilvania, în „Studia UBB”, seria Philologia, fasc. 1, 1966, p. 21-32; Gelu Neamțu, Din colaborarea lui Aron Densușianu la „Orientul latin”, 1874-1875, în „Restituiri”, Deva, IV, 1996, p. 45-54.

² Georgeta Antonescu, Aron Densușianu, Cluj, 1974, p. 18.

³ Pamfil Matei, Astra. 1861-1950, Cluj-Napoca, 1974, p. 15.

⁴ Georgeta Antonescu, op. cit., p. 19.

⁵ Ibidem.

„crima conturbării liniștii publice“⁶. Este citat în fața Tribunalului regesc din Târgu-Mureș și ținut în arest preventiv între 21 octombrie și 20 noiembrie 1873, fiind eliberat doar în urma hotărârii Curiei regale din Pesta.⁷ Încarcerarea sa a avut un rezultat cu totul opus celui dorit de autoritățile maghiare. Aron Densușianu devenea un simbol al spiritului și devotamentului național, un martir al cauzei românești, a cărui soartă este urmărită cu emoție de către toți conaționali săi din Transilvania, care prilejuiesc publicarea unor articole de solidaritate în presa românească, precum și alte manifestări de simpatie.

Din Densuș, la 30 octombrie 1873, Sofia, mama Densușienilor, semna o plângere contra autorităților care l-au arestat pe fiul său Aron, avocat din Făgăraș, și l-au încarcerat la Târgu-Mureș.⁸ Sofia făcea o întregă genealogie a martirajului familiei sale, în care descria nenorocirile ce s-au abătut asupra soțului său și a fiului Benjamin în timpul revoluției din 1848-1849. „Repausatul meu soț, Bizanțiu, paroh în Densuș, fu la 1848 despoiat de toată averea și legat de loitrele carului și astfel transportat spre a fi împușcat de către patrioții maghiari, însă providența divină și dreptele lui fapte l-au eliberat din mâinile scleraților.“⁹ Mândră de faptele soțului și ale fiilor săi, ea își încheia astfel scrisoarea: „Eu dară apelez la națiune nu pentru a-l elibera, ci pentru a-l imita“¹⁰.

Cu toate solicitările meseriei de avocat, Aron Densușianu va lua parte activă la toate manifestările culturale ale Făgărașului. Cea mai bogată activitate o va desfășura în presă. Încă din perioada studenției de la Sibiu își făcuse ucenicia în publicistică, scriind diferite materiale în revista „Amicul școalei“ și colaborând și la alte periodice, în special la cele cu un profil literar.¹¹ În acest fel a cunoscut în amănunt munca redacțională și s-a inițiat în toate meandrele financiare și tipografice, de recrutare și stimulare a colaboratorilor, care făceau din editarea unei reviste sau chiar a unui ziar o întreprindere dificilă, care solicita multe îndemănări.¹²

A prins în același timp pasiunea pentru ziaristică și i-a putut aprecia avantajele în lupta politică pe care o promova. Cunoaște presa chiar dinăuntrul sau din preajma mediilor redacționale și-i poate aprecia puterea de difuzare și posibilitățile de afirmare. Aron Densușianu va lupta din răzputeri pentru editarea unui ziar care să scruteze posibilitățile exact din miezul evenimentelor și să reprezinte problemele și interesele românilor transilvăneni. Noul ziar trebuia să primenească și să dinamizeze metodele politice aplicate de bătrâna „Gazeta a Transilvaniei“ și să depășească obediența din ce în ce mai oportunistă a „Telegrafului român“.¹³

Ceea ce a determinat înființarea unui nou ziar ardelean, alături de „Gazeta Transilvaniei“ și „Telegraful român“, a fost convingerea tinerilor săi redactori că, după proclamarea dualismului, spiritul combativ al acestora ar fi scăzut și, totodată, că solidaritatea politică românească nu se mai manifesta cu vigoarea de până atunci. În program se arată că „față de românii din Austro-Ungaria va apăra drepturile și interesele lor politice, pe baza cunoscutei programe naționale“¹⁴. Întemeietorii ziarului se referă la programul adoptat de către Marea Adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848.

La 24 ianuarie 1874, Aron Densușianu, Ioan Lapedatu, Teofil Frâncu și Nicolae Densușianu se întâlnesc la Brașov și, în urma discuțiilor purtate, hotărăsc înființarea noului ziar, numit „Orientul

⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Marin Bucur, *Ovid Densușianu*, f. a., p. 9.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Georgeta Antonescu, *op. cit.*, p. 16.

¹² *Ibidem*.

¹³ Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, 1979, p. 330-331.

¹⁴ Biblioteca Academiei Române București, *Arhiva Aron Densușianu*, VII, Acte 45.

latin¹⁵. La 26 ianuarie este întocmit programul care stabilea domeniile și direcțiile acțiunilor viitorului ziar.¹⁶ În aceeași zi de 26 ianuarie 1874 a fost încheiat contractul cu tipografia Römer & Kamner din Brașov.¹⁷ Apoi, la 23 februarie 1874, Aron Densușianu expedie din Brașov o scrisoare lui Ioan Micu Moldovan, la Blaj, anunțându-l despre înființarea ziarului intitulat „Orientul latin“, care va apărea „de două ori pe săptămână de la 13/1 aprilie a. c.”¹⁸. „Puteri active s-au grupat până acum lângă diariu și anume pe lângă mine și redactorul Teofil Frâncu, frate meu Nicolae și d-l Ioan Lapedatu.”¹⁹ Aron Densușianu solicita și colaborarea lui Ioan Micu Moldovan „între puterile așa zicând spirituale ale acestui diariu”²⁰. În aceeași scrisoare, îi cerea profesorului blăjean trimiterea unui schematismus al Mitropoliei Blajului „pentru că avem neapărată lipsă de adresele preoțimeii pentru împărțirea numărului de probă”²¹.

„Orientul latin“ a apărut ca ziar bisăptămânal, începând cu data de 23 februarie 1874, stil vechi. În primul său număr era publicat programul ziarului, care respecta în mare parte ceea ce se hotărâse în cadrul restrâns de către inițiatori. Programul publicat menționa că „niciodată drepturile și interesele româniei n-au reclamat mai multă veghiare, luptă și abnegațiune, de cum reclamă azi. Dacă românii în timpurile trecute și-au salvat existența, și-au păstrat sub picioarele lor dulcele pământ al patriei, au să mulțumească forței brațelor și neasemănatei lor puteri de viață. /.../ Astăzi atentatele la existență se operează în ascuns, cu mâna lungă, sub forme specioase, sub masca legalității, până chiar și sub stindardul civilizațiunii”²².

La întrebarea: cum vom putea progresa? autorul articolului de fond arăta că „la tot pasul ne întâlnim cu dezolațiunea și mizeria seculară; mai pretutindeni spiritele se află încă strivite de colosul întunericului din trecut; sărăcia e la ordinea zilei. Prin orașe lipsește aproape cu totul elementul românesc. Viața socială abia în germe a început a se organiza”²³. Două sunt plăgile care afectau poporul român: lipsa de învățătură și sărăcia.²⁴ Pentru vindecarea acestor plăgi se impunea ca: „Poporul să fie instruit de sus până jos și el trebuie îndemnat ca să îmbrățișeze meseriile fără amânare”²⁵.

„Cel dintâi mijloc pentru instruirea poporului sunt școlile populare. N-ajunge ca fiecare comunitate să aibă un edificiu de școală și orice soi de învățători, ci școala să fie bună iar învățătorii calificați. Frecventarea să fie obligatorie nu numai în paragrafii statutelor, ci și în realitate. Între obiectele de învățământ trebuie să figureze mai vârtos ramul economic, fără de care poporul nostru nu s-ar folosi prea mult de învățătură.”²⁶ Noul ziar, în fruntea căruia se găseau tinerii Aron Densușianu, Teofil Frâncu și Ioan Lapedatu, având și concursul lui Nicolae Densușianu, reprezenta o inițiativă a generației tinere, care dorea să impulsioneze lupta națională și care dorea în primul rând afirmarea solidarității între românii de pe ambele părți ale Carpaților.

¹⁵ *Ibidem*, *Procesul-verbal din 24 ianuarie 1874*, vezi anexa I.

¹⁶ *Ibidem*, vezi anexa II.

¹⁷ *Ibidem*, vezi anexa III.

¹⁸ Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, *Fond personal I. Micu Moldovan*, nr. 2700. Scrisoarea a fost publicată de către cercetătorul științific Gelu Neamțu, în *loc. cit.*, p. 52.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Orientul latin*, Brașov, I, nr. 1, 23 februarie 1874, p. 1.

²³ *Ibidem*, p. 3.

²⁴ *Ibidem*, p. 4.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

Inițiatorii „Orientului latin“ considerau absolut necesară – deși această atitudine a indispus unele cercuri ale intelectualității brașovene – o reînviore a presei transilvănene și, concomitent cu aceasta, o încadrare a aspirațiilor politice ale poporului român, pe baza originii sale latine, într-un sistem de solidaritate cu celelalte popoare latine și în primul rând cu Franța, care se afla în plină refacere după înfrângerea din 1870, în fața Prusiei.

Față de dezvoltarea Occidentului latin, noii protagoniști ai presei transilvănene considerau imperios necesară și o afirmare a Orientului latin, aceasta fiind, de altfel, însăși explicația titlului ziarului, afirmare ce trebuia să se concretizeze în realizarea unității latine a răsăritului, cu alte cuvinte a unității tuturor românilor.²⁷ Crezul unității naționale a fost programul „Orientului latin“, așa cum se afirma și în articolul-program publicat în primul număr al ziarului și cum se va și dovedi prin scurta, dar bogata sa activitate. „Românii – se menționa în articol –, deși politicește despărțiți, sunt prin aceeași origine, una și aceeași limbă, prin aceleași datini, atât de uniți, atât de închegați laolaltă încât pot fi invidiați de cele mai mari și frumoase popoare.”²⁸ „Noi – se afirma în continuare – trebuie să cultivăm, să înălțăm și să ținem sfântă această unire.”²⁹

Ca și „Albina“ sau „Federațiunea“, „Orientul latin“ se voia și el un ziar al întregii națiuni române. În legătură cu românii din Transilvania, „Orientul latin“ își propunea să le „apere drepturile și interesele lor politice“³⁰, pe baza cunoscutului program de la Blaj, adoptat de către Marea Adunare Națională din 3/15 mai 1848. În ceea ce-i privește pe românii de dincolo de Carpați, ziarul își propunea să le apere drepturile și interesele lor „pe care le vor considera și trata ca pe ale noastre“³¹.

Și mai categoric se va afirma acest program prin articolele lui Aron Densușianu: *Consolidarea dinăuntru a României*³², *Drepturile suverane ale poporului român*³³, *Românii și maghiarii*³⁴, „*Guvernul de la Izlaz*“³⁵, sau prin cele ale lui Ioan Lapedatu: *Noi și părinții noștri*, *Calomniatorii națiunii române*³⁶, care au un puternic ecou în opinia publică. Spiritul unității naționale se manifestă și prin publicarea numeroaselor reproduceri din poeziile lui V. Alecsandri, D. Bolintineanu și din alți scriitori transcarpațini, precum și a *Cântării României*, de Alecu Russo, una dintre capodoperele literaturii române cele mai prețuite de transilvăneni.³⁷ Pentru aceleași considerente se reproducea în foiletonul ziarului și studiul lui C. D. Aricescu consacrat lui Tudor Vladimirescu sub titlul *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, publicat în anul 1874.³⁸

La fel de remarcabil a fost și programul cultural al „Orientului latin“, ziarul îmbrățișând îndeosebi problemele legate de dezvoltarea culturii poporului român. Principalul său animator a fost I. Al. Lapedatu care, sub pseudonimul Nouraș, preconiza o „literatură pentru popor“, „expoziții pentru popor“ și un învățământ popular, axat în principal pe linia trebuințelor etice și economice ale poporului român.³⁹

Aron Densușianu ținea un strâns contact cu Mihail Kogălniceanu, pe care l-a vizitat la București în 1874 și căruia îi trimitea o scrisoare la 30 aprilie 1875, informându-l despre intenția sa de

²⁷ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 331.

²⁸ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român, 1918*, București, 1983, vol. I, p. 183.

²⁹ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 331.

³⁰ Vezi anexa II.

³¹ *Ibidem*.

³² *Orientul latin*, 1874, nr. 2.

³³ *Ibidem*, 1874, nr. 66.

³⁴ Georgeta Antonescu, *op. cit.*, p. 259.

³⁵ *Orientul latin*, 1874, nr. 23.

³⁶ *Ibidem*, 1874, nr. 21.

³⁷ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 332.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 337.

a scoate „Orientul latin“ de trei ori pe săptămână și de a edita și alte publicații.⁴⁰ Odată cu scrisoarea îi trimitea lui Kogălniceanu și un exemplar din extrasul *Români și maghiarii*. Intenția lui Aron Densușianu era de a înființa „un stabiliment tipografic românesc“, ziarul tipărindu-se cu mari sacrificii materiale la tipografia Römer & Kamner. Pentru realizarea acestei dorințe și pentru susținerea ziarului, Kogălniceanu era rugat „ca pe căile ce va afla de cuviință“ să acorde grupării un ajutor de 3500-4000 florini.⁴¹

Dar la 5 martie 1875, Lapedatu a fost silit a se retrage din redacția ziarului, guvernul amenințând cu represalii direcția liceului la care acesta funcționa ca profesor. Încetarea colaborării și-o mărturisește prin scrisoarea publicată în ziarul cu nr. 19 din 1875: „Am onoarea a vă aduce la cunoștință că împrejurările mă nevoiesc a întrerupe colaborarea mea în partea literară și socială a «Orientului latin». Pe de altă parte situațiunea mea familiară nu-mi permite pentru moment a-mi mai consacra modesta mea activitate terenului publicistic, iar pe de altă parte atacurile ziaristicii maghiare în contra gimnaziului român din Brașov mi impune o sacră datorie față de acest institut de cultură națională a nu mai servi nimănui de obiect de suspiciune și nedumerire ... Sper că peste curând se va schimba și forța împrejurărilor actuale și apoi iarăși voi reveni să-mi fac datoria la postul pe care trebuie să-l părăsesc astăzi“⁴².

În ziarul „Orientul latin“ nr. 9 din 27 aprilie 1874 se publică un „Apel pentru ajutorul românilor din Dobra“.⁴³ „În 5 aprilie 1874, Duminica Floriilor, pe la 11 ½ ore ziua, erupse un incendiu din cele mai furibunde, care aripat de un vânt puternic a prefăcut în cenușă tot ce s-a câștigat cu sudoarea a vieții de om. 106 familii române rămase sub ceriul și roagă fiește care creștin și român să se îndure a face ceva colectă.“ Semnează: Georgiu Nandra, jude proces[ual] și v[ice] presi[dent] T. Nandra, notariu.⁴⁴ În urma anunțului se publică, sub titlul „Contribuiri pentru nenorociții din Dobra“, următoarea listă de subscripții:

De la d-l Georgiu Brătianu, în Lipsca	5 fl.
De la următorii domni din Bran	13 fl.
Nicolae Garoiu	3 fl.
Ion Rașiu, notar	2 fl.
Ioan Persioiu, paroh	1 fl.
Constantin Tisca, paroh	1 fl.
Ioan Moșioiu, paroh	20 cr.
Ioan Gârbacea, primar	58 cr.
Ioan Stoian, primar	50 cr.
George Manoiu	50 cr.
Teodor Pop	50 cr.
Nicolau Reitu	50 cr.
Nicolau Tătaru, econom	50 cr.
Nicolau Gârbacea, econom	20 cr.
Ioan Pușcariu	20 cr.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 332.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Silvia Goga, *loc. cit.*, p. 22.

⁴³ *Orientul latin*, I, nr. 9 din 27 aprilie 1874, p. 36.

⁴⁴ *Ibidem*.

Antal Prhal, ospetariu	70 cr.
George Zsivhilu	20 cr.
De la mai mulți peste tot	1 fl. 42 cr.
De la redacțiunea Orientului latin	5 fl.
Suma de 23 fl. v. a. s-a și administrat fraților noștri dobreni. ⁴⁵	

Cu toată strădania colaboratorilor de a oferi publicului un ziar interesant, în ciuda conținutului său bogat și variat, „Orientul latin“ nu a izbutit să-și câștige un număr suficient de mare de abonați care să-i asigure o viață mai lungă. Cum nici sprijinul solicitat lui Kogălniceanu nu s-a putut procura, ziarul a fost silit să-și întrerupă apariția la 30 septembrie 1875. După un an și șase luni de existență ziarul adresa cititorilor „Ultimul cuvânt“, după ce, cu câteva numere mai înainte, anunțase că zilele „Orientului latin“ sunt deja numărate.⁴⁶

Motivul principal îl constituise lipsa de mijloace materiale „încât abonamentele n-au ajuns, el s-a menținut din punga proprietarului său, care a sacrificat pe lângă muncă, ziua și noaptea, o sumă de bani gata de 3 194 florini“⁴⁷. Fondatorii „Orientului latin“ au pornit la drum cu ferma convingere că ziaristica a îndeplinit întotdeauna un rol activ, militant, în dezvoltarea socială și culturală a țării, în formarea limbii române „fiind cel mai de frunte canal, prin care ideile învățaților se împart în toate părțile societății. Fără ziare organismul social e lipsit de acele vine care conduc spiritul vieții în toate părțile unui corp național“⁴⁸.

Încetarea apariției ziarului trebuie pusă și în legătură cu retragerea lui Ioan Lapedatu. „Orientul latin“ își înceta apariția odată cu închiderea lui Aron Densușianu, pe o lună de temniță, și aceasta pentru a se adevăra încă o dată dreptul libertății de conștiință în Ungaria. După eliberarea din temnița de la Târgu-Mureș, Aron Densușianu se va stabili la Brașov. El și-a deschis cancelaria avocațială pe Str. Șcheilor, nr. 102, vizavi de Casina română.

În cele 18 luni de apariție „Orientul latin“ a susținut cu energie cauza pentru care a fost înființat, contribuția sa fiind printre cele mai remarcabile ale timpului. Epoca „Orientului latin“ reprezintă adevăratul apogeu al carierei politice a lui Aron Densușianu, el dovedindu-se în acești ani unul dintre fruntașii politici ai românilor transilvăneni. Fondatorii și colaboratorii „Orientului latin“ înlocuiesc atitudinea perimată de simplă protestare împotriva dominației străine printr-o argumentare istorică a drepturilor românilor din Transilvania.

---

⁴⁵ *Ibidem*, p. 52.

⁴⁶ Silvia Goga, *loc. cit.*, p. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁸ *Ibidem*.

ANEXE

I PROCES VERBAL

Din 24 ianuarie 1874, vedigiat în cauza înființării unui diariu naționale român, prezenți adv. Arone Densușianu, Iuon Lapedatu, Teofil Frâncu și Nicolae Densușianu.

I. Se supune la dezbatere numirea ziarului	I. care se statorește unanim cu „Orientul latin“
II. Cuprinsul ziarului	II. Ziarul va fi politic, social și literariu
III. Programa ziarului în privința politică: – Față cu românii Austro-Ungariei – Față cu românii din celelalte provincii – Față cu partea socială – Față cu partea literaria	– Apărarea drepturilor și intereselor române pe calea cunoscutului program naționale – Apărarea drepturilor și intereselor din punct de vedere național român și totodată să se coopereze ca să se pună în legătură de idei cu Occidentul latin – Pe terenul social va combate streinismul și toate vinele sociale și va susține românismul în toate direcțiunile sociale și va propaga ideile de progres – Pe terenul literariu va trata toate chestiunile de importanță prin produse proprie, recomandarea opurilor prin critică etc. – Vom elimina certele și frecările personale, încât apărarea și salvarea principiilor pentru care nu ni se va impune contrariul Arone Densușianu

Notă. Procesul-verbal este redactat de T. Frâncu, ce a fost redactorul Or. Lat.

BAR București, *Arhiva Aron Densușianu*, VII, Acte 45.

II PROGRAM

I

Față cu românii din Austro-Ungaria va apăra drepturile și interesele lor politice, pe baza cunoscutei programe naționale.

II

Față cu românii din celelalte provincii va apăra drepturile și interesele lor din punct de vedere național român, și tot odată se va adăuna opera de a se pune în legătură de idei cu occidentul latin.

III

Pe tărâm bisericesc român va lupta pentru dezvoltarea și perfecționarea constituțiunii bisericești orientale eliminând odată pentru totdeauna certurile confesionale.

IV

Pe tărâm social va combate străinismul și toate viciile sociale, susținând românismul în toate direcțiunile sale.

V

Pe tărâm literar va trata toate chestiunile de importanță prin produse proprii, recomandarea opurilor, prin critică etc.

VI

Va elimina certurile și frecările personale încât apărarea și salvarea principiilor naționale române pentru care luptăm nu ne va impune contrariul.

Brașov la 26 ianuarie 1874

BAR București, *Arhiva Aron Densușianu*, VII, Acte 45.

III

CONTRACTU[L]

Care s-a încheiat între avocatul Arone Densușianu în Făgărașiu și Tipografia Römer et Kamner din Brașov, după cum urmează:

I. Sus numita tipografie Römer et Kamner se obligă a tipări avocatului Arone Densușianu ziarul politic, social, comercial și literar cu numele „Orientului Latin“, sau cu oricare alt nume ce i va da proprietariul Arone Densușianu, începând din 13/1 aprilie 1874, până când va voi proprietarul și editorul Arone Densușianu și anume sub următoarele condițiuni:

a). Tipăriul are să fie garantat, mărimea formatului hârtiei ca și a ziarului „Federațiunea“ din Pesta cum iese acela de prezent, iar calitatea hârtiei ca a ziarului Asociațiunii transilvane, numit „Transilvania“.

b). Tipografia se obligă a tipări ziarul, de două ori pe săptămână și anume astfel va [eși] în fiecare săptămână marți seara și vineri seara să-l pună la dispoziția redacțiunii.

c). În tipărirea ziarului și în prețul mai jos stipulat pentru tipărire se înțelege și adresele sau fâșiile.

II. Proprietarul și editorul ziarului Arone Densușianu se obligă a plăti numitei tipografie pentru tipărire de fiecare număr 26 fl. (douăzeci și șase) florini v. a. până la una sumă de 700 (șapte sute) inclusiv, iar de la șapte sute în sus pentru fiecare sută de exemplare un crescământ de un florin douăzeci și cinci cruceri valută austriacă, și proprietarul și editorul se obligă a plăti suma abvenindă pe o lună, la finea fiecărei luni.

III. Întâmplându-se ca ziarul să nu se poată eda din partea proprietarului, atunci tipografia nu are să pretindă nici una indemnizare de la dânsul.

IV. Tipografia se obligă numărul de probă a ziarului a-l tipări mai înainte de termenul stipulat mai sus și anume când va cere proprietarul și tot sub condițiunile prețului stipulat în punctul II (doi).

După ce s-a citit și în special semnatarul firmei sau tipografiei citindu-l însuși și declarând a-l pricepe pe deplin și a fi învoit cu stipulațiunile acestui contract, s-a scris în prezența martorilor.

Brașov în 26 ianuarie 1874.

Teofil Frâncu ca martore
Ioan Lapedatu martore

Römer et Kamner
Ar. Densușianu

BAR București, *Arhiva Aron Densușianu*, VII, Acte 46.

IV SOCOTEALA REDACTORULUI T. FRÂNCU

I. Venitul ziarului Or[ientul] lat[in], de la 1 aprilie 1874 până 1 iulie 1875:

Abonați 300 a 10 fl. pe 5 pătrare de an	3750 fl.
Anunțuri	50 fl.
Total	3800 fl.

Cheltuieli:

Tiparul pentru 1 an a 23 fl, 50 cr. pe 5 pătrare	3022 fl.
Expediția	437 fl.
Redactorul pe lună 60 fl	900 fl.
Localul și servit. A 26 fl. pe pătrar	105 fl.
Correspondența	140 fl.
Cursurile, depeșile, porto poștal, taxe de 2 cr. pentru fiecare ziar din România, lumini, hârtia a 8 fl. v. a.....	120 fl.
Patru stânjani de lemne, adusul și tăiatul	40 fl.
Total	5154 fl.
Din care substrăgându-se	3800 fl.
Rămâne un deficit de	1354 fl. v. a.

II. Starea ziarului la 1 octombrie 1875:

Expediția de 246 exemplare dintre care:

100 de abonați pe semestrul iulie-decembrie	500 fl.
80 abonați pe semestrul iulie-decembrie	240 fl.
66 gratis și schimb:	
Din Brașov 12 a 5 fl., pe semestrul iulie-decembrie	60 fl.
Din Brașov 8 a 2 fl. 50 cr.....	20 fl. 40 cr.
Total	820 fl. 40 cr.

Cheltuieli:	
Tipografilor	400 fl.
Expediția	36 fl.
Redacțiunea a 60 fl	180 fl.
Localul serv	78 fl.
Ziare străine	21 fl.
Depeșe, hârtie, lumini, ect. a 8 fl	24 fl.
Porto și vama pentru cărțile lui Chițiu	25 fl.
Total	1104 fl. 60 cr.

Notă. *Socoteala nu este corectă căci eu din Făgăraș, unde mă aflam am trimis diverse sume din care unele în sumă de 1147 fl. se văd din recipisele alăturate, multe sume le-am dat din mână.*

BAR București, *Arhiva Aron Densușianu*, VII, Acte 1-110, actul nr. 55.

Valer RUS

**CORESPONDENȚA LUI AUREL MUREȘIANU CU FAMILIA SA
PĂSTRATĂ ÎN ARHIVA MUREȘENILOR
ANII DE ÎNCEPUT: 1864–1877 (II)¹**

Personalitatea lui Aurel Mureșianu (1847-1909) a fost făcută cunoscută opiniei publice românești prin câteva lucrări cu caracter mono-/biografic². Cu toate că perioada pe care ne-am propus să o analizăm este știută în liniile ei importante (perioada studiilor la Blaj și Viena, perioada practicii avocațiale la Viena, colaborarea cu F. Schuselka etc.), tipul de filtru interpretativ la care au fost supuse scrisorile vizate a dus la pierderea din vedere a trăsăturilor de caracter, adică a determinantelor profilului psihologic al personajului istoric Aurel Mureșianu. Prin publicarea integrală a scrisorilor și telegramelor adresate de tânărul brașovean familiei sale (părinți, unchi) considerăm că punem bazele reconstituirii cât mai veridice a celui care a fost Aurel Mureșianu.

Documentele supuse cercetării se ordonează cronologic astfel:

1. 1864, 23 octombrie – Blaj, către un văr, 6603
2. 1866, 29 aprilie – Viena, către tată, 4178
3. 1866, 5 iunie – Viena, către tată, incomplet, 4208
4. 1866, 21 iulie – Viena, către tată, 4179
5. 1866, 23 decembrie – Viena, către mamă, 4180
6. 1867, ianuarie – Viena, către tată, 4181
7. 1867, 6 februarie – Viena, către mamă, 4183
8. 1867, 10 august – Brunn, către tată, 4182
9. 1867, 18/6 (sic) august – Brunn, către mamă, 4256
10. 1867, 2 octombrie – Brunn, către mamă, 4257
11. 1868, 11 martie – Viena, către mamă, 4258
12. 1869, martie – Viena, telegramă, către tată, 4207
13. 1870, 1 decembrie – Viena, telegramă către unchiul Costi, 4184
14. 1870, 3 decembrie – Viena, telegramă către unchiul Costi, 4185
15. 1870, 6 decembrie – Viena, către tată, 4186
16. 1870, 6 decembrie – Viena, către unchiul Costi, 4270
17. 1870, 7 decembrie – Viena, către tată, 4187
18. 1870, 9 decembrie – Viena, către mamă, 4259
19. 1870, 28; 30 și 31 decembrie – Viena, către tată, 4189
20. 1871, 14 februarie – Viena, către tată, 4188

¹ Prima parte a corespondenței a fost publicată în „Țara Bârsei”, nr. 3, 2004, p. 59-86. Reluăm partea introductivă și lista tuturor scrisorilor pentru a facilita înțelegerea evoluției corespondenței dintre A. Mureșianu și membrii familiei sale.

² Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 317-320; Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, Sibiu, 1944, p. 125-134; Augustin Bunea, *Dr. Aurel Mureșianu*, Brașov, 1909; Sanda-Maria Buta, *Dr. Aurel Mureșianu și mișcarea memorandistă*, Brașov, 2000; Ioan Georgescu, *Aurel Mureșianu*, București, 1938; Emil Micu, *Aurel Mureșianu și Memorandul. Contribuțiuni la istoricul Memorandului*, Brașov, 1942; Iosif Pervain, *Din polemica lui I. Slavici cu Aurel Mureșianu și G. Bariț*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Phil., 1963, p. 93-102.

21. 1871, 25 martie – Viena, către tată, 4190
22. 1871, 11 aprilie – Viena, către mamă, 4260
23. 1872, 20 iunie – Viena, către tată, 4191
24. 1872, 22 iulie – Viena, către tată, 4192
25. 1872, 10 august – Viena, către tată, 4193
26. 1872, 8 decembrie – Viena, către tată, 4194
27. 1873, 7 aprilie – București, către unchiul Costi, 4269
28. 1873, 5 iulie – Viena, către tată, 4195
29. 1873, 29 decembrie – Viena, către tată, 4196
30. 1873, 31 decembrie – Viena, către tată, 4197
31. 1874, Vinerea Mare – Viena, către mamă, 4261
32. 1874, 10 aprilie – Viena, către bunic, 4271
33. 1875, 5 ianuarie – Viena, către mamă, 4262
34. 1875, 2 aprilie – Viena, către mamă, 4263
35. 1875, 30 mai – Viena, către tată, 4198
36. 1875, 16 octombrie – Viena, către tată, 4199
37. 1875, 30 octombrie – Viena, către tată, 4200
38. 1875, 8 noiembrie – Viena, către tată, 4201
39. 1876, 16/28 mai – București, către mamă, 4264
40. 1876, 30 noiembrie – Viena, către tată, 4202
41. 1876, 2 decembrie – Viena, către mamă, 4265
42. 1876, 15 decembrie – Viena, către tată, 4203
43. 1876, 20 decembrie – Viena, către tată, 4204
44. 1877, 25 ianuarie – Viena, către tată, 4205
45. 1877, 31 ianuarie – Gries, către mamă, 4266
46. 1877, 14 februarie – Gries bei Bogen, către tată, 4268
47. 1877, 28 martie – Gries, către părinți, 4267

Din: Blaj – 1, Viena – 35 scrisori, Viena – 3 telegrame, Brunn – 3, București – 2, Gries – 3.
Destinatar: tatăl – 27, mama – 13, ambii părinți – 1, Unchiul Costi – 4, vărul din Blaj – 1, bunicul – 1.
Total: 47 documente.³

Printre concluziile care se evidențiază în urma studiului documentelor se impun atenției câteva. Correspondența, întinsă pe perioada a 13 ani, indică o medie de 4-5 scrisori pe an. Ca frecvență a destinatarului se remarcă majoritar tatăl, cu 27 de scrisori, urmat de mamă, cu 13. Această distribuție este una naturală, indicând un respect filial corespunzător sacrificiilor făcute de tată, Iacob Mureșianu (1812-1887), pentru a-și întreține fiul la studii în străinătate. Dragostea purtată mamei este evidentă în grija avută de fiu de a-i adresa scrisori în mod exclusiv, deși este limpede că și scrisorile adresate tatălui sunt citite de aceasta (Sevastia Mureșianu, n. Nicolau). Interesant este și modul în care tânărul Aurel își onorează unchiul (Costi Nicolau) și bunicul, contribuabili la asigurarea traiului său decent.

³ Menționăm că documentele care, în original, erau în limba germană au fost transcrise și traduse de domnul Gernot Nussbächer, căruii îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a ajutat.

Între evenimentele mai importante care punctează această corespondență amintim: prima scrisoare a lui Aurel Mureșianu din Arhiva Mureșenilor datând din anul 1864; descrierea momentelor de panică din Viena, în timpul războiului austro-prusac, din anul 1866; sentimentele încercate de români la aflarea semnării pactului dualist din anul 1867, oscilând între mobilizare la luptă împotriva noii situații și disperare pentru lipsa de perspective a cauzei naționale; crahul financiar al fratelui Iancu Mureșianu (1841-?) din anul 1870, cifrat la circa 50.000 de florini, dezastru în care a fost implicată și familia rămasă la Brașov, mai ales datorită dispariției sumei de 2.000 de florini aparținând societății studenților români de la Viena; primul contact al lui Aurel Mureșianu cu Bucureștiul, capitala României, petrecut în anul 1873; lupta între sentimentul datoriei și opțiunea personală de viață, petrecută în anul 1877, când familia i-a solicitat să renunțe la cariera juridică din Viena și să preia afacerile familiei, inclusiv (sau mai ales) editarea „Gazetei Transilvaniei“; descrieri de-a dreptul lirice, provocate de momentele petrecute în scurtele vacanțe sau concedii în Austria (scrisorile de la Brunn și Gries bei Bogen) ș.a.

Normele de publicare pe care le-am adoptat prevăd transcrierea textului original, fără adaptare la limbajul contemporan (pentru a păstra savoarea limbii secolului al XIX-lea); transcrierile vor fi precedate de scurte rezumate; traducerile din limbile folosite în corespondență (germană, latină, maghiară) vor fi făcute la subsolul paginii.

În încheiere ne exprimăm speranța ca editarea acestei corespondențe să folosească la realizarea unei mari monografii dedicate personalității lui Aurel Mureșianu, lucrare de anvergură, pe măsura celui care condus peste 30 de ani „Gazeta Transilvaniei“.

*
* *

21.

Despre suma de 2.450 de florini aflată în păstrarea lui Iancu Mureșianu, bani adunați din contribuțiile societății studenților români de la Viena, „România Jună“, și care au fost pierduți cu ocazia falimentului. Solicită tatălui, Iacob Mureșianu, ca familia să se ocupe de strângerea acestei sume uriașe pentru a nu întina numele Mureșenilor. Bani fuseseră depuși amanet la un cămătar evreu, prilej pentru Aurel să facă unele afirmații antisemite, deloc neobișnuite în epocă.

Viena 25/3 (1)871

Iubite Tată!

În scrisorile mele de până acum n-am atinsu deloc o cestiune precătu de neplăcută și durerósă, pre atâtu și de delicată totodată, care este punctulu celu mai negru între cele negrii ale catastrofei fatale din finea lui Noembre trecutu.

Credu, că vei aflatu dela Fluștureanu care este istoriculu cărticelei acelei de păstrare, despre care se făcu amintire și prin jurnale. Décă însă n-ai fost informatu despre acéstă împregiurare mai detaiatu, află dela mine următóarele:

Precându sosé colectele pentru serbarea la momentulu lui Ștefan celu Mare, me aflamu în comitetulu centralu. Într-o șiedinția a comitetulu, mi aducu bine aminte, a fost vorba despre aceea, ce

să se facă deocamdată cu paralele încurse și s-a decis, să se așiezie în casa de păstrare din Viena. Președintele Teclu fu însărcinatu cu acêsta, și în șiedinția viitoare și aduse „Sparcassa-büchel“ adeveritoriu de depunerea sumei acelei anumite la Sparcassa. Acum se revela cestiunea, ce să se facă cu cărtica aceea de păstrare, unde să se păstreze ca să nu se piardă cumva, fiindu la unu privatu. Atunci s-a decisu, să se dea cărticica unui neșuțiatoriu spre păstrare în cassa sa de feru.

Pres. Teclu îndată s-a și dechiaratu, că o va da lui Iancu, cu care și altcum este cunoscutu și prietinu, spre păstrare în cassa de feru. Se primi – și Teclu făcu cum dise și predede cărticica Iancului spre scopulu numitu. Pre atunci suna Sparcassa-buch-ulu pre-o miia și câteva sute florini. După acêsta au mai sositu parale și Teclu le băgă și pre aceste în Sparcassa, ear cărticica o dede Iancului înderetu spre păstrare. Suma intrată se sui cătră finea lui Augustu aprópe la 4000 fl v. a. Din suma acêsta se cheltuiră pre séma serbărei pentru urnă ect. preste una miia florini și așia remase pre la finea lui Augustu în Sparcassa suma de 2450 fl. Nerealizându-se serbarea și nemai sosindu contribuiiri, remase cărticica de păstrare cu valórea de 2450 fl, multu tîmpu în păstrarea lui Iancu. Cătră finea lui Noembre trecutu, comitetulu centralu e. c. t. cerură dela Pres. Teclu dare de sémă esactă asupra veniturilor și speselor. Teclu se adresă acum cătră Iancu, ca acesta sei predé Sparcassabuch-ulu spre a se puté legitima (: Teclu) cu elu înaintea comitetului. Iancu îi spuse să vină la 7 óre séra în Comptoir se și-o ia. Teclu merse, dar Iancu nu se aretă. A doua di întâlninduse amendoi pe stradă, Iancu se escusă cu-o afacere urgentă, care l-a împedecatu se fia în Comptoir la óra anumita, dar dise „vino mâne la 12 óre și atunci ți-o voi preda-o“ (cărticica). Teclu punctu 12 era în Comptoir și așteptă până la 5 óre séra după Iancu; atunci fu și elu martoru a scenei triste care a urmatu după descoperirea scrisorilor de adio în scriniulu Iancului, între cari una era adresată cătră Teclu, tocmai în cauza acêsta nefericită a cărticelei dela Sparcassa. Scrisórea cătră Teclu o am cititu ea se afla în mânilé judecătóriului investigatoriu. În scrisórea acêsta descopere Iancu, că Sparcassabuch-ulu l-a pusu amanetu la unu neșuțiatoriu jidanu pentru 2400 fl. „Cărticica am depuso amanetu de 6 septămâni, dar cu intențiuinea ca se o scotu ear câtu mai curundu primindu parale din altă parte, dar nu mi-a mai fostu cu puținția, tóte s-a conjuratu în contra mea. De 8 dile facu totu ce stă în puterea unui omu spre a-o scóte, dar nu-mi succese. Niciodată n-ași fi creditu, că nu voiú puté aduna în tîmpu de 6 septămâni 2000 de florini“ – cam acesta este pre scurtu sensulu epistolei cătră Teclu. Acesta făcu îndată a doua di arătare la poliția și la judecătoria, care dete porunca la Sparcassa, ca deocamdată se nu se solvéscă nimicu celuia, care va veni cu cărticica atâta și atâta. Banií era depuși în Sparcassa pre numele lui Teclu și acesta avé numerulu cărticelei însemnatu. Jidanulu la care a depusu Iancu Sp-Cassabuch-ulu se numesce „Zehntbauer“ și avendu prăvălia sa vis a vis de Hotel National, a avutu de multe ori afaceri cu Iancu, pre care la cunoscutu de multu. Acum Teclu, ca din partea comitet. Centr. Provocatu, a intentatu procesu lui Zehntbauer, pentrucă acesta sciindu, că Iancu nu este acela, pre a căruí nume suna cărticica – nu trebuia se-o priméscă, și fiindcă a primito totuși a devenitu quasi complice culpabilu s. c. l.

Procesulu decurge, rezultatulu este fórté nesiguru din mai multe cause. Mai ântâiu comitetulu nu are parale destule spre alu purta cu energia, fiindcă mai toți banií a intratu în Sparcassa, apoi după cum audu jidanulu Zehntbauer simțindu cum stă lucrulu a vendutu Sparcassabuch-ulu mai departe și așia intrându cărticica în mai multe mâni greutatea de a-o recăștiga s-a măritu. În dilele aceste voiú căuta se me informezu apriatu despre mersulu procesului și apoi Ți voiú puté relata mai bine despre punctulu acesta. Deocamdată însă realitatea tristă este că banií adunați de junimea academică ect pentru scopulu serbărei dela Putna s-a pierdutu și cumcă vina o pórtă Iancu, care prin o

nefericita constelațiune a circumstanțelor sale private fără intențiune a devenitu criminalu în punctulu acesta. Dicu fără intențiune, fiindcă afară de ceea ce scrie elu Teclului m-am convinsu despre aceea, că în dilele din urmă în adeveru a încercatu totu ce numai a pututu spre a scóte cărticica din ghiarele în care intrase s. c. sciu că ia oferitu lui Zehntbauer siese lázi de marfă și afară de acésta o suma mai mică în locul cărțicelei, dar jidanulu nu vru se priméscă. (: Chiar Zehntbauer spuse acésta lui Fluștureanu:) Afară de acésta aștepta în tot momentulu sei soséscă nescai parale din România și a și sositu 600 # (florini) dar cu o di după catastrofă, cându era deja prea târdiu. Paralele sa și retrămisu din partea oficiului poștalu. Nepunctualitatea neguțiatoriloru români este proverbială și fórté tristă pentru comercianții cari au a face cu ei.

Cestiunea cărțicelei de păstrare este dar cum vezi câtu se póte de tristă și pentru familia nóstră cu deosebire de totu neplăcută, fiindcă atinge pre junimea academică și pre români contribuitori din tóte părțile României. Delicata purtare a comitetului și a studinților din Viena fația cu acésta întemplantare, a împiedicatu până acum orice eșire în publicitate la români acestei întemplantări fatale. Dar multu nu se mai póte trágăna lucrulu, deórece publiculu va cere să se dé ratiotiniu⁴ în publicu, ce sa făcutu cu cele 2450 fl adunați.

Pre mine în specie m-a mánhniu adencu casulu acesta. Trebuia se fia și români în jocu la nenorocirea acésta? Nimenui nu ia pututu trece prin gându că cărțicica aceea va puté fi vreodată periclitatu în păstrarea lui Iancu! În lipsa cea mare de parale, trebuindu póte să plătéscă vreo diferenția la bursa a întrebuițiatu depositulu, crediendu că sosindui parale preste câteva dile, lucrulu se va aplanu. Ușurătatea de minte care l-a condusu la acestu pasu greșitu însă a fost amaru pedepsită prin aceea, că nu a mai fost în stare să corégă abusu făcutu în privinția acésta. Tinerimea română de aci înțielege lucrulu totu așa, că adică Iancu nu a pututu să scurteze pre studinți „cu intențiune“. Fapta este însă destulu de condamnăvera și decă motivele nu au fost cele mai rele. Ce este însă mai tristu e că numele nostru devine pătatu prin acésta.

Pentru aceea am avutu dela începutu simțiemintulu că familia trebuie se facu cevași în privinția acésta, trebuie mai multu séu mai puțin se corégă acésta pată. În puterea simțiemintulu acestuia m-am și adresatu îndată atunci cu o scrisóre cătră comitetulu centralu, în care ca membru alu acestui comitetu mi esprimu profunda mea părere de reu, că prin catastrofa nóstră familiară s-a jignitu și averea junimei academice, care este destinată pentru unu scopu atâtu de sublimu. Mi esprimu totu acolo mulțiamirea, că frate meu celu puțin a doveditu, că nu a făcutu acestu pasu cu intențiune, prin aceea că a încercatu tóte mediulócele posibile de a scóte cărțicica din ghiarele jidanului, ceea ce sa constatat. Totu odată asiguru pre Comitetu din partemi, că în tótă vieația mea cea dântâiu a mea îngrigire va fi se facu totu ce mi va sta în putinția spre a se rebonifica suma aceea, cu care a devenitu scurtată junimea academică prin nenorocirea fratelui meu. Asta am trebuitu se esprimu faccia cu comitetu, cu atâtu mai multu cu câtu toți scie, că io am statu pre pețioru intimu cu fratemeu, și deși de altă parte nu mi se póte mie imputa nimicu, nici câtu e negru sub unghia în privinția acésta, cu tóte aceste pre mine care am trăitu aci în vedea între studinți m-a atinsu casulu acesta în modulu celu mai neplăcutu și celu mai ántâiu. Dta credu că înțielegi fórté bine pozițiunea familiei nóstre, a numelui nostru fația cu întemplantarea acésta. Este cu unu cuventu o cestiune de onóre atâtu pentru noi, câtu cu deosebire și pentru copii Iancului, ca se facemu cevași în privinția acésta. Cum? În ce modu? Nu sciu. Suma este mare: 2450 fl, speranția, care o da avocatulu de a-o recăștiga este fórté mică. Decă așa

---

⁴ Explicații?

posede io suma acésta ași vorbi altfelu, ași dice io dau o mîia séu două dați Dvóstră atâta – ca se ștergemu acésta datoria uritã.

Décã toți împreună, Dta, Nenea Costi, Moșiu, Dnii Nicolae și Toma Christu ect a-ți interveni în unire lesne s-ar puté aduna suma aceea fatalã.

Décã ai aflatu dela Fluștureanu cestiunea, Dta trebuie se fi cugetatu în privinția acésta. O datoria positiva nu avemu, datoria nóstrã moralã este însã mare în punctulu acesta. Cu ruinulu nostru propriu nu putemu se facemu nimicu și nici nu suntem în dreptu fația cu noi înșine. Décã însã s-ar afla o modalitate câtu de puținu convenabilã, atunci credu se nu întãrdiemu a astupa gaura acésta tristã, care a sãpato catastrofa din Noembre, căci la dincontra ar deveni casulu acesta proverbialu și numele nostru ar fi de atâtea ori batjocoritu de câte ori sar respica în legãturã cu elu! Audu cã comitetulu centralu a decisu a se adresa cãtrã Dta cu o scrisóre, te facu atentu dar în privinția acésta. Speranția tineriloru este cã familia nóstrã la orice casu îi va despãgubi cumva. Pãnã acuma nu ți-am scrisu despre acésta din cauza cã nu am voitu se mãrescu și superarea Dtale, care credu cã este destulu de mare. Speru însã cã virtutea tãria filosoficã a Dtale te va face se suportți greutãțile ce Ți le impune sórtea.

Alu Dtale ascultãtoriu Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.190, dos. 592, original, 6 file.

22.

Discutã despre acoperirea unei părți din datoriile acumulate în urma crahului financiar al lui Iancu Mureșianu prin realizarea unui împrumut de 2.450 de florini. Despre posibilitatea ca întreaga familie sã se alieze în vederea stingerii datoriilor. Își exprimã speranța în evitarea distrugerii renumelui familiei.

Viena 11 Aprilie (1)871

Scumpa mea Mamã!

Vin a-Îi raspunde la scrisóreã din 2 Aprilie a. c. și mai întãiu voiu vorbi despre suma în cestiune de 2450 fl.

Dta credi cã ar fi bine se ne adresamu la unu Banquier s. c. l. Acésta idea este fôrte frumósa, dar cu totulu nerealisabilã.

Ómeni ca Sina nu se interesézã de romani, nici câtu e negru sub unghia și prin urmare nici cã se póte aștepta dela denșii vreunu cruceriu. Apoi ce ar contribui alți strãini spre scopulu acela, ar fi în numele loru, independentu de suma aceea pierdutã – și fôrte cu greu s-ar pute afla vreunu amicu alu nostru, carele în tãcere ar fi gata se acopere suma de 2450 fl – fãrã altã pretensiune și scopu, decãtu acela a direge earãși ce s-a stricatu prin catastrofa în familia nóstrã. Așiadar și aci ca în tóte, refugiulu este numai la noi înșine și la puterile nóstre adicã: a familiei întregi.

Prea bine înțielegu, cã unulu singuru cu greu va fi în stare se corespundã cerinției aceleia, dar suntu mediulóce diferite, modalitãți multe spre a putea ajunge la unu scopu. Io credu, cã la casulu estremu nu se va retrage nici unu membru mai de aprópe alu familiei nóstre, cu ajutoriulu posibilu din parte-și. Ar putea spre esemplu, contribuindu unulu mai multu, altulu mai pucinu, alu treilea și mai

pucinu, alu patrulea cevași mai multu ca alu treilea se se împartă momentanu greutatea unei solviri așa încâtu se nu suferu unulu și acela pré multu, ci toți împreună să suferu pucinu.

Acéstă procedură ar fi încâtva în interesul întregii familie, a căroro membrii și-ar putea în cursulu timpului restitui împrumutu întregu interesulu, pre care l-ar pierde momentanu prin astuparea acestei găuri fatale.

Apoi suma aceea nu ar trebui plătită îndată cu bani gata, ar putea prea bine să se plătescă în anulu acesta o parte, în celu viitoriu altă parte și după unu altu anu a treia parte, și s-ar cade a se adăuga póte numai interesele a 4%. Este cum am mai disu o datoria morală a familiei nóstre se facă totu ce i va sta în puținția în cestiunea acéstă delicată de onóre.

Fondulu nu zace pe aceea, în ce modu se ar plăti, în bani gata sau altcum, acum îndată, sau preste unu anu, doi, sau parte acum, parte mai tardiu – lucrulu principalu este ca comitetulu centralu se póta fi în stare a dechiara, că paralele nu sunt pierdute de totu. În casulu acesta se va evita cu ori-ce prețiu o dechiarare în publicu, că paralele acele s-a pierdutu prin X sau Y, și că nu este mai multu speranția ale recăpeta, din nici o parte.

Cu unu cuventu modalitățile sunt multe și varie și lucuru de căpetenia este, ca Preșiedintele comitetului se póta dechiara junimei „Paralele, cari prin nenorocirea lui Y, era să fia pierdute pentru noi, ni sunt asigurate din partea familiei nenorocitului în modulu acesta sau acela“.

Acéstă dechiarare se va primi cu mare mulțumire și va direge deodată totu ce s-a pututu direge în punctulu acesta. Se înțielege că cu atātu mai bine, cu câtu vor fi mai bune condițiunile familiare.

În casulu celu mai rău ar fi bine ca familia se póta acoperi îndată sau în unu timpu órecare măcar două mii de fiorini din suma aceea. Décă s-ar puté plăti tótă sau măcar 1/2 până în mediulu verei ar fi prea frumosu, decă nu măcar atātu să se facă, că să nu se póta dice că romanii au pierdutu de totu paralele adunate, printr-unu membru alu familiei nóstre.

Aceste le-am scrisu numai pentru Dta și pentru tata. DVóstră mai bine veți sci se judecați încâtu am dreptu sau nu. Credu, că este fórte posibilu concursulu tuturoru membriloru familiei, cari sunt în stare – decă acestu concursu este însă în adeveru de realizatu și ușioru de realizatu nu potu sci.

La ori-ce întemplare nu Ve întristați preste mesura despre acestu incidentu, carele va trece, ca multe altele pe lumea asta. De altă parte aveți încredere în viitoriu, care, încâtu me atinge și pre mine, credu firmu, că me va justifica și restabili cu totulu în părerea atātu a DVóstră, câtu și a tuturoru celorlalți!

Ve serută mânilu și Ve îmbrăcioșieză.

Alu Dtale care te iubescu și doresce,

Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.260, dos. 592, original, 4 file.

23.

Detalii despre cheltuielile prilejuite de susținerea examenelor pentru doctorat. Diverse probleme familiale, salutări.

Viena 20/6 (1)872

Scumpule meu Tată!

Am primitu ajutoriulu trămisu pre luna acésta și Ți mulțumescu din sufletu pentru bunătatea cu care nu me puni în uitare. Prin Nenea Costi Ți-am scrisu câteva ronduri ca respunsu la întrebarea Dtale în privinția causei comune – le-ai primitu?

Acum vin a-Ți respunde la celelalte întrebări ce mi le făcuși. În presentu me preparu pentru rigurosulu alu 3^{lea} și prin urmarea te rogu a-mi trămite până multu în 10 Iuliu viitoriu, 50 fl v. n. ca să potu plăti tacsă necerută. Nu sciu încă sicuru câtu face tacsă promoțiunei, căci acum dela 1^{lu} Octobru viitoriu s-a cam schimbatu puțin prin ordinea nouă de rigorose și credu, că s-a schimbatu în favorulu acesteia, adică vomu avé de plătitu ceva mai puțin, dar încă nu sciu sicuru câtu, cum diseiu, pentru aceea me voiu informa și apoi Ți voiu scrie.

Spunei sorioarei mele iubite, Lenica, că îmi pare multu reu, că a trecutu diua numelui ei fără scirea mea – și așa nu i-am pututu gratula la timpu, acum însă deși întârziatu o serutu dulce și dorescu dela Ddiu totu noroculu, pre care lu merită o anima bună, sinceră și fidelă, precum este a ei. Ți mulțumescu fierbinte pentru atențiunea, care a dovedito fația de mine, prin aceea, că mi-a preparatu pismeți, așa de frumoși și buni.

Mi pare reu, că nu potu împlini deocamdată încă dorinția mamei care este îndreptățită și pentru aceea ar fi și a mea, decât nu-mi ar sta încă un riguros în cale dar treceva și acesta, apoi.

Mamei îi serutu mânilé și o îmbrățișezu, câtu voiu avé ceva timpu îi voiu respunde cu câteva ronduri; asemenea serutu pre soriora Tiția, pre Iacobu și Traianu.

În fine Te rogu a saluta respectuosu din partea mea pre Tata-Moșiu și alu rogu semi ierte, că nu i-am pututu respunde până acum, mâne însă îi voiu scrie. Lu rogu încă atât pre Dlui câtu și pre Nenea Costi, ca să nu me dea uitărei!

Primesce iubite Tată asigurarea stimei și iubirei mele devote și sincere, cu care voiu fi întotdeauna

Alu Dtale ascultătoriu Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.191, dos. 592, original, 3 file.

24.

Despre evoluția examenelor la doctorat, luate cu succes, diploma de doctor urmând să o primească în luna octombrie. Exprimă satisfacția firească prilejuită de aceste realizări.

22 Iuliu 1872

Iubite și dorite Tată!

Astăzi am depusu și rigurosulu alu treilea cu succesu bunu, fiindu aprobatu cu unanimitate. Restat alu patruelea și celu din urmă, care speru alu depune încă în Octobru, în care luna mi voiu lua și Diploma.

Nu potu se-Ți esprima în rondurile aceste bucuria și mulțiamirea care mi-a causat-o și scrisórea Dtale din urma – în care mi-ai trãmisu și restulu pentru care Te-am fostu rogatu – dar o simțiescu cu atãta mai multu. Primesce iubite Tatã îmbrãțioșarea și mulțiumirea fierbinte a fiiului Dtale, care Te iubesc sinceru și ascultã

Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.192, dos. 592, original, 1 filã.

25.

Solicitã bani, necesari bunului mers al studiilor sale, aflate în faza finalã.

Viena 10/8 (1)872

Iubite Tatã!

Me iertã cã cu ocasiunea acãsta earãși Te incomodezu cu rogarea, ca sã nu mã uiiți și decã-Ți este cu putințã se binevoiesci ami trãmite ajutoriulu așteptatu pre luna acãsta, decã se póte cu o ora mai înainte. Neputendumi împlini îndatoririle la vreme vinu în mare perpesitati, trebuie se me împrumutu ici și colea, pierdu timpu și sum neodihnit. Prima lunei mi stã pre capu îndatorirea de a plăti cuartirulu și depunulu înainte, spãlãtoriulu socotéla, croitoriulu ect. Pentru aceea Team și fost rogatu în scrisórea mai din urma a-mi trãmite ce poți prin avisu telegraficu calculãndu, cã deabea în 5 sau 6 Augustu va póte și așia sosi – timpul estremu pentru mine de a întârdia cu depurarea îndatoririloru.

Decã așiu avé de a face cu ómeni, la cari learu pãsa de-o întârdiere cu 1-2 septãmãni în solvire din partemi ar fi bine, dér nemții de aci suntu interesați și nu cunoscú multã politețã.

Aceste suntu cauzele din cari Te-am rogatu a-mi trãmite cu urgențã ajutoriulu așteptatu. Nu te supera deci, iubite Tatã, decã aflendume în strîmtóre recesițiole continue ale vieției aci și cu îndatoririle anticipative și restante, din nou Te rogu, ca decã nu mi vei fi trãmisu ajutoriu înainte primirei acesteia, atunci se fi bunu a-mi avisa ceți va fi posibilu pre cale telegraficã, deórece și așia deabea în 15 a lunei mi va puté sosi. La totu casulu respundemi măcar cu câteva ronduri, cãci mai bine e a fi în siguranțã neplãcutã, decãtu în continua și nesicura așteptare.

Sum sãnãtosu, care va sã dicã, o ducu cum potu și la toți ve dorescu sãnãtate și voie bunã. Lucru am destulu, timpul nu e departe, pentru aceea trebuie se me preparu cu bãrbãția pentru rigurosulu ultimu. În curãndu speru a-Ți trãmite cevași și pentru „Gazetã“.

Alu Dtale iubitoriu Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.193, dos. 592, original, 3 file.

26.

Mulțumește pentru felicitãrile adresate de cãtre tatãl sãu, felicitãri datorate probabil primirii titlulu de doctor în drept. Solicitã bani, detaliazã destinațã acestora (cãrți, taxe etc.). Solicitã diverse bunuri de folosințã casnicã. Íși exprimã înțelegerea pentru greutãțile financiare ale familiei.

Viena 8/12 (1)872

Iubite Tată!

Am primitu scrisórea Dtale din 4 l. c. și Ți mulțumescu cu cea mai mare cordialitate pentru gratulațiune. De Ddiu se Ți se împlinescă dorințele și se fia, ca și io se potu concurge la realisarea loru, corespondiendu măcaru pe de giumetate așteptărilor Dtale!

Tacsă încă nu-o am pututu plăti, fiindcă am primitu dela Dta au avisare telegrafică numai 100 fl nu atât pentru câtu Te-am rogatu în epistola-mi ultima. Am așteptatu până aseră, crediendu, că póte voiu primi încă restulu postulatu, însă din scrisórea Dtale înțielesei, că nu mi-ai trãmisu mai multu și nici ca-mi vei mai trãmite. Dēcă nu voiu fi promovatu Miercuri trebuie se așteptu până la 15 Ianuariu cu graduarea, căci sosescu feriile crãciunului. Ce neplãcutu și dãunosu ar fi casulu acesta pentru mine Ți poți închipui. Pentru aceea și pentru că nu mi-ai scrisu apriatu cum am doritu că ești aplecatu séu, Ți este posibilu ori nu, a-mi trãmite câtu cerui, că mie pentru scopulu călătoriei neapãratu de lipsă, m-am simțitu îndatoratu atâtu fația de Dta, câtu și fația de pozițiunea mea momentană a me adresa încă odată pe cale telegrafică cătră Dta. Iacă, că póte cumva se aibi bănuiele în adeveritatea aserțiuniloru mele, mărturisescu, tocmai în momentulu de fația me mãhnesce fórtu, însă me mângãiu că póte în adeveru nu poți face mai multu pentru mine, séu că póte nu mai înțielesu bine, séu că modulu în care Te-am rugatu pentru succursu nu a fost destulu de apriatu séu esactu.

Precum scii tacsă numită face dou sute fiorini – socotindu bacșișurile abligate la servitorii facultății și ceva preste. Dta mi-ai trãmisu dela finea lui Octobre pre cale straordinara cu totulu $200+20+25+100 = 345$ fl. v. a.

Din aceștia am spesatu:

Pentru rigorosulu ultimu ..... 50 fl

” ” ..... cărți ..... 20 fl

alte necesare numite în scrisórea

mea din urmă ..... 30 fl

am trebuitu se trăiescu tótă luna lui Noembre și până astăzi, care adăugându zilele câte voiu trebui se mai stau aci face o lună și 1/2. 80 fl pe lună, cari mi-a fost neapãrați numai pentru traiu în sensulu strictu alu cuvântulu, numerându pe lună ca și până acum (NB din altă parte nu am primitu nimicu de astă dată) face o lună și 1/2 = 120 fl v. a. Am cheltuitu mai multu cu vreo 20 fl și acésta fiindu órecum deobligatu a petrece câteva seri în cercurile amicale și cunoscute. Dicemu însă, iubite Tată, că ași fi pututu evita cheltuiéla acestoru 20 fl și cruția póte, restrângându me tare, încă 20 fl – credu că nu mi-ai lua în nume de reu dēcă ași fi spesatu suma acésta fia și numai pentru petrecere, mai cu sémă dēcă ai sci câtă jertfă, poți dice, pre lengă mediulócele mele fórtu restrînse m-a costatu, a me susține cu demnitate în cercurile în cari am pututu contribui puținulu pentru interesulu comunu și câtu am trebuitu se me trudescu pre lengă aceea cu studiulu.

Recunoscú însă că acésta încă nu este scusa destulu de fondată, la acésta poți respunde Dta cu greutățile ce le ai neasemãnatu mai mari. Pentru aceea nici n-am insistatu, nici nu potu insista se-mi trãmiți suma cerută cu orice prețiu. În 8 dile sum decisu se plecu, decisiunea acésta stă însă fația de unu imperativu categoricu. Fără 120 fl o sută doudieci fl – afară de cei 80 fl ceruți în telegrama de astădi – nu me potu mișca de aci. Te rogu dar ca séu se-mi trãmiți de poți și suma acésta, séu de nu se binevoiesci a me însciinția îndată – atunci voiu fi silitu a-mi căuta deocamdată aci de esistinția și a aștepta, până mi va fi posibilu ca, séu cu însăși puterile mele materiali, séu cu ajutoriulu eventualu

posibilu din partea Dtale, se ve potu visita. Așiu fi mulțumitu decă măcar împrumutu ași primi suma aceea, numai se me vedu odată chiarificatu și pe drumu. În fine încă o rogare:

Decumva nu mi vei fi pututu trāmite cei 80 fl ceruți în telegrama cu d^{lul} de azi, până la sosirea scrisorei acesteia măcar aceia, cându ai puté, fia și mai târziu, trāmitemii încă.

Iubite Tata! Me iértă, am fost silitu și îndatoratu a Ți scrie apriatu și chiarifică situațiunea mea de fația ca se nu mai aibi nici o dubietate și se Ți faci decisiunea în cestiunea acésta.

Bunda se nu uitați nicidecum ami trāmite, decă e se plecu, nu voiu se ajungu cu vreunu typhus acasă și apoi sum în mare dubiu decă primavéra lunei acestia va mai puté țiene încă lungu timpu.

Încă odată Te rogu iubite Tată, se nu iai nimicu în nume de reu dela alu Dtale, care te îmbrățioșiează și doresce Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.194, dos. 591, original, 5 file.

27.

Prima scrisoare expediată de Aurel Mureșianu din capitala României, București. Descrie plastic atmosfera superficială întâlnită în orașul de pe malurile Dâmboviței. Vizită la doamna Danielopolu.

Bucuresci 7 Aprilie 1873

Iubite Unchiule!

Veți fi așteptatu cu dreptu se priimiți dela mine vrunu semnu de viația din capitala României. Credu că cu tóte că nu v-amu scrisu până acum, nu veți fi fost la îndoiélă, că trăiescu au nu – din contra veți fi presupusu că trăiescu bine – va se zică pe pețioru boierescu. Aci cinevașile s-éu (sic) nu trăiescu de locu, séu trăiescu bine – medium non datur. Dulceația, și earăși dulceația, apa dulce, vorbe dulci, melodii dulci, tóte îndulcite până la zahariqselă ... era paci se uitu de cafeaua dulce turcésă și de „țigara de tutunu din regia Monopolului tutunurilor ect.“ care înse a începutu se se amărăscă – progresul timpului aduce variațiune în starea lucrurilor cu necesitate – după dulceația, amaru, după plóia, seninu ș. c. l.

Lucrurile după asicurarea tuturoru mergu reu, atâtu în privinția politică, câtu și în cea națională – economică cu tóte aceste ómenii trăiescu și încă cum ziseiu boieresce – cui i se uresce lasă tóte la o parte, se aruncă într-o birjă și mână în fuga mare la Chauséa unde, în acestu „Prater“ alu Bucuresciloru, póte resufla, „lua aieru“, se póte regresa de strapațiile zilei.

Am visitatu pre unii domni până acum înse pe mai puțini. Am fost și la d. Laurianu, m-a primitu fôrte bine. Astăzi voiu se visitezu încă pe vreo doi trei; e greu cu visitele p-aci; Bucuresciulu e mare și birjarii, cari de altmintrea mână fôrte bine nu cunoscú nici stradele cum se cade – de Nrulu caseloru nici vorba.

Am fost și la Md^{mc} Danielopulo, ia părutu bine.

Refrenulu este cum diseiu: „Lucrurile mergu fôrte reu“ înse speranțiile suntu mari și multe: „Speramu! Speramu multu! Speramu fermu“ Vivimur sperando.

Voiu se stau încă câteva zile aci se facu cunoscința mai multora și se cunoscu mai bine și capitala.

Am vorbitu și cu d. Groza cu care m-am întâlnitu la d. Christu, elu plécă astăzi, de nu a plecatu până acum.

Io sum în quartiru la D. Toma Christu. D. Toma este absentu, la pădure, până acuma nu l-am pututu vedé, credu înse că va sosi în dilele aceste, la Bucuresci.

Serutu mâna prea iubitului meu Tata moșiu și lu rogu se privescă scrisórea acésta ca adresată și Dlui. Asemenea serutu pe Catincuția. Totodată Te rogu se cetesci scrisórea acésta și părinților mei pe cari ii serutu așa și pe Lenica, Tiția, Iacobu, Traianu. Tuturoru salutare și sănătate pe Dta Te îmbrățioșezu cu amóre Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.269, doc. 592, original, 4 file.

28.

Despre vizita efectuată de curând la casa părintească din Brașov. Impresii. Despre trecerea prin Budapesta, unde s-a întreținut cu deputatul Alexandru Moritz (Chimu). Solicită o împuternicire din partea ziarului „Gazeta Transilvaniei“ pentru a avea acces la Expoziția universală de la Viena, care s-a desfășurat în anul 1873. Solicită bani. Transmite salutări familiei.

Numai și numai pentru Dta!!

Viena 5 Iuliu a. 1873

Iubitulu și doritulu meu Tată!

Te salutu și îmbrățioșezu în spiritu cu căldură și amóre fiiésc! Ți mulțumescu din adenculu animei pentru bunătatea și iubirea cu care în totu timpul și mai cu sémă câtu vreme am fost pe lângă Dta m-ai întîmpinatu. Ddieu se ți dea vieația, sănătate și bucuria!

M-am despărțitu greu de Dta și de toți ai mei pre cari îi iubescu atātu de multu, înse a trebuitu se fia așa pentru aceea dicu, se-mi ajute Ddieu mai departe, se ne ajute la toți, căci suntemu și din partene deciși a ne ajuta înșine din resputeri!

Îndată la sosire aci Te-am avisatu printr-o carta de corespondinția, – credu că ai primit-o. Din partea tuturoru amiciloru și cunoscuților de aci am fost primitu cu căldură și distincțiune ceeace naturalmente mi-a causatu mare plăcere. Redact. „Ref“ îți trãmite prin mine salutările sale cordiale.

În Pesta am statu două dile și am întâlnitu și vorbitu între alți puțini pe Chimulu. E interesantă prima noastră întâlnire. Necunoscându nici o adresă particulară în Pesta și perdindu și adresa lui Boltres împreună cu bucheliariulu meu de tristă aducere aminte, după ce mai âmblaiu vreo două ore prin stratele și cafenelele principale și nu întâlniu nici unu puiu de romanu, m-am socotitu că ar fi consultu ca să facu ultima încercare spre aflarea Chimului la portariulu casei trãmșișiloru „poporului“, întrebânulu de adresa de nou intratului. Sosindu în vestibululu országház-ului, pe portariu nu l-am aflatu acolo și am întrebatu pe ceilalți de unu M. órecare sositu nu de multu. Aceștia nu aveau încă cunoscinția de elu și respicându-le io mai apriatu numele ei lu înțieleseră pe Unguria și-mi respunseră: Unu Moritz Sándor nu se află aci deputatu, numai unu Moritz Pál. După ce

nicidecum nu i-am pututu capacita asupra numelui adeveratu, m-am decisu se me suiu pe galeria și se me uitu de acolo, nu cumva voiu vedé pe Chimuțu. Ajungându pe galeria spectatoriloru am începutu a studia feciele representative dar nu putui nimeri pe care o căutam.

Paci era se plecu fără resultatu, cându deodată îmi veni în minte se me uitu și peste locurile cari se aflau imediatu și verticalu sub mine. Me întindu peste balconu și ecce mi se arată luna Chimului. Ficsându așia câtava timpu deodată vedu că face preparative a eși afară, atunci me repedu iute josu și lu întâmpinu afară în coridoru. Vediendume a fost surprinsu și m-a întâmpinatu cum că: Me bucuru, că te vediu, la care îndată i-am respunsu: „Io nu me bucuru, că te vediu aci“. Asta decurse prima întâlnire pe care Chimulu singuru o onora fidelu celorlalți spuindule că io așiu fi trâmisu esecuțiune preste elu. În adeveru că l-am luat aspru în resperu chiaru înaintea lui Hodoșiu. Elu singuru recunósce că a vătâmatu și călcatu principiulu, dér dice că nu a pututu face altfelu din cause speciale ale districtulu și parte și chiaru personale. Districtulu cu politica sa a luat după câtu sciu și io de multu o direcțiune activistă, Chimulu a mai statu în locu și s-a gânditu până a intratu și elu. Densulu dice că a lucratu pe voia alegătoriloru și mai multu séu mai pucinu mi convinse și pre mine despre acésta. Io i-am spusu înaintea susnumitulu A.: „Tu ai încoronatu opulu confusiunei politice, ai pusu coróna la tóte neașteptatele desamăgiri din urma, de aci încolo nimicu nu ne va mai puté surprinde, dér speru că vei fi și pétra scandalei care va face odată pe toți se se unéscă și întâieagă asupra principiulu politicu fără de care ne pierdemu tíera și poporulu“.

Cu dreptu i se face imputarea că dece nu a intratu îndată dece s-a mai gânditu și de ce nu a lăsatu pe altulu cu altu nume se facă voia alegătoriloru decât voia acestora a fost intrarea în Dieta. La de aceste mi-a respunsu Ch. între patru ochi: „Io sum singurulu póte în care districtulu are deplina încredere“. În fine tóte aceste nu-i póte scusa gresiéla cea mare principiaria, care o recunósce *volens nolens* și elu. Pentru aceea și elu este de părere că „Gazeta“ nu póte decâtu alu combate din punctu de vedere principiariu în consecinția țienutei sale. Dēcă dei încă nu l-ai combătutu, fă acésta cu cea mai de aprópe ocasiune. Acésta trebuiesce se o faci și pentru a satisface opiniunei publice vătâmate. Sciu că ai așteptatu până acum și dela mine oreșicari deslușiri. Étăle. Persóna lui poți să o cruți cum ai cruțiat-o și pe a celorlalți, dér apasă „interesele generale“ pe care le-a offensatu, pentru venarea nescarorua „interese speciale locale“. Spune că convingerea Ți este că asemenea procederi unilaterale nici pentru diferitele părți nu potu aduce nici unu bine onorabilu. Repetă pásulu acesta câtu de multu și exprimă speranția că procederea Chimului va fi pétră închieiatóre a tristei cătare a neconsciințelor politice. Accentuieză în fine necesitatea restabilirei unui foru națiunалу seriosu și impuitoriu prin convocarea unei adunări séu prin orice altă cale legală posibilă. Este timpulu supremu ca se intre odată o disciplină seriósă și organizațiune perfectă în partita națiunálu!

De mâine demeneția încolo voiu începe și io activitatea mea apromisă pentru „Gazetă“. Te rogu prea multu scriemi, pentru ca să potu căpăta unu biletu de intrare liberă în espozițiunea următórea plenipotinția⁵:

Herrn N. N. (numele meu) in Wienn

Auf Ihr Verlangen bestätigte ich hiermit, daß Sie der Bericht erstatter und Vertreter der politischen Zeitschrift „Gazeta Transilvaniei“ während der ganzen Zeit der Weltausstellung sind. Urméză datulu numele Dtale completu ca redactoru și sigilulu Dtale, decât Gazeta nu are sigiliu.

⁵ Urmează textul în limba germană, cu caractere gotice, al împuternicirii solicitate.

Te rogu scriemi această plenipotinția séu mai bine disu acestu testimoniu pe o cólă mare de hârtie de pastă și mi lu trâmite îndată.

În cestiunea mea am vorbitu cu unu avocatul din cei mai însemnați carele încă promisul sprijinul seu. Speru că în dilele cele mai de aproape voiú avé unu locu corespundietoriu.

Remăndu cu totulú fără parale astădi am fost necesitatu a Ți telegrafa, fiți buni și nu pregetați a me ajuta acum la începutu, căci mai târdiu mi voiú puté ajuta și io. Dta cu Moșiu și Nenea Costi cari toți ați binevoitu ami promite sucursu veți puté lesne se mi ușurați trecerea preste *promasteaua pentru (?)* de-a intra în vieația practică.

Te serutu și îmbrățioșiezu fierbinte iubite Tată, scumpei mele Mame îi serutu mâna, o serutu și asemenea îi mulțumescu pentru amórea cu care m-a grijitu și fericitu. Serutu dulce pe sorióra Lenica, pe Tiția mea, Iacobu, Traianu. Ce scrie D. Groza? Ce mai faceți cu toții? Cum mai stă cu casa din Blumenau. Scrieți mi ve rogu despre tóte.

Alu Dtale care te doresce Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.195, dos. 592, original, 7 file.

29.

Despre plecarea sorei Elena (măritată cu Moise Groza). Impresii legate de criza financiară gravă a Imperiului Austro-Ungar, declanșată în anul 1873. Face referire la practica avocațială. Despre probleme de sănătate.

(29/12 73)⁶

Iubite Tată!

Cu bucuria am înțielesu din scrisórea Dtale și a scumpei mame că sunteți senătoși. Tristeția, care Vea causat-o departarea sorei Elena – vediendu că unu fiú după altulu sbórá din cuibulu în care a fost crescutu cu atâta iubire și îngrigire, ne vomu sili a-o preface prin diliginția nóstră în bucuria.

Poimâne precându vei primi această scrisóre se va împlini anulu, decându după mulți ani ne-am revediuu și îmbrățioșatu prima órá. Câte nu s-au schimbatu de atunci în situațiunea internă a imperiului. Prevederile mele vin a se adevéri încă multu mai iute decâtu așiu fi crediuu. Crisa presenta financiara este încă multu mai mare, decâtu cumu s-au părutu la începutu; Urmările ei va se fia asemenea multu mai însemnate și în parte triste. Acum este momentulu supremu în care fiescecare individu și poporu trebuie se și facă bilanțiulu și se presinte debitoriloru sei socotelile a căroru depurare a-o pretinde este în dreptu!

Ți mulțumescu pentru trâmitemea ladii cu cărțile, care am priimit-o, și pentru cei 20 fl. acluși în scrisórea din urma.

Până mâne nu potú se-Ți scriu, fiindcă tocmai acum avemu „Journalulu“ la judecatorie, va se dică trebuie se stamu mai tótă diua în burou și chiaru și nóptea se fimu pârâți, ca obvenindu vreunu casu urgentu se intrevenim in absenția celorlalți judecători. „Journalulu“ acestá avemu se lu purtamu 8 dile, apoi vinu alții la rondu.

---

⁶ Notă făcută ulterior pe original, cu un alt tip de cerneală.

În vreo 6 săptămâni voiu fini pracsă criminală și voiu trece la cea civilă.

Nu fi îngriatu în privința pețioarelor mele marode. Nu este unu casu mai gravu, ci prin frecarea cisme și silindume câtăva vreme a încălția nesce ghete de piele, neputându-mi încă procura altele, s-a formatu mici rane, din care una dela pețiorulu stângu s-a vindecatu cu totulu ear cealaltă dela celu dreptu va fi asemenea vindecată în câteva zile. Cu vindecarea merge cam încetu pețioarele sunt delicate în privința acêsta și apoi deși me padiescu trebuie totuși să âmbli, nu potu studia causa acêsta cu septămenile acasă. Cu unu cuventu este cevași neplăcutu, dér nicidecum „tranșitoriu“, dovédă că în celelalte me simtu fôrte bine și la pețioru me gândescu numai atunci, cându trebuie selu grigescu.

La revedere!

Alu Dtale care Te îmbrățioșeză cu căldură împreună cu pré scumpa mama, sorióră și frățiori. Iubitoriu și plecatu Aurel

Viena 29/12 1873

Te rogu ai spune mamei că-i voiu scrie cu cea mai deaprópe ocașiune. Aurel⁷

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.196, dos. 592, original, 4 file.

30.

Vești de la sora Elena, aflată la București. Ofertă de articol din partea chimistului brașovean Nicolae Teclu, aflat la Viena. Urări de sărbători.

31/12 1873

Iubite Tată!

Neespectându scrisórea din 29 până acum viu a mai adăuga la ea câteva ronduri:

Am primitu dela București dela sora Elena o scrisóre care mi spune că-i merge bine că se simte mulțumită și fericită în noua pozițiune. Scrisórea asta mi-a causatu mare bucuria și mulțumire, în zilele aceste îi voiu respunde.

Amiculu Teclu mi-a spusu că Ți va trimite unu articulu relativu la concursulu chimicu alu Societății academice; publicălu fidelu și decă se póte mai în frunte, póte pe a treia șpaltă.

Te serutu și Ți dorescu serbători fericite împreună cu scumpa mamă și toți iubiții mei. Ddiu se Ți dé senătate, prenumeranți mulți, voie bună și învingerea ulterióră preste tóte inimicițiile care durere împedecă atātu de amaru desvoltarea patriei nóstre. Alu Dtale plecatu Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.197, dos. 592, original, 1 filă.

31.

Scrisoare de liniștire adresată mamei. Rememorează evenimente din trecutul familiei.

---

⁷ Scris perpendicular pe fila 4.

(Vinerea Mare 74)⁸

Scumpa mea Mamă!

Cumu poți se credi că Te-așiu fi pututu uita vreodată?

Nu trece una ocașiune la care, gândindume acasă, se nu-mi aducu aminte de Dta, care ai fost întotdeauna atât de bună facia de mine!

Cu mare plăcere mi-aducu aminte de pascile trecute, cari le-am serbatu acasă cu toții împreună. Deși păream câteodată superatu și iritatu, nu crede iubita mamă, că nu am simțitu pe deplinu bucuria de a fi lengă DVóstră, iubiții mei părinți! În acéstă frumósă suvenire, care me cuprinde în acestu momentu, Ve dorescu, Dtale, iubitului tată, soriórei dorite Tiția și buniloru frățioru Iacobu și Traianu serbători senine, vesele și fericite.

Mi pare reu că nu iam pututu respunde Lenicii dea dreptulu la scrisórea ei amabilă, neavendu o adresa esactă a locuinței lor. Adresa care mia dat-o ea, a fost, între noi disu, fără nici unu „chichirezu“ și așa n-am putut-o înțielege. Décă le vei scrie spunele te rogu, Lenicii și lui Groza, căldurósele mele salutări și serutări. Le voiu scrie prin Dta.

Primesce, scumpa mama fierbințile mele salutări și serutări de mâni.

Alu Dtale plecatu Aurel

Viena, în Vinerea mare,
1874

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.261, dos. 592, original, 2 file.

32.

Scrisoare de curtoazie adresată bunicului, unul dintre susținătorii lui Aurel Mureșianu. Rememorează vremurile când serveau cafeaua împreună. Despre sentimentul de singurătate prilejuit de apropierea sărbătorilor petrecute din nou în străinătate.

Wienn freitag den 10/4 1874

Theuerster Großvater!

Ich wünsche Ihnen recht glückliche Feiertage, mögen sie im Kreise Ihrer Lieben vergnügt und gesund zubringen!

Ich bin gesund und erinnere mich sehr angenehm an das vergangene Jahr, in welchem ich die Ostern zusammen mit Ihnen feiern konnte. Nachmittag war ich mit dem türkischen kafeekochen immer beschäftigt und die liebe Catinka stand mir behilflich zur Seite, während wir zusammen über dies und Jenes sprachen und manche angenehme Erheiterung gewährte uns als dann ein von Ihnen fallen gelassenes witzige wort.

---

⁸ Scris ulterior pe original, cu o altă cerneală.

Die Erinnerung ist mir jetzt sehr werth. Bei solchen hohen Feiertagen fühlt man sich in der Fremde am Meisten allein und da ist selbst ein gutes Andenken sehr wohlthuend.

Ich grüße Sie daher, Alle, den lieben Onkel die gute Katinka welche beide ich herzlich u. marme, ebenso die liebe Taute – und wünsche Allen die besten und Veitersten Feiertage. Ihr Sie innuig im Geiste umarmender ergebener Aurel.⁹

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.271, dos. 592, original, 2 file.

33.

Urări de sărbători. Despre petrecerea timpului liber în străinătate. Salutări familiei.

Viena 5 Ian. N. (1)875

Scumpa mea Mamă!

În aducerea aminte de frumoșele serbători cari le-am petrecutu acum doi ani acasă, viiu a-Ți aduce felicitările mele cele mai călduroșe fiiesci la serbătorile Domnului, pe cari dorescu se le petreceți cu toții voioși și fericiți.

Niciodată nu simtu așa de tare lipsa unui cercu de familia aci, ca tocmai cu ocașiunea acestoru sânte serbători. Precându toți se retragu în cercurile familiei loru io remanu singuru și nu-mi remâne alta decâtu lectura și scrisulu în cari se-mi petrecu urîtulu. În fine înse este adevveratu, că omulu nu pôte fi deodată cu tôte și decâtă possede cevași aci îi lipsesce îndată altuceva dincolo și așa mai departe. Acésta însă ear este unu adevveru, că omulu numai atunci cându nu mai possede cevași, îi cunosce adevverata sa valóre.

Te rogu spuneți și prea iubitului Tată sincerile și fierbințile mele felicitări. Pe amendoi ve rogu se me scusați că nu v-am pututu scrie mai adeseori. Mâne voi u avea speru tîmpu de ai scrie Tati mai pe largu.

Serutu dulce pe iubita mea sorióră Tiția, pe Iacobu, pe Traianu și le dorescu la toți serbători fericite.

Te îmbrățioșeză alu Dtale iubitoriu Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.262, dos. 592, original, 3 file.

---

⁹ Viena, vineri la 10 aprilie 1874

Prea scumpule bunic!

Vă doresc sărbători foarte fericite pe care să le petreceți plăcut și sănătos în sânul celor dragi Dumneavoastră. Eu sunt sănătos și-mi amintesc cu plăcere de anul trecut, când am putut să petrec Paștile împreună cu Dumneavoastră. După-amiaza eram mereu preocupat cu fierberea cafelei turcești, iar draga Catinca mi-a stat alături în ajutor, între timp am vorbit despre unele și altele și multe înveseliri plăcute ne-a pricinuit câte o vorbă glumeată spusă de Dumneavoastră. Amintirea îmi este acum foarte prețioasă. La astfel de mari sărbători în străinătate te simți cel mai mult singur, iar atunci chiar o amintire plăcută este foarte binefăcătoare. Vă salut deci pe toți, pe unchiul drag, pe buna Catinca, pe care pe amândoi îi îmbrățișez călduros, de asemenea mătușă dragă, și Vă doresc tuturor [să aveți] sărbătorile cele mai bune și senine.

Al Dumneavoastră preasupus Aurel, care vă îmbrățișează călduros în gând.

34.

Îngrijorat de starea de sănătate a tatălui. Recomandări pentru ușurarea muncii sale, solicită să fie sprijinit de restul familiei. Recomandă excursii și evitarea supărărilor. Salutări familiei.

(2/4 75)¹⁰

Scumpa mea Mamă!

Me grăbescu a-Ți răspunde cu câteva cuvinte. Împărtășirile ce mi le făcuși m-a surprinsu într-unu modu foarte tristu și neplăcutu.

Deocamdată înse sum multu îngrijiatu de senătatea prea iubitului meu Tată, care dici, că se simte câteodată foarte slăbitu în puteri. Io credu că totulu vine dela prea marea obosélă la lucru și dela împregiurarea, care m-a superatu multu și cându eram pe acasă, că nici până ce prândiesce nu-și lasă odihna, ci ocupându-se totu cu necazurile dilei face de nui pôte țigni nici mâncarea bine.

Spunei te rogu Tati călu îmbrățișezu fierbinte și lu rogu se se cruție câtu mai multu.

Pentru astădi nu-Ți potu scrie mai multu iubită mamă, decâtu că sum senătosu și am speranția că Ddieu ne va da și timpuri mai norocite și că Vă va țiene pe toți în senătate.

Vedeți ve rogu prea multu și nu mai superați séu nici cea mai mică cauza de superare nu-o mai dați Tati, ci căutați selu țieneți câtu mai multu în buna dispoziția. Nu aru strica cându are timpu, se mai facă ici colea câte-o excursiune spre distrațiune. Cele înainte dise atinge mai multu pe frățiori și pe sorióră, se fia diligenți și ascultători ca sei facă Tati bucuria.

Tati îi voiu scrie fără amenare și mi rezervu a-Ți răspunde și Dtale mai detailatu. Ce miasu scrisu de sora Elena m-a superatu multu, o salutu sinceru me bucuru că a remasu senătósă și dicu că ce s-a făcutu odată greșitu se pôte corege, și pânăce este această puținția nu e de desperatu nici decumu.

Te serutu iubita mea Mamă cu căldura fiiéscă. Serutu pe Tata pe frățiori și sorióra Tiția și ve dorescu tuturoru senătate și câtu mai buna distrațiune.

Alu Dtale iubitoriu Aurel

Viena 2/4 (1)875

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.263, dos. 592, original, 4 file.

35.

Despre intenția unchiului Costi Nicolau de a vizita Viena. Surpriză plăcută. Își exprimă părerea despre situația școlară a fratelui Iacob. Recomandări pentru facultatea pe care trebuie să o urmeze Iacob, recomandă o facultate tehnică. Speră ca acesta să obțină o bursă cu care să se susțină pe perioada studiilor.

---

¹⁰ Notă făcută ulterior textului original, cu altă cerneală.

Viena 30 Maiu a. 1875

Iubite Tată!

Eri și alaltăeri am priimitu scrisori din Brașiovu pentru Nenea Costi. Acastă împregiurare m-a surprinsu cu atâtu mai plăcutu, cu câtu până aci nu am sciutu nimicu despre intențiunea unchiului de a veni la Viena. Am așteptatu dér ca Nenea Costi se sosescă din óra în óra, însă așaia trecură deja 48 de óre fără ca se me potu bucura de alu bineventa în locuința mea.

Întârdierea acésta a începutu ami face îngrigire. Eram se ve telegrafezu și se ve întrebu de aveți sciri dela densulu cându va pleca spre Viena, înse mi-am gânditu ca prin unu asemenea telegramu v-așiu fi alarmatu și speriatu numai fără vreo causa fundată.

Io adică credu așa, că Nenea Costi a făcutu stațiuni în locurile unde are mușterii în Transilvania și póte că a petrecutu și câteva dile în Pesta dein care cauza scrisorile adresate lui din Brașiovu la adresa mea în Viena a sositu multu înainte de vreme. De altăparte credu ca avendu cunoscuți în tóte locurile, aceștia lu voru fi rețienutu mai multu decâtu și va fi făcutu densulu socoteala la plecare.

Deci, astă séră séu mâine dimineața speru că va sosi în Viena, de nu, apoi așiu trebui se credu că séu s-a decisu a nu mai visita Viena séu a aflu în Pesta póte affaceri cari lu rețienu pe mai multe dile séu că s-a bolnăvitu cumva pe drumu, ceea ce înse mi se pare mai puțin verisimilu, deórece Nenea Costi scie se se menageze bine la asemenea ocasiuni.

La orice casu trebuie ca densulu v-a datu până acum de scire unde se află și încătrău voiesce se-o apuce. Este superfluu de-a mai adauge ca bucuria mea aru fi mare cându l-așiu poté îmbrățioșia în Viena. Me miru numai că nu mi-a scrisu nimicu, póte voiesce se me surprindă.

Relativu la causa studiului lui Iacobu; densulu se védă înainte de tóte se depună câtu mai bine maturitatea. Întru aceea vomu vedea noi ce va mai fi de făcutu și mai practicabilu pentru elu. La ce are elu mai multu aplecare? La tehnica v-a trebui se depună unu examenu din geometria descriptivă, pentru care se concede timpu de unu giumentate de anu și mai bine, după înscriere. Io însă nu prea sum pentru ingineria la noi încă prea puțin rentabilă. Mai bine aru fi se facă industria și se asculte vreo trei – patru ani tehnologia chemică. Până înse a se decide la una, aru trebui cumpănitu seriosu și modalitatea de subsistiența suficientă materială. Ajutoriulu celu póte avé cade multu în cumpănă.

Vei poté se lu ajutori independentu? Sci că în străinătate se recere multu și mai bine decâtu se flămândiescă la studiu dicu, după experiențele făcute, mai bine se se lase de elu și se apuce o carieră unde se-și póta câștiga mai iute și siguru celu puțin pânea de tóte zilele. Nu voiu se dicu, că nu merge la mulți și cu necezuri și lipse, dér me referu mai multu la cele ce mi le accentuezi despre Iacobu, că densulu adică e cam gingașiu și în privința senătății, va se dică cu atâtu mai puțin e făcutu pentru de a poté imita se înveția ceii cu bucățica de slănină în straiția și cu „darabulu“ de pâne séu málaiu în mână.

Dta înse vei judeca în privința acésta mai bine și vei chibzui, decă nu aru fi poté consulta ai câștiga unu stipendiu, de e cu puțința, s. e. unulu năsăudeanu, la care celu puțin pentru unu fiu ai poté face și Dta pretențiune.

Io la tótă întempleria așiu crede că Iacobu se și aleagă unu studiu, carele selu póta absolve bine și în scurtu timpu relativu și care sei ofere șianse câtu mai practicabile pentru funduarea

viitoriului seu. Unu asemenea studiu va se dică o asemenea specialitate s-aru oferi în studiulu tehnologiei chimice la o facultate tehnică fia aci, fia în Elveția, de unde apoi aru poté eși curându industria și-n practică cu cunoscințele necesare pentru de a poté face iute carieră în patria. Acéstă ramură e până aci potu să zicu necunoscuta pe la noi, Iacobu aru fi poté celu ântâiu teneru românu care s-aru supune studiulu specialu în cestiune la care la absolvire ofere relativu mai puține greutăți. Înse despre aceste vomu avea ocașiune a ne înțielege câtu de bine. Deocamdată: a) maturitatea cu succesu bunu b) pregătirea mediulóceloru de subsistenția – celelalte se voru face apoi mai ușioru.

Scrisórea cu petițiunea o am priimito. Mulțumescu! Priimit-ai acum vreo 10 dile o scrisóre nefracată dela mine *ad personam*? La revedere. Te îmbrățioșezu fierbinte serutu mâna mamei, serutu pe frățiori și pe Tiția, Catinca s. a. Alu Dtale Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.198, dos. 569, original, 6 file.

36.

Comentează situația lui Iacob Mureșianu, silit să demisioneze din funcția de director al Colegiului Latino-German din Brașov. Recomandări pentru calea de urmat. Amintește punctele care trebuie atinse în memoriul către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice.

Viena 16 Octobre (1)875

Scumpulu meu Tată!

Respundu la scrisórea Dtale din 13 l. c. și cu referinția la telegramulu meu de astăzi.

M-a întristatu multu scirea despre respingerea petițiunei Dtale, dér m-a încuragiatu încă și mai multu la lupta pentru dreptulu Dtale. Causa este sântă și dréptă, pentru aceea trebuie se învingemu.

Înnainte de a merge la Maiestate trebuie înse se ne fi luptatu în tóte instanțiile.

Nu voiu se mai calificu procederea autorităților superióre facia de Dta, ea este mică și înspăimântátóre – li se cunósce unghile de-o poștă cale.

Să întrămu înse cu meritoriu căci nu e timpu de pierdutu și poșta plécă trei quarturi de óră:

Dta nu poți respunde altfelu la ordinulu din urma episcopescu, decâtu printr-unu recursu fulminantu la ministeriulu culteloru și instrucțiunei publice. Acésta e precátu sciu instanția supremă în cele școlare. Așia dér trebuie se recurgi neaperatu înnaintându recursulu prin episcopulu, adică trebuie se adresezi scrisórea la episcopulu și se lu rogi se-o înnainteze înnaltulu ministeriu.

Momentele principale care trebuie accentuate în recursu sunt aceste:

I. Istoriculu scurtu alu întemplărilor:

„La finea August a. c. am cerutu pensia de buna voia din cauzele aceste și aceste“ (pe scurtu).

„La vreo 14 zile după aceea am priimitu decretulu de destituire dd^o ... alu fótanacsulu act. Înse nu ca respunsu la cererea pentru pensia ci independentu.“

„La acéstă ordinațiune am respunsu cu data de ... atestându mi prin medicu neputinția de a mai funcționa, și rogându-me ca se mi se resolve petițiunea pentru pensiune.“

„La acésta am priimitu ordinulu DV^o ... prin care sum provocatu a me declara în timpu de 6 zile ect.“

Contra decisiunii főtánácsului dd^o și contra acestui ordin Dd^o prin cari me aflu fórte neîndreptățitu vin cu tótă plecarea și respectulu a înnainta următoriu recursu cătră înnalt Ministeriu de culte ...

(Apoi vinu punctele principale ale recursului cari sunt:)

- 1) M-a depusu și m-a degradatu consil. Școlaru fără a fi ordonatu și a fi dusu în împlinire mai înnainte cercetare disclipinară (Disziplinar – Untersuchung) contra mea ci, ce este mai multu, provocându-se chiaru la meritele mele pentru gimnasiu.
- 2) Din directoratu m-a posu și m-a degradatu la professoru cu cuventu că sum prea bătrânu și debilu. Așiadér Consiliulu recunósce însuși că nu mai sum la poteri și totu mi impune professura, dreptu recompensa pentru merite, care professura e legată însă cu mai mari greutăți decâtu Directoratulu care mai cu sémă nu recere predarea de óre multe și numai în punctulu responsabilității are se ducă unu Directoru mai multu în spate. Responsabilitatea înse o are și professorele în mare gradu. Cestiunea înse e aci, ca pe care parte e necesitatea labórei mai grele.
- 3) Dice ordinulu de susu că nu sum morbosu așa încátu se nu mai potu preda. Prin urmare nu da crediamentu testimoniulu produsu de mine. Din cauza acésta și spre constatarea adeverulu me rogu dela înn. Ministeriu ca se binevoiască a ordona „von Amtswegen“¹¹ unu superarbitriu medicalu (adică se te superarbitreze comissia numită de statu) care se statorească că sănătatea mi concede séu nu activitatea mai departe.
- 4) Fiindcă nu potu fi degradatu, fără cauza și profesura este unu postu mai inferioru ca directoratulu, decisiunea consiliulu scolasticu conține o illegalitate și ceru restitutiune honoris causa.
- 5) Provocare la petițiunea de liberu impulsu (aclusă în copia) a comunității la meritele ce le ai, la ani 38 de servițiu în grele suferinție material, la celelalte testimonii.
- 6) Rogarea ca se Ți aplacideze după dreptu pensiunea lăsându-ți situlu și onórea de Directoru ad: se te pună ca Directoru în pensiune și se casseze înn. Ministeriu din considerațiunile de susu, decisiunea főtánacsului de destituire dd^o.

Rogare în fine la episcopulu se predea recursulu de susu înnaltulu Ministeriu de culte subșternându acestuia totodată tóte actele ad: petiția Dtale de pensia și petiția comunității catolice ect.

Se te consulți în privinția formei cu unu iuristu de încredere (D. Iosifu Popu) dér recursulu se lu faci neapăratu la Ministeriu îndată ce vei primi acéstă scrisóre în forma cum e spusă.

Despre pașii câți îi voi mai face mâne te voiu încunosciiția îndată.

Fi cu curagiu nu te teme, trebuie să învingemu. Aceste în consultărilor de azi. Alu Dtale

Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.199, dos. 592, original, 8 file.

¹¹ Pe cale oficială (lb. germană).

37.

Mulțumește pentru încurajările primite de la Iacob Mureșianu tatăl. Își exprimă speranța că situația i se va soluționa favorabil.

Dă informații despre evoluția școlară a fratelui Iacob, devenit între timp student la Viena. Relatează intrarea sa în societatea studenților români de la Viena. Salutări familiei.

Viena 30 Octobre (1)875

Iubitulu și doritul meu Tată!

Ți mulțumesc de cuvintele cele frumoase ce mi le adresezi în scrisoarea Dtaie ultima din 22 l. c. Deși nu le meritu, le primescu a Conto atitudinei mele viitorie, care me voiu sili a o face se corespundă câtu mai multu dorințelor și așteptărilor Dtaie!

Metropolitului Haynald iam scrisu încă septămâna trecută – după cum Te-am fostu avisatu: fi cu curagiu și voie bună, că bunu e Dumnedieu, și nu părăsesce pe aceia cari nu se părăsesce ei singuri pe sine!

Se nu Te mai turburi cumva pentru nesce ómeni fără consciința. Dcă Ți-aru veni unu respunsu câtu de negativu și înveninatu – se nu-Ți pese – vomu merge la ministeriu și de aci la Maiestate și în urmă vomu trebui se reușimu.

Te rogu dér prea multu, aibi milă de Dta însuți și nu te mai supera! Aduți aminte de ce mi scieai odată: Dragu Tati: „Cându ți va merge mai reu, atunci se fi mai veselu“. Unu lucru cam greu de executatu acesta, cându în adeveru Ți merge atâtu de reu. Dta înse mi ai cauza a Te întrista într-unu momentu, cându Ți se da cea mai strălucită satisfacțiune, întrepunându-se tótă comuna pentru Dta – și cându Ți sta încă calea deschisă pentru ca să faci se ți se recunoscă și ce de-Ți compete după dreptu. Te asigurau că nu ai nici unu cuventu de a Te întrista. Urmărirea la care ești supusu pentru momentu numai onóre Ți face Dtaie și familiei Dtaie. Te rogu dér încă odată fi cu pace și cu milă față de senătatea Dtaie.

Înse despre cauza Dtaie, care am speranția bună, va învinge în fine, mai detaiatu cu ocasiunea cea mai de aprópe.

Acum se trecemu la cașcavalu, șuncă și slănină – pentru care Ve mulțumimu prea multu și serutămu mâna scumpei mame! Lui Jacobu ia-ți făcutu mare bucuria, după unu timpu mai îndelungatu a ajunsu a se bucura earăși de bunătați de ale „parsechiului“.

Suntemu senătoși, Jacobu și urméză cursulu regulatu și se bucură de unu apetitu piramidalu. Dimineația, câtu me deșteptu me pipăiu mai ântâiu la urechi, se vedemu de le mai am întregi!

Se sciți înse că apetitulul extraordinariu alui Jacobu nu póte decâtu se mi producă numai cea mai mare bucuria, fiindu celu mai bunu testimoniu alu senătății sale, de care are lipsă totu omulu fia și numai de 18 ani.

Cátu de spesatu, ve asigurau, că nicidecum nu se póte spesa „multu“, de unde e numai: „puținu“. În fine, o încurcăm și noi cumu potemu, ne mai învețiamu și la plăcintă dcă nu ne ajunge pânea, și așa mai departe.

Jacobu în momentulu acesta, precându scriu, se află prima óră în șiedinția societății studințiloru români, în care se va înscrie și elu ca membru. La deschiderea solemnă, care va avé locu preste vreo optu zile voiu merge și io.

Astăzi primiiu o scrisóre a mamei pre care o îmbrăţioşiezu fierbinte şi o rogu să aibă puţină răbdare căci îi voiu răspunde câtu mai iute. Pe sorióra Tiţia o serutu dulce, asemenea pe Catinca, Traianu. Complimente multe şi sincere Dlui Mărgineanu. Salutări cordiale lui Nenea Costi. Salutu pe Ionică şi lu rogu se-mi scrie din cându în cându. Fi senătosu! La revedere. Alu Dtale care te doresce Aurel

Arhiva Mureşenilor, doc. 4.200, dos. 592, original, 4 file.

38.

Veşti bune în privinţa problemelor tatălui său. Despre diligenţele depuse de deputatul Roman pe lângă episcopul Fogarasi. Episcopul promite ajutor oficial în chestiunea pensionării forţate a lui Iacob Mureşianu. Optimismul lui Aurel Mureşianu. Comentarii şi speculaţii pe marginea temei.

8/11 75¹²

Iubite Tată!

Te-am fostu însciinţiatu în telegramulu meu ultimu despre aceea, că am priimitu sciri bune în causa Dtale. Astăzi domineca mi concede timpul de a Ți le comunica mai pe largu. Grăbindu-me a face acésta Te rogu, ca faţia cu modulu şi persónele, prin cari mi s-a împărtăşitu aceste sciri, să observezi cea mai mare discreţiune.

Sci din scrisorile nóstre că zilele trecute neamu bucuratu a avé în mediuloculu nostru pe d. consil. Anghelu. Densulu a aflatu dela mine despre cele întemplate relativu la causa Dtale pentru care a doveditu unu mare şi simpathicu interessu. Întorcându-se mai acumu două septămâni în patria şi petrecându câteva zile în Pesta s-a întâlnitu în 3 l. c. cu domnulu dep. Romanu. Acestu domnu fusese în trecerea sa pe la Braşiovu la Dta şi înţielegându din gura Dtale starea lucrului, Țiar fi promisú că se va întrepune la episcopulu Fogarasi şi la ministeriu în favorulu causei Dtale. Venindu vorba despre Dta, dnulu deputatu R. a împărtăşitu dlui consiliariu rezultatulu intervenirei sale la episcopu, şi domnulu consiliariu ca unu bunu amicu, ce ne este, s-a grăbitu a mi comunica în scrisu cele înţielese, cu atātu mai multu, cu câtu a aflatu, ca d. R. nu Ți-a scrisu încă despre rezultatulu memoratei sale întrepuneri.

Eacăţă acestu resultatú: „Domnulu R. a visitatu pe episcopu în reşiedinţia sa din Alba Iulia. Episcopulu F. a aretatu cele mai bune simţieminte pentru Dta, şi se intereséză tare de sórtea Dtale. Prea sântitulu va face propunerea pentru o pensiune séu *rectius*, deórece fondu de pensiune pentru professorii din Braşiovu nu există, pentru unu Gnadengehalt¹³ de 600 fl. anuali. Cu o cale a făcutu episcopulu F. observaţiunea, cumcă ar fi doritu, ca Dta se suplinesci mai multu întru unu anu de zile cathedra limbei latine, până cându se va afla altu professore destoinicu“.

La aceste adauge domnulu consiliariu în scrisórea sa:

„Dnulu R. me încredinţia despre facerea paşiloru ulteriori in loco, câtu va sosi propunerea episcopului, pentru care bunavoinţia şi io lu rogaiu cu tótă căldura.“

¹² Notă făcută cu creionul, probabil ulterior.

¹³ Salariu de milă (lb. germană).

Din toate aceste se vede că cauza Dtale nu stă nicidecum reu, deoarece însuși episcopul se simte determinat să se întreprindă la ministeriu în favoarea pensiunii Dtale.

Cestiunea principală e acum ce atitudine se observă la Dta. După cum vedeți nu Te-ai adresat la ministeriu, cum Ți scriesem io se faci. Nu știu ce ai mai priimit și ce ai mai întreprins în zilele din urmă, dar trebuie să Ți mărturisesc că m-a surprins vedându-l că Dta, carele ai totu cuvântul a pretinde să Ți se recunoască un drept nedisputabil, Te-ai pus în răspunsurile Dtale mai mult sau mai puțin pe teremenul unui petente, care nu așteaptă atâtă restituțiunea în drept și ca să se i se facă drept, câtă ca să se i se acorde o grație.

Io am sperat că vei pași mai energic și vei protesta contra tratării nejustificabile și necalificabile chiar, a consilierului școlar.

Și astăzi încă sum de convingere, că e neevitabil în interesul cauzei Dtale să se pășiesc energic și să Ți aperi la instanța supremă la ministeriu dreptul ce-Ți compete. Cestiunea e de drept și de onoare – nu de grație.

Facă episcopul din partea ce va ține de bine, Dta înse din parteți încă trebuie să Ți faci datoria. Nu poți lăsa pe ei să se facă ce le va veni la socoteală trebuie să pretinzi și decă nu te ascultă forul primu să pretinzi și să recurgi la ministeriu, căci până să nu recurgi la ministeriu nu Te poți adresa lesne nici la Maiestate; numai decă ești respins și de la ministeriu ai drept să recurgi la grația monarhului.

Dar la atâtă nici nu va veni lucrul, căci nu cred că deciziunea ministeriului se iasă în defavorul Dtale, țienă înse că va fi mult mai favorabil, decă va vedea ministrul că Dta însuși pășiesc contra nedreptății ce Ți se face, și nu vei fi mulțumit cu una cu două.

Consultă-te în privința acăsta cu un iurist de încredere și vezi sub ce formă mai palpabilă ai să poți să recurgi la ministeriu în modul cum Ți-am fost scris io. Acum încă nu e târziu și va fi bine, cândă deodată cu propunerea episcopului să sosită și recursul Dtale la ministeriu.

Cu dorința espresă de episcop, să se mai suplinese un an de zile, până cândă se va afla un profesor destoinic nu me unesc nicidecum, nici nu înțeleg cumă tocmai în limba latină se nu să pôtă afla îndată un altă suplent. Apoi cine-Ți va suplini senătatea Dtale?

Ei totu vină cu aceea că n-au fond. Decă nu luă se luă facă. Dta pentru aceea să pierdă nici un moment dreptul de a pretinde pensie după atâtă timp de servițiu. Datoria regimului e a Te pensia, apoi vedea el de unde, din ce fond se Ți plătesc!

Apoi ajunge ore să Ți se de 600 fl paci încolo? N-ai drept să se cei pensiunea cu totă onoarea, cu titlul de director, ce Ți se cuvine?

Te rogu să scrieți îndată în ce stadiu Te afla cu cauza, și ia în serioasă considerație ce Ți zicu, ști că romanii ziceau: „qui taces consentire videtur“. Dta dar se nu taci nici un moment să se nu lași din parteți nici un mediu loc de apărare neîntrebunțiat!

De la metropolitul H. nu am priimit încă nici un răspuns, acesta luă așteptă numai în casă cândă ară merge lucrul reu – sum convins de altminte că va examina cu atenție cele ce i le-am scris.

Încheiu, scrieți la totă întâmplarea la ce Te-ai decis și ce faci – mâne sau poimâne mai multe și despre Iacobu, care e senătos și Te îmbrățioșiază împreună cu alu Dtale fidelu Aurel

Viena 8/11 (1)875

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.201, dos. 592, original, 9 file.

39.

O nouă scrisoare de la București, unde se afla la sora sa, Elena (măritată Groza). Solicită bani pentru fratele Iacob, rămas singur la Viena. Despre vizita la cumnata Eliza, soția fratelui Iancu.

(16/28 Mai 76)¹⁴

Scumpă Mamă!

Eaccă-mă și aci în Bucuresci în Oțietari lengă canariulu Lenicei. Acesta tocmai se scaldă în apa cea próspeță care i-a adus-o soldatulul lu Groza, și stropesce în giuru. Décă vei găsi dér pete pe scrisórea acésta se sci că vine de la canaru.

Groza se află bine, dupăce și-a mâncatu smentena obicinuită, s-a pusu acum se citescă noutățile din „Telegrafu“, precându io în cămașia și în toaleta corespundietóre acesteia, m-am decisu ați adresa aceste ronduri.

Am mare grige de Iacobu se nu cumva se lu lăsați la prima venitóre fără parale.

Te rogu dér spuneii iubitului Tată sei trămită lui Iacobu multu până Marți dimineața la 9 óre celu puținu 40 fl ca se-i aibă în mână la 1^á Iuniu, căci decă nu vine în neorânduieľă și se conturbă dela studiu. Décă póte ínse se-i trămită toți 50 fl deodată. Acésta Te rogu se se efectueze.

Eri am fostu la Elisa, se află bine copii Mariu(s) și Valerica suntu senătoși și ascultători, Mariu urméză cursulu cu clasele cele mai bine, e deja în classa a II^a Madame Christu care e bine, dér amărâtă de necazuri. Pe Sofia am aflat-o veselă și frumósă. Dela toți complimente, salutări și serutări de mâni.

Eri am începutu cu visitele, astádi voiu continua și mâine, poimâne voiu scie și lui Nenea Costi și Tatii.

Până atunci Ve îmbrățioșiezu și ve dorescu tuturoru senătate și voie bună dela Ddieu.

Alu Dtale ascultătoriu și iubitoriu fiiu Aurel

Bucuresci 16/28 Maiu 876

NB. Dela Groza serutări de mână și îmbrățioșări lui Bundunelu (?), Tiției ect. Complemente tatii A(urel)

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.264, dos. 592, original, 4 file.

40.

Despre călătoria de întoarcere la Viena. Despre chestiunea Băncii comune austro-ungare. Noutăți despre fratele Iacob. Întâlnire cu Nicolae Teclu (chimist român) la Viena, care transmite salutări. Salutări familiei.

---

¹⁴ Scris ulterior originalului, cu o altă cerneală.

Viena 30 Novembre
1876

Iubitulu și multu doritulu
meu Tată!

Astăzi dimineața la 6 1/2 ore am ajuns în Viena senătosu ceea ce Ți-am și împărtășitu îndată printr-unu avisu telegraficu, care credu că l-ai priimitu. Pe drumu am avut-o bine căci nu a fost frigu tare. Îndată ce am eșitu din munții Transilvaniei nu am mai vediatu neaua – aci în Viena a fost totă diua negură giósă – dér nu e frigu de eamnă. Timpulu este acomodat situăționei serióse de care este pătrunsu aci și celu din urmă birjaru. Între altele nemții ear se au încăieratu de facu cu ministeriulu Tisza în cestiunea bancei și publiculu se ocupă astăzi mai cu sémă de acéstă cestiune. Voiu afla câtu mai curundu ocasiune a-Ți scrie cevași despre acéstă nouă vrajbă dualistică.

Iacobu se află acum bine a părăsitu patulu și în scurtu speru a lu pune cu tótele în ordine, așa încātu se și pótă vedé numai de studiu.

Cea dântăiu visita se înțielege o am făcuto Cancellariei în care sum unde spre marea mea bucuria am aflatu earăși tóte așa cum nu le-ași fi potutu dori mai bine – scilicet în privinția relaționilor mele.

Dintre amici m-am întâlnitu cu profesorulu Teclu și cu mai mulți tineri pe cari iam aflatu bine și dela cari sum însărcinatu a Ți trãmite multe respectuóse salutări.

Scriețimi Tată dragă cum vă merge, mai cu sémă așiu dori se aflu celu puținu de două ori pe septãmână despre starea sănățãii Dtale. Tiția mi-a promis că mi va scrie mâine séu poimâne o voiu rogauo din nou. Se vedemu.

Serutu mâna scumpei mame serutu dulce pe Tiția Traianu Complimente și îmbrățioșări tuturoru aloru noștri lui Nenea Costi, Pruncul ect pe Catinca o serutu fierbinte. Alu Dtale care și doresce senățate și bună voia îmbrățioșându se din totu sufletulu Aurel.

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.202, dos. 592, original, 4 file.

41.

Despre mutarea într-o nouă locuință și inerentul deranj. Aici se mută împreună cu fratele Iacob, revenit sub controlul familiei. Despre examenele acestuia. Salutări familiei, de care îi este dor.

(2/12 76)¹⁵

Scumpa mea Mamă!

Poți se-Ți închipuiesci câtă „tărbăceală“ mi-a făcuto căutarea unui cuartiru nou, strămutarea lucrurilor mele și ale lui Iacobu în noua locuința și altele asemenea. Astăzi sum deja cu tóte în ordine. Iacobu și-a luat adio pentru totdeauna de „Schwarzen Adler“¹⁶. A fost și timpulu căci se

---

¹⁵ Notă făcută ulterior originalului, cu cerneală de altă culoare.

¹⁶ Vulturul cel Negru (lb. germană).

făcuse acolo prea multu Tabla pasca. Eri iam eroflisitu datoriele ce le mai avea la Hotel și astădi se află senătosu în noua locuinția, cu mine.

Se înțielege că învață trebuie să se pună cu tóte în regulă – în luna acésta va depune esamenulu s. c. l.

Mie greu se me dedau acum earăși cu vieația singuratică îngrigirea ce am avuto din partea Dtale și a iubitei sorióre Tiția – aci nu-o potu avea niciodată afară póte cându ași avea io singuru familia, ceeace înse stă departe încă.

Astădi m-am gânditu cu doru la supa cea bună de acasă, care o capeți aci numai rupenduși buzunarele în restaurațiunile mai elegante înse nici aci nu póte avea nici odată gustulu și dulceația ce-o are la mama acasă.

Pe Tata lu serutu și îmbrățioșezu fierbinte. Cumu îi mai merge, semi scrie Tiția, pe care asemenea o serutu dulce alăturândui aci două marce unguresci și unu plicu de 5 fr (?). Io ve voiu scrie tuturoru dea rendulu și câtu mai iute numai nu me uitați nici pe mine, sciindu câtu de multu și cu doru așteptu nouțăți de acasă.

Ți serutu mâna alu Dtale care Te iubescce și doresce Aurel

Viena 2 Dec. 1876

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.265, dos. 592, original, 4 file.

42.

Despre situația școlară a fratelui Iacob. Îl acuză de lipsă de perseverență în studiu. A fost și bolnav, motiv în plus să fie în întârziere cu învățătura. Salutări tatălui și familiei, promite că va scrie mai mult.

Viena 15/12 (1)876

Iubite Tată!

Iacobu încă nu a depusu esamenulu, înse acum repetéză și studieză aprigu – póte și pentru aceea, căci n-are mai multu încătrău, fiindu io pre lengă elu, credu și speru dér ca încă în luna acésta, adică încă înainte de serbători lu va depune cu succesu.

De învețiatu, a învețiatu elu binișioru cu tóte aceste înse am trebuitu selu înfruntu aspru pentru lipsa de energia și negrigia, tanda-manda boierescu, de care pare a fi fost predominatu în timpulu absenției mele. Iacobu are talentu și multe alte însușiri bune, numai de s-ar desface cu totulu de reaua însușire ce a aduso de acasă, încetându de a mai fi mămăligariu și devenindu mai seriusu mai energicu, mai esactu în tóte ale sale. La acésta speru alu aduce în scurtu timpu, decă me va asculta ca și la începutu cându venise aci. Timpulu în care fu bolnavu nu l-a potutu întrebuiția pentru studiu așa cum s-ar fi recerutu, de aceea întârdierea esamenului.

Ce mai faci iubite Tată, cum Ți mai merge? Numai o singură scrisóre am priimitu până astăzi de acasă. Io poți se Ți închipuiesci avui acum la începutu órecare greutate a me orienta și reculege earăși în activitatea mea întreruptă de atâta timpu.

Din zi în zi înse devinu acum mai liberu regulându-mi affacerile și așa voiu poté împlini și promisiunea ce Ți-am datu a Ți scrie mai adeseori și în usum (?) alu redacțiunei. Carulu dualisticu

s-a înglodatu cu totul în cestiunea bancei, încă până azi nu s-a aflatu nici unu espedente de alu scôte întregu din nomolu. Împeratulu însuși nu mai scie cumu se intervină mai bine. Póte că se va decide încă pentru o cură radicală. Scriețimi Ve rogu cum Ve merge Serutu mâna scumpei mame serutu pe Tiția. Alu Dtale cu tótă iubirea Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.203, dos. 592, original, 4 file.

43.

Despre primul examen susținut de fratele Iacob cu succes. Despre necesitatea ca Iacob să fie strunit mai dur. Îl acuză pe fratele său de delăsare. Face comparație și cu fratele Traian, care de asemenea nu este prea harnic la învățătură. Solicită tatălui o scrisoare de admonestare. Îngrijorat pentru viitorul lui Iacob. Salutări familiei.

N. B. Scrisórea acésta se o dai numai
mamei se o cetéscă și décă
voiesci se-o cetéscă și décă voiesci și Tiției căci póte
înveția cevași dintr-ensa

Viena 20/12 (1)876

Iubitulu meu Tată!

În fine a depusu Iacobu examenulu. Fiindu acestu esamenu celu dântăiu depusu în optima formă din partea lui la facultate, trebuie se ne bucurámu că ia succesu în modu îndestulătoriu.

Iacobu trebuie se ținutu acum aspru în corda, pentru ca se între în vogașiuulu regulatu și esactu alu studiiloru sale cu-o zi mai înainte, căci în timpul bólei sale a neglesu și multe prelegeri, cari trebuie scu cătu mai curându prin deosebita diligenția percurse așa încátu cându se vor reîncepe prelegerile întrerupte de feriile de două septămâni ale crăciunului, se fia à jour cu tóte.

Se înțielege că nu mi este ușioru a isbuti cu Iacobu în direcțiunea susatinsă, alu deda la lucru respective studiu assidu și esactu, la o împărțire și întrebuițiare înțieléptă a timpului. Bine că mă ascultă – dér cu tóte aceste este prea puțin îngrigiatu, prea puțin seriosu la studiu. Cu acésta nu voiu să dicu nicidecum că e neglidentu, dincontra examenulu ce la depusu dovedesce că a învețiatu. Tóte le face înse cu o flegma periculósă, ca și cându ar voi se facă numai altora pe placu, nu sieși spre folosu. Voiu se dicu că are nesce apucături, basate multu puțin póte și în temperamentulu seu, de „Bim pașia“ de „cască gura“ și „tanda manda“ brașiovenescu. De aci vine că nu lu póte aduce nimicu într-o iritațiune provocátore de o resistenția mai durabilă. Paie înfăcărare sunt cele mai multe avânturi ce și le ia. De aci prea puțin grige pentru studii, sum siguru că nu va visa niciodată că a cădiutu la esamenu s. c. l. Tóte aceste adause facu, ca și în privinția esistenției sale în viitoriu se légănă în prea mare securitate și face illusiuni mai multe decâtu le condițiunéză juneția sa.

Trebuie se me înțielegi! Și noi am trecutu prin multe dande dastea. Io nu zicu că Iacobu e p-unu drumu reu, dincontra elu se află pe drumulu celu mai bunu a se îndrepta – înse décă nu ne va succede alu face mai îngrigiatu de tóte câte lu atingu, mai seriosu și esactu în tótă activitatea sa – va suferi tótă vieția sa de „lasame se te lasulu“ care pare că ia intratu până în sânge. Uitați ve numai la

Traianu – ce neîngrijiatu era elu și este încă în parte fația cu ocupațiunile sale scolastice. Dcă voiți să iésă omu din elu fiți drepti dér câtu mai stricți cu elu, nu-i ertați nimicu, băgați grigia pentru îndeplinirea datoriei în elu, ambițiunea se io sternați înse pentru Ddieu se nu mi lu faceți de a dreptulu generalu și metropolitu!

Înse me abatu dela ce am voitu. Am voitu se Te rogu se faci bine a contribui și Dta pentru de a pune în grigia viitoriului seu pe Iacobu. Scriei câteva ronduri admoniéziálu și între altele descriei în câteva cuvinte situațiunea financiară de acasă ca forte tristă, spunei cu părere de reu că nu o selu mai poți ajuta dela véră încolo, că viitoriulu lui va depinde apoi numai dela diliginția și rezultatele studiului ect. Acéstă scrisóre trãmiteo îndată, căci sum siguru va avea effectulu seu bunu. Credu așa că secundândume Dta voiu face din Iacobu câtu mai curundu unu omu câtu mai îngrijiatu și mai esactu și diligitu în activitatea sa. Acuma este timpul celu mai periculosu alu etății sale.

Astăzi am priimitu cu mare bucuria o scrisóre dela mama din care vedu că sunteți toți senătoși. Te rogu iubite Tată observă câtu numai se póte mai multu, unu modu alu vieții mai comod. Ceeace astăzi vinu a combate la Iacobu, așa dori se se realizeze în traiulu Dtale. Nimicu se nu Te mai póta tulbura în senătate! Serutu mâna scumpei Mame și Te îmbrățioșezu fierbinte.

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.204, doc. 592, original, 4 file.

44.

Despre o proiectată vizită la Bogen, în Tirol. Despre mutarea lui Iacob într-o altă locuință, cu un nou coleg, Dionisie Steopoe din Năsăud. Va rămâne apropiat de fratele său, pe care îl monitorizează. Solicită sume de bani, pentru el și fratele său. Transmite salutări familiei.

(25/1 77)¹⁷

Iubite și dorite Tată!

Mâne séu poimâne plecu în Stiria séu Tirolu în affaceri, totodată înse am intențiune a întrebuiția buna ocasiune ce mi se oferă petrecându vreo trei septămâni în părțile sudice ale Tirolului și anume în Bogen, unde am și recomandațiuni frumoșe. Acéstă mică recreațiune mi face bine și va contribui la întărirea senătății mele.

În vederea unei absenți mai îndelungate am abdisu quartirulu meu de acuma, care și fără de aceea era prea scumpu. Iacobu se va muta la prima februaru a. c. la unu colegu alu seu anume Dionisie Steopoe, din districtulu Naseudului, studinte forte diliginte și cu prea bune moravuri. Acesta și-a făcutu esamenele la tîmpu cu prea bunu succesu, e totu în annulu acela de studiu ca și Iacobu cu care e și amicu, prin urmare possede tóte calitățile ce se receru dela unu consociu în studiu or locuinția.

Io și în casu cându nu mașiu fi depărtatu de aci, așa fi consiliatu pe Iacobu a se muta la colegulu seu, unde, fiindu doi, lu costă quartirulu relativu forte puțin. Dér nu acesta e motivulu, ci împregiurarea, că lui Iacobu îi trebuie ca și lui Traianu unulu care selu îmboldéscă la studiu, m-a făcutu să consimtu ca Iacobu se locuiescă de aci încolo cu acelu teneru diligitu de cătră care va fi negreșitu ajutoratu multu la studiu prin unu împintenu continuu și esemplu bunu.

---

¹⁷ Notă făcută ulterior originalului, cu o cerneală de altă culoare.

Numitulul teneru Steopoe care e cu vreo câțiva ani mai bătrânu ca Iacobu mi-a și promis că va face totu ce-i va sta în potinția spre a lega pe Iacobu de studiu. Credu că-i va fi cu atât mai ușioru, cu câtu Iacobu singuru e seriosu decîtu a numai perde nici o singura di care se n-o fi consacratu studiului.

În 1^u februaru se va muta dér Iacobu. Adresa noiei sale locuinție va fi: Margarethen Strasse N° 56 Hinga, III Bock für 23. Nota bene locuinția acêta e și mai aprópe de Politechnica.

Nu sciu dece nu-mi mai scrieți câte cevașile despre întemplerile de acasă. Dorescu multu se aflu ce mai faceți și ce mai diregeți.

Avisațiunea poștală cu 100 fl. o am priimitu. Așteptamu se mi trâmțiți toți 150 fl d-odată, avendu lipsă de ei. Scrii că trâmțiți pentru ambi; nu sciu decă ai înțielesu și lunariulu lui Iacobu pentru februaru. Mie trebuindumi paralele nu iam potutu da lui Iacobu mai multu de 10 fl a conto lunariulu pentru februaru, nu socotescu aci cheltuielile estraordinare ce cu plăcere le facu cându potu pentru elu.

Te rogu dér trâmte îndată după priimirea acesteii scrisori, celu multu până în 29 dimineața la 9 ore, fără avisațiune poștală 40 fl la adresa lui Iacobu totu Schönlaterngasse N° 13 ca până aci. Iacobu primindu apoi în 31 lunei curente, acești 40 fl se va muta în prima după cum am decisu. Te rogu dér a nu întârdia trâmterea aloru 40 fl ca se nu suferu din cauza acêta.

Io o se ve scriu din Tirolu îndată ce voiu poté. Fiți odihniți Ve rogu, în tótă privinția. Io me aflu bine și am acum o bundă și mai mare ca aceea ce avuse bunătatea a mi-o împrumuta Verulu Lukas. Dorescu numai ca se aflu totu numai de bine d-acasă, Ddieu se Ve țienă pe toți senătoși, Serutu mâna scumpei mame, serutu dulce pe Tiția, Lenuța pe Traianu și pe Dta te îmbrățioșeză cu sinceră iubire Aurel

Viena 25/1 (1)877

NB Complimente și salutări tuturoru consângeniloru și amiciloru; salutări îndeosebi Dlui Mărgineanu. Aurel

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.205, dos. 592, original, 7 file.

45.

Describe peisajul din Gries, Austria, unde se află la odihnă. Precieri despre diferențele și asemănările între Brașov și Austria. Salutări familiei. Cere fraților să ajute familia.

Gries 31/1 1877

Scumpă Mamă!

Credu că Tata a priimitu la timpu scrisórea în care i-am comunicatu călătoria mea în Stiria și Tirolu. Acum me aflu în Südtirol într-unu satu romanticu numitu Gries, care forméză unu feliu de suburbu alu cetății Bogen. Aci voiescu se petrecu vreo 2-3 septemâni decă nu mi se va urî înainte de vreme. Clima este minunată, avemu o temperatură de primavéră și cându resare sórele este ca în Brașovu în luna lui Maiu. Abia sositu aci și așediatu într-unu hotelu care este situatu fórtu frumosu în facia munților – încă nu am potutu se me facu cunoscutu cu împregiurulu. Preste două trei dile Ți voiu poté înse împărtăși mai multe și póte mai interessante despre vieția dáci.

Mie mi pare bine că mi s-a datu ocasiunea a me recrea puțin. Aerulu d-aci mi va face foarte bine și poate încă se capetu cu timpul buci și pulpi tirolese.

Altfeliu me aflu bine și regretu numai că nu sum mai aproape de ai mei, căci ca acasă totuși nicăieri.

Laptele aci e foarte bunu pe lângă celu din Viena, înse n-are ce face pe lângă laptele de bivoliția din Brașiovu. Vieația în Bogen care 10 minute depărtată de Gries e viuă, cetate comercială – locuitorii nemți și italieni. Casele sunt înaltu zidite, stradele strâmte, cetatea pörtă caracterulu unei cetăți din Italia. Împregiurimea e foarte romantică și bine cultivată. Înse despre aceste mai multe cu ocasiunea venitoare.

Pe Iacobu l-am lăsatu în Viena senătosu, elu astăzi sau mâine se mută în locuința sa nouă cu unu collegu anume Steopoe unu băiatu foarte de treabă și diligentu. Cătu despre partea acésta poteți se fiți dér pe deplinu îngrijiți.

Ve rogu scrieți mi îndată cum ve mai aflați? Ce mai faceți, diregeți? Cum vați petrecutu la balulu Reuniunei? Ect ect ect

Complimente Leliției Leni, lui Lukas, Mariția, Boltres, Lenica, dl Salunția ect ect

Îmi pare bine că Tiția e diligentă și ajută Tatii – așa mi place, ca copii s-ajute pe părinți până cându potu. Serutare dulce dér Tiții; Trajan cum se pörtă? Lu salutu.

Serută pe Tata îi voi scrie cătu mai curându dorescu se Ve afle scrisórea acésta pe toți în cea mai deplină senătate.

Alu Dtale cu iubire Aurel

Adressa mea e: N. N. Gries bei Bogen (Südtirol) „Gasthof Badl“.¹⁸

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.266, dos. 592, original, 4 file.

46.

Se află în continuare în Gries, unde se simte bine. Exprimă dorul de familie. Îngrijorat pentru starea sănătății tatălui său, își exprimă regretul că nu este aproape de familie pentru a putea ajuta. Recomandă tatălui să se retragă de la conducerea ziarului, care contribuie la agravarea bolii. Cere detalii despre situația de la Brașov. Nu poate scrie pentru „Gazetă“, fiind îndepărtat de evenimentele cotidiene. Despre vizita la un nobil local austriac. Considerații asupra caracterului locuitorilor din Tirol. Dă informații despre fratele Iacob, rămas la Viena. Transmite salutări familiei.

14/2 77¹⁹

Iubite Tată!

Eaccăme acum de două săptămâni în Tirolulu sudicu în mediuloculu alpiloru romantici la frontiera care desparte elementulu germanu de celu romanu. Am întrebuițiatu ocasiunea ce mi s-a datu pentru o mică recreațiune care simtu că mi face foarte bine.

¹⁸ Notă făcută perpendicular pe ultima filă.

¹⁹ Notă făcută cu creionul, ulterior originalului.

Cea mai mare dorința a mea în momentul de față ar fi se te am și pe Dta lângă mine se facem împreună excursiuni sub ceriul acesta linu, se ne spunem unulu altuia speranțiile, temerile se ne mângâiamu unulu pe altulu ca antiertii (?) cându ni se aruncă în cale vreunulu din necazurile dileloru omenesci.

Nepotenduse împlini această dorința, totulu ce mi rămâne este bucuria ce o simtu sciindute senătosu, audindu că ve merge tuturoru iubiților mei câtu se pôte de bine. Adeveratu că Dta mi micșiorezi încâtva bucuria ce mi-a preparatu scrisórea mamei, repetindu într-o notiția făcută cu cerusa în „Gazeta“, că încă totu suferi.

Décă ar depinde dela mine iubite Tată așiu face ca zilele betrănețieloru Dtale se fia cruțate și de cea mai mică umbră de suferința! Dér vei conveni cu mine, că din nenorocire, nu este nimicu mai greu, ba așiu dice mai imposibilu, decâtu da trăi fără suferința. Dta ai esperiatu acestu tristu adeveru alu vieției omenesci de diece ori mai multu ca mine – și eacca pentru ce ai avea de diece ori mai multă cauza decâtu mine, de a te cruția, de a te recrea în senătate, care ne este nouă tuturoru cari te iubimu și adorămú atátu de scumpă. De ceea ce te rogu dér dorite Tată este de a face totu ce Ți stă în potința pentru restabilirea deplină a senătății Dtale. Cunosci prea bine causele reului, nu pregeta a întrebunția tóte mediulócele possibile spre alu delătura. Nu numai odată am revelatu acestu adeveru împreună, cându aveam fericirea a fi lângă Dta. Vieția nu este, decâtu unu șiru de sacrificii, de ce dér se ne tememu a sacrifica în folosulu senătății – care este înseși isvorulu și condițiunea principală a vieției?

Credu că me înțielegi destulu de bine și décă me scii că petrecu aci câtva timpu de recreațiune, nu vei vedé în acésta decâtu numai o mică stațiune de reculegere pe drumulu celu lungu alu suferințieloru vieției aceste deșierte. La Dta se schimbă înse situațiunea în privinția acésta, căci mare parte a drumulu care suie încă mi stă înainte. Dta ai parcurso deja și acum simți trebuinția de repausu după atâta sudóre și trudă.

Aci sosescu la întrebarea ce mio puseiu relativu la Gazeta. Trebuie se te retragi încetișioru și dela acésta – necesitatea unuia asemenea pasu am simțitu și esprimatu de multu cu toții și acum și Dta o recunosci. Înainte înse de a-Ți poté respunde la întrebările ce mi le puni, te rogu se mi faci cunoscutu apriatu, de este adeveratu că Dlu Barițiu voiesce se trecă la Bucuresci și cându? Apoi te rogu ami face cunoscutu décă voiesce D. Mărgineanu a lua asuprași redacțiunea sub condițiunile cum le stabilisemu noi în conversațiunile nóstre – și ce obstacole potu se se contrapună acestei combinațiuni? Cu unu cuventu Te rogu ami scrie situațiunea de față în care Te afli cu Gazeta, cu deamenuntulu și apoi nu voiu întârdia a mi da și părerea mea în privinția acésta.

Décă te ostenesce a scrie însuși mai multu, Te rogu dictéză soriórei Tiția și încunosciințindume câtu se pôte de detaiatu despre starea presentă a lucrurilor. Totodată împărtășiesce-mi și planurile Dtale proprie séu modalitățile prin care credi a te poté desface mai lesne de Gazeta, și décă mai este óre necesitate ca se intervinu și io în persónă spre a Te ajutóra ajungerea acestui scopu. Așiu dori se te sciu cu o di mai înainte descurcatu și scăpatu și de grigía Gazetei, căci nu me îndoiescu că acésta ar fi numai în interesulu celu mai bine înțielesu alu senătății Dtale. Gazete sunt multe pe lume, ele apparu și disparu, placu și displacu, senătatea omului înse este numai una și nedespărțitu de individu, celu mai scumpu tesauru alu acestuia!

Încă te mai rogu se mi scrii, décă ai făcutu vr-unu pasu la judecătoria pentru de a sili pe Eforia, de ați recunósce dreptulu în privinția aloru 3000 fl și cum stai cu acésta cestiune?

Așteptu se priimescu respunsulu doritu încă aci în Gries unde voi petrece până la finea lui februaru.

Me provoci se-Ți mai scriu și pentru Gazeta. O așiu face bcuros, până acum înse te asigură nu am potutu lipsindumi timpul și dispozițiunea recerută – d-aci ți-așiu scrie, înse nu prea am ce, deórece trăimu în Tirolulu sudicu mai totu atât de departe de evenimentele dilei, ca Dvóstră în Brașiovu.

Acolo aveți acum crisa ministerială – vedeavomu cumu se va mai descurca și aceea – nu ne va aduce nici o combinațiune în care nu vomu fi intratu și noi ca factoru naționalu în țieră. Ghemulu se desnódă întraceea destulu de încetu pentru da perde patienția – și credu că în cele din urmă va trebui se fia tăiatu.

În dilele trecute am visitatu pe celu mai avutu cavaleru alu Tirolului, fostu ministru consiliariu intimu s. c. l. căruia fui recomandatu din partea unui consiliariu de curte cu care sum bine cunoscutu. Am fost priimitu cu cea mai mare amabilitate. Esc. Sa m-a invítatu se visitezu grădina palatului seu – cea mai frumósă în tot giurulu – ori cându voi voi, după placu, s-a escusatu ca fiindu silitu a sta acasă din cauza unei mici răceli, nu-mi póte reîntórce îndată visita s. c. l. Acum așteptu în fiecare di să vină. După acéstă formalitate, voi fi negreșitu prezentatu și familiei sale.

Alcum petrecerea mea constă mai multu din mici preumblări în natura frumósă din giuru, la cari me însoțiesce din cându în cându unu baronu prussianu care petrece de unu anu aci – totu numai pentru recreare.

Vieația aci nu e nici eftină dér nici prea scumpă – mâncările, mai cu sémă cărnurile sunt bune – și vinulu roșiu tirolesu, care se bea aci în generalu cu predilecțiune, este minunatu.

Timpulu este escelentu, primavera completă, acum începe se înverdiéscă și arborii.

Tirolesii sunt ómeni veseli și plăcuți în comerci cu străinii, în generalu strictu religioși, cum amu dice la noi, „ómenii lui Ddieu“, nu e mirare dér că-i póte porta popii atât de lesne de nasu.

Poporulu e bunu pretutindinea – numai cei care lu guvernéză se fia pătruși de serioșitatea și responsabilitatea ce incumbă missiunei lor.

Acum se trecu la Iacobu. Pe acesta l-am lăsatu în cea mai bună ordine în Viena și după o scrisóre ce am priimitu de la densulu judecându, credu că studiéză și visitéză prelegerile regulatu. De astă dată speru că va depune esamenele la timpu și cu succesu bunu. Pentru câștigarea unui stipendiu nu am potutu face până acuma nici unu pasu – încă nu e timpul – până la véră, atunci ne vomu da împreună silinția de ai poté procura unu ajutoriu, ceeace credu că va fi posibilu. Dta, ivinduse vreo ocașiune în privinția acésta, nu me îndoiescu că o vei întrebuiția destulu de bine.

Ce noutăți mai aveți dela Bucuresci? Ce face Lenica, Groza și Traianu alu lor? Cum le merge nepoțieilor și Elisei? Ve rogu scrieți-mi despre aceștia.

În fine te rogu împărtășiesce lui Nenea Costi sincerele mele salutări, asemenea serutările mele soriórei Țiția și verișórei Catinca, complimentei mătușicei Iuliana ...

Serutu mâna Mamei, pe Traianu lu salutu și sum alu Dtale cu fierbinte îmbrățișoare devotatu și ascultătoriu Aurel

Gries bei Bozen (sic) 14/2 (1)877

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.268, dos. 592, original, 11 file.

47.

Se află în continuare la Gries. Își exprimă poziția în chestiunea solicitării familiei de a se reîntoarce la Brașov pentru preluarea afacerilor. Nu este de acord. Recunoaște îndreptățirea solicitării, dar nu este în concordanță cu viziunea proprie asupra evoluției sale ulterioare. Oferă în schimb posibilitatea unui dialog direct prin efectuarea unei vizite la Brașov, în urma căreia eventual să lichideze implicarea familiei în realizarea ziarului. Situația îl neliniștește, rămânerea sa la Brașov nu ar duce la rezolvarea problemelor de fond.

Gries 28/3 (1)877

Iubite Tată, iubită Mamă!

Me grăbesc a Ve respunde la scrisoarea din 23 I. c. Înainte de toate înse trebuie se Ve spunu că m-am întristatu multu înțelegându că Tata în locu se se mai întrămeze slăbesce din ce în ce din poteri. De o sută de ori am disu și io și toți câți îi voiescu binele, că trebuie să se lase de corectură și se se recreeze în sensulu adevratu alu cuventului.

Precumu vedu înse Tata mai cu sémă ar dori ca se intru io în locui, se iau redacțiunea ect, cu unu cuventu se me decidu a merge și a me aședia în Brașiovu. Mi scrieți de prenumeranți, de fondu, de venitu s. c. l. și me provocați a me resolvi la unu feliu. Tata me provocă directe sei scriu cându voiescu a merge, ca se iau sarcinele sale asupra-mi.

Toate câte mi le spuneți nu mi sunt noua, afară pôte de împregiurarea ca acum sunt cu 100 prenumeranți mai multu. Aceștia înse sciți prea bine că vinu, și de multe ori se și duc totu atât de iute cum au venitu.

Recunosc că aveți multă dreptate a pretinde dela mine ca se mergu lengă Dvóstre, se ve fiu întru ajutoriu la toate și contra tuturor relelor influinție din afară – vedu și simtu prea bine greutatea în care se află Tata ne mai potendu conduce affacerile sale ca până aci, înse cu toate aceste, cu toate că însuși portu cea mai mare dorinția în peptumi de-a Ve poté face pe placu și de a Ve fi mâna dreaptă în aceste împregiurări – nu potu nici decum se me decidu acum de buna voia a priimi oferta ce mi faceți, nu potu se Ve promitu nici cu cea mai mică siguranția că voiu merge la Brașiovu în gândulu de a lua redactarea foiei asupra-mi și a rămâne brașioveanu, rămânendu totu pre lengă Dvóstre.

Cunósceți prea bine causele din cari nu m-am potutu decide până acum la ceea ce pretindeți dela mine, condițiunile nu s-au schimbatu, ele sunt totu acele de astă toamnă. Décă le-așiu fi aflu de favorabile pentru mine și pentru viitoriulu familiei așiu fi remasu acolo și nu așiu fi luat câmpii, cum dice mama, în mediu de iernă.

În fine credu că nici senătatea mea nu ar concede se redactezu timpu mai îndelungatu sub nesce împregiurări atât de nefavoritóre o foia cum e Gazeta, ne mai vorbindu de o mii și una greutate ce mi s-ar contrapune. Décă m-așiu și decide a lua asupra-mi redactarea pe scurtu timpu, nu așiu avé altu resultatu, decâtu pôte numai o pierdere de timpu, fără nici unu acivalentu în bani seu în alte folóse. Înse lăsămu aceste, le-amu vorbitu destulu împreună – mi pare reu numai că Tata nu mi-a respunsu la întrebările ce i le-amu fostu pusu în scrisoarea mea ultima din februarie.

Repetu ce am disu atunci, că decâtă recere necesitatea sum gata în fiecare momentu a merge pe vreo 3-4 septemâni la Brașiovu spre a fi întru ajutoriu Tati la descurcare. Așia dér decâtă doriți potu se me repedu după pasci până la Brașiovu se vedemu a pune odată capetu și chinului cu Gazeta, de

care se află Tata încă atât de multu derangiatu. Câtu despre mine cum dicu nu potu promite nimicu siguru, în casu cându așiu afla acum mai bune condițiuni, pôte mași mai poté resolvi până înse nu sum siguru d-aceste mi e preste potinția a me decide.

Décă dér sunteți înțieleşi cu aceea ca se mai facu o săritura la Brașiovu spre a regula definitivu causa cu Gazeta și altele necessare, înse fără tândăleală, atunci scriețimi îndată fără amenare încă la adresa de până aci Gries s. c. l. Décă este grabă telegrafațimi îndată, décă nu scrieți. Io voiescu se mai stau paci vreo 10 dile celu puțin; cam pe la 20 séu 25 Aprilie potu se plecu la Brașiovu. Așiadér pe la finea lui Aprilie potemu se ne întâlnimu earăși și se ne chiarificamu definitivu, décă înse ar recere necesitatea ca se fiu și mai iute acolo, avisațime. Pe vreo câteva dile voiescu se me departezu d-aci cătră graniția Italiei așiadér nu întârdiați a mi face cunoscută părerea Dvóstre.

Aci v-am spusu totu ce am potutu, sinceru. Așiu minți décă așiu dice că sum în stare a me decide la momentu acum definitivu, dér așiu face și mai reu décă v-ași face speranție fără nici o bază. Sum gata a me supune la totu ce mi poté dicta rațiunea și datoria ce-o am față de părinți – înse tocmai acéstă datoria, acea rațiune me opresce acum a lua decisiunea la care m-ați provocatu – căci numai prea lesne m-așiu poté căi că am luato. Scrisórea Dvóstre mi-a causatu, adeveru ve spunu, mare neodihna, de aceea Ve rogu a-mi comunica îndată părerea Dvóstre. Io sum gata a Ve visita earăși, înse numai ca se facemu odată finitu cu acea cestiune a foiei. Vă îmbrățioșieză fierbinte pe toți alu Dvóstre Aurel

NB. Pe Tata lu rogu se me avizeze neamenatu despre tóte decisiunile ce le va lua. D. Mărgineanu a promis (dupăcum mi-a scrisu Tata) că-mi va scrie înse nu mi-a scrisu până acum.

Arhiva Mureșenilor, doc. 4.267, dos. 592, original, 4 file.

Constantin BĂJENARU

CONTRIBUȚII REFERITOARE LA ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI ION CODRU-DRĂGUȘANU (1818-1884)

Deși nu s-a aflat printre marii corifei ai luptei politice naționale din Transilvania secolului al XIX-lea, personalitatea lui Ion Codru-Drăgușanu a fost una complexă, manifestată în cele mai importante domenii ale ființei românilor ardeleni – cultură, școală și, nu în ultimul rând, politică. Din acest motiv, considerăm că este necesară o reparație, chiar dacă nu completă, adusă persoanei sale, I. Codru-Drăgușanu fiind cunoscut mai ales ca autor al ciclului de călătorii „Peregrinul transilvan“.

Ion Codrea s-a născut în satul făgărășean Drăguș, la 9/21 mai 1818, într-o familie de grăniceri din tată în fiu.¹ A urmat cursurile școlii primare din sat, după care s-a înscris la școala militară grănicerească din Viștea de Jos, pentru a continua tradiția familiei sale. Însă, în iunie 1835, nemulțumit de cariera ce-i fusese sortită de la naștere, Codru-Drăgușanu se hotărăște să-și încerce norocul și trece clandestin munții, în Țara Românească, cu scopul de „a cerca rotundul lumii“. Aici, timp de cinci ani, practică mai multe meserii, ca angajat al unor importante familii boierești. Din anul 1840 începe „peregrinarea“ sa prin mai multe țări europene, realizată atât pe cont propriu, cât și prin slujbele avute la diverși boieri munteni sau prinți ruși.

În august 1845, după un scurt popas în satul său natal, revine în Țara Românească, unde imediat aderă la programul Partidei Naționale. Practică din nou mai multe meserii, pentru ca în anul 1847 să-i fie încredințat un post de învățător la Ploiești, unde îl surprinde și debutul Revoluției de la 1848.

În timpul revoluției îndeplinește sarcina de comisar de propagandă în județul Prahova. Din lucrarea sa „Peregrinul transilvan“ ne putem da seama care au fost idealurile politice care l-au animat pe I. Codru-Drăgușanu în aceste momente revoluționare. Astfel, reiese că era unul dintre adepții transformărilor lente, dar necesare, fiind total nemulțumit de organizarea „rea“ a țării și revoltat de modul în care categoriile privilegiate conduceau țara. Din această cauză, el nu se va adresa niciodată maselor cu îndemnul direct de a-și realiza singure idealul politic și social.

Contactul pe care îl avusese cu climatul politic și social din țările vizitate și cunoașterea profundă a slăbiciunilor de organizare a societății din Țara Românească l-au determinat pe I. Codru-Drăgușanu să formuleze câteva teze progresiste: „Adevărata națiune e nu mai acolo unde poporul e bine reprezentat prin guvernul său, e acolo unde toate simțirile, toate puterile și toate lucrările țintează spre unul și același scop, vaza și reputațiunea, respectul și gloria poporului în afară, bunăstarea și mulțumirea fiecărei clase, fiecărui individ înăuntrul“². În continuare, acesta vorbește și despre cum n-ar trebui să fie un guvern național: „Apoi cine poate oare realiza toate acestea decât un guvern popular-național, în toată firea vorbei? Un guvern care nu e pătruns de datorințele sale în această direcțiune, sau, fiind, le negleze (neglijează), sau, și dacă nu le negleze cu totul, nu-și încordă toate puterile în lupta pentru asemenea scopuri, unul ca acela nu e național, pentru că, din actele sale, arată cum că nu-l doare de națiunea ce conduce și reprezintă“³. Observăm, așadar, că Drăgușanu era

¹ Localitatea Drăguș se afla pe raza Regimentului I românesc de graniță, cu sediul la Orlat.

² Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 253.

³ *Ibidem*.

un adept și un admirator al republicii și al instituțiilor democratice. Însă, în acea vreme, acestea nu erau pentru el decât ceva abstract: „Democrația e numai idealul spre care tindem. Democrația e o spaimă pentru cei ferici ai timpului, căci ea presupune, ba chiar impune moravuri pure, egalitate civilă, politică și socială pentru toți”⁴.

Înarmat cu aceste idei progresiste, tânărul Ion Codrea, cum se numea atunci, a participat activ la pregătirea revoluției în județul Prahova, organizând și conducând un club revoluționar în Școala Națională de la Ploiești. Membrilor acestui club li s-a adresat direct prin conferințe și a difuzat în mase ideile revoluționare ce-l animau.

Pentru această activitate, generalul rus Lueders cerea, la 13 septembrie 1848, pedepsirea lui Drăgușanu. În acest scop, „Departamentul credinței” a trimis către Căimăcămie o hotărâre în care se solicita scoaterea din învățământ a profesorilor ardeleni participanți la revoluție și înlocuirea lor cu profesori pământeni. Hotărârea suspendării avea ca argument faptul că „s-au abătut din datorie cu luare de parte la cauza revoluției, întrebuițând propaganda”⁵. Printre acești profesori se afla, evident, și I. Codru-Drăgușanu. De altfel, la 27 septembrie, se întocmesc liste de revoluționari așa-zis primejdioși, pe lista nr. 1, la punctul 7, figurând și „Ioan Codrea din Ploiești, profesor, căsătorit cu o pământeană”⁶. În dreptul numelui era trecut ca fiind fugit – afirmație reală, deoarece acesta se refugiasse în Transilvania, de teama consecințelor participării sale la revoluție.

În Transilvania, revoluția era în plină desfășurare, în această perioadă acțiunile românilor îndreptându-se împotriva autorităților administrative, în majoritate maghiare. Astfel, la 25 octombrie 1848, toți funcționarii maghiari au fost siliți să demisioneze și Comitetul Națiunii Române de la Sibiu a cerut să se organizeze alegeri pentru stabilirea componenței noilor organisme administrative provizorii. Și la Făgăraș au loc alegeri, la 12 noiembrie, sub supravegherea lui A. T. Laurian, George Barițiu, Ioan Bran ș.a., în urma cărora, ca asesor (funcționar) al districtului Făgăraș, a fost ales și Ion Codru-Drăgușanu, alături de Aron Pumnu, Ioan Pușcariu ș.a.⁷ În același timp, Drăgușanu a îndeplinit, pe lângă Comitetul Națiunii Române din Sibiu, împreună cu alți fruntași ardeleni, o serie de acțiuni revoluționare, iar ca purtător al ideilor revoluționare din Țara Românească a stabilit unele legături între revoluționarii munteni și cei ardeleni.

La sfârșitul anului 1848, în Transilvania a pătruns armata maghiară, condusă de generalul polonez Józef Bem, iar în martie 1849 aceasta a ocupat Făgărașul. Ca urmare, administrația românească de aici se dizolvă și o serie de conducători, printre care și I. Codru-Drăgușanu, se refugiază în Țara Românească, de teama represiunii „tribunalelor de sânge” maghiare.

Nici aici nu are liniște, pentru că în iunie 1849 Departamentul Dinlăuntru cere să fie arestați toți ardelenii refugiați în țară. Deși nu s-a depus prea mult zel pentru arestarea lui, Drăgușanu a fost totuși interogat și acuzat că „a săvârșit cele mai înflăcărâte fapte de turburare”, făcând propagandă, și că a organizat un club revoluționar în Școala Națională, unde, „urcându-se pe catedră”, a rostit „cuvinte de mare turburare și fapte calomniatoare pentru proprietarii și notabilii țării”⁸.

Ca un ecou al revoluției trebuie considerat articolul *Adio la anul 1848*, semnat I. Ge. (Ioane Germaniu, nume mai rar folosit de Drăgușanu – n.n.), publicat în „Foaie pentru minte, inimă și

⁴ *Ibidem*.

⁵ Apud Romul Munteanu, *Prefață la I. Codru-Drăgușanu, op. cit.*, p. 12.

⁶ Ion Codru-Drăgușanu, *op. cit.*, ediția a V-a, București, Ed. Sport-Turism, 1980, p. 21.

⁷ Ioan Măndrea, *Revoluția de la 1848 din Transilvania. Aspecte instituțional-organizatorice*, în „Revista de istorie”, București, Tom 31, nr. 5, 1978, p. 856.

⁸ Gheorghe Pămuță, *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 141.

literatură“ de la Brașov. Deși în acel moment se manifesta un declin al revoluției, I. Codru-Drăgușanu își exprima încrederea într-o viitoare revoluție generală, care trebuia să cuprindă întreaga lume: „Veacul al XIX-lea este mare! este de foc! se pare că întrînsul lumina ideii ajunge la culmea ei. Dreptul popoarelor s-a dat pe față. Prințipiul libertății înaintează falnic. Popoarele din Europa întregă au gustat din pomul cunoștinței binelui și a răului; și fiindcă simt și pot, lupta lor va fi înfricoșată precum vedeți și izbânda probabilă să nădăjduim cu încredințare ... Părinții noștri au văzut revoluția Franței – steaua lumii, noi văzurăm în anul 1848 pe a Europei. Dumnezeu e bun! Fiii noștri vor vedea poate pe a lumii întregi; și nu este imposibil ca generația de mai încolo să vază popoarele libere“⁹.

După restabilirea vechii situații în Transilvania, I. Codru-Drăgușanu se întoarce la Făgăraș, unde ocupă un post modest de „comisar de subcercuri“ în Ucea de Jos, iar mai apoi unul și mai neînsemnat în localitatea Șercaia. Nu cunoaștem ce a făcut până în anul 1860, însă suntem convingși că nu a renunțat la ideile sale democratice, pe care, de altfel, le va promova până la sfârșitul vieții.

La 20 octombrie 1860, în chiar ziua în care, printr-o diplomă împărătească, era restabilită autonomia principatului Transilvaniei, ține un discurs, în calitate de inspector școlar, în localitatea Cincu Mare, în care explică ce urmări pozitive poate avea abolirea absolutismului: „De aici înainte, încrederea și speranța își iau zborul asupra tuturor dorințelor noastre și, dacă și noi, românii, dacă toate națiile conlocuitoare vor proceda cu aceeași inimă curată, de umanitate și patriotism, la constituirea viitoare a societății noastre politice și publice, în scurt timp vom fi în stare a uita necazurile, suferințele și amarul trecutului“¹⁰.

I. Codru-Drăgușanu s-a implicat activ și în acțiunea de înființare a ASTRA, aflându-se printre cei 176 intelectuali români semnatari ai petiției adresate guvernatorului Transilvaniei, la 10 mai 1860, prin care se cerea aprobarea înființării unei societăți culturale românești. Obținându-se acceptul, la 9/21 martie 1861, a fost convocată o adunare a românilor, în cadrul căreia au fost prezentate patru proiecte de statut al acestei societăți. Adunarea a ales o comisie de 16 persoane, care trebuia să analizeze proiectele înaintate și să-l aleagă pe cel mai bun. În cadrul acestei comisii a fost cooptat și Drăgușanu, care a luat parte la aprinsele discuții referitoare la denumirea societății¹¹; de asemenea, a fost și unul dintre membrii fondatori ai Asociațiunii.

În perioada 1/13-4/16 ianuarie 1861, la Sibiu, avuseseră loc lucrările Conferinței naționale a românilor ardeleni, prin care aceștia sperau că vor putea avea un cuvânt de spus în privința viitorului Transilvaniei. Printre cei 150 de participanți s-a aflat și I. Codru-Drăgușanu¹², care, în timpul dezbaterilor, și-a dat deplinul acord pentru înaintarea a două petiții către împărat, semnate de toți delegații, prin care să se ceară luarea în discuție a poziției constituționale a românilor și a celor două Biserici ale lor, respingerea încorporării Transilvaniei la Ungaria o dată pentru totdeauna, anularea legislației discriminatorii în privința românilor, numirea românilor în poziții de răspundere în Cancelaria aulică a Transilvaniei ș.a.

În același an are loc procesul de reorganizare a districtului Făgăraș, care a reprezentat unul din momentele importante ale luptei naționale a românilor făgărășeni. Evenimentul a avut loc în 16-17 aprilie 1861, ședințele ținându-se în câmp liber, cu participarea a 6000 de oameni. Printre

⁹ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, nr. 5, 1849, p. 1.

¹⁰ Kodre Gherman Ioane, *Cuvântul pronunțat cu ocazia sângerii școlii gr.-or. în orașul Cincu-Mare, la 20 octombrie 1860*, în „Telegraful Român“, nr. 46, 1860, p. 342.

¹¹ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Ed. Științifică, 1974, p. 264; vezi și T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, Sibiu, 1902, vol. II, p. 648.

¹² Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 557.

conducători s-a aflat și Ion Codru-Drăgușanu, care a militat cu toate forțele sale pentru impunerea limbii române ca limbă oficială a acestui district majoritar românesc.

Însă, în urma plângerilor înaintate de autoritățile maghiare, Guvernul anulează noua organizare districtuală și impune ținerea unei alte adunări, sub supravegherea unui delegat gubernial. Aceasta are loc la 13 mai, într-un cadru mai restrâns, însă se soldează cu aceleași rezultate: declararea limbii române ca limbă oficială a districtului și formarea unui comitet districtual ce avea în componență 70 români și 30 neromâni.¹³ Luând cuvântul, I. Codru-Drăgușanu a tranșat ferm problema limbii române: „Amplouații (funcționarii) maghiari nu pot avea altă limbă oficială decât numai pe cea a districtului, adică pe cea română”¹⁴.

Guvernul n-a voit să confirme noile hotărâri ale adunării, acest refuz determinându-i pe făgărășeni să organizeze o alta, pentru ziua de 18 iulie 1861. Acum se înaintează propunerea de a fi trimisă o delegație la împărat, pentru a-i cere aprobarea hotărârilor luate la 16 aprilie și 13 mai, în privința limbii și a administrației românești. Unul dintre redactorii acestei petiții a fost Ion Codru-Drăgușanu, acesta făcând parte și din delegația trimisă la Viena spre a înmâna petiția. Cu tot efortul depus de delegația făgărășeană, nu s-au obținut din partea împăratului decât promisiuni: „Lucrul acesta îmi este cu totul necunoscut; dar voi da ordin să mi se prezenteze actele și apoi voi decide în cauza d-voastră conform dreptății”¹⁵.

Apogeul carierei politice a lui Drăgușanu a fost atins în anul 1863, când, la 1 iulie, s-a deschis prima Dietă majoritar românească a Transilvaniei. Deși era vicecăpitan al districtului Făgăraș, acesta candidează și este ales ca deputat în districtul Hațegului. În cadrul ședințelor Dietei, nu-l găsim ca orator decât o singură dată, însă credem că alta a fost prestația sa în cadrul comisiilor al căror membru a fost. În ședința a 8-a a fost cooptat, cu cel mai mare număr de voturi – 78, în Comisia însărcinată cu autentificarea notelor stenografice ale Dietei, pentru ca mai târziu să fie ales în Comisia specială pentru studierea proiectului de lege referitor la înființarea Tribunalului Suprem.

La 24 septembrie 1863 (ședința a 32-a), ca membru al celui de-al optulea departament al Dietei, a participat la furtunoasele dezbateri ocazionate de propunerea ca limba română să fie întrebuintată, alături de maghiară și germană, în problemele publice și politice ale Transilvaniei. Folosind acest prilej, Drăgușanu ia cuvântul, demonstrând din plin calitățile sale de politician, patriot și bun cunoscător al situației din Transilvania. După ce afirmă cu tărie că este în asentimentul său folosirea limbii române în administrație, se angajează în demonstrarea necesității aplicării acestei dorințe: „Limba noastră încă are mari preeminențe și drepturi de echitate. Limba noastră este limbă vie pentru două părți din trei a locuitorilor Transilvaniei, și ceilalți o vorbesc binișor, așa cum se învață pe uliță și târg ... Oare pentru ce nu ne-am putea declara pentru limba română? Pentru că ne temem, ca nu cumva stafia, fantasma, ori cum îi zise domnul Barițiu în zilele trecute, dacoromanismul, să cuprindă cu frică și cu cutremur națiunile surori conlocuitoare, pe iubiții noștri Sași și Maghiari.

Însă las toate acestea la o parte. Eu văd numai un mic inconvenient în limba noastră. Acest inconvenient este că noi nu suntem în principatele unite române, ci în Transilvania ...”¹⁶. Aceste

¹³ Simion Retegan, *Lupta națională a românilor în jurisdicțiile Transilvaniei în anul 1861*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, Cluj-Napoca, Tom XIII, 1970, p.179-180; vezi și Vasile Netea, *op. cit.*, p. 177-178.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, XXIV, nr. 40, 1861, p. 173.

¹⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 557.

¹⁶ *Diariu stenografic alu dietei transilvane conchiamate la Sibiu pre 1 Iuliu 1863 prin rescriptu prea înaltu*, Sibiu, 1863, p. 434-435; vezi și T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. III, p. 341.

cuvinte au stârnit numeroase nemulțumiri în rândurile deputaților sași și maghiari, care s-au manifestat zgomotos la adresa sa.

Închiderea lucrărilor Dietei, în 1864, a însemnat și sfârșitul activității politice a lui Ion Codru-Drăgușanu la nivel înalt, din acest moment el activând numai la nivelul administrației districtului Făgăraș, însă folosind aceleași idei care l-au animat dintotdeauna. Astfel, în noiembrie 1865, cu ocazia alegerilor dietale, îl găsim implicat în scandalul voturilor alegătorilor făgărășeni. Ce se întâmplase? O parte a electoratului românesc fusese amăgită de candidații unguri cu tot felul de promisiuni, spre a fi votați în detrimentul candidaților români. Drăgușanu ia atitudine în favoarea celor păcăliți, scuzându-i pe motiv că intelectualitatea română din Făgăraș nu a pregătit îndeajuns de bine alegerile, lăsând teren deschis confuziilor.¹⁷

Și în 1867 ia atitudine, de data aceasta împotriva dualismului austro-ungar, fiind unul dintre redactorii și semnatarii memoriului trimis de făgărășeni împăratului, prin care aceștia cereau „restatornicirea constituției Transilvaniei“, pe baza diplomei din 20 octombrie 1860, și reconvocarea unei diete democratice a țării. Tot împotriva dualismului se pronunță și în anul 1868, cu ocazia reluării discuțiilor asupra proiectului introducerii limbii române în administrație. La remarcă oficialilor maghiari din Comitetul districtual, cum că acest proiect trebuie trimis Dietei spre aprobare, Drăgușanu le-a replicat tăios: „Proiectul nu se poate trimite la D(ieta) u(ngară), căci nu (re)cunoaștem unirea“¹⁸.

Un episod important al activității politice a lui I. Codru-Drăgușanu s-a consumat în anul 1869, ocazionat de alegerile deputaților pentru ciclul parlamentar 1869-1872. În acel moment se manifestau puternic disensiunile dintre conducătorii politici ai românilor în privința adoptării tacticii politice – activism sau pasivism? În această problemă, făgărășenii au manifestat de la început serioase rezerve față de ideea activismului, ceea ce i-a nemulțumit pe maghiarii din Comitetul districtual. Pentru a-i determina pe români să fie favorabili participării la alegeri, aceștia au adoptat, în ianuarie 1869, un „vot separat“, care reprezenta, în fapt, o reclamație penibilă la adresa lui Ion Codru-Drăgușanu și a celorlalți fruntași făgărășeni, care sunt etichetați drept ațâțători la revoltă populară împotriva constituției și a legilor dualiste.¹⁹

Situația a fost tergiversată până în martie, când, în adunarea districtuală, românii au atacat legile maghiare, însă au acceptat să participe la alcătuirea Comitetului electoral local, care urma să pregătească alegerile dietale. Cu această ocazie, Drăgușanu a ținut să precizeze că românii și-au dat acceptul numai din silă și nu din convingere. Apoi le vorbește făgărășenilor, îndemnându-i să urmeze întru totul programul Partidului Național Român și rugându-i să nu-și „vândă“ voturile candidaților unguri.

Ion Codru-Drăgușanu s-a dovedit a fi intransigent și în anii următori, cum s-a întâmplat în 1871, când a îndemnat Comitetul districtual să se împotrivescă în toate modurile acțiunii de maghiarizare promovate de guvern, atitudine care a dat mult de furcă și a iritat în mai multe rânduri Ministerul de Interne maghiar.

La inițiativa Clubului Național Român din Făgăraș, în 5-6 mai 1872, s-a întrunit la Sibiu Conferința națională a Partidului Național Român, care urma să stabilească linia politică a românilor ardeleni. Cu această ocazie, Drăgușanu s-a dovedit a fi unul dintre fervenții apărători ai activismului

¹⁷ Gazeta Transilvaniei, Brașov, nr. 99, 1865, p. 403-404.

¹⁸ *George Bariț și contemporanii*, București, Ed. Minerva, 1976, vol. III, p. 242.

¹⁹ *Ibidem*, p. 254.

politic, votând în consecință. Deoarece a învins această linie politică, în cadrul Conferinței a fost luată hotărârea înființării unui Comitet pentru întocmirea declarației de activism politic, în care a fost cooptat și fruntașul făgărășean.²⁰

Printre ultimele sale acțiuni politice se numără cea din anul 1873, legată de așa-numitul „proces al făgărășenilor“. În 7 iulie a avut loc ședința Consiliului Municipal Făgăraș, în cadrul căreia trebuia să fie aprobată instalarea noului căpitan suprem, Boer Kalman. În calitate de vicecăpitan, Ion Codru-Drăgușanu a prezidat ședința, care a fost una foarte agitată datorită nefolosirii limbii române ca limbă oficială.²¹ Acest incident a declanșat protestul majorității membrilor români, care au părăsit ședința. În urma acestei acțiuni, câtorva conducători români li s-a intentat proces de către guvern, unii dintre ei fiind chiar încarcerati. De teama altor represalii, ceilalți fruntași au fugit în România. I. Codru-Drăgușanu, în calitate sa oficială de vicecăpitan, nu a fost implicat, însă a luat de nenumărate ori apărarea celor acuzați.

În ultimii ani ai vieții, începând cu 1880, acesta s-a mutat la Sibiu, unde a îndeplinit funcția de secretar al Comitetului averilor grănicerești. Aici s-a și stins din viață, la 26 octombrie 1884, cel care a fost una dintre personalitățile marcante pe care le-a dat Țara Făgărașului în secolul al XIX-lea și poate cea mai emblematică dintre ele. Prin activitatea sa, pusă în slujba națiunii române, fără să dea niciodată înapoi, și prin fermitatea cu care și-a apărat ideile de-a lungul întregii vieți, Ion Codru-Drăgușanu și-a câștigat respectul cuvenit atât din partea adversarilor politici maghiari, cât și din cea a marilor personalități românești (George Barițiu, August Treboniu Laurian, Ioan Rațiu ș.a.). În anul 1910, Nicolae Iorga scria: „Viața sa întreagă fusese îndreptată după ideile pe care le trezise în sufletul său de tânăr civilizația apuseană cunoscută în toată întregimea și valoarea ei, ideală și practică“²².

---

²⁰ T. V. Păcățian, *op. cit.*, Sibiu, 1910, vol. VI, p. 15-16.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 51, 1873, p. 1-2.

²² Nicolae Iorga, *I. Codru-Drăgușanu, un călător ardelean prin Europa apuseană*, în „Olteanul“, Făgăraș, II, nr. 29, 1910, p. 3.

Cristina TĂNASE, Măriuca RADU

VIRGIL ONIȚIU – AUTOR DE MANUALE ȘCOLARE

Pedagogul și publicistul Virgil Onițiu s-a născut în anul 1864 în Reghinul Săsesc (comitatul Mureș-Turda)¹, fiind unul dintre cei cinci copii ai judecătorului Alexandru Onițiu și ai Tereziei (născută Cătană). Cursurile școlii primare copilul Virgil le-a început la Reghin și le-a finalizat la Caransebeș. În anul 1875 familia Onițiu este nevoită să se mute la Seghedin, unde Virgil urmează cursurile liceale.² În 1882 se înscrie la cursurile teologice de la Sibiu, unde „înțeleptul său tată l-a trimis anume /.../ nu ca să-l prețască, ci ca să ajungă într-un mediu românesc”³. Începând cu anul 1886 și-a continuat studiile la Universitățile din Viena și Budapesta, urmând cursurile Facultății de Litere. Din anul școlar 1890/1891 devine profesor la Gimnaziul din Brașov și din anul 1894 director al acestei instituții de învățământ. A fost membru activ al Astrei (1900) și vicepreședinte al Societății pentru Fond de Teatru Român. În anul 1902 este ales membru corespondent al Academiei Române. A încetat din viață la 21 octombrie 1915⁴, anul acesta împlinindu-se 90 de ani de la trecerea sa la cele veșnice.

Lucrarea de față, așa după cum reiese și din titlu, dorește să reliefeze doar o parte din activitatea lui Virgil Onițiu, și anume, cea legată de elaborarea de manuale școlare. În acest caz considerăm necesară, pentru început, ilustrarea situației politice în cadrul căreia își desfășurau activitatea Școlile centrale române greco-orientale din Brașov. Așadar, în anul 1850, gimnaziul românesc își deschide porțile având ca proprietare și susținătoare parohiile Sfântul Nicolae din Schei și Sfânta Adormire din Cetate. Fiind școală cu caracter confesional, stătea „sub inspecțiunea școlară directă cu drept de dispozițiune a Venerabilului Consistoriu Archiepescan al bisericii gr. or. române din Ardeal, având conform articolului de lege XXX din 1883 Înaltul guvern de stat dreptul de supremă inspecțiune”⁵. Limba de predare era româna, obiect de studiu ordinar (obligatoriu) specific școlilor confesionale transilvănene. Respectarea caracterului național și păstrarea limbii române ca limbă de propunere (predare) au însemnat pentru gimnaziul brașovean o luptă îndelungată împotriva tendințelor de germanizare ale guvernului absolutist de la Viena și, mai târziu, împotriva maghiarizării din timpul regimului austro-ungar.

„Școalele” medii greco-orientale române din Brașov cuprindeau trei instituții de învățământ, și anume:

- gimnaziul mare, cu opt clase;
- școala reală inferioară, cu patru clase;
- școala comercială medie, din anul 1897 numită superioară, cu trei clase.⁶

Cele două parohii susținătoare alegeau un for administrativ școlar format din 26 de membri (câte 13 din fiecare parohie), din care se alegea un comitet școlar permanent format din 12 membri,

¹ *** *Cărturari brașoveni (sec. XV-XX). Ghid bibliografic*, p. 170.

² Ioan Ciurea, *Virgil Onițiu, director al școlilor românești din Brașov*, în „Cumidava”, V, 1971, p. 165.

³ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, Editura Minerva, 1972, p. 107.

⁴ Ioan Ciurea, *op. cit.*, p. 165.

⁵ Virgil Onițiu, *Conferențele pedagogice ale corpului profesoral*, seria I, 1897, p. 91.

⁶ Andrei Bărseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1902, p. 258.

numit „Eforia școalelor centrale gr. or. române din Brașov“ și care administra averea instituției de învățământ.

Pe parcursul primelor două decenii de existență gimnaziul s-a confruntat cu o serie de probleme de ordin politic, amintite mai sus, de ordin financiar – lipsa banilor răsfrângându-se asupra întregii activități, însă cea mai acută era lipsa manualelor de limba română. Profesorii foloseau cel mai des manuale străine (din care făceau traduceri) sau puținele manuale apărute în limba română. Un alt impediment l-a constituit Legea pentru școlile medii din anul 1883, care, la paragraful 49, spunea: „Dacă un manual întrebuițat într-o școală medie conține doctrine contrare Statului, constituției sau legilor, Ministerul de culte și instrucțiune e îndreptățit și îndatorat a opri întrebuițarea unui asemenea manual și în caz de lipsă a lua mai departe dispozițiuni pentru confiscarea cărții și pentru pedepsirea respectivilor pe calea legii“⁷.

Pentru a fi rezolvată lipsa acută de manuale școlare directorul instituției, Virgil Onițiu, alături de corpul profesoral, renunță la veniturile ce-i revin din taxele școlarilor și înființează, la 29 mai 1896, un fond școlar care va fi întrebuițat pentru editarea manualelor „de lipsă și a cărților pentru instrucțiunea școalelor“. De asemenea, din acest fond se vor finanța excursiile științifice care aveau scopul „de-a înălța nivelul învățământului“. „Corpul profesoral în conferența sa extraordinară, /.../ a decis cu unanimitate a numi acest fond după numele aceluia bărbat, care cu trei sute și mai bine de ani înainte a dat la lumină o serie de cărți tipărite mai întâi în limba românească aici în Brașov, a Diaconului Coresi: «Fondul Coresi». Iar ca deviză s-au ales cuvintele acestui «înainte mergător», scrise către cetitorii Psaltirei sale din 1577: «Să cetiți și bine să socotiți, că veți vedea înșivă, că e cu adevăr»“⁸. Primul manual editat pe cheltuiala Fondului Coresi a fost *Sintaxa limbii latine* pentru clasele a III-a și a IV-a gimnaziale, de Vasile Goldiș. La rândul său, directorul gimnaziului, profesorul de română Virgil Onițiu, a beneficiat de sumele acestui fond, editând o serie de manuale școlare:

- *Carte de cetire pentru clasa I a școalelor medii (Brașov, 1905);*
- *Carte de cetire pentru clasa a II-a a școalelor medii (Brașov, 1905);*
- *Carte de cetire pentru clasa a III-a gimnazială și reală (Brașov, 1893);*
- *Carte de cetire pentru clasa a IV-a gimnazială și reală (Brașov, 1895);*
- *Limba română – elemente de filologie – pentru clasa a IV-a gimnazială;*
- *Istoria literaturii române – manual litografiat – pentru uzul clasei a VIII-a gimnaziale.*

Dorim să amintim, pe scurt, câteva capitole cuprinse în cărțile de „cetire“. Acestea cuprindeau „Basmе sau Povești“, „Legende, tradițiuni și credințe populare române“, „De-ale vechilor greci și romani – mituri, tradițiuni și fapte istorice“, „Din Istoria Ungariei“, „Diverse“ și „Adaus“⁹. În prefața acestor manuale autorul dă o serie de explicații despre felul în care trebuie studiată cartea de către elev cu ajutorul profesorului. Pe lângă acestea, marele profesor îndeamnă școlarii spre cunoaștere cu ajutorul unor întrebări, care fac conținutul mult mai accesibil. Același scop îl au notele din subsolul fiecărei pagini. „Scopul principal al lecturii – spunea autorul – va fi înțelegerea clară a celor cetite.“ „... doresc ca să fie cartea aceasta în mâna școlarilor noștri aceea – la ce m-am gândit neconținut când am alcătuit-o: un izvor bogat și curat pentru îmbogățirea minții și

⁷ *Ibidem*, p. 415.

⁸ Virgil Onițiu, *op. cit.*, p. 127.

⁹ *Ibidem*, *Carte de cetire pentru clasa I și II gimnazială și reală, pentru școalele superioare de fete și instituttele pedagogice*, Brassó, Editura Librăriei Ciurcu, 1905 (vezi cuprinsul).

inimii lor, și o școală în care să se desprindă (sic) a ceti cu plăcere și cu pricepere produsele alese ale literaturii noastre.”¹⁰

Având în vedere că, în acele vremuri, în școală nu se studia Istoria românilor, manualul de citire încearcă să suplinească aceste lipsuri prin capitole speciale, astfel încât elevii să-și însușească o serie de cunoștințe referitoare la trecutul poporului român. Pagini de istorie românească apar în capitolele „Basmе sau Povești” și „Din Istoria Ungariei”, descriind faptele înaintașilor fără a atrage atenția cenzurii maghiare a acelor timpuri. Fragmentele erau atent studiate, făcându-se distincția clară între lectura fantastică (basmе, legende etc.) și cea istorică, reală.

De asemenea, în paginile acestor manuale se regăsesc elemente de geografie pentru mai buna cunoaștere a spațiului locuit de români. Virgil Onițiu a știut să aleagă cu simț pedagogic, pentru cărțile sale, bucăți potrivite pentru a lărgi sfera de cunoștințe a elevilor săi și a le cultiva simțul și gustul estetic literar. Partea de final a manualului școlar este ocupată de reguli de sănătate sau de igienă și reguli de ortografie.

Conform Planului de învățământ, la gimnaziu, scopul folosirii limbii materne (limbii române) era întru cunoașterea temeinică a gramaticii, pentru ca elevul să ajungă la un mod de exprimare clar, precis atât verbal, cât și în scris, și cunoașterea dezvoltării literaturii naționale pe baza lecturii, a analizei estetice și a teoriei genurilor literare în poezie și în proză. Lectura era baza studiului limbii române, la fel cum limba română era temelia întregului învățământ literar și nu numai. Instrucțiunile, prevăzute în Planul de învățământ¹¹, redactate de către directorul gimnaziului împreună cu profesorii și aprobate de Venerabilul Consistoriu Arhidiecezan din Sibiu, cuprindeau explicații precise de învățare pentru fiecare an de studiu în parte. Amprenta pusă de profesorul Onițiu se regăsește în materialul de memorizat, parte importantă a studiului la clasă. Marele dascăl chiar va publica un studiu despre memorizare, făcând comparație între pedagogia medievală și cea nouă. Critică, de asemenea, „sistemul învechit al învățământului” din Transilvania care, după părerea sa, nu ține cont de psihicul școlărilor și nu-i obișnuiește cu munca liberă și independentă. Critică școala deoarece „crește o mulțime de spirite pasive, cari primesc rezultatele muncii altora din gura profesorului, fără ca ei /.../ să fi fost activi”¹². Noul, în școala acelor ani, atât de valabil și astăzi, însemna în principal dezvoltarea judecății școlărilor, formarea de priceperi și deprinderi și înțelegerea materialului real de cunoștințe.

Încă din clasele mici se urmărea corectitudinea conținutului și a ortografiei în lucrările libere, dezvoltarea vocabularului cu ajutorul unor cuvinte și fraze mai grele din lectură sau caracterizarea unor personaje, descrierea unor scene, localități și obiceiuri, toate acestea atât de uzitate și în zilele noastre. Clasele gimnaziale învățau aprofundând poezia sau proza, studiind genurile literare sau practicând „declamațiunea” și retorica. A trezi curiozitatea elevului înseamnă a dezvolta puterea de observație a acestuia și încrederea în puterile proprii, toate acestea făcând studiul mai plăcut.

Într-unul dintre strălucitele sale discursuri profesorul Onițiu definea pedagogia ca pe o „știință a creșterii pentru că ne prezintă într-un întreg sistematic rezultatul teoretic al experiențelor pedagogice. În același timp este și o artă care constă în aplicarea teoriilor. În pedagogie știința face foarte mult, dar arta face totul”¹³. Dragostea de românism se manifestă de data aceasta prin încercarea

¹⁰ Idem, *Carte de citire pentru clasa I a școalelor medii*, Ediția a II-a, Brassó, Editura Librăriei Ioan I. Ciurcu, 1914 (Prefața).

¹¹ Idem, *Conferențele pedagogice ale corpului profesoral*, seria II, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1900, p. 9.

¹² Ioan Ciurea, *op. cit.*, p. 174.

¹³ Horia Teculescu, *Un ziditor de suflete – Virgil Onițiu*, în „Țara Bârsei”, anul VIII, nr. 1, ian.-febr., 1936, p. 20.

de a căuta modelul pedagogic al românului cu calitățile și cu defectele sale. Defectele sunt puse pe seama suferințelor seculare, a nedreptăților, persecuțiilor, umilințelor suferite de poporul acesta. Românul, crescut la școala pedagogică modernă, va trebui să-și învingă timiditatea, care ucide orice emancipare sufletească. Profesorul trebuie întotdeauna să fie modelul viu al elevilor, pe care să-i aducă pe calea cea dreaptă fără minciună, fără ură și fără invidie. Un fost elev își amintea, la mormântul profesorului său: „Nu puteai să tremuri la ora de română, fiindcă era atâta căldură și atâta claritate în expunerea materialului, încât îți era peste puțină să fii nepregătit”¹⁴.

Acesta a fost dascălul **Virgil Onițiu**, ... un „**Ziditor de suflete**”¹⁵.

Anexe¹⁶

1.

Nr. 485 [număr înregistrare]

Aprobarea Cărții mele de cetire de cls III g. ediția I. 1893 (însemnare de mână, lb. română)

Vă aduc la cunoștință faptul că, Domnia sa, Ministrul Regal al Educației și al Cultelor, luna aceasta, în ziua de 19, cu decizia nr. 16.247 a aprobat pentru Domnia Voastră manualul de limbă română „Carte de cetire” pe baza raportului comisiei de critică a educației, ca manual pentru gimnaziile cu predare în limba română din subordinea Excelenței Sale și acesta a fost introdus în Registrul manualelor de gimnaziu, acreditate (acceptate).

Însă vă atenționez că după ce textul care a fost scris despre Bălcescu și care n-o să mai fie propriu pentru un text școlar, în ediția viitoare a cărții (manualului) să fie schimbat cu un text mai acceptabil și anume, text cu caracter maghiar.

Sibiu 25 mai 1894

Elischer József

Consilier Regal, Director de manuale

Pentru prea-stimatul domn Virgil Onițiu, professor al Gimnaziului român-ortodox din Brașov

Document manuscris pe foaie cu antet presat, inscripție: NAGYSZEBENI KIR. TANKERULETI FOIGAZGATOSAG, orig. lb. maghiară; 1 f., 34 x 21.

---

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 223, 16/29 octombrie 1915.

¹⁵ Horia Teculescu, *op. cit.*, p. 3.

¹⁶ Documentele sunt inedite, fac parte din *colecția Mișia și Căliman* și provin de la urmașii lui Virgil Onițiu. Transcrierea s-a făcut fidel, iar traducerea din maghiară în română a fost efectuată de doamna Arnocz Hajnalka (Germania). Tuturor celor care ne-au sprijinit în acest demers le mulțumim și pe această cale.

2.

Copie: „Carte de cetire, pentru clasa III gimnazială reală și pentru școlile superioare de fete“, scrisă de Onițiu Virgil, 1893, editată de Ciurcu I. Miklos, Brașov, preț 1 ft. Raport de opinie.

Numărul manualelor românești bune crește continuu. Mai ales de când au început să lucreze profesorii Gimnaziului brașovean român-ortodox. Într-un timp scurt au ieșit de acolo mai multe opere importante și folositoare și dacă Domnia sa, ministrul i-ar stimula pe oameni să scrie ajutându-i cumva, în scurt timp școlile autohtone românești ar folosi numai cărți făcute acasă și n-ar mai fi nevoie de cărțile scrise în România. Și dacă apare la noi vreun manual de limba română se vinde foarte rău, pentru că nu sunt mulți care le folosesc, fapt pentru care nu e vinovat nici autorul și cu atât mai puțin editorul. În realitate, numai susținerea domnului ministru ar fi de ajutor în această problemă și ar putea premia în mod corespunzător aceste lucrări redactate cu cunoștințe vaste de pedagogie care reprezintă o onoare în literatura de manuale de limbă română. Manualul se împarte în două mari părți: prima parte conține texte poetice deosebite din cei mai mari poeți români și din literatura populară, a doua parte conține texte istorice. „Adăugarea“ conține niște teorii foarte bune despre poetica românească și apar și niște teorii foarte bune despre ritmică, care până acum abia au fost tratate. Probabil, autorul se va ocupa mai pe larg de această problemă în manualul pentru clasa mai înaltă, unde este mai bine, ca în clasa a III-a. Toată cartea mi-a dat impresia că este munca unui om inteligent, cult, care va îmbogăți cu foarte multe lucrări de seamă literatura română de manuale, care până în prezent dispune de foarte puține lucrări folosibile. Cartea nu conține lucruri contra patriei sau a legilor. Din partea mea, eu recomand călduros onoratei comisii să accepte acest manual pentru gimnazii și pentru școlile superioare de fete.

De acord – Dr. Alexics György s. k.

Este identică cu originalul și se editează cu atenționarea, ca aceasta să folosească strict pentru folosire privată și editarea ei în ziar din orice motiv este interzisă.

CONSILIUL NAȚIONAL DE EDUCAȚIE
Ferenczy

Document manuscris, orig. lb. maghiară; 1f., 34 x 21; pe p. 2 – ștampilă dreptunghiulară cu inscripția: ORSZ. KÖZOKTATÁSI TANÁCS.

3.

Contract

Legat între domnul Virgil Onițiu director gimnazial în Brașov deoparte, iar de altă parte între dl. Ioan I. Ciurcu ca reprezentant și proprietar al firmei Nicolae I. Ciurcu librar editor în Brașov:

1. Domnul Virgil Onițiu dă în primă edițiune d-lui Ioan I. Ciurcu opul seu: „Carte de cetire pentru cl. I și II gimn. și reală, pentru scólele civile și institutele pedagogice“, obligându-se a preda manuscrisul pentru tipar începând cu 1 Octobree n. 1904. –
2. Dl. Virgil Onițiu stabilește tirajul cu 2900 (două mii nouă sute) exemplare din care 60 (șesedeci) de exemplare i se vor da gratuit dânsului. –
3. Dl. Virgil Onițiu își condiționează ca onorar pentru această primă edițiune a numelui op suma de cor. 1000, adecă una miie de coróne, care are să ii se plătească de editor în bani gata până la aparițiunea cărții. –
4. Dl. Virgil Onițiu se obligă a îngriji de corectura și revisia textului cules, așa ca tipărirea cărții să nu sufere nici o întârziere. –
5. Dl. Virgil Onițiu se deobligă, ca la o eventuală a doua edițiune a numitei cărți, – întrucât cartea pentru această a doua ediție nu s-ar supune la modificări mai însemnate, – să o dea în edițiune tot domnului Ioan I. Ciurcu și tot în condițiunile acestui contract. –
6. Dl. Virgil Onițiu își rezervă pentru ediția a doua mână liberă de a face oriunde și în orice condiții: la casul, când pentru ediția a doua s-ar reclama modificări mai însemnate în carte, dar la cas de oferte egale se obligă a considera ofertul ce îl va face eventual dl. Ioan Ciurcu. O eventuală a treia edițiune încă îl degajează pe dl. Virgil Onițiu de orice obligament față cu dl. Ioan I. Ciurcu.
7. Dl. Ioan I. Ciurcu primesce în edițiune primă opul d-lui Virgil Onițiu „Carte de cetire pentru clasa I și II gimn. și reală pentru școlile civile și institutele pedagogice“ obligându-se a-l pune sub presă la începutul lui Octobree n. 1904.
8. Dl. Ioan I. Ciurcu se deobligă a tipări cartea amintită numai în 2900 (două mii nouă sute) exemplare din care va preda gratuit 60 (șesedeci) de exemplare d-lui autor.
9. Dl. Ioan I. Ciurcu se obligă a plăti d-lui Virgil Onițiu ca onorar pentru această primă edițiune suma de cor. 1000 (una miie de coróne) în bani gata până la apariția cărții.
10. Dl. Ioan I. Ciurcu se deobligă a purta tóte cheltuielile edițiunii (hârtie, cules, tipar, broșat etc.) precum și speșele împreunate cu cererea de aprobare ministerială a cărții.
11. Dl. Ioan I. Ciurcu se deobligă a nu edita o altă carte de cetire românească pentru clasa I și II gimn., reală, civilă și preparandială, înainte de epuizarea acestei prime edițiuni și eventual și a edițiunii a doua, în caz acesta, conform punctului 5 din acest contract ii s-ar încredința tot D-Sale.
12. Dl. Ioan I. Ciurcu se deobligă a primi (după epuizarea edițiunei prime) în edițiunea a doua cartea amintită tot sub condițiile acestui contract, în cas dacă cartea pentru această a doua ediție nu s-ar supune la modificări mai însemnate.
13. Dl. Ioan I. Ciurcu îl consideră pe dl. Virgil Onițiu de liber de orice deobligament față cu dânsul în baza acestui contract: a) în cazul când pentru ediția a doua s-ar face în carte modificări mai însemnate și b) în caz când epuizându-se și a doua ediție s-ar ivi necesitatea unei a treia edițiuni.
14. Ambele părți contractante consideră de obligătóre punctele acestui contract și pentru erezii lor legitimi și în caz de litigiu se supun competiții judecătóriilor reg. ung. din Brașov.

Brașov, în 5 august n. 1904

Virgil Onițiu
Autor

Ioan I. Ciurcu

Document manuscris, orig. lb. română, 2 f., 29 x 22; pe p. 3 – notă manuscrisă semnată de Virgil Onițiu. *Notă: ad pct. 3 și 9. Din acest contract Dl Ioan I. Ciurcu și-a rezervat a plăti până la apariția cărții cor. 600 din onorar, iar restul de cor. 400 a-l plăti la finea lui sept. n. 1904 D. N. S. V. Onițiu/ La iscălirea contractului am primit à conto de la Dl I. Ciurcu suma de cor. 150 (una sută cincizeci de coróne). Rest cor. 850 V. Onițiu/ Pe la începutul lui octobree n. 1904 am mai primit à conto de la Dl I. Ciurcu o sumă de cor. 150 (una sută cincizeci de coróne). Rest: cor. 700 V. Onițiu/ În octobree n. 1904 achitat tot V. Onițiu; p. 4 – însemnare manuscrisă: Carte de cetire cl. I+II g. Ediția I. 1904-905 și semnătura Onițiu în creion; aceeași însemnare pe p. 1 în creion albastru; întreg textul contractului tăiat cu creion albastru și scris alături cu aceeași culoare: epuizată 1913.*

4.

Nr. 78.075 [număr înregistrare]

Aprobarea cărții de cetire I și II g, ediția I (lb. română, însemnare de mână)

Vă aduc la cunoștință, conform cererii din 10 august a. c. că aprob cartea cu următorul titlu „Carte de cetire pentru clasa I și a II-a gimnazială de Virgil Onițiu. Prețul: K. 3, Brașov, Editura Librăriei Ciurcu“ pentru clasele I și II ale gimnaziilor cu predare în limba română cu condiția ca pe pagina 253 la textul în limba română să se adauge următoarea notă: „Jegyzet a magyar történelmi olvasmányokhoz” (Notă la textele istorice maghiare).

A magyar történelmi olvasmányokban itt-ott elő forduló „a mieink“/:ai noștri:/ kifejezés allat mindig a hazánkért küzdött „magyar hadak és magyar harcosok“/:Oștirile ungare și ostașii ungari:/. Sub expresia „ai noștri“ care apare pe alocuri în textele de istorie maghiară se înțeleg oștile ungare și ostașii ungari care au luptat pentru patria noastră) și le-am introdus în notele de manuale aprobate pentru gimnazii.

Critica la „Contraremercii“, la „Răspuns la remărcii“ și la „Remărcile finale“ vor apărea în „Hivatalos Közlöny“.

Budapesta 21 septembrie 1906

În locul ministrului

Urbán?

Secretar de stat

Document dactilografiat pe foaie cu antet în relief, cu inscripția: MAGYAR KIR. VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSÜGYIMINISTER, orig. lb. maghiară, 2 f., 34 x 21; hârtie mată cu filigran inscripționat: SZENASY. BELA BUDAPEST, jos mijloc: stemă cu coroană deasupra, inițiale la mijloc și elemente florale pe mijloc, dedesubt: PÉTERFALVAI PAPIRGYÁR.

5.

CONTRACT

Încheiat între Domnul Virgil Onițiu director gimnazial în Brașov deoparte și între: Librăria Ioan I. Ciurcu, Brașov, reprezentată prin proprietarul ei Domnul Ioan I. Ciurcu de altă parte. (sublinierile aparțin textului)

- 1.) Dl. Virgil Onițiu vinde Librăriei Ioan I. Ciurcu ediția a II-a (a doua) a opului său „Carte de citire pentru clasa I și a II-a gimnaz. și reală“, care se va tipări de astă dată în 2 volume, unul separat pentru clasa I. și altul separat pentru clasa a II-a.;
- 2.) Dl. Virgil Onițiu stabilește tirajul cu 4000 (patru mii) exemplare pentru volumul I. (clasa I gimnazială) și cu 3600 (trei mii șase sute) pentru volumul II. (clasa II. Gimnazială), – având să primească dela librăria editoare câte 60 exemplare gratuite din fiecare volum, adecă cu totul 120 exemplare * vezi nota dela sfârșitul paginii 3.) a acestui contract V. Onițiu (mențione la subsolul paginii 1);
- 3.) Dl. Virgil Onițiu își condiționează ca onorar pentru această a II-a (a doua) edițiune a numitului op (în două volume) suma de K. 2200. – adecă două mii două sute coroane, care are să-i se plătească de librăria editoare p-nă în 15 Iunie n. 1914 în 4 rate la terminale și în sumele indicate mai jos în punctul 9. al acestui contract * (aceeași mențiune ca mai sus).
- 4.) Dl. Virgil Onițiu se obligă a îngriji de corectura a II-a și de revizia textelor culese, așa că tipărirea cărții să nu sufere nici o întârziere; –
- 5.) Dl. Virgil Onițiu se deobligă ca după epuizarea acestei a II-a edițiuni să dea a III-a (a treia) ediție a numitului op tot firmei Ioan I. Ciurcu și tot în condițiunile acestei edițiuni.
- 6.) Dl. Ioan I. Ciurcu în numele firmei Librăria Ioan I. Ciurcu, Brașov, primește să facă ediția a II-a (a doua) a opului „Carte de citire pentru clasa I și a II-a gimnazială și reală“, de Virgil Onițiu, pe care îl va edita în 2 volume, adecă un volum separat pentru clasa I și altul separat pentru clasa a II-a gimnazială și reală.
- 7.) Dl. Ioan I. Ciurcu în numele Librăriei editoare Ioan I. Ciurcu Brașov se obligă a edita opul citat într-un tiraj de 4000 (patru mii) de exemplare pentru volumul prim (clasa I. gimn) și 3600 (trei mii șase sute) de exemplare pentru volumul al doilea (clasa II-a gimnaz.) – din cari va preda autorului în mod gratuit 120 de exemplare (adecă câte 60 de exemplare din fiecare volum). –
- 8.) Prețul de vânzare în detai pentru fiecare volum, întrucât volumul nu va trece peste 13-14 coale de tipar, – formatul ediției I., editorul îl fixează cu 2 coroane de volumul broșat. – *Prețul l-am crescut la 2K 30 b. De exemplar. V. Onițiu* (însemnare manuscrisă a lui Virgil Onițiu)
- 9.) Dl. Ioan I. Ciurcu în numele Librăriei Ioan I. Ciurcu se obligă a plăti Dlui Virgil Onițiu ca onorar pentru această a II-a (a doua) ediție în 2 volume a opului amintit suma de K. 2200 – adecă două mii două sute coroane în bani gata (subl. în text) și anume în următoarele rate și la următoarele termine:

rata I-a la 1 Novembre n. 1913 în suma de 500 cor.

rata a II-a la 15 Ianuar n. 1914 în suma de 500 cor.

rata a III-a la 15 Martie n. 1914 în suma de 500 cor.

rata a IV-a la 15 Iunie n. 1914 în sumă de 700 cor.

- 10.) Dl. Ioan I. Ciurcu în numele librăriei editoare se obligă a purta toate cheltuielile edițiunii (hârtie, cules, tipar, broșat etc.) precum și spesele împreunate cu cererea de aprobare ministerială a cărții și va îngriji și de prima corectură de tipar a textului cules.
- 11.) Dl. IOAN I. CIURCU în numele librăriei editoare se obligă a nu edita o altă Carte de citire românească pentru clasele I. și II-a gimnazială și reală și se obligă de-a primi după epuizarea acestei a II-a edițiuni, tot în condițiunile acestui contract, ediția a III-a (a treia) a acestei cărți.
- 12.) Ambele părți contractante declară de obligătoare punctele acestui contract și pentru erezii lor legali și în caz de litigiu de supun competenței judecătorilor reg. Ung. din Brassó (Brașov).

Brassó (Brașov) în 2 Septembrie n. 1913

Martori

Enea Costi

Nicolau Gh.

Virgil Onițiu

Ioan I. Ciurcu editor

Am primit dela Dl I. I. Ciurcu:

La 1 Nov. n. 913 ... K 500

" 15 Ianuar n. 1914 K. 400

" 23 " " " K. 100

" 16 Mart " " K. 500

" 1 Aprilie " " K. 200

" Iunie " " K 500

" 7 Novembr. n. " K 200

Suma K 2400

Achitat tot

V. Onițiu

Director

Notă

În baza unei înțelegeri verbale ulterioare (în 12/25 Ianuar 1914) am modificat pctele 2.) și 3., din acest contract în sensul, ca și volumul II din Cartea ce citire să apară tot în 4000 de exemplare ca și I-mul volum, și în schimb honorarul meu să se ridice cu 200 (două sute) cor. dela 2200 la 2400 (două mii patru sute) coroane; având acest plus de K 200 să mi se plătească după rata a IV-a fixată în pct 9 și anume la 1 Nov. n. 1914.

Am încasat tot

V. Onițiu

Brașov în 12/25 I. 914

Virgil Onițiu

Ioan Ciurcu

Document și dactilografiat și manuscris, orig. lb. română, 2 f.; 34 x 22; p. 1 – însemnare de mână cu creion: *Carte de citire, cls I+II g. /ediț. II//1913/1914*; p. 3 – ștampilă dreptunghiulară inscripționată: LIBRĂRIA CIURCU BRAȘOV-BRASSÓ; semnăturile manuscrise.

6.

Cu această ocazie îndrăznesc să reamintesc:

- a) că prima ediție a manualului de față (care la vremea aceea a întrunit într-un volum materialul de citire a claselor I și a II-a) și domnul ministru a aprobat-o în anul 1906 sub numărul de înregistrare 78075 să fie aprobat în ianuarie a. c.
- b) că noua ediție a manualului de citire a clasei a II-a o să apară ulterior și în ultimul rând
- c) că hârtia folosită în această carte este de proveniență autohtonă (fabrica de hârtie Hamburger V. Poprádi)

Brașov 20 ianuarie 1914

Pentru domnul ministru cu deosebit respect

Slujitorul supus

Onițiu Virgil

Directorul Liceului Ortodox Românesc

Ciornă, orig. lb. maghiară, 1 f., 25 x 19, 5; hârtie dictando, filigran alcătuit dintr-o stea în șase colțuri și monograma SM.

7.

CONTRACT

încheiat între Dl. VIRGIL ONIȚIU, director gimnazial, Brașov, Dr. IOAN RAȚIU și ALEXANDRU CIURA profesori gimnaziali din Blaj ca autori asociați de o parte și între librăria IOAN I. CIURCU (Brașov) reprezentată prin proprietarul ei Dl. IOAN I. CIURCU (Brașov) ca editor de altă parte.

1. Dnii V. Onițiu, Dr. I. Rațiu și Alexandru Ciura ca autori asociați vind (sic) librăriei Ioan I. Ciurcu – Brașov ediția I. (primă) a manualului lor „Istoria literaturii române pentru clasele superioare ale gimnaziului“, – care se va tipări într’un singur volum.
2. Autorii stabilesc tirajul acestei I. (prime) edițiuni cu 2200 (două mii două sute) exemplare, având să primească de la librăria editoare din această ediție 45 de exemplare gratuite (adecă fiecare dintre autori câte 15 exemplare).

3. Autorii asociați își condiționează ca onorar pentru această I. (primă) edițiune suma de K. 1200. – (una miie două sute coroane); iar în caz, că ediția manualului se va epuiza în proximitate 6 (șese) ani școlari după apariția cărții, librăria editoare va mai plăti ulterior încă un supraonorar de K. 300. – (trei sute coroane) autorilor, peste suma de K. 1200. –
4. Autorii se obligă a îngriji de corectura a II-a și de revizia textelor culese, așa ca tipărirea cărții să nu sufere întârziere.
5. Dl. Ioan I. Ciurcu în numele firmei Librăria Ioan I. Ciurcu (Brașov) cumpără ediția I. (primă) a manualului „Istoria literaturii române pentru clasele superioare ale gimnaziului“, de Virgil Onițiu, Dr. Ioan Rațiu și Alexandru Ciura, având să-l editeze într'un singur volum.
6. Dl. Ioan I. Ciurcu în numele firmei Librăria Ioan I. Ciurcu – Brașov se obligă a edita opul citat într'un tiraj de cu totul: 2200 (două mii două sute) exemplare, – din care va preda autorilor gratuit 45 de exemplare, adecă câte 15 exemplare pentru fiecare dintre autorii asociați.
7. Prețul de vânzare în detal pentru un exemplar al cărții (formatul și hârtia cărților de cetire de cl. I și II. Gimn. De Virgil Onițiu, tiparul va fi cu litere garmond cu spaț între șire –) având cartea aproximativ 14-19 coale de tipar, se fixează cu minimul 3 (trei) coroane, până maximul 4 (patru) coroane.
8. Dl. Ioan I. Ciurcu în numele firmei Librăria Ioan I. Ciurcu se obligă a plăti autorilor asociați: Virgil Onițiu, Dr. Ioan Rațiu și Alexandru Ciura ca onorar pentru această I. (primă) ediție a opului amintit suma de K. 1200. – (una miie două sute coroane), și în caz că ediția s'ar epuiza în proximitate 6 (șese) ani școlari după apariția cărții, – librăria editoare va mai plăti autorilor ulterior încă un supraonorar de K. 300. – (trei sute coroane) peste suma de K. 1200. –

Plata se va face de către librăria editoare în bani gata, în rate și în părți egale la mâna resp. adresa fiecăruia dintre autorii asociați, și anume editorul se obligă a plăti:

Rata I. De K. 300. – (trei sute) când vor fi tipărite 8 (opt) coale de tipar din carte, –

Rata II. De K. 600 (șase sute), când vor fi tipărite 14 (patrusprezece) coale de tipar din carte.

Rata III. De K. 300. – (trei sute): la 15 zile după ce se va fi tipărit și coala ultimă din carte.

Supraonorarul este scadent numai după 6 ani de la apariția cărții, în cazul indicat în cele de mai nainte.

9. Dl. Ioan I. Ciurcu în numele Librăriei editoare se obligă a purta toate cheltuielile edițiunii (hârtie, cules, tipar, broșat etc.) precum și spesele împreunate cu cererea de aprobare ministerială a cărții și va îngriji și de prima corectură tipografică a textului cules.
10. Autorii asociați declară, că la o eventuală edițiune nouă a acestui manual, – în caz de condiții egale de editură din partea vr'unui alt editor, – vor preferi pe editorul Ioan I. Ciurcu.
11. Atât autorii asociați cât și editorul declară de obligătoare punctele acestui contract și pentru erezii lor legali și în caz de litigiu se supun competenței judecătorilor reg. ung. Din Brașov.

Brașov și Blaj, în 15 Februarie 1914.

Virgil Onițiu
Dr. Ioan Rațiu
Alexandru Ciura

Ioan I. Ciurcu
editor

Document dactilografiat, orig. lb. română; 2 f., 34 x 21; semnăturile manuscrise.

8.

Onițiu Virgil „Carte de cetire“ pentru clasa I-a de Liceu, Brașov 1914

Preț: 2 k 30 fileri

Raport de opinie

Am citit amănunțit, cu atenție cartea din fața mea, care este rezultatul unei experiențe îndelungate, deoarece consider că autorul ei fiind profesor și director este un expert în limba română pentru învățământul liceal.

Lucrarea ca manual, din toate punctele de vedere este ireproșabilă și în comparație cu celelalte manuale de limbă română ocupă locul întâi.

Trebuie să-l felicit pe autor pentru că încearcă să trezească interesul elevilor pentru pământul patriei printr-un text frumos (p. 223-232) „Călătorie de-a lungul Ungariei de la munți până la mare“. Aceasta, cu conținutul educativ pentru elevii de limbă română prezintă într-un mod deosebit și interesant descrierea țării

El publică și o poezie a lui Petöfi în traducerea lui Șt. O. Iosif: „Füstben ment terv“; din istoria Ungariei (p. 155-179) după „Manualul“ lui Szinnyei József titlurile „Regele Sf. Ștefan“ și „Invazia tătarască“.

Îi servește ca avantaj și caracterizarea mea anterioară în ceea ce privește faptul că autorul nu dă în același volum materia de clasa I și a II-a.

Este de obligația mea însă să-i aduc la cunoștință că într-o viitoare ediție numele de „Pesta“ în loc de „Pest“ s-o folosească numai în paranteză (p. 164) și în loc de „Zidurile Pestei“ să folosească „zidurile orașului Pesta“ (p. 163) precum scrie (corect) pe p. 168 „orașul Pesta“. Tot pe p. 168 găsesc în loc de „Radna“ (Oradna) forma românească de „Rodna“. În viitor trebuie s-o pună în paranteză și pe aceasta.

Mai trebuie să amintesc și faptul că pe p. 211 despre orașul Abrud autorul scrie că majoritatea locuitorilor sunt români, după aceea urmează maghiarii și că în majoritatea orașelor miniere „mai sunt și alte nații“. Știu foarte bine, că românul cu cuvântul „nație“ înțelege nu numai „nație“ ci și „popor“ etc.

Dar pentru a nu se înțelege greșit îl sfătuiesc ca în viitor cuvântul „nație“ să fie înlocuit cu un alt cuvânt (sinonim).

Recomand această „Carte de cetire“ să fie aprobată pentru clasa I de liceu.

Budapesta 9 aprilie 1914

Dr. Alexics György

Document manuscris, orig. lb. maghiară, 2 f., 34,5 x 20,5, hârtie mată, filigran reprezentând emblema Fabricii de hârtie de la Bușteni: un urs și dedesubt, C&S. S. BUȘTENI.

9.

Onițiu Virgil: Carte de cetire pentru clasa a II-a a școalelor medii. A doua ediție, Brașov 1914
Prețul 2 coroane 30 filleri

Raport de opinie

„Cartea de cetire“ a lui Virgil Onițiu în prima ei ediție a alcătuit un volum, cuprinzând materia de clasa I și a II-a de liceu. Experiența l-a învățat însă că un asemenea material vast trebuie împărțit în două; astăzi deja sunt două „Cărți de cetire“ separate: un volum este pentru clasa I, celălalt pentru clasa a II-a.

Acest volum se împarte în cinci părți: în prima parte sunt povești, în special povești populare; în a doua legende, obiceiuri și mituri grecești; în a treia texte din istoria Greciei și a Romei, mai apoi din istoria patriei: „Iancu de Hunedoara“ și „Bătălia de la Mohács“; partea a patra conține studii despre pământ (Terra), om și natură; a cincea conține poezii, proverbe, ghicitori populare și reguli practice referitoare la sănătate.

În această parte se află și traducerea lui Șt. O. Iosif după poezia lui Petöfi: „Cserebogár, sárğa cserebogár“.

Mi se pare ciudat de ce Onițiu din poezia lui G. Coșbuc „La Paști“ dă numai patru strofe și îi schimbă titlul în „A doua înviere“.

Nu văd de ce autorul folosește neologismul „sudvest“ (P. 140) când în limba română există cuvânt pentru acesta. Mi se pare absurd și de neînțeles cuvântul „chieltuieli“ (tot acolo) scris cu „i“, probabil este o greșeală de tipar.

Toponimele peste tot sunt date corect și așa cum sunt prevăzute de lege. Într-un singur loc am văzut o greșeală de tipar: în loc de „Szalárkemén“ s-a scris „Salárkemén“ (p. 148). Pentru orașul sârbesc „Nis“ apare numai forma „Nissa“ (p. 141), însă ar fi potrivit să se menționeze măcar între ghilimele și forma actuală a orașului.

Dar în general pot să aduc numai laude lui Virgil Onițiu pentru munca lui ceea ce în domeniul literaturii de manuale este un câștig absolut.

În consecință propun, Excelenței Dvs., cu conștiința curată să aprobați acestea pentru clasa a II-a de liceu.

Budapesta 12 mai 1914

Dr. Alexics György

VIII. Eszterházy u. 3

Academia de Est

Document manuscris, orig. lb. maghiară, 2 f., 34,5 x 20,5; hârtie mată, filigran reprezentând emblema Fabricii de hârtie de la Bușteni: un urs și dedesubt, C&S. S. BUȘTENI.

10.

EDUCAȚIE PUBLICĂ ȘI RELIGIE

MINISTERUL REGAL UNGAR

Nr. 65454/914

La cererea dumneavoastră din data de 24 martie 1914, certific faptul că în baza criticilor și observațiilor oficiale, am aprobat predarea în limba română, în cadrul școlilor gimnaziale, folosirea următoarelor titluri de cărți:

1. Carte de citire pentru clasa I, pentru școlile medii, de Virgil Onițiu, director gimnazial. Ediția a doua, Prețul 2 coroane 30 filleri, Brașov 1914, editura librăriei Ioan I. Ciurcu.
2. Carte de citire pentru clasa a II-a, pentru școlile medii, de Virgil Onițiu, director gimnazial. Ediția a doua, Prețul 2 coroane 30 filleri, Brașov 1914, editura librăriei Ion I. Ciurcu.

Acestea au fost incluse în evidența manualelor aprobate în scopul folosirii limbii române în cadrul școlilor gimnaziale. Cu privire la conținutul rapoartelor critice în vederea folosirii corespunzătoare a acestora, nota va fi trimisă ulterior.

Totodată, vă atenționez, că numărul comenzilor aprobate, împreună cu obiectele de studiu în limba română să fie neapărat inscripționate cuvânt cu cuvânt, pe coperta cărților

Stimatului Onițiu Virgil
Director al Gimnaziului Greco-Ortodox Român
Brașov

În așa fel ca, din fiecare titlu de carte câte un exemplar să ajungă la mine, adică la Muzeul Național de Educație și Biblioteca Pedagogică.

Budapesta la 19 mai 1914

Din dispoziția ministrului

Secretar de stat

Semnătură de mână indescifrabilă

Foaie cu antet dactilografiată, orig. lb. maghiară, 2 f., 33,5 x 21; antetul în relief, inscripționat: VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR MINISTER; p. 1 – însemnare manuscrisă în lb. română a lui Virgil Onițiu:

Aprobarea Cărții de citire p. Ig.

} *ediț. I*

„ „ „ *p I*

Nr. 65, 454 – 914

Filigran inscripționat, deasupra: SZÉNÁSY BÉLA BUDAPEST; mijloc: scut cu coroană și inițiala „P“; dedesubt: PÉTERFALVAI PAPIRGYÁR.

Dan DEMȘEA

DOCTORUL ÎN MEDICINĂ IOAN HOZAN ȘI BRAȘOVENII

Definirea exactă a personalității pionierului fizioterapiei moderne românești, a singularității sale, în pleiada intelectualității ardelenene a ultimului sfert al secolului al XIX-lea, i-a preocupat pe istoricii postbelici ai medicinei autohtone într-atât încât i s-a putut stabili, până la urmă, locul cuvenit în istoriografia de specialitate. De aici au rezultat preocupări de biografie cultural-profesională după cel de-al Doilea Război Mondial, bazate pe lucrarea manuscrisă din anul 1946 a medicului balneolog Dr. Marius Sturza, originar din părțile Aradului, continuatorul operei medicale a lui Ioan Hozan.¹ Cei doi fii ai medicului Ioan Hozan, Ionel² și Nicu, rămași, la rândul lor, orfani de ambii părinți, au simțit nevoia, la maturitate, să-și scrie amintirile (Nicu, la domiciliul său din Sibiu) sau să întocmească arborele genealogic al bunicii lor paterne (Ionel, la domiciliul său din Brașov³).

Referitor la arborele genealogic atât Mihai Sturza, cât și Ionel Hozan au susținut că mama lui Ioan (de fapt, el figura cu numele de *Iovan* în registrul botezaților parohiei greco-răsăritene din satul Șoimoș, născut la 6/18 august 1846) se numea Elisaveta (Saveta), născută Popovici. Or, registrul consemna numele mamei drept Lena, în dreptul datei de naștere de mai sus. Pentru lămurirea dilemei ar trebui să identificăm situația celorlalți doi copii ai familiei Hozanu, înlăturând o coincidență de nume, întâlnită cu ocazia cercetării noastre. Alte ipoteze, deocamdată, în economia lucrării de față, nu avansăm.

Noi am simțit nevoia să reconstituim, în mod amplu, portretul biografic al „medicinistului” Ioan Hozan, nu în ultimul rând din motivul apartenenței sale la generația marilor noștri clasici. Căci, cum se știe deja, el a fost strâns legat de aceștia prin destin cultural-național și politic.

Despre originile presupus moldovene ale Hozăneștilor (Ozăneștilor⁴) am aflat de la medicul septuagenar Dr. Nicușor Hozan, din Sibiu. Cercetând o serie de arhive, am găsit, în anul 1995, o schiță din anul 1947 a unei părți din extravilanul comunei Șoimoș, pe care figurează „Dealul Hozanului”, cu „grădini fără case”, situat între „Ruga /Ieruga ?/ lui Saroș Blag”, la apus, și „Râul lui Moise”, la răsărit. La sud, toponimicul în cauză era mărginit de „șoseaua națională” Arad-Deva.⁵

Conform informației orale privind proprietățile familiei sale de odinioară, minorul Ioan Hozan ar fi moștenit 12 hectare de teren⁶ (majoritatea constituind, probabil, pășune-pădure).

Precocele cântăreț de strană la biserica satului Șoimoș a fost remarcat de către preoți și mireni. Frunțașii satului vedeau în persoana copilului un viitor preot. Pierderea tatălui (în anul 1854 –

¹ Prof. univ. Dr. medicină Marius Sturza, *Medicul Ioan Hozan – un precursor*, Arad, 1996, 48 p.

² Despre juristul și artistul vocal brașovean Ionel, fratele său, medicul Nicolae Hozan, a redactat în manuscris, în 27 mai 1965, la Sibiu, „Biografia fratelui meu Dr. Ioan Hozan, avocat, decedat la 1 noiembrie 1964”, noi beneficiind de bunăvoința medicului sibian Nicușor N. Hozan, care ne-a pus la dispoziție o fotocopy a acestui manuscris în anul 1993.

³ Doctorul în drept Ioan (Ionel) Hozan, deplasându-se, la începutul deceniului al șaptelea al secolului al XX-lea, la Lipova (recte în cartierele Șoimoș și Radna), în scop de documentare, revenit acasă (la Brașov), a întocmit un „arbore genealogic după bunica, mama tatălui meu”, datat 15 septembrie 1962.

⁴ O notă în creion, ulterioară, pe registrul de cununați al bisericii din satul Șoimoș, îl identifica pe „Moșul lui Hosanu” în persoana lui „Miai a lui /.../ Ozan, locuitor Șoimoșului” care se căsătorește, în februarie 1799, cu Iuliana (Ghiula), fata lui Alexa Vuculescu; Cfr. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad (DJANA), *Col. Stare civilă Șoimoș*, ortodocși, cununați, Reg. nr. 10/1780-1829, f. 19.

⁵ DJANA, *Fondul Camera agricolă a județului Arad*, Dos. Nr. 24/1947, f. 247 sau 292.

⁶ Informație de la dr. Nicușor Hozan (septembrie 1996). Tatăl său, medicul Nicolae Hozan, îi relatase că o parte din acest teren a fost vândut („s-a dus”) pentru întreținerea la Facultatea de Medicină din Viena a lui Ioan Hozan. Cel care a avut grijă, în calitate de tutore, de acest lucru a fost părintele paroh al Șoimoșului, Moise Magdu.

n. n.⁷), la vârsta de opt ani, a adus familia sa într-o situație dificilă. Mama, rămasă cu doi copii, a trebuit să se recăsătorească, părăsindu-și domiciliul. Pe băiat l-a dat în întreținerea fratelui său mai mare, Nica, căsătorit cu Mariuța Cuparescu. Nica a rămas în continuare în casa părintească, plasată la mijlocul ulicioarei numite „Sococelul lui Gâbu”⁸, acolo unde aceasta cotește spre actuala cale ferată. Averea părintească a fost parcelată înainte de anul 1857, deci înainte de decesul fratelui Nica – conform Patentei imperiale din anul 1853. Drept proprietari figurau, în recent-constituita carte funciară nr. 143, cu o jumătate de sesie, cei doi frați. În teritoriul extravilan, aceștia posedau, împreună cu alții, „grădini” în „Dealul Hozan”, care aveau o suprafață de 400 de iugăre (aproximativ 200 de hectare).⁹

Ideea emancipării prin învățătură avea mare trecere în rândul preoțimii românești. Împreună cu învățătorii locali, aceștia au căutat să-i trimită, mai departe, la studii pe copiii înzestrați. Acesta a fost cazul copilului născut în zodia Leului, pe numele de botez *Iovan*. Primul moment de răscruce l-a constituit anul 1854, când avea opt ani. Stingher în casa natală și sătul de păscut porcii, s-a dus la preotul Moise Magdu, zicându-i: „Nu vreau să slujesc. Să mă iei cu copiii dumitale și să mă dai la școală ...”¹⁰. Adopțiunea (sau tutoratul) s-a întâmplat, probabil, în intervalul anilor 1854-1856. În toamna anului 1857, la 27 septembrie, survenea moartea prematură a fratelui său, Nica.¹¹ În octombrie, același an, era trimis la Gimnaziul regal din Arad, în clasa I. În primii ani de gimnaziu l-a cunoscut pe colegul său Ioan Slavici. Locuind la aceeași „gazdă”, erau puși să ducă „cheltea” (=coșul) cu pește a „găzdoaiei”.¹²

Decesul mamei (în anul 1860) a lăsat urme adânci în sufletul adolescentului de 14 ani (vârsta marilor decizii pentru viitor). Era în anul al treilea, la Gimnaziul regal. Credem că în acel moment s-a hotărât să devină medic. O decizie asemănătoare lua adolescentul Victor Babeș, imediat după decesul iubitei sale surioare. Iată un motiv în plus pentru a-și lua în serios pregătirea școlară și pentru a se afirma printre primii în clasă. În clasa a șasea de gimnaziu (1862/1863) a fost martor, într-un fel sau altul, la inaugurarea oficială a Asociațiunii Naționale Arădane pentru Cultura și Conversarea Poporului Român. Căci atât tutorele său, cât și o rudă de-a sa (cu nume asemănător, Ioane Hozanu, „econom” în Șoimoș) participau la Adunarea generală de constituire a Asociațiunii culturale românești arădene în ziua de 12 mai 1863, în sala mare a hotelului „Crucea Albă” din Arad.¹³

În ultimii doi ani de școală (1863/1864 și 1864/1865), mutându-se la Liceul românesc din Beiuș, a avut ocazia să-l cunoască pe colegul Mihai Sturza, din Șepreuş. Amândoi au beneficiat de bursă din partea Asociațiunii Naționale Arădane: Ioan Hozan – în clasa a VIII-a, iar Mihai Sturza cu un an mai târziu, în anul școlar 1866/1867. Prietenia dintre ei urma să rodească în fel și chip. În vacanțe, elevii și studenții erau obișnuiți să facă drumeții, vizitându-se reciproc, în baza unei

⁷ Vezi notele noastre de subsol, în Marius Sturza, *op. cit.*, p. 8.

⁸ Conform „Schitei comunei Șoimoș, parțial, copie după Aurel Eisenkolb, de Țucra Petru Pribeagul”, anexată scrisorii acestuia din urmă și expediată din Turda, în 13 august 1970, către subsemnatul, muzeograf la Muzeul de istorie și etnografie din Lipova. Emitentul nu indică amplasarea proprietății Hozan pe această ulicioară, ci se referă la vizita tânărului Ioan Hozanu, „însoțit de poetul M. Eminescu”, aici.

⁹ Judecătoria orașului Lipova, *Serviciul de Carte funciară*, fila nr. 143, casa nr. 136. În teren, actualmente, casa, ușor modificată, poartă numărul 92.

¹⁰ Informație primită de la părintele paroh Ilie Chebeleu, de pe lângă biserica ortodoxă română din Șoimoș, în anul 1969.

¹¹ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 8.

¹² Informație primită în septembrie 1996 de la medicul Nicușor Hozan, domiciliat în Sibiu. Acest fapt mărunț nu a mai fost pomenit în rememorările avocatului Ionel Hozan, din Brașov (fiul lui Ioan Hozan); Cf. D. Karnabatt, *O figură puțin cunoscută în prietenia Eminescu – Slavici: Dr. Ion Hozanu*, în „Curentul”, București, 1936, nr. 3008, 18 iunie, p. 1-2.

¹³ DJANA, *Fondul Despărțământului ASTRA – Arad* (prescurtat FAA), Dos. 6/1863, f. 42, passim.

solidarități de mentalitate, greu de definit în cuvinte. Este extrem de plauzibilă întâlnirea elevilor beiușeni cu adolescentul Mihai Eminovici (viitorul poet Eminescu). Așa trebuie să se fi întâmplat lucrurile atunci și cu vizita adolescentului Eminovici la copiii preotului Moise Magdu, prin intermediul tânărului Hozan.

Mihai Sturza a avut ocazia să cunoască fetele părintelui Magdu din Șoimoș. Ele erau „surori dulci“ cu colegul său, Ioan Hozan. După câțiva ani, revăzând-o pe Ersilia (Hersilia – cum îi pronunța numele părintele Chebeleu), probabil cu ocazia adunărilor generale anuale ale Asociațiunii Naționale Arădane (din anii 1864, 1865 și 1867) sau cu ocazia șederii de aproape o lună a trupei teatrale bucureștene la Arad, în august din vara lui 1868, pe când Ersilia avea 16 ani, Mihai Sturza va aștepta să-și termine studiile întru preoție, la Arad, pentru a o cere în căsătorie în toamna anului 1871. Părintele Magdu, cunoscându-l ca pe unul dintre colaboratorii de seamă ai revistei tinerilor teologi arădeni „Speranța“ – prima revistă locală în limba română –, n-a ezitat să-și dea fata după tânărul cleric de 24 de ani, din Șepreuș.¹⁴ În felul acesta, cei doi foști colegi de la Beiuș deveniseră cumnați. Fără nici o îndoială, au păstrat relații strânse, din moment ce, atunci când a murit parohul Mihai Sturza, la Șepreuș, în anul 1891, medicul Ioan Hozan, nemaisperând să aibă urmași, s-a simțit o dată în plus obligat să se îngrijească de soarta celor șapte copii ai decedatului său cumnat și prieten. În felul acesta își întorcea recunoștința față de părintele său spiritual, tutorele Moise Magdu. În consecință, „dulcea soră“ Ersilia, care străbătuse alte dăți drumul până la Viena și băile din Silezia cehă, se muta, de data aceasta, împreună cu cei șase copii ai ei, la Stabilimentul balnear de apă rece Gräfenberg, condus cu un deosebit succes de către directorul concesionar, Dr. Ioan Hozan.

Dar să revenim la anii studenției vieneze. În primul an de facultate, în toamna anului 1865, lui Ioan Hozan nu i s-a aprobat bursa cerută la Asociațiunea culturală arădeană, soră a Asociațiunii transilvane. Motivul trebuie să-l fi constituit faptul că nu se știa unde își va îndrepta pașii tânărul absolvent al liceului din Beiuș. În schimb, se pare că ar fi primit un stipendiu, pentru acest prim an de ședere în capitala împărăției, din partea Consistoriului greco-oriental român din Arad.¹⁵

În anul al doilea de facultate, atribuirea bursei, din partea Asociațiunii arădene, a întârziat foarte mult. Cei 50 de florini i-au fost aprobați pe când intra în anul trei. Ședința a doua a Adunării generale a Asociațiunii arădene, din data de 22 octombrie 1867, aproba lista „stipendiștilor“ pe anul 1866/1867.¹⁶ E de presupus că aștepta nerăbdător să plece, chiar și cu întârziere, la Viena, numai să primească banii cuveniți în mână. Această întârziere a Asociațiunii întru livrarea bursei i-a determinat pe cei doi protopopi, adică pe Ion Țăranu, al Lipovei, și pe Iosif Beleş, al Vărădiei, să mobilizeze preoțimea parohială de pe cele două părți ale culoarului Mureșului pentru a colecta, în final, peste 30 de florini pentru studentul șoimoșan. Sigur că în spatele demersului stătea tatăl său adoptiv. Acesta din urmă, nedorind publicitate, l-a pus pe capelanul său din Șoimoș, Terențiu Dimitrescu, să expedieze banii și lista celor 21 de „contribuenți“. Merită să pomenim aici profesiile acestora: doi protopopi, un pretor, un jude opidan, parohi, preoți, capelani, notari, docenți (=învățători absolvenți), gornici (=funcționari silvici) și un jurat comunal.¹⁷ Ioan Hozan, bucuros de primirea banilor, s-a gândit să mediatizeze un astfel de exemplu, pentru a fi urmat și de alții. Căci situațiile de penurie bănească erau endemice în rândul tineretului universitar. Mai ales pentru unul ca

¹⁴ DJANA, *Col. Stare civilă Șoimoș*, ortodocși, cununați, Reg. 12/1853-1885, f. 26.

¹⁵ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 11.

¹⁶ DJANA, FAA, Dos. 63/1867, f. 2 și 37.

¹⁷ I. Hosanu, *Mulțămită publică*, în „Albina“, Viena, 1867, nr. 124, miercuri, 9/20 noiembrie, p. 4.

el, atras irezistibil spre muzică și spre cultivarea talentului său vocal. De altfel s-a și înscris la Conservatorul de acolo. A frecventat mai multe coruri, unde s-a afirmat „ca un tenor deosebit de apreciat”¹⁸.

Colecta bănească în favoarea țăranilor alungați de către moșierul din Tofăleni (Tófalva), inițiată în toamna anului 1869 de către protopopul sibian Zaharia Boiu, a avut un ecou imens, ajungând și la Viena. Studentul Demetriu Magdu, „fratele dulce” al lui Ioan Hozan, s-a îngrijit de trimiterea sumei adunate, printre alții, de la comercianții B. G. Popovici și Ioachim Mureșianu, cât și de la tinerii auditori sau doctoranzi de acolo. Printre aceștia din urmă se numărau „Michaiu” Eminescu, filosof, Ieronim Bariț, student la Filosofie, „Ioane” Anca, student la Medicină și „Ioane” Hosanu, de asemenea student la Medicină, aproape toți cu câte un florin.¹⁹ De la bun început s-a gândit să se înscrie într-una din cele două societăți culturale studențești din capitala imperiului. Nu știm, deocamdată, dacă a fost înscris în cea dintâi societate studențească românească (înființată în anul 1862). În orice caz, era atașat de Aurel Mureșianu atunci când acesta din urmă a fost ales, în anul 1868, președinte al nou-înființatei societăți „România”. Altfel nu am putea înțelege pe deplin în ce fel Eminescu, Slavici, Aurel Victor Mureșianu²⁰ și medicinistul nostru au contribuit la fuziunea celor două societăți studențești românești din Viena, în anul 1869. Hozan a concurat la funcția de președinte al acesteia, dar candidatul bucovinean Pamfil Dan (prin 1871 sau 1872) l-a depășit cu un singur vot.²¹

Noua societate studențească, numită „România Jună”, după modelul național unificator mazzinian, și-a ales „prima comisie” literară. Între cei cinci membri se număra și Ioan Hozan.²²

A beneficiat, se pare, și de o bursă mitropolitană. Ar trebui cercetat acest lucru pentru anii 1867/1868-1870/1871, deoarece Asociațiunea culturală românească din Arad nu avea, pentru moment, mari disponibilități. Medicinistul nostru figura, în schimb, printre petenții Fundațiunii „Emanuil Gojdu”. După decesul marelui mecena peștan, în anul 1870, testamentul său a intrat în aplicare. De pe urma acestuia, foarte mulți studenți au beneficiat de ajutoare. De pildă, în urma concursului din 24 decembrie 1871, dintre cele 60 de cereri, fuseseră aprobate doar nouă. Între aceștia se număra și „rigorosantele de medicină” Hozan, cu suma de 300 de florini.²³ Renumele său – legat de Mihai Eminescu, de brașoveanul Nicolae Teclu și de Ioan Slavici în organizarea²⁴ sărbătoririi voievodului Ștefan cel Mare la Putna, din august 1871 – era mare. Considerăm că și acest fapt a avut darul de a contribui la obținerea bursei și la posibilitatea de a continua Facultatea de Medicină (a cărei frecvență era mult mai costisitoare decât a celorlalte).

În toamna anului 1872, „rigorosantul” Hozan primea, din nou, „stipendiu” din partea Fundațiunii peștane „Emanuil Gojdu”.²⁵ Asociațiunea culturală arădeană intrase într-o criză

¹⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 13.

¹⁹ *Telegraful Român*, Sibiu, 1869, nr. 96, 4/16 decembrie, p. 405; apud *Aradul în perioada războiului de independență – 100 – Arad, 1977*, p. 87-88.

²⁰ „Nașul *României June* a fost Aurel Mureșianu”; Cfr. Marius Sturza, *op. cit.*, p. 15. Fiul său, Aurel A. Mureșianu, își amintea că tatăl său plănuise, cu ajutorul baronului bucovinean Vasilco, „unificarea celor două societăți ale studenților români cu prilejul anului nou 1869, cu un banchet în sala cea mare și frumos decorată a hotelului *Zum weissen Ross* din cartierul Leopoldstadt. Banchetul fu precedat de o serată declamatorie muzicală, la care își dădură concursul și câțiva elevi români ai conservatorului din Viena”; Cfr. Aurel A. Mureșianu, *Eminescu, Aurel Mureșianu și Serbarea de la Putna*, în „Mihai Eminescu”, Cernăuți, Anul V, 1934, nr. 12, p. 7. Cu siguranță, printre acești „elevi” de la Conservator se va fi numărat și tenorul Ioan Hozan.

²¹ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 16.

²² Gheorghe Moisescu, *Centenarul Societății literare „România Jună” din Viena, 1871-1971*, Viena, 1971, p. 51.

²³ *Albina*, 1872, nr. 20, 5/17 martie, p. 4.

²⁴ Nepotul lui Ioan Hozan, Dr. med. Nicușor Hozanu, din Sibiu, mi-a atras atenția, în anul 1996, asupra rolului nu lipsit de importanță al bunicului său în pregătirea serbării de la mănăstirea Putna.

²⁵ Cfr. DJANA, FAA, Dos. 117/1872, f. 1-3, Hozan ar fi primit de la fundațiunea peștană 150 fl. Probabil că suma inițială, de 300 fl., aprobată în martie 1872, i-a fost redusă la jumătate în toamnă, date fiind cererile extrem de numeroase față de posibilitățile fundaționale; *Albina*, 1872, nr. 20, p. 4.

financiară treptată, care nu a fost sesizată imediat. Din acest motiv, cât și datorită faptului că primise o adresă din partea Fundațiunii Gojdu referitoare la stipendierea lui Hozanu, Asociațiunea arădeană a preferat să ajute pe altcineva. Delapidarea operată de casierul acesteia, Teodor Serb²⁶, încă din anul 1870, a răzbătut la lumina zilei de-abia în anii 1874-1875. Printr-o inexplicabilă coincidență, din același an 1870, banii adunați de studenții români vienezi și destinați sărbătoririi domnitorului Ștefan cel Mare, la Putna, s-au pierdut în urma crahului firmei comerciale de la Viena a lui Iacob Mureșianu.²⁷ Oricum, banii strănși, nu fără dificultăți, fuseseră acumulați și depuși prin strădania acestui brașovean. Nu întâmplător, Mihai Eminescu îi scria, în anul 1871, lui Iacob Negruzzi următoarele: „Arătați-mi un oraș patriotic ca Brașovul”²⁸.

Episodul de la Liesing, din suburbia Vienei, al celor trei prieteni, Slavici, Hozan și Eminescu, s-a consumat în intervalul anilor 1870-1872. Liesing era, după cum își amintea avocatul și tenorul brașovean Ionel Hozan, „așa cum ar fi la Dârste, lângă Brașov”. „Vocea foarte frumoasă” a medicinistului Hozan i-a îmblânzit pe clienții măcelari din local, gata să se încaiere. Patronul a oferit mesei lui Hozan, îndeobște cel cu punga, un rând de halbe.²⁹

Marius Sturza evoca obiceiul tutorelui său de a participa la partide de cărți.³⁰ Eleonora Slavici și-a amintit, între altele, cum Hozan, Slavici și alți colegi se distrau la partidele de biliard, câștigând pariul și asigurându-și, în felul acesta, cina.³¹

În sezonul rece, viața lui Eminescu („ausserordentlicher Hörer”/„auditor extraordinar/ la Universitate) la Viena atingea cote dramatice, mai ales atunci când era nevoit să-și vândă sau să-și amanezeze paltoanele pe care i le cumpărase Hozan.³²

La cealaltă extremitate a vieții studențești se situau sărbătorile și balurile, prilej de desfătări și bucurii. „Sarbarea ajunului de an nou” 1872 nu a fost lipsită de interpretarea lui Hozan, care „și acuma ne-a desfătat prin cântecele sale poporali”. Cvartetul vocal al seratei era compus din „domnii Hozan, Vlad, Cacinschi și Blasianu. Au fost rostite toaste pentru Carol I, pentru Italia unită și altele”³³. Tânărul Eminescu s-a ales, probabil de pe urma alimentației neregulate, cu „gălbinare”, fiind îngrijit de colegii de la medicină, în lunile ianuarie-februarie 1872.³⁴

Un alt episod al relației cu Ioan Slavici s-a consumat la sfârșitul uneia dintre vacanțe. Sosind pe înserat în Viena și neavând o „locuință angajată”, Slavici „s-a dus direct la cafeneaua unde se adunau studenții, /.../. Prietenul Hozanu, medicinist” i-a oferit o saltea în odaia închiriată.³⁵

Experiența acumulată cu ocazia comemorării domnitorului Ștefan cel Mare (la mormântul său de la mănăstirea Putna, în anul 1871) avea să-l consacre pe șoimoșanul nostru printre organizatorii celui dintâi bal românesc la Viena, în februarie 1872.³⁶ Despre pătrunderea lui Hozan în

²⁶ Dan Demșea, *Începuturile Asociațiunii Naționale Arădane*, în „Ziridava”, Arad, 1987, vol. XV-XVI, p. 331.

²⁷ Mulțumim pe această cale colegului Valer Rus, muzeograf la Muzeul „Casa Mureșenilor”, pentru informația primită cu ocazia Sesiunii de comunicări științifice de acolo, ținută în 28-29 aprilie 2004.

²⁸ Aurel A. Mureșianu, *loc. cit.*, p. 11.

²⁹ D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2.

³⁰ Marius Sturza, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, Sibiu, 1946, p. 11 (dactilograma care ne-a servit la editarea sa, la Arad, în anul 1996).

³¹ Eleonora Slavici, *Jurnal*, Text îngrijit de Iosif Pervain și Virgil Vintilescu, Biblioteca Municipală Timișoara, 1969, p. 58.

³² Informație primită de la medicul Nicușor Hozan, la Sibiu, în septembrie 1996.

³³ *Albina*, 1872, nr. 3, duminică, 9/21 ianuarie, p. 3.

³⁴ George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, p. 173.

³⁵ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 67-68.

³⁶ *Familia*, Budapesta, 1872, nr. 10, p. 118. Pentru atmosfera acestor prime baluri, vezi Marius Sturza, *op. cit.*, p. 16-17.

societatea burgheză a capitalei imperiale a scris cuvinte de laudă fiul său spiritual, balneologul Marius Sturza, în „rememberul“ său, mai sus citat.³⁷ În vara anului 1871, Hozan ar fi trebuit să-și încheie cei șase ani de studii. Și-a prelungit în mod conștient perioada de cursuri la opt ani, până în vara anului 1873. Primul său biograf a motivat suficient de bine³⁸, precizând că „rigorosele“ întru medicină aprofundase „fiecare disciplină până la specializare“³⁹, în vederea pregătirii doctoratului. Să nu uităm că medicina europeană înregistra un avânt deosebit. Astfel că îi putem înțelege mai bine motivația rămânării în Viena.

Soarta i-a surâs, totuși, medicinistului Hozan în privința sprijinului financiar. Căci Consistoriul Episcopiei Aradului, văzând dificultățile Asociațiunii Naționale Arădane pentru Cultura Poporului Român, a preluat parțial sarcina susținerii bănești a bursierilor. Printre aceștia se numărau tineri precum bihoreanul Vasile Mangra (viitorul mitropolit ortodox de la Sibiu) și arădeanul Ioan Hozan.

Bursa Fundațiunii Gojdu continua să-i sosească de la Pesta. De pildă, pentru vechiul stipendist „Ioan Hosanu din Solymos ... taxele de rigoare, încă numai pre anul 1873/4 se desemnează restul de ... 150 florini“. Între noii stipendiști vienezi români, de la Medicină, îi remarcăm pe Victor Babeș, student în anul III, și pe brașoveanul George Baiulescu, student în anul I.⁴⁰

Fiind unul dintre cei mai vârstnici „mediciniști“ români din capitala imperiului, considerăm că Hozan s-a simțit în măsură să susțină un referat (o „critică a conferinței lui Babeș“, intitulată destul de abstract *Rezultatele studiului naturii, aplicate la istoria acțiunilor spirituale*) în cadrul ședinței din 23 martie 1873 a „României June“.⁴¹

Cu ocazia inaugurării Cabinetului de lectură al Societății studențești „România Jună“ din Viena, la 25 de ani de la Adunarea Națională de la Blaj (3/15 mai 1848), „junimea, cu domnii Axente Sever și B. G. Popoviciu în frunte, făcu o excursiune la Liesing, unde apoi petrecu până seara între cântecele fermecătoare ale bardului junimii din Viena, dl. I. Hosanu ...“⁴².

Pregătirea sa pentru doctorat includea specializări pe la diverse clinici în domeniul bolilor interne, în ginecologie și neuropsihiatrie, fiindu-i utilă și pentru tratamentul balnear și fizioterapic.⁴³ Adâncirea în aceste specialități a făcut-o la Spitalul Wieden, timp de doi ani, începând din vara anului 1873 și până în vara anului 1875. Printre cărțile de medicină, păstrate în casa Hozan din Sibiu, cea mai veche era o revistă medicală din anul 1874, „Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte in der gesammten Medicin“/„Raport asupra rezultatelor obținute și asupra progreselor în medicina generală“, Anul VIII, 1873, vol. II, partea a doua, Berlin, 1874.⁴⁴

³⁷ Deoarece dactilograma originală a lui Marius Sturza, finalizată în anul 1946, conține pasaje repetitive, referitoare la talentele lui Hozan (în muzică și „în unele jocuri, practicate cu pasiune de societatea de pe atunci, ca biliardul și jocurile de cărți“, populare în urbe), noi le-am omis, la sugestia nepotului său, Nicușor Hozan din Sibiu, în timp ce o pregăteam pentru tipar. Vezi, în acest sens, Marius Sturza, *op. cit.*, p. 14; Idem, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, dactilogramă, Sibiu, 1946, p. 11.

³⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 19-20.

³⁹ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁰ N. Cordoș, Magdalena M. Jude, *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, în „Acta Musei Napocensis“, Cluj-Napoca, 1994, nr. 26-30, partea a II-a, Istorie 1989-1993, anexa XII, p. 586; Cf. Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. M 2319.

⁴¹ Alfred Reiner, *Dr. Ioan Hozan*, în „Muncitorul Sanitar“, București, 1968, nr. 3, martie, p. 174-175; Mircea Babeș, I. Igiroșianu, *Victor Babeș*, București, 1961, p. 73.

⁴² *Familia*, Budapesta, 1873, nr. 20, 13/25 mai; *Românul*, Arad, Serie nouă, 2004, nr. 24, 1 decembrie, p. 8.

⁴³ Precizarea mi-a fost făcută de către regretatul Dr. med. Nicușor Hozan, dornic să vadă în lumina tiparului biografia bunicului său, biografie care să depășească stadiul de acumulare a informațiilor din anul 1946. În acest sens a existat o încercare, nefinalizată, a lui Aurel Millea, de prin anii 1959-1963. A se vedea scrisoarea lui Aurel Millea către Dr. med. Nicu Hozanu, tatăl medicului Nicușor Hozan, aflată în colecția familiei Hozan din Sibiu.

⁴⁴ Aflată în posesia familiei Hozan, la Sibiu, în anul 1997. Atunci s-a pus problema achiziționării bibliotecii medicale rămase de la acesta de către Muzeul Județean Arad, în baza unei *liste-ofertă*, în scopul augmentării fondului *Dr. med. Ioan Hozan* existent în cadrul colecțiilor acestui muzeu.

Nu ne putem reprimă constatarea că atât apropiații, cât și prietenii săi au beneficiat din plin de asistența și sprijinul lui. Relațiile sale în societatea vieneză se înfiripaseră din primii ani, dovedindu-se a fi de folos multora. În acest sens am putea cita contactele de la sfârșitul lunii iunie 1874 ale tânărului nostru medic secundar cu doctorul în drept Iosif Hodoș⁴⁵, membru al Academiei Române. La rugămintea acestuia din urmă, Hozan mijlocise internarea lui Alexandru Papiu Ilarian la Viena în cursul lunilor următoare. În septembrie, Hozan opina că internarea lui Papiu n-ar mai avea niciun rost.⁴⁶ Peste o lună, la începutul lunii octombrie 1874, studentul N. Făgărășanu îi scria, din nou, lui Iosif Hodoș, în aceeași problemă, că „fratele Hozanu” a primit „un act de la institut”, al cărui caracter era ultimativ.⁴⁷ În pofida evidențelor bolii lui A. Papiu Ilarian, considerată irecuperabilă, șederea acestuia în Viena s-a prelungit până în toamna anului următor, 1875⁴⁸, probabil datorită lui Hozan. Acesta din urmă reușise să intre, după sărbătorile de iarnă ale anului 1874, „medic secundariu într-un institut de cură cu apă”⁴⁹, de altfel unicul din zona colinară a Vienei⁵⁰.

Contactul cu noul ambient i-a amintit de Băile Lipova, cu apele lor minerale reci, situate în imediata apropiere a orașelului Lipova, cunoscut din frageda-i pruncie, cu ocazia deplasărilor la „Ruga” de Sântă-Mărie și la târgurile de produse meșteșugărești și agro-zoo-silvice.

Tutorele său, părintele Magdu, intrat în cel de-al 57-lea an al vieții sale și devenit, între timp, asesor consistorial și membru al Sinodului diecezei ortodoxe române din Arad, avea motive să fie cât se poate de mulțumit atât de doctorandul în medicină, cât și de „fratele dulce” al acestuia, Dimitrie Magdu, revenit la Viena în toamna anului 1874 pentru a se înscrie, în continuare, la cursurile Facultății de Drept.⁵¹

Bunii săi camarazi congeneri, printre care se număra și Aurel Mureșianu, absolvind facultățile, s-au întors acasă. Slavici și Eminescu, stabilindu-se între timp în România, i-au creat o stare de spirit cumplită. Hozan, lipsit de o parte dintre prieteni, a avut momente în care s-a simțit însingurat în imensa capitală din partea cisleithană⁵² a imperiului.

Averea părintească se terminase, probabil, odată cu secundariatul său la Spitalul din circumscripția a IV-a Wieden, pe la sfârșitul anului 1875. Într-o zi, neprecizată – probabil la sfârșitul aceluși an –, „a cântat românește într-un parc. L-a auzit generalul Lupu”, care, surprins și încântat, a intrat în vorbă cu el. Apoi i-a oferit un „bilet pentru hotel și restaurant” pentru a-și desăvârși studiile prin obținerea diplomei de doctor.⁵³ Diploma de doctor în medicină a obținut-o în anul 1875.⁵⁴ Mărturia orală de mai sus este interesantă, pentru noi, sub raportul înfiripării relațiilor cu reprezentanții diplomați ai României la Viena și, în general, cu familiile românofone care își

⁴⁵ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, vol. I, p. 249, 263 și 264; Cfr. Biblioteca Academiei Române (prescurtat BAR), mss. rom., nr. 4586, f. 227.

⁴⁶ I. Pervain, I. Chindriș, *op. cit.*, p. 272.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 280, 286 și 288.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 280. De fapt, Hozan rămăsese, pe de-o parte, medic secundar la Spitalul Wieden, dar era, pe de-alta, angajat, la sfârșitul anului 1874, de către medicul Lindhardt, medicul-șef al Stabilimentului de hidroterapie „Brunbad”, situat în zona colinară din preajma Vienei.

⁵⁰ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 20.

⁵¹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, P.U.C., 2000, p. 356.

⁵² Partea de la vest de râul Leitha a Imperiului Austro-Ungar.

⁵³ Informațiile sunt luate de la părintele paroh al Șoimoșului, Ilie Chebeleu, în anul 1969, în timp ce acesta îmi citea rândurile Cronicii parohiale locale. Tot acolo se afirmă că același general i-ar fi făcut rost de clientelă și l-a ajutat să-și deschidă un cabinet medical în Viena, pentru a fi de folos, printre altele, coloniei române de acolo, întemeiată în anul 1875.

⁵⁴ C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 701.

aveau domiciliul în Viena. În scurtă vreme, în anul 1875, avea să se contureze ceea ce se va numi, de atunci încolo, Colonia română vieneză.⁵⁵

Între 1875 și începutul anului 1880 a lucrat în stabilimentul hidroterapeutic Brunlbad, din preajma Vienei, al doctorului Lindhardt. A fost căutat de către Iacob Mureșianu, care se îmbolnăvise în vara anului 1876.⁵⁶ Hozan era greu de găsit. Lucra în două locuri. „Nu-i mai rămânea decât foarte puțin timp pentru îndeletnicirile sale sociale”⁵⁷ (cultivarea muzicii, frecventarea coloniei române, a tinerimii universitare și, nu în ultimul rând, vizitele în familia viitoarei sale soții).

Despre anii 1876-1877 nu știm prea multe. Doar atât că în anul 1876 fusese ajutat bănește de către „amicul Gurban” (Constantin, fostul său coleg de la Beiuș) cu 300 fl. și de către familia Cupareștilor (George și Iovan).⁵⁸

În 26 iulie 1879 se cununa, în biserica greco-ortodoxă din Viena, cu „amabila d-șoară” Josefina Theiss, fiica unui arhitect vienez.⁵⁹ Cazul nu constituia o premieră. Există exemplul similar, din urmă cu două decenii, al lui Vincențiu Babeș. În ochii elitei medicale vieneze era bine văzut. În 3 decembrie 1879 primise și acceptase oferta scrisă din partea „proprietarului băilor Brunlbad” pentru „conducerea medicală a băilor”, deoarece „medicul băilor era bolnav”. În cuprinsul unicei scrisori rămase de la Dr. Ioan Hozan acesta se plângea tutorelui său că locuința sa „sta într-o depărtare de o oră și jumătate de Brunlbad”, trebuind să parcurgă în fiecare zi, în sezonul rece, de două ori drumul dus-întors. De-abia în primăvară (în martie 1880) a ajuns să călătorească doar după-masă la Brunlbad. „Tot în decursul timpului acestuia am primit – scria Hozan – una ofertă de la proprietarul băilor din Gräfenberg în Silezia /.../ ca să primesc asupra-mi conducerea băilor peste sezonul de vară (al anului 1880 – n. n.) deoarece prospectele-mi sunt destul de favorabile și condițiunile acceptabile; am și legat cu dânsul un contract prin care mi-am asigurat, între altele, toată susținerea mea și a soției mele, călătoria de la Viena până la la Gräfenberg și retour, o locuință în Gräfenberg, constatătoare din 4 odăi și cuină (=bucătărie), o servitoare, plătită și susținută de proprietarul băilor, folosirea gratis a băilor pentru soția mea ș. a. mărunișuri. Salariu fix nu capăt, dar remunerațiunea ce voi căpăta de la bolnavii care vor cerceta băile, va fi a mea fără nici o scădere; după aceea am văzut, din liste, că în anul 1878 au fost cercetate de 1485 de bolnavi iar în 1879 de 1425 de bolnavi; acum, dacă socotesc numai 2 fl. de un bolnav, eată că avem, atunci, aproape de 3000 fl. v. a. (=valută austriacă) în decurs de 6-7 luni, când apoi mă voi reîntoarce la Viena peste iarnă, rezervându-mi locuința ce o aveam. Contractul, deocamdată, numai pe un an l-am legat, fiindcă voiesc mai întâi de a mă convinge despre rezultat. Și apoi, dacă-mi va conveni, atunci mă las și pe mai mulți ani în tocmeală. Vom vedea. La 14 aprilie st. n. trebuie să călătoresc la Gräfenberg și am să rămân acolo până la 15 Noemvrie st. n.”⁶⁰ De fapt, după ce câștigase concursul⁶¹ pentru postul de medic-șef al stațiunii, fusese însărcinat să repună pe picioare acest „Institut de apă rece”.

⁵⁵ Aceeași sursă orală din cartierul Șoimoș al orașului Lipova: părintele paroh septuagenar Ilie Chebelev.

⁵⁶ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. nr. 582, doc. nr. 24, scrisoarea lui Iacob Mureșianu către Dr. Aurel Mureșianu, datată în Viena, la 26 iulie 1876.

⁵⁷ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 21-22.

⁵⁸ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, de la Sibiu, scrisoarea lui Ioan Hozan către părintele său adoptiv, preotul Moise Magdu, datată la Viena, în 24 martie 1880, f. 6. Ea constituie unica scrisoare rămasă de la „părintele” adoptiv al lui Ioan Hozan. Este de presupus că, după decesul lui Moise Magdu, scrisoarea de mai sus a ajuns, la un moment dat, în posesia medicului sibian Nicu Hozanu. Păstrată în condiții precare, ea se află într-o stare mediocră. Noi am folosit și o copie dactilografiată cu caractere românești, oferită cu amabilitate de către medicul Nicușor Hozan, nepotul balneologului nostru.

⁵⁹ *Observatoriul*, Sibiu, 1879, nr. 58, (iulie), p. 234, coloana 2.

⁶⁰ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, Sibiu, scrisoarea medicului Ioan Hozan, din anul 1880, către tutorele său, f. 2-3.

⁶¹ D. I. P. (Iosif Pușcariu), *Părți din ziarul meu de călătorie*, în „Telegraful Român”, Sibiu, 1880, nr. 88, 28 iulie.

Mitropolitul ortodox român de la Sibiu, Miron Romanul, care-i cunoștea din tinerețe pe toți acești bănățeano-arădeni, urmărise atent evoluția tânărului Hozan. Se temea că l-ar putea pierde pentru Ardeal. Până la urmă n-a fost întru totul așa. Grijuliu cu fostul bursier al centrelor eparhiale din Arad și Sibiu, mitropolitul pare să fi fost cel care a sugerat inserarea a trei anunțuri în ziarul mitropolitan, în vara anului 1880, despre „conducerea Stațiunii balneare Gräfenberg de către medicul Ioan Hozan”⁶². Nu mai puțin la curent a fost episcopul ortodox român al Aradului, Ioan Mețianu (fostul protopop de Zărnești), căruia îi mijlocise, la Viena, procurarea mobilierului „curții Sale”⁶³. Probabil, cu ocazia Sinodului eparhial de la Arad, din Duminica Tomii, părintele Magdu l-a pus la curent cu intențiile fostului bursier al episcopiei arădene, intenții care s-au vădit ca atare începând din anul 1880. Nu a trecut multă vreme până când episcopul Mețianu a și urmat câteva cure la Gräfenberg.⁶⁴

Medicul balneolog Dr. Ioan Hozan și-a prelungit contractul pe durata unui an în stațiunea Gräfenberg, cu speranța venirii definitive la Arad. N-a fost să fie chiar așa, cel puțin pentru aproape 20 de ani. În acest răstimp, Hozan a contractat abonamente pentru presa românească din Ardeal și pentru cea din România, ca și clientela românofonă din stațiune să se bucure de lectura lor în timpul sejurului.

În aceeași vară (1880), I. Hozan primea vizita brașoveanului Iosif Pușcariu, înalt funcționar juridic în capitala regatului dualist ungar. Acesta din urmă își exprima, în foiletonul periodicului românesc sibian, credința în potențialitățile balneare ale Transilvaniei.

În anul următor (1881) era mutat definitiv, împreună cu soția sa, la Gräfenberg. Reclama în chenar pentru practicarea profesiei de medic balneolog începuse să-i apară la „Gazetă”⁶⁵. Soția, sensibilă la răceli, se bucura de climatul alpin, cu aerul său ozonat de coniferele din jurul stațiunii. De altfel, deplasările soțului pentru specializare în domeniul de pionierat al climatoterapiei în Silezia poloneză și la Davos, în Elveția, îi făceau bine acesteia.⁶⁶

Între timp, la Arad, parohul din Șepreuș, Mihai Sturza, punea umărul pentru reînvierea Asociațiunii culturale românești din municipiul Arad. Proaspăt înscris în Asociațiune, cu ocazia adunării generale din ziua de 2 mai 1881, intelectualul șepreșan era numit în „comisia permanentă pentru revizuirea socoților”⁶⁷. Mai devreme sau mai târziu, cumnatul său de la Gräfenberg avea să fie la curent cu emulația acestui preot înzestrat cu spirit filosofic și experiență publicistică.

Tot atunci, în primăvara anului 1881, Dr. Hozan îl ajută pe tânărul muncitor român dâmbovițean Stan Rizescu să se perfecționeze în domeniul țesătoriei mecanice în Silezia prusacă de atunci. (În 1935, industriașul de la Brănești-Dâmbovița avea să-și amintească de marele său binefăcător⁶⁸, publicându-i și portretul de tinerețe.)

În anul 1883, Dr. Hozan, contactat probabil de Slavici sau Maiorescu, avu ocazia să-i mijlocească lui Mihai Eminescu internarea în sanatoriul Ober Döbling (de lângă Viena)⁶⁹, nu în

⁶² *Telegraful Român*, Sibiu, 1880, nr. 62, p. 248; nr. 63 și nr. 64.

⁶³ Arhiva familiei *Dr. med. Ioan Hozan*, de la Sibiu, scrisoarea lui Ioan Hozan către părintele său adoptiv, preotul Moise Magdu, datată la Viena, în 24 martie 1880, f. 1. Într-un mod remarcabil, în pofida celor două războaie mondiale, acest mobilier s-a păstrat până în zilele noastre, în saloanele pentru oaspeți, în incinta reședinței episcopale arădene.

⁶⁴ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461, p. 3, scrisoarea lui Ionel Hozan către Aurel A. Mureșianu, datată la Brașov, în 17 iunie 1935.

⁶⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1881, nr. 53, 7/19 mai.

⁶⁶ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁷ DJANA, FAA, Dos. 133/1881, f. 3.

⁶⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 29-30.

⁶⁹ Informație de la Dr. med. Nicușor Hozanu (Sibiu), în anul 1996.

ultimul rând datorită legăturilor sale cu pionierii medicinei europene. Aici, Eminescu avea să-și amelioreze criza maniaco-depresivă⁷⁰, la fel ca Alexandru Papiu Ilarian.

În anul 1884, prietenul Slavici revenea în Ardeal, la Sibiu, în calitate de director al ziarului „Tribuna”. Printre abonați s-a numărat, desigur, și medicul-șef al celebrei stațiuni balneare din nordul Moraviei istorice. Dar și foștii prieteni junimiști. Cel mai de seamă dintre ei, Titu Maiorescu, despre care ne îngăduim să afirmăm că nu-i uitase cu desăvârșire pe „frații” săi ardeleni, a fost, pesemne, destul de îngrijorat de faptul că Slavici avusese primul său proces de presă, în primăvara anului 1885. La fel de preocupat trebuie să fi fost și prietenul Ioan Hozan. Mai ales după ce „achitarea acestui proces a adus mutarea Curții cu jurați din Sibiu la Cluj”.⁷¹ Foaia germană din Sibiu, care relatase procesul, a ajuns în mâinile lui Maiorescu, iar mai apoi și în mâinile lui Carol I.⁷² Efectul pledoariei lui Slavici la procesul de la Sibiu a fost receptat extrem de favorabil de către acești lectori. Cum regele Carol I suferea de insomnie și era un fumător pasionat, venind vorba de prietenii lui Slavici, credem că Titu Maiorescu a fost acela care l-a sfătuit pe rege să urmeze o cură de apă rece, în vara anului 1885, la Gräfenberg. Intenția lui Maiorescu era de a-l sensibiliza pe Carol într-o și-i apropia pe ardelenii de seamă, în primul rând pe vechiul prieten al lui Slavici. În cazul de față era vizat tocmai medicul român din Gräfenberg, director al stațiunii, căsătorit cu vieneză Josephine. Ducele de Nassau a pus și el o vorbă bună pe lângă rege. Fapt este că, în sejurul celor 5 săptămâni din vara aceluiași an, regele României s-a vindecat de insomnie și de fumatul nocturn.⁷³

Un alt motiv pentru care suveranul României și-a reluat sejurul balnear la medicul Hozan l-a constituit faptul că ambii aveau „pasiunea tirului”. Iar „regele Carol [îi] acorda adeseori onoarea /.../ de a face partide de tir împreună”.⁷⁴ Că aceste lucruri se petreceau atât în anul 1886, cât și în 1887 ar fi, poate, ceva mai greu de stabilit. Cert este faptul că o serie de litografii realizate la Gräfenberg în anul 1888 îi reprezentau, în grupul membrilor Societății de tir și vânătoare, pe regele Carol și pe medicul Hozan.⁷⁵ De altfel, numele lui Carol I era inscripționat pe monumentul de la izvorul captat pe cheltuiala sa. Nu cunoaștem nici datarea exactă a monumentului (inscripționat în limba germană, așa după cum se obișnuia în partea cisleithană a Imperiului Austro-Ungar) și nici dacă el mai există astăzi.

Neavând, deocamdată, informații certe despre momentul cronologic al medalierii medicului Hozan, de către Carol I, cu „Bene Merenti” clasa I, trebuie să presupunem că el s-a petrecut între anii 1885 și 1887. De altfel, nu cunoaștem câte drumuri a făcut Hozan pe la Arad, spre

⁷⁰ Medicul și scriitorul de origine arădeană Ovidiu Vuia stabilea cu certitudine faptul că Mihai Eminescu nu a suferit de boala luetică, ci de o psihoză maniaco-depresivă, ciclică, fără substrat organic, așa cum, de altfel, medicul psihiatru Obersteiner o identificase; Ovidiu Vuia, *Un nou document privind boala lui Mihai Eminescu, internat la Ober-Doebing, Viena, (1883-1884)*, în volumul său de studii literare *Spre adevărul Eminescu*, vol. I, p. 91, *passim*.

⁷¹ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 41-42.

⁷² Numit cu sigla R. în scrisoarea lui Maiorescu, scrisă în București, la sfârșitul lunii aprilie 1885, și destinată lui Slavici, la Sibiu; Cfr. Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 42.

⁷³ Marius Sturza, în *op. cit.*, p. 28, își amintea, în 1946, faptul că regele Carol a petrecut două sejururi sub îngrijirea lui Hozan, respectiv, în anii 1888 și 1890. Or, medicul român Iuliu Traian Mera susținea, într-un articol din „Familia”, publicat în anul 1890, în primul său an de asistență la Gräfenberg, că regele Carol s-a aflat la tratament, aici, în anii 1885 și 1886.

⁷⁴ D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2; subtitlul articolului era: *Dr. Ion Hozan apare în viața romanțată a lui Eminescu. Cum ni-l arată fiul său, avocatul Ion Hozan din Brașov*. Este bine să precizăm că era vorba de fiul Ionel, avocat și tenor în Brașov.

⁷⁵ Mărturie ne stau două asemenea reprezentări înrămate, decelate în colecția familiei Hozan din Sibiu, în anul 1993; una dintre ele poartă inscripția „Zur Erinnerung an die Anwesenheit Sr. Majestät Carol I, Königs v. Rumänien am 22 Aug. 1888”. Ele au fost primite de către Nicu Hozan și fiul său Nicușor din partea custodelui muzeului Băilor Gräfenberg, la începutul verii anului 1935, fiind aduse la Sibiu; Cfr. „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461, scrisoarea sus-pomenită, a lui Ionel Hozan, din anul 1935, expediată din Brașov, p. 3-4.

Sibiu și București. Știm doar că balneologul nostru a poposit la Sibiu, în extrasezon, în calitate de naș al lui Titu-Liviu (născut la 11 noiembrie 1886⁷⁶). Slavici devenea secretar al Comitetului central electoral al Partidului Național Român. Proiectul de Memorand din anul 1887 era scris de mâna sa, nu fără știrea lui Bariț. Cei doi fruntași sibieni, menționați mai sus, trebuie să fi avut o influență destul de puternică asupra lui Hozan, într-un asemenea moment. Toți știau că la Viena românii găseau mai multă înțelegere decât la Budapesta. Dar medicul Hozan găsea că era mai bine să fie prudent, preferând, deocamdată, acțiunea discretă, precum era, printre altele, orientarea unei părți a veniturilor sale spre băncile românești de pe teritoriul regatului dualist ungar. Ceva mai târziu, după plecarea lui Slavici de la „Tribuna” sibiană, Hozan avea să-și orienteze o parte din „depușerile” bănești spre „Gazeta Transilvaniei”.⁷⁷

În anul următor, 1888, Hozan primea Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler.⁷⁸ Oare numai pentru amicitia cu regele Carol? Sau și pentru că acesta din urmă voia să-și manifeste atât solidaritatea cu prietenii lui Slavici, cât și înțelegerea pentru strădaniile memorandiste?⁷⁹ Totodată, este bine să nu uităm meritele profesionale ale balneologului. Renumele lui Hozan era răspândit din Principatul de Luxemburg până la București și chiar până la Cairo.⁸⁰

În vara aceluiași an, Slavici pleca la Vác pentru a-și ispăși osânda de un an în închisoarea politică de acolo, însoțit de nevastă (însărcinată) și de fiul Titus. Amicul Hozan, la curent atât cu această situație, cât și cu evoluția sănătății prietenului său, accepta, din nou, să fie nașul nou-născutului.⁸¹ Venind în crugul iernii, pe un drum destul de lung, la Vác, în acest scop, Hozan l-a vizitat pe Slavici la locuința soției lui, deoarece acesta primise o suspendare de două săptămâni a pedepsei, cu ocazia nașterii fetiței Lavinia. Astfel că celelalte două nume de botez ale Laviniei, Ioana Iozeфина, născută la 19 ianuarie 1889, erau primite din partea nașilor Ion și Josefina.⁸² Invitația făcută cu această ocazie, de către Hozan, pentru recuperarea post-recluziune a lui Slavici, la băi, a și fost onorată de către familia acestuia, pentru o perioadă de cinci săptămâni, începând de la sfârșitul lunii iulie 1889. Dar înainte de a ajunge la Gräfenberg, Ion și Eleonora Slavici au fost îndrumați de către grijuliul și atentul Hozan spre medicul Ciurcu (vechiul său coleg de studenție), la Viena, printre altele, din motive stomatologice.⁸³

Creșterea clientelei la Băile Gräfenberg i-a sporit posibilitățile unor depuneri bancare. Astfel că, pe lângă depuneri de capitaluri în băncile vieneze și în societățile de asigurare, Dr. Hozan devenea acționar, odată cu înființarea, în anul 1887, a băncii „Victoria” din Arad, depunând acolo suma inițială de 2200 florini.⁸⁴ Era și aceasta o mostră de solidaritate cu cei de acasă.

Modernizarea stațiunii balneare alpine, de altitudine medie, Gräfenberg, se datora în întregime medicului Hozan, între altele, „cunoștințelor adânci de boli interne, ginecologie și

⁷⁶ Teofil Bugnariu, Ioan Domșa, Dimitrie Vatamaniuc, *Ioan Slavici, 1848-1925, biobibliografie*, București, 1973, p. 395, poz. 4244.

⁷⁷ Medicul și nepotul sibian al lui Ioan Hozan îmi relatase că bunicul său ar fi subvenționat ziarele românești.

⁷⁸ *Tribuna*, Sibiu, 1888, nr. 200, p. 798.

⁷⁹ Românii își îndreptaseră speranțele și protestele spre monarhul de la Viena, care era și rege încoronat al Ungariei, făcându-și sejurul, printre altele, în palatul său din Burgul Budei, situat pe abruptul montan al malului drept al Dunării.

⁸⁰ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. nr. 6461 (scrisoarea sus-pomenită, a lui Ionel Hozan, din anul 1935, expeditată din Brașov), p. 3.

⁸¹ T. Bugnariu, I. Domșa, D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 437, poz. 4930; Cfr. BAR, București, *Correspondență*, S 37(1)/XXXII, primită de la I. Hosanu și datată la Graefenberg, în 13 ianuarie 1889.

⁸² Eleonora Ion Slavici, *Prietenia dintre Ion Slavici și dr. Ion Hozan*, în „Curentul”, București, 1936, nr. 3022, 2 iulie, p. 1.

⁸³ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 50-51. Vezi și Marius Sturza, *op. cit.*, p. 30.

⁸⁴ DJANA, *Fond Banca Victoria*, Reg. nr. 3/1887, p. 95.

oto-rino-laringologie⁸⁵. Prin achiziția aparaturilor de electroterapie (o noutate) și de termoterapie, de la Breslau (în Silezia germană) și Berlin, de-a lungul celor două decenii de sub conducerea lui Hozan, „această stațiune /.../ a devenit un centru de specializare a balneologilor din întreaga Europă⁸⁶. La sfârșitul epuizantei sale cariere medicale (la începutul anului 1900), fiul său adoptiv, „medicinistul“ Marius Sturza, „ultimul său asistent“⁸⁷ la Băile Gräfenberg, era în măsură să conchidă că tutorele său „a căutat să dea o bază științifică practicii hidroterapeutice, stabilind o legătură strânsă între clinică și balneologie. A desăvârșit o serie de procedee terapeutice, a adus inovații în tratamentul balnear al bolilor reumatice, nervoase și de metabolism“⁸⁸. Desigur că aceste gânduri profesorul universitar Marius Sturza avea să le pună pe hârtie, de la înălțimea catedrei universitare clujene, după trecerea a peste trei decenii de la plecarea sa din stațiunea situată în Silezia moravă. El însuși era și se și considera o creație a maestrului său.

Cu toate succesele sale balneo-fizioterapeutice, Hozan „era nemângâiat și hotărât de a-și face testament, lăsând averea /.../ pentru creerea unui *cămin* în Viena, pentru studenții români ... Se ținea dar de capul lui Slavici ca să i-l redacteze“. Hozan „era un om duios, cânta foarte frumos din gură“ și ținea prea mult la Slavici ca să-l contrarieze. Din acest motiv, credem că Slavici a reușit în vara anului 1889 să abată familia Hozan de la o astfel de intenție, aducând ca argument tinerețea lor și încrederea în posibilitățile pe care le rezerva viitorul pentru a avea copii.⁸⁹ Prietenia lor era mult prea veche pentru a crede că Hozan s-ar fi însuflețit în plan național-politic începând de atunci, sub influența lui Slavici. Acesta din urmă l-a pus doar la curent cu stadiul de pregătire a acțiunii memorandiste și cu intenția părăsirii redacției „Tribunei“ sibiene pentru a reveni la București. Credem că este mai mult decât sigură atitudinea protribunistă a medicului nostru, la sfârșitul anului 1889.

În anul 1890 apărea la Gräfenberg primul stagiar din părțile Aradului, medicul Iuliu Traian Mera, fiul preotului Atanasie Mera din Șiria, aducând cu sine suflul proaspăt al luptei național-politice românești arădene. Șiria continua să ocupe un loc de frunte în cadrul mișcării naționale românești. Slavici era și el șirian. Nepotul de soră, Ion Russu-Șirianu, îi călca pe urme (atât la București, cât și la Sibiu).

Ioan Hozan a simțit că trebuie să sprijine efectiv partidul național, cu posibilitățile sale pecuniare. Coincidența a făcut ca în cursul anului 1890 să se pună problema introducerii unei taxe anuale pentru membrii Partidului Național Român. Dar contribuția sa nu s-a limitat doar la cotizație, ci și la participarea la Conferința națională din 27-28 octombrie 1890. Ne îngăduim să credem că, în felul acesta, doctorul Hozan îi lua locul lui Slavici, fiind propus delegat al Cercului electoral Ileanda Mare.⁹⁰

⁸⁵ Informație primită de la Nicușor N. Hozan din Sibiu, în anul 1993, așa după cum acesta o primise de la tatăl său, Nicolae Hozan. Filația nu se oprea aici. La rândul său, ginecologul Nicolae Hozan beneficiase atât de experiența balneologică a tutorelui său, Marius Sturza, cât și de cea a binefăcătorului său (de fapt, cel de-al doilea tutore al său), medicul Lazăr Popovici. Acesta din urmă s-a stabilit la Sibiu, fiind ginere al academicianului Atanasie Marian Marienescu, la fel cum procedase acesta din urmă, în calitate de ginere al familiei Brote. Ambii tutori menționați aici se trăgeau din familii proteștine de pe teritoriul fostului comitat arădean.

⁸⁶ Gh. Mamularu, *Marius Sturza – 35 de ani de la moartea sa*, în „Viața medicală“, București, 1989, nr. 11, p. 523; apud Alfred Reiner, *Medici români la Viena (până în 1918)*, în volumul colectiv *Momente din trecutul medicinei* (sub redacția lui Gheorghe Brătescu), București, 1983, p. 511-519.

⁸⁷ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 37.

⁸⁸ Marius Sturza, *Mișcarea medicală română*, 1937, p. 355; Alfred Reiner, *Dr. Ioan Hozan*, în „Muncitorul Sanitar“, 1968, nr. 3, martie, p. 175.

⁸⁹ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 52-53.

⁹⁰ *Tribuna*, Sibiu, 1890, nr. 235, 16/28 octombrie, p. 939.

Calmul vieții de familie a fost întrerupt în anul 1891.⁹¹ Decesul prematur al cumnatului Mihai Sturza, la Șepreuş, a avut drept consecință venirea văduvei Ersilia, împreună cu copiii, la Gräfenberg, în sezonul balnear. Aici se afla, încă din anul 1886, adolescentul Marius Sturza⁹², viitorul său discipol. Tutoratul părintelui Magdu pentru Ioan Hozan era, de data aceasta, reluat prin cel al medicului Hozan pentru copiii lui Mihai Sturza și ai Ersiliei, născută Magdu. Ersilia era, de altfel, cunoscută publicului cititor al revistei „Familia” pentru apelul lansat în favoarea ajutorării răniților români în războiul „Independenței” principatului România (1877). Ersilia s-a stabilit la Brașov, împreună cu cei șase copii ai ei, la recomandarea și pe spesele „fratelui dulce” Hozan, pentru a asigura acestora o școlarizare în limba română, fără a pierde din vedere perfecționarea în limba germană.

Pe fondul frământărilor iscate de nevoia de acțiune națională, în contextul conferințelor Partidului Național Român de la Sibiu (desfășurate între anii 1890 și 1893), medicul Ioan Hozan s-a implicat treptat în acțiunea memorandistă, nutrind convingerea că „frații” săi se vor ridica la nivelul de maturitate al mișcării naționale cehe. Faptul că el se număra printre promotorii solidarității cultural-politice cu cehii se dovedea prin prezența sa între „românii ardeleni la expoziția din Praga (1891)”, alături de „Dr. Urban Jarnik, Dr. A. Mureșianu, Dr. Brândușan /.../ Pompei German” și alții.⁹³

La scurtă vreme de la sejurul praghez, Hozan profita de închiderea sezonului balnear la Gräfenberg pentru a se deplasa la Băile Herculane, unde sezonul era ceva mai lung. Bănuim că aici, aproape de granița cu Regatul român, regele Carol I – venit în vilegiatură la sfârșit de sezon, când pacienții se răresc – i-a dăruit „un ac de cravată cu trei briliante”⁹⁴. Iată încă un motiv destul de întemeiat pentru ca Dr. Hozan să figureze ca atare în lista celor 157 de delegați la Conferința națională a P.N.R., care urma să se țină la Sibiu, în zilele de 21-22 ianuarie 1892, din partea Cercului electoral al Radnei, împreună cu funcționarul bancar Iuliu Herbai, medicul Dr. Aurel Halic (din Lipova) și țărănul fruntaș Zaharie Cuparescu, din satul Șoimoș.⁹⁵

Este demnă de remarcat prezența unui alt medic din aceeași listă de delegați pentru conferință, aceea a medicului Sterie N. Ciurcu, din Brașov. Alți medici, deocamdată, nu se înscriseră, cel puțin până spre sfârșitul anului 1891.

Plecând de la Herculane spre Sibiu, probabil pe calea ferată, prin Timișoara și Radna, Hozan a poposit la Șoimoș, revăzându-și tutorele. Aici a renunțat să mai figureze ca fiind de la Băile Herculane. A optat, precum i s-a părut firesc, să reprezinte cercul Radnei, neascunzând faptul că profesia medicina la „Grötenburg” (sic – tipărit eronat!). Cu gândul la soția sa, care era însărcinată în luna a opta, lua trenul spre Sibiu din gara Radna, care era la 3 km de locuința părintelui Magdu din

⁹¹ Stela funerară, din marmură albă, și crucea ruptă din vechiul cimitir al Șepreuşului, protejate de un gard de fier forjat, în imensitatea câmpului arat, sunt amenințate cu uitarea și, apoi, cu dispariția. În anul 1980 am copiat de acolo inscripția următoare: „Aici odihnesc scumpii noștri Mihai Sturza, paroh al Șepreuşului, decedat în 23 iulie 1891, la vârsta de 44 ani; soția sa Hersilia Sturza, decedată în 8 august 1937, la vârsta de 84 ani; fiica lor Augusta Sturza, decedată în 1852, la vârsta de 3 ani”. Comanditarul stelei nu a mai avut, probabil, timp să corecteze eroarea referitoare la Augusta Sturza. Rămâne ca registrele de decedați să aducă precizarea necesară privind nașterea Augustei după momentul căsătoriei părinților ei (în anul 1871).

⁹² Marius Sturza, *op. cit.*, p. 36.

⁹³ Vezi în acest sens volumul aniversar al „Gazetei Transilvaniei”, editat la Brașov, în anul 1908, volum care reproduce fotografia pragheză, nominalizându-i pe participanți.

⁹⁴ Muzeul „Casă Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*. Dos. nr. 599, doc. nr. 6461, scrisoarea lui Ionel Hozan către Aurel Mureșianu, datată la Brașov, în 17 iunie 1935, p. 2-3.

⁹⁵ Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 429, anexa nr. 1; *Tribuna*, 1892, nr. 5, 8/20 ianuarie, p. 19.

Șoimoș. Nu era deloc exclus ca cei doi medici, Hozan și Mera (din Șiria), fii ai podgoriei arădene, să fi călătorit împreună cu grupul de delegați ai Cercurilor electorale Arad, Aradul Nou, Vinga, Șiria, Sântana, Ineu, Chișineu, Radna, Birchiș și Lipova.

Medicul său stagiar, originar din Șiria, Iuliu Traian Mera, în calitate de reprezentant al cercului Șiria, la votul din cadrul Conferinței naționale, s-a arătat, împreună cu șeful său, Hozan, favorabil propunerii lui Eugen Brote⁹⁶, pentru observarea unui activism parlamentar⁹⁷ în cadrul forului legislativ ungar.

Revenit la Viena, unde locuia peste iarnă, Hozan îi scria „fratelui /Aurel/ Mureșianu“, în ziua de 29 februarie 1892, din sanatoriul nr. IX, al doctorului Loew, următoarele rânduri: „Cu bucurie vin a-ți împărtăși că nevasta mea m-au dăruit cu un băiet voinic și sănătos. Actul (recte travaliul) nașterii au decurs cam greu, dar arta medicală au învins toate greutățile. Îți poți închipui cât sunt de voios de acest eveniment, după care 13 ani în zădar am așteptat. Salutându-te și rogându-te a arăta complimentele noastre și Doamnei Tale, rămân al tău sincer în veci, Hosanu“⁹⁸.

Documentarea sa cu noutăți bibliografice a continuat fără întrerupere. Se străduise să-și procure atât ediția I (din 1891), cât și pe cea de-a doua (din 1892) a cărții *Encyclopädische Jahrbücher des gesammten Heilkunde*, editate la Viena și, respectiv, Leipzig.

Pasiunea de vânător nu i s-a stins. Însă de când cu nașterea lui Ionel – care i-a moștenit vocea de tenor, punând-o în valoare, ulterior, la Brașov și chiar și la Cluj –, medicul, devenit tată, și-a rărit excursiile cinegetice în lanțul montan sudet din împrejurimi. A continuat să rămână membru al Societății de vânătoare din Friwaldau (azi Friwaldow, în Republica Cehă), localitatea de pe celălalt versant al râului Neisse.

În anul 1892 medicul brașovean George Baiulescu, fiul protopopului Bartolomeu Baiulescu, începea să pună în practică bibliografia balneofizioterapică adunată, deschizând „stabilimentul de hidroterapie de la băile Eforiei școalelor române“⁹⁹. Tot atunci, Hozan trecea prin Brașov, în drum spre București. Din păcate, nu știm cu certitudine decât că i-a vizitat pe soții Slavici¹⁰⁰, domiciliați în Regatul român. Dacă a poposit în Brașov, pe la redacția „Gazetei“, a făcut-o cu intenția unei viitoare retrageri în respectivul oraș, cu gândul creșterii băiatului, nou-născutul Ionel, în mediul românesc de acolo. Temerile sale în privința „înstrăinării“ copilului porneau de la desființarea catedrei de limba și literatura română de pe lângă Liceul maghiar de stat de la Arad, în urma mult-discutatei înaintări a fostului ei titular, Ioan Iosif Goldiș, la calitatea de vicar episcopesc la Oradea, în primăvara anului 1892¹⁰¹.

În cursul aceluiași an, 1892, era prezent din nou la Sibiu, exprimându-și părerea în favoarea înaintării Memorandului către împărat. A fost prezent în delegația memorandistă la Viena. A semnat, alături de asistentul său, Dr. Iuliu Traian Mera, un manifest de aderență cu caracter promemorandist, în favoarea lui Ioan Rațiu, președintele P.N.R.¹⁰²

⁹⁶ V. Netea, *op. cit.*, anexa nr. 2.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 434.

⁹⁸ „Casa Mureșenilor“, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 594, doc. nr. 2269.

⁹⁹ *Telegraful Român*, Sibiu, 1896, nr. 57, p. 227.

¹⁰⁰ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 53.

¹⁰¹ „Casa Mureșenilor“, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 535, doc. nr. 1963, scrisoarea protopopului arădean Moise Bocșan, expediată din Arad, în data de 18/30 aprilie 1892, către redactorul-șef al „Gazetei“, Dr. Aurel Mureșianu.

¹⁰² *Tribuna*, Sibiu, 1892, nr. 140, p. 1.

Începând din anul 1893, medicul Hozan a început să participe „aproape regulat”¹⁰³, în calitate de deputat, la Sinodul Eparhiei ortodoxe române a Aradului, pe durata ciclului anilor 1893-1896¹⁰⁴. Dacă în componența Sinodului de la „Sibii” nu erau prezenți medicii, în schimb, în cel de la Arad avem de-a face cu patru medici, toți fiind balneologi și doctori în medicină (Ioan Hozan, Iuliu Traian Mera, Constantin Groza și Lazăr Popovici)¹⁰⁵.

După cum își amintea Eleonora Slavici, prezența sa și a soțului ei la Băile Gräfenberg în anul 1894 a oferit ocazia pentru relevarea talentului cinegetic al medicului balneolog.¹⁰⁶ În acest sejur, prietenul Slavici și-a dat seama de stresul profesional în care trăia Hozan. Din acest motiv cei doi ieșeau la plimbare noaptea. Într-una din nopți, Hozan i s-a destăinuit astfel: „Măi, /.../ să știi că aici am să mă prăpădesc!”¹⁰⁷. Neodihna și-a arătat colții peste șase ani, sub forma unui accident vascular cerebral. Pe Slavici nu l-a mai văzut decât peste 14 ani (în 1908).

În primăvara anului 1894, medicul Ioan Hozan semna, în 7 mai (stil nou), la Gräfenberg, o telegramă de susținere morală a memorandiștilor condamnați: „Onoare vouă, frunțași români, care sunteți gata a suferi chiar temniță pentru sfânta cauză a neamului românesc”¹⁰⁸.

Recunoașterea tardivă a generozității lui Hozan într-o sprijinire a culegerii și publicării unui număr de 18 „Căntece românești” venea din partea muzicianului bucovinean Eusebiu Mandicevski, prin următoarea dedicație manuscrisă: „Mult stimatului meu amic și binefăcător, domnului Dr. I. Hosanu în Gräfenberg, Viena, April 1895”. Talentul muzical al medicului balneolog nu era străin de valorificarea publicistică a folclorului muzical românesc, cu concursul altui mare bucovinean, baronul Victor Stârcea, cărui îi erau închinată cele trei caiete de *Căntece românești*, în ediție bilingvă, româno-germană¹⁰⁹.

„Duminica orbului”, la Arad, prilejuia întrunirea anuală a Sinodului eparhial. Cel din anul 1895 a fost immortalizat cu deosebită grijă. Între deputații mireni figura și medicul Hozan, după cum era indicat dedesubtul tabloului fotografic colectiv.¹¹⁰ În acest tablou colectiv se afla, printre alții, și profesorul Vasile Goldiș, proaspăt instalat la Gimnaziul românesc din Brașov. Ceea ce nu-l împiedica pe Goldiș să facă parte din acest mic „parlament” arădean.

Momentul postmemorandist a fost și unul al împăcării tribuniciștilor cu moderații. Fenomenul a fost sesizat la vremea sa de către contemporani în cadrele Asociațiunii Arădane pentru Cultura Poporului Român.

În toamna aceluiași an (1895), după închiderea sezonului balnear, Hozan revenea la Arad cu intenția de a sprijini efectiv alegerea unor membri români în Adunarea generală a comitatului Arad, dar și pentru a-i ghida în dezbateri. Alături de Roman Ciorogariu, Aurel Beleş, medicul George Vuia, referentul consistorial George Popa, avocații Petru Truția, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu și alții, Hozan participa la o conferință, în ziua de 3/15 decembrie 1895, la hotelul „Palatin” din Arad, pentru

¹⁰³ „Casa Mureșenilor”, Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, Dos. 599, doc. 6461, p. 3.

¹⁰⁴ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 31; Cfr. *Protocolul ședințelor Sinodului eparhial din dieceza română greco-ortodoxă a Aradului... 1896*, Arad, 1896.

¹⁰⁵ Dan Demșea, *Sinodalitatea în mișcarea națională română – contribuții*, în „Teologia”, revista Facultății de Teologie Ortodoxă, Arad, Anul II, nr. 1-2, ianuarie-iunie 1998, p. 96-97; Cfr. „Calendarul pe anul de la Christos, 1895”, Arad, p. 36-37.

¹⁰⁶ Eleonora Ion Slavici, *loc. cit.*, p. 1.

¹⁰⁷ Eleonora Slavici, *op. cit.*, p. 53.

¹⁰⁸ *Tribuna*, 1894, nr. 85, 27 apr./9 mai, p. 397.

¹⁰⁹ Copia foii de titlu și cea a paginii cuprinzând dedicația manuscrisă le-am primit de la medicul Nicușor Hozan din Sibiu, în anul 1996.

¹¹⁰ Arhiva Episcopiei ortodoxe române a Aradului, nenumărat.

„apărarea școlilor populare și a asociațiilor culturale românești, numirea unui număr corespunzător de funcționari români și, în sfârșit, [pentru] utilizarea limbii române în administrație“¹¹¹.

Prezența lui Hozan la sărbătorile Crăciunului, în familie, la Viena, a fost urmată de o prezență activă, din nou, la Arad, la o consfătuire politică românească, la începutul lunii ianuarie 1896 și în cadrul Adunării generale a Asociațiunii arădene, în ziua de 11 ianuarie 1896, sub președinția episcopului Ioan Mețianu.¹¹²

Făcând parte din grupul intransigenților, doctorul Hozan a semnat, solidar cu avocații Mihai Veliciu, Aurel Suciu (memorandiștii arădeni „osândiți“), Ștefan Cicio-Pop, Nicolae Oncu și George Popoviciu, clericii profesori Vasilie Mangra și Ioan Trăilescu și funcționarul Vasilie Papp (toți memorandiști), în 5 ianuarie stil nou, la Arad, o scrisoare publică, adresată „D-lui Dr. Ioan Rațiu avocat în Sibiu“ în privința „conflictului provocat între membrii partidului național prin sulevarea cestiunei de proprietate a «Institutului tipografic»“. Poziția arădenilor n-a fost una izolată, după cum releva ziarul care le-o publicase.¹¹³ Însă Rațiu arătându-se de neclintit, urmarea a constituit-o apariția la Arad a „Tribunei Poporului“, odată cu luna ianuarie 1897.

Apartenența lui Hozan la „facțiunea“ brotistă ne-o dezvăluie tânărul avocat Dr. Ioan Suciu într-o scrisoare adresată domnișoarei Felicia Rațiu, fiica lui Ioan Rațiu, menționând alegerea sa, împreună cu „Dr. Hozan“ la Săvârșin, pentru a participa la „Conferința națională“ a partidului.¹¹⁴

Mulțumit de această primă apariție a unui ziar politic în limba română la Arad, medicul Hozan s-a retras discret. Nu a mai participat la ciclul următor (1896-1899) al alegerilor pentru Sinodul eparhial ortodox român arădean. De altfel, accentul local al mișcării naționale românești se mutase, după Memorand, la nivelul Adunării generale a comitatului Arad.

Hozan aflase în anul 1895 de concretizarea primei inițiative românești, datorită medicului brașovean Gheorghe Baiulescu, fostul său coleg vienez, de a fi amenajat în localul băilor Eforiei școlare din Șchei un institut de hidroterapie.¹¹⁵ Este mai mult decât probabil că se gândea, în anii 1897-1899, în cazul retragerii la Brașov, să-i împărtășească ceva din experiența sa mai tânărului său coleg de „breaslă“. Așa s-a și întâmplat. Doar că relația lor devenise inegală. Hozan, „simpaticele medic“, suferise un ușor accident vascular cerebral, la Gräfenberg, în timp ce se pregătea de mutare la Brașov, în primăvara anului 1900.¹¹⁶ Abia mutat la Brașov, asupra sa s-a abătut un alt necaz: moartea soției, în urma unei congestii pulmonare. Disponibilitatea sa inițială se diminuase, spre deosebire de Baiulescu, care îl pisase¹¹⁷ cu întrebări legate de practica hidroterapeutică pe hemiplegicul și proaspătul vădov, într-un interval cronologic stabilit de noi, cu oarecare aproximație, între anii 1901 și 1903.

Prestigiul local al medicului Baiulescu, ca și al familiei sale, continua să crească. Însă n-a avut darul să-l impresioneze prea mult pe Hozan. Credem că nici „Dampfbad“-ul (Baia de aburi de pe terenul Eforiei școlilor românești), modernizat de Baiulescu, nu mai avea darul să-l atragă pe

¹¹¹ Dan Demșea, *Intransigență și moderație în mișcarea națională românească (1879-1919)*, în volumul colectiv „Arad – monografia orașului de la începuturi până în 1989“, Arad, 1999, p. 125; apud „Aradul – permanentă în istoria patriei“, Arad, 1978, p. 328 (din capitolul aflat sub redacția profesorului Vasile Popeangă).

¹¹² *Arad és Vidéke*, 1896, nr. 10, 14 ianuarie, p. 2; *Aradul și mișcarea memorandiștilor*, Arad, 1976, vol. III, p. 101-102 (șapirografiat; apărut sub îngrijirea lui Andrei Caciora și Eugen Glück, în cadrul Universității populare Arad).

¹¹³ *Revista Orăștiei*, Orăștie, 1896, nr. 3, 13/25 ianuarie, p. 10-11.

¹¹⁴ Arhivele Naționale, București, *Fondul Ioan Rațiu*, doc. 461; Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandiștilor. Corespondența politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 284, anexa 144.

¹¹⁵ Emil I. Bologa, *Medici români în trecutul Brașovului*, în „Țara Bârsei“, Brașov, 1990, (serie nouă) nr. 1, p. 29-30.

¹¹⁶ *Tribuna Poporului*, Arad, 1900, nr. 59, p. 3.

¹¹⁷ Informație primită de la Nicușor Hozan, în Sibiu, în anul 1995.

hemiplegicul doctor, conștient de pericolul utilizării pentru sine a apei calde. Pesemne că cei doi nu au reușit să se înțeleagă pe plan profesional. Cura de apă rece (Priessnitz) avea rigorile ei. Hozan a decis în vara anului 1903 să se mute la alt număr de pe aceeași stradă. Credem că din acel moment vizitele medicului Baiulescu s-au rărit de tot.

Fapt este că G. Baiulescu nu l-a menționat nominal pe Hozan în manualul său de 698 de pagini – o premieră în limba română – tipărit la București, în anul 1904.¹¹⁸ Baiulescu probabil că n-a reușit să afle prea multe de la Hozan. Căci manualul lui Baiulescu era dominat de bibliografia vest-europeană și americană, absorbită în capitala Regatului român. Iar experiența sa hidroterapeutică se reducea, probabil, la anii studenției vieneze, începuți în toamna lui 1873, cu practica lor aferentă în stabilimentele din jurul Vienei. Pe când în spatele lui Hozan se aflau decenii de imensă și neîntreruptă experiență teoretică și practică central-europeană. Pentru o deplină lămurire ar trebui să aflăm câteva date despre activitatea lui G. Baiulescu din anii 1879-1895.

Speranța lui Ioan Hozan, de a-i fi continuată opera practică și teoretică, s-a îndreptat firesc spre studentul Marius Sturza, căruia îi era tutore de peste un deceniu (din 1891). Nu întâmplător cei doi, tutorele și discipolul său, au fost surprinși de aparatul fotografic la Băile Bazna, în anul 1908, în mijlocul unor confrăți și prieteni.¹¹⁹

Intervenind decesul mitropolitului Miron Romanul, locul i-a fost ocupat de către Ion Mețianu. În urma mutării „cutumiare“ a acestuia din Arad în scaunul vlădicesc de la Sibiu, noul personaj, eruditul vicar episcopesc de la Oradea, Ioan Iosif Goldiș, a fost instalat la Arad în anul 1899. Dr. Hozan, la curent cu aceste „rocade“, realiza faptul că Liceul regal de stat, cu limbă de predare maghiară, din Arad, pierduse iremediabil catedra de limbă română. Numărul elevilor români scăzuse treptat în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Cei doi băieți ai săi, Ionel și Nicu, riscau să se înstrăineze cu totul în mediul germanofon vienez. Cu puțină vreme înainte de finele veacului al XIX-lea, el era decis, după cum am amintit ceva mai sus, să se mute la Brașov, unde ființa Gimnaziul românesc. De altfel, Ersilia Sturza se afla acolo de pe vremea când Marius era elev la acel gimnaziu. Credem că și din acest motiv renunțase la ideea creșterii copiilor săi la Beiuș, unde se afla gimnaziul românesc pe care el însuși îl frecventase între anii 1863 și 1865.

Alegerea finală a lui Hozan avea, însă, mai multe motivații. O motivație era dată de existența unui puternic mediu cultural germanofon și românofon în Brașov, ușurând acomodarea soției sale vieneze. Brașovul se aseamăna din punct de vedere peisagistic cu Viena. Ceea ce n-a putut nimeni prevedea – nici Hozan – era capriciul climei, nu întotdeauna prielnic pentru sensibilitățile pulmonare ale soției sale.¹²⁰

Cartierul Șchei (Groaveri), unde soții Hozan se deciseră să se așeze, oferea accesibilități multiple spre Poiană. Aerul acestor plaiuri ale muntelui Postăvarul se bucura, încă de pe atunci, de un oarecare renume pentru vilegiaturiști și convalescenți. Nu era întâmplător faptul că medicul Dr. Karl Riemer, pe atunci medic secundar al Spitalului Civil (azi Spitalul dermato-venerice), situat pe aceeași stradă cu locuința lui Hozan (strada Catarina, azi Constantin Brâncoveanu), s-a decis, în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, să întemeieze pe propria sa cheltuială „Sanatoriul pentru boale de piept“, în apropiere, pe pantele dealului Warthe,

¹¹⁸ Am avut ocazia să examinăm cartea lui Gheorghe Baiulescu, în colecția familiei Hozan, la Sibiu; vezi în acest sens și evocarea biografică editată de noi la 150 de ani de la nașterea precursorului Ioan Hozan, semnată de Dr. Marius Sturza, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, Arad, 1996, p. 35, nota de subsol 26.

¹¹⁹ Fotografie existentă în arhiva familiei Dr. med. Nicușor Hozan din Sibiu.

¹²⁰ Marius Sturza, *op. cit.*

pe strada „Năsipului de sus“ nr. 44¹²¹. Din poienile muntelui Postăvarul se putea ajunge la Predeal, pe drumuri și poteci, ca și pe vremea Brâncoveanului. De la Predeal până la mănăstirea Sinaia și, de acolo, la Peleş, nu mai era mult de mers, cu șareta.

Prezența sa brașoveană reținuse atenția medicilor germanofoni locali. Unul dintre ei, Dr. Eduard Gusbeth, i-a prezentat succint biografia într-unul din volumele dicționarului său enciclopedic.¹²²

Hozan era conștient de calitățile aerului montan din apropierea poienii de pe dealul Stejeriș (azi rezervație naturală). Astfel că s-a străduit să locuiască cât mai aproape de acest loc, înșorit mai ales în prima parte a zilei, gândindu-se la sănătatea soției sale și a celor doi băieți, care, în anul 1900 (al mutării în Brașov), aveau: unul – opt ani, iar celălalt – șapte ani. Din anul 1900 până pe la mijlocul anului 1903 a locuit pe str. Ecaterina (Katharinengasse) nr. 1, într-o proprietate a lui Julius Gmeiner¹²³, care avea o curte mare, cu un parc englezesc. Aleile sale curbilunii duceau până în strada Băilor.¹²⁴ În 1903 s-a mutat la nr. 16, de pe aceeași stradă. Imobilul respectiv se afla în proprietatea medicului secundar al Spitalului Civil, Dr. Friedrich Jekelius.¹²⁵ În mijlocul curții de la stradă se afla o fântână. Vara, foisorul dintre rondourile de flori oferea umbră. Din această curte se putea trece, pe câteva trepte, în curtea superioară, a cărei alee principală era străjuită de două grădini decorative. Drumul urca, în continuare, panta abruptă, alternată de trepte, până la un chioșc pentru odihnă și cură de aer. Aproape fiecare curte de pe această pantă a dealului Warthe posedea câte un chioșc, pentru că de pe înălțimea acestui deal putea fi contemplat orașul.¹²⁶ Însoțitori pentru urcuș îi puteau fi, în primul rând, vechiul prieten Aurel Mureșianu, apoi Nicolae Sulică sau Dumitru Stinghe, care locuiau peste drum de el, la nr. 13 și nr. 15.¹²⁷

Un alt motiv de atracție pentru mutarea sa la Brașov l-a constituit viața muzicală românească a orașului de la poalele Tâmppei, cu „Ghiță Dima, neîntrecutul animator“¹²⁸. Drumul până la formația corală de pe lângă biserica parohială din „Vorstadt“-ul Șchei era relativ scurt, pe liniștita stradă a „Băilor“. Îl găsim înscris din data de 25 iunie 1903, cu taxa de 10 coroane, între membrii Reuniunii Române de Gimnastică și Cântări. Între cei 12 creatori de „Fonduri“ se număra și „Dr. I. Hosan“, cu suma apreciabilă de 200 coroane.¹²⁹ Fiul Ionel, stabilit în Brașov, i-a moștenit vocea, devenind unul din tenorii scenei românești de aici.¹³⁰ Tot el a continuat subvenționarea bănească a „Gazetei“, începută de către tatăl său.¹³¹

În cursul anului 1902, pe când devenea membru fondator al Asociațiunii Transilvane¹³² și al Societății pentru Fond de Teatru Român¹³³, personalul medical de la Gräfenberg a botezat un izvor cu numele său („Dr. Hozan Quelle“), construindu-i un monument¹³⁴, intitulat „Bucuria lui Altmann“

¹²¹ Alexandru Petit, *Monografia județului și orașului Brașov ...*, Brașov, 1922, p. 24; *Kronstädter Adressen-Kalender auf das Jahr 1909*, secțiunea întâi, p. 4; secțiunea a doua, p. 75.

¹²² Dr. Ed. Gusbeth, *Das Sanitätspersonal in und aus dem Kronstädter Komitate in den Jahren 1901-1910*, Brașov, 1910, p. 34. Identificarea acestei enciclopedii brașovene a întreprins-o Dr. med. Nicolae Hozanu, în anul 1971; noi am beneficiat de o copie xerox, pe care ne-a pus-o la dispoziție Nicușor N. Hozanu, la Sibiu, în cursul anului 1997.

¹²³ *Kronstädter .../ auf das Jahr 1901*, secțiunea a doua, p. 33; Idem, pe anul 1902, p. 18.

¹²⁴ DJAN Brașov, *Col. hărți cadastrale*, orașul Brașov, intravilan, anul 1887 (cu modificări ulterioare).

¹²⁵ *Kronstädter .../*, pe anul 1902, p. 18; pe anul 1904, p. 33.

¹²⁶ DJAN Brașov, *loc. cit.*

¹²⁷ *Kronstädter .../*, pe anul 1909, p. 35.

¹²⁸ Marius Sturza, *op. cit.*, p. 34.

¹²⁹ DJAN Brașov, *Fondul „Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări din Brașov“*, Registrul nr. 7, f. 60 v. și 68 v.

¹³⁰ Idem, actele nr. 1092-1095, *passim*.

¹³¹ Informație primită de la Nicușor Hozanu din Sibiu, în anul 1996.

¹³² *Transilvania*, Sibiu, 1902, p. 63-100 („Analele ...“).

¹³³ *Anuarul XV al Societății pentru Fond de Teatru Român pe anul 1910-1911*, Brașov, 1912, p. 107.

¹³⁴ Alfred Reimer, *op. cit.*, p. 175. Fiul său, Ionel Hozan, afirmă într-un interviu că „în amintirea lui s-a ridicat la Gräfenberg o statuie, încadrată într-o fântână“; D. Karnabatt, *loc. cit.*, p. 2.

(„Altmannsfreude“ – numit azi, în cehă, „Večerní Pramen“), nu departe de cel al fondatorului curei cu apă rece, Priessnitz, care fusese inaugurat în anul 1899 și refăcut sub forma unui triptic sculptural, în anul 1909¹³⁵. Tot în anul 1902, Hozan a fost ales cetățean de onoare al orașului Freiwaldau (azi Friwaldow), de care aparținea stațiunea Gräfenberg (azi Lázně Jeseník).

Unul dintre ultimele gesturi de generozitate ale medicului rentier Ioan Hozan, pentru elevii români din Brașov, l-a constituit testarea, probabil în cursul anului 1907 sau 1908, a sumei de 1000 de coroane „pentru masa studenților români din Brașov“. Suma de mai sus urma să fie administrată de către „Direcțiunea școalelor medii gr. or. Române din Brașov“. Survenind decesul său, la începutul lunii aprilie 1909, erezii săi, Dr. Lazăr Popovici și Dr. Marius Sturza, tutorii celor doi băieți orfani, au augmentat „această sumă” care a format astfel „baza unei fundațiuni cu numele *Dr. Ioan Hozan*“.¹³⁶ Urme asemănătoare de generozitate a lăsat Hozan la Episcopia ortodoxă română a Aradului.¹³⁷

Ioan Hozan a trăit până în după-amiaza zilei 3 aprilie 1909, fiind înmormântat la data de 6 aprilie în cimitirul parohial „Sfânta Paraschiva“ al bisericii Sf. Nicolae, din cartierul Groaveri, alături de stela de pe mormântul bardului Andrei Mureșanu.

Necrologul pe care i-l consacra redactorul „Gazetei“, pe trei coloane, se constituia într-o veritabilă primă biografie a unuia „dintre spicele frumoase și mândre, ce împodobesc holda noastră românească“.¹³⁸ Inscripția de pe marea placă de marmură a mormântului familial pare inspirată de același autor, caracterizând-o succint drept „o viață plină de activitate și de iubire a Neamului românesc“.

---

¹³⁵ Vezi pliantul existent în colecția familiei Hozan din Sibiu: Josef Sajner, Vitezslav Mazura, *Quellen und Denkmäler von Jeseník – Freiwaldau*, editat de către Muzeul regional din Šumperk, Schönberg (Moravia), 1992, iulie, nr. 244 al „Heimatkundlichen Interessanten“.

¹³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1909, nr. 67; *Anuarul gimnaziului din Brașov pe anul școlar 1908-1909*, p. 68-69.

¹³⁷ O cercetare ulterioară a unor documente semnalate de către profesorul Vasile Popeangă în arhiva Episcopiei ortodoxe române arădene ne va edifica asupra „lăsământului“ lui Ioan Hozan.

¹³⁸ *Gazeta Transilvaniei*, 1909, nr. 66, p. 2. Vezi și *Tribuna*, Arad, 1909, nr. 67, p. 3-4.

Gheorghe MUNTEANU, Ionuț TĂNASE

GEORGE MOROIANU – APOSTOLUL UNIRII TUTUROR ROMÂNILOR

Ilustra personalitate a văzut lumina zilei la 22 iulie 1870, în Satulung – Săcele. Primele studii le-a efectuat în localitatea natală, după care a urmat Școala Comercială din Brașov.¹ Între 1889 și 1892 urmează Institutul Superior de Comerț din Anvers, iar între 1892 și 1895, Școala Liberă de Științe Politice din Paris. După doi ani, în 1897, obține doctoratul în științe economice și financiare în cadrul Universității din Tübingen, cu teza *La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie*.

Activitatea profesională și-a desfășurat-o sub diferite ipostaze. Un tablou cronologic al acesteia poate fi zugrăvit astfel: din 1898 activează la Ministerul de Industrie și Comerț din Țară, între 1907 și 1909 este atașat cu probleme economice pe lângă Consulatul General din Londra, iar din aprilie 1908 devine consul al României la Londra. În perioada 1909-1916 este atașat comercial al României pentru Germania, Austro-Ungaria și Italia, cu sediul la Viena. De asemenea, în 1913-1914 ocupă aceeași funcție pentru Elveția, iar în 1917 este atașat comercial al României în Rusia, cu reședința la Odessa.²

În cele ce urmează ne-am propus să ne concentrăm atenția în special asupra activității sale politice, care a avut drept obiectiv unirea tuturor românilor într-un singur stat. Aflat la Anvers, în 1891, înființează o secție a Ligii Culturale a tuturor românilor. În calitate de președinte al acestei secții publică articole în ziare precum: „L'Indépendance Belge“, „La Réforme“ și „Le Précurseur“. În acest timp el intră în contact cu personalități publicistice de la ziarele belgiene mai sus amintite, precum Georges Lorrain sau Louis de Keymeuleau. La 23 decembrie 1891 trimite o telegramă din partea Ligii la Roma, unde se desfășura Conferința interparlamentară europeană, în cadrul căreia deputații italieni – printre care și Menotti Garibaldi, fiul marelui patriot Giuseppe Garibaldi – au apărut și susținut cauza românilor asupriți din Austro-Ungaria.

În 1892 apare „Replica“ studenților români de la universitățile din Cluj, Budapesta, Viena și Graz, acest memoriu avându-l drept principal autor pe Aurel C. Popovici.³ George Moroianu s-a aflat în mijlocul acțiunii de difuzare a celebrei „Replici“, la sugestia sa fiind tradusă și în limba engleză, pe lângă traducerile în franceză, italiană și germană deja existente. Traducătorul găsit de Moroianu a fost Mary Adams, o distinsă și cultă profesoară din Anvers, care dădea studenților români lecții de engleză. Tipărirea s-a făcut tot la Anvers, iar un exemplar a fost trimis lui W. E. Gladstone, lider al Partidului Laburist, prim-ministru al Regatului Unit al Marii Britanii de patru ori (ultima dată între 18 august 1892 și 3 martie 1894), care va remite mulțumiri pentru „Replică“.

În octombrie 1892 George Moroianu va fi ales președinte al secției din Paris a Ligii Culturale, în locul lui Stroe Brătianu, decedat. În capitala Franței a colaborat la ziarele franceze „La République Française“ și „La Justice“. În iunie 1893, la Montpellier, Moroianu susține o conferință despre aspirațiile românilor din Transilvania. Aflat într-o călătorie la Londra, în vederea prezentării mișcării memorandiste, este primit, în ianuarie 1894, de prim-ministrul britanic, lordul Gladstone.⁴

¹ *** *Cărturari brașoveni (sec. XV-XX). Ghid bibliografic*, Brașov, 1972, p. 147.

² *Ibidem*.

³ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918-1928“, București, Editura Cartea Națională, 1929, vol. III, p. 14.

⁴ Idem, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72

Tot în această lună lordul E. G. Fitzmaurice, diplomat și om politic, îi acorda un interviu în care condamna „politica strâmtă și egoistă a ungarilor față de români și față de celelalte naționalități nemaghiare din Ungaria“, publicat la 22 ianuarie 1894 în „L'Indépendance Belge“.⁵ În Regatul britanic Moroianu este primit și de lordul James Boyce, ministru de externe și fost ambasador al Angliei în S.U.A., care, ca bun cunoscător al realităților românești, și-a exprimat, în cadrul întrevederii, părerea că tactica pasivistă a P.N.R. nu este cea mai potrivită pentru ca românii ardeleni să-și obțină drepturile politice și naționale. La 5 martie 1894 Colegiul St. John's din Oxford organizează un miting de susținere a luptei naționale a românilor ardeleni. În timpul celebrului proces al memorandiștilor, 7-25 mai 1894, George Moroianu organizează, la Paris, un miting la care participă trei mii de persoane, miting prezidat de prof. Ernest Lavisse, membru al Academiei Franceze, care își exprimă solidaritatea cu memorandiștii.⁶

Tot în această perioadă George Moroianu a fost corespondent de presă al mai multor ziare din Franța, organizând – alături de alți membri ai Ligii de la Paris, precum Ovid Densusianu sau Mihai Ianculescu – un birou de informare cât mai complet spre a întregi în acest fel datele furnizate diverselor agenții diplomatice. În iunie 1894 – mutat în casa profesorului său de științe politice, Anatole Reroy Beaulieu –, în cadrul unei reuniuni numeroase, cere participanților susținere în lupta de eliberare națională a românilor ardeleni, dând detalii despre desfășurarea procesului.

În luna august a anului următor, cu prilejul Congresului Naționalităților din Imperiul Austro-Ungar, desfășurat la Buda, trimite politicienilor din vestul Europei informații cu privire la lucrările congresului, prilej cu care evocă din nou situația românilor transilvăneni.

Un moment important în activitatea sa – pentru ca problema Transilvaniei să devină o problemă europeană – este reprezentat de acțiunile din august 1897, din timpul Conferinței inter-parlamentare de la Bruxelles. Astfel, Moroianu susține faptul că liberalismul și constituționalismul unguresc sunt fațete ale demagogiei politice, iar românii nu sunt reprezentați în număr proporțional în parlament, având în vedere că erau majoritari în Transilvania.

Între 1907 și 1909 George Moroianu este diplomat la Londra, unde urmărește să atragă de partea cauzei sale importante personalități politice și culturale – cum ar fi istoricul J. Watson sau ziaristul W. Steed de la „Times“⁷, care vor publica articole în sprijinul românilor. În timpul Primului Război Mondial, aflat la Odessa în calitate de consul comercial al României, alături de Ion Nistor și alți intelectuali ardeleni refugiați în Rusia, a solicitat prim-ministrului I. I. C. Brătianu trimiterea în Occident a unor oameni de cultură în vederea atragerii mai multor personalități de partea cauzei românești.

În mai 1918 ajunge din nou la Londra, unde își reia activitatea în cadrul Departamentului de propagandă, ca atașat al Ministerului de Externe englez pentru problemele românilor și, în special, pentru teritoriile românești din monarhia bicefală. Totodată el își reia întrevederile cu influentele personalități ale statelor Antantei. De la Londra Moroianu s-a îndreptat spre Paris, unde va fi ales membru al Consiliului Național al Unității Române. Aici va colabora la ziarul „La Roumanie“, condus de Take Ionescu, din redacția căruia mai făceau parte Octavian Goga, părintele Vasile Lucaciu și Nicolae Titulescu. Un rol important al acestui Consiliu a fost pregătirea materialelor

---

⁵ Idem, *loc. cit.*, p. 16.

⁶ Mircea Băltescu, *George Moroianu și făurirea statului național român unitar*, în „Cumidava“, IV, 1970, p. 238.

⁷ *Ibidem*, p. 239.

necesare Conferinței de pace de la Paris, prin care să se pună în evidență și să se argumenteze documentat drepturile și interesele poporului român.

Meritele sale în acțiunea propagandistică din străinătate pentru dreptatea cauzei românești l-au impus în conștiința contemporanilor. Ca o recunoaștere a eforturilor sale, Marele Sfat Național l-a numit secretar general al Afacerilor Externe în Consiliul Dirigent al Transilvaniei (iunie 1919-aprilie 1920).⁸ Din 1921 până în 1938 a fost profesor de economie politică la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, al cărei rector a fost între 1929 și 1936. De asemenea, el a fondat revista „Observatorul social-economic“, care a apărut între 1931 și 1947.⁹

Încheiem schița de portret cu aprecierea marelui ziarist W. Steed din prefața celei mai importante lucrări a ilustrului săcelean, *La lutte des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne* (Paris, 1933): „Activitatea pe care a desfășurat-o domnul Moroianu în Franța, în Belgia și în Anglia pentru a-i face pe oamenii de stat și publicul european să înțeleagă situația compatrioților săi a fost demnă de un apostol“.

---

⁸ Victor Jinga, *Viața și activitatea profesorului George Moroianu*, în „Observatorul social-economic“, Brașov, anul XII, (seria a II-a), 1-2-3, ianuarie-iulie, 1945.

⁹ Ion Vlad, *Cărturari brașoveni pentru Marea Unire*, Brașov, Editura Aviației și Apărării Antiaeriene „Henri Coandă“, 1999, p. 97.

Gheorghe FARAON

AUGUSTIN BUNEA – CĂRTURAR DIN ȚARA OLTULUI

Născut la 4 august 1857, în Vad¹, comitatul Făgăraș, din părinții Arseniu Bunea², paroh în Vad, și Verona Urs, nepoata colonelului baron David Urs de Mărgineni, celebrul luptător de la Solferino, 1859³, și de la Lissa, 1866⁴.

Primul copil al familiei Bunea a fost Tiberiu, magistrat, decedat de tânăr. Al doilea, Arsenie, a fost la Sibiu administrator al fondurilor grănicerești. Al treilea este Augustin, care a ajuns doctor în filosofie și membru al Academiei Române. Al patrulea, Aurel, absolvent al Școlii Comerciale din Brașov, a fost întemeietorul firmei Bunea din Galați, care, în 1914, la izbucnirea războiului de întregire a neamului, a fost cea mai mare firmă din țară. Vicepreședinte al Camerei de Comerț din București, a lucrat alături de Trancu-Iași la stabilirea tarifelor și legilor vamale, având mai multe lucrări cu caracter comercial. A lucrat cu ministrul Radovici la întocmirea legislației comerciale, a ținut conferințe pe această temă, ca, de exemplu, cea de la Galați: „Scumpirea Traiului“. Trimiterea fonduri fratelui său Augustin pentru susținerea mișcării naționaliste din Ardeal. Augustin Bunea venea destul de des să își viziteze fratele la Galați. Prieten al lui Nicolae Iorga, a ajutat cu fonduri tipografia acestuia din Văleni de Munte, dar și tipografia Viața Românească. Al cincilea copil, Ioan, a fost protopop, iar ultimul, Gheorghe, a rămas plugar acasă, în timp ce frații săi mai mari erau la învățătură.⁵

După această scurtă prezentare a familiei ne vom axa pe viața și activitatea lui Augustin Bunea.

A urmat școlile elementare din Vad și Ohaba din 1864 până în 1870, cursurile secundare la Gimnaziul românesc din Brașov⁶ (1870-1877) și apoi la Gimnaziul din Blaj. Studiile academice le face la Colegiul De propaganda fide din Roma, unde, din toamna anului 1877, studiază filosofia și teologia. În 4 decembrie 1881 a fost hirotonit preot, iar în 1882 obține doctoratul în teologie.⁷ Întors acasă, la Blaj, a trecut prin toate treptele ecleziastice, până la cea de canonic, și a fost, rând pe rând, profesor de dogmatică la seminar, secretar consistorial, inspector școlar arhidiecezan, dar a avut și alte funcții de mare răspundere.⁸

Pe lângă toate acestea, a găsit resurse nebănuite să dezvolte și înclinațiile sale dintotdeauna pentru studiile de istorie, acestea apropiindu-l și mai mult de Nicolae Iorga, cu

¹ Autobiografie trimisă de Pr. A. Bunea biroului Asociațiunii în 1902, pentru „Panteonul Asociațiunii“, despre care s-a pomenit în „Transilvania din 1902“, în *Albumul A. Bunea*, Blaj, 1910, p. 20.

² Gabriel Strempele, *A. Bunea – Luptător pentru limbă și credință*, în „Magazin istoric“, An XXXI, nr. 7, iulie 1997, p. 59.

³ Ion Bianu, *A. Bunea*, în „Convorbiri literare“, XLIV, 1910, p. 117-119.

⁴ Victor Lazăr, *Baronul David Urs de Mărgineni*, București, 1971.

⁵ Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, p. 281.

⁶ *** *Enciclopedia Istoriografiei Românești*, București, 1987, p. 75.

⁷ C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, Sibiu, 1898, Tom I A – Copenhaga, p. 634.

⁸ G. Strempele, *op. cit.*, p. 60.

care schimbă păreri în jurul unor subiecte nu suficient de bine elucidate, mai ales din istoria Transilvaniei.

Prin scrierile sale intră în pleiada de istorici transilvăneni, precum I. Ursu, I. Minca, Al. Lapedatu, I. Lupaș, Silvestru Dragomir care, pe lângă atenția acordată ținuturilor natale, se ocupă și de întreaga istorie a românilor.⁹

Sfârșitul secolului al XIX-lea coincide cu o vastă campanie a istoricilor unguri îndreptată împotriva trecutului istoric al românilor din Ardeal. După părerile aceloră, în afara afirmațiilor cu privire la așezarea românilor în Ardeal, târziu, după ocuparea țării de către maghiari, însuși procesul de trezire națională s-ar fi efectuat datorită principilor ardeleni calvini, care au imprimat pentru români cele dintâi cărți bisericești în secolul al XVII-lea. Aceștia au fost combătuți de istoriografia marilor vizionari și luptători ai Școlii Ardelene, care au subliniat originea noastră latină și statornicia pe pământul vechii Dacii.¹⁰

Opera istorică a lui Augustin Bunea continuă ideile politice ale lui Inocențiu Micu și ale Școlii Ardelene, urmărind lupta de emancipare a românilor transilvăneni pe tărâmul confesional, împotriva absolutismului habsburgic și austro-ungar. Deși în marea lor majoritate lucrările sale gravitează în jurul Bisericii greco-catolice, în fond el tratează aspecte multiple din istoria socială, politică și culturală, cu predilecție din secolul al XVIII-lea, bazate pe izvoare culese din arhivele din Transilvania, Viena și Budapesta. Spiritul erudit l-a făcut pe Augustin Bunea să depășească confesionalismul catolic și să aducă contribuții de seamă la cercetarea profundă a vieții social-politice din Transilvania în epoca afirmării românilor ca națiune politică.¹¹

Scrierile sale au fost elaborate pe bază de documente și în spirit critic, lipsite de orice iz romantic, fiind apreciate în cel mai înalt grad de prietenul său de la Vălenii de Munte, Nicolae Iorga.

Opera sa cuprinde mai multe titluri, dar vom începe prin a aminti două scrieri mai puțin cunoscute: *Mitropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa*, schiță biografică, Blaj, 1890, și *Chestiuni de drept și istoria bisericii unite*, partea a II-a, Blaj, 1893.

Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein – această lucrare, apărută la Blaj în 1900, a fost scrisă după cercetări minuțioase. Lupta dusă de Klein în Dieta maghiară pentru drepturile românilor promise de împărații Carol al VI-lea și Leopold și niciodată respectate l-a fascinat pe Augustin Bunea.

În anul 1901 îi apare la Sibiu *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*.

Lucrarea *Vechile episcopii românești, a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, apărută în 1902 la Blaj, a fost socotită de Nicolae Iorga, într-o scrisoare din 4 martie 1904, „cea mai bună carte de istorie apărută de multă vreme în Ardeal”¹².

În același an apare scrierea: *Episcopii P. P. Aron și Dionisie Novacovici, sau Istoria românilor ardeleni de la 1751 până la 1764*, la Blaj. După doi ani, în 1904, apare lucrarea *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*.

Trei dintre operele sale apar postum. *Încercare de istorie a Românilor până la 1382* este editată sub egida Academiei Române. Raportul asupra acesteia a fost făcut de D. Onciul și aprobat de

⁹ *** *Istoria Învățămintului din România*, compendium, București, 1971, p. 313.

¹⁰ G. Strempeț, *op. cit.*, p. 60.

¹¹ Ioan Vlad, *Ioan Șenchea – Martirul Ardealului*, Brașov, 2004, p. 105.

¹² Apud G. Strempeț, *op. cit.*, p. 60.

Secțiunea istorică a Academiei la 29 aprilie 1911.¹³ A doua lucrare este *Stăpânii Țării Oltului*, iar ultima, *Istoria regulamentelor grănicerești*.

Stăpânii Țării Oltului, text de 61 pagini, a fost scris ca discurs de recepție la primirea în Academia Română.¹⁴ În data de 24 martie/6 aprilie 1901, Academia Română l-a ales pe Dr. A. Bunea ca membru corespondent, iar la 28 mai/10 iunie 1909, apreciindu-i însemnatele lucrări de istorie socială, politică și culturală a Transilvaniei secolului al XVIII-lea, îl primește ca membru titular.¹⁵

Cu această ocazie presa făgărășeană îl elogiază pe fiul său, în ziarul „Olteanul”: „O legitimă dorință a românilor ardeleni s-a împlinit, învățatul canonic dr. A. Bunea din Blaj a fost ales membru titular al Academiei Române. Noi oltenii, avem îndoit motiv de a ne bucura de această alegere, pentru că noul academician e fiu al Țării Oltului /.../ care poate fi mândră de acest distins fiu al ei. Mândru poate fi și Blajul care are în sânul său trei membri ai Academiei: mitropolitul membru de onoare, iar canonicii Ioan M. Moldovan și dr. Bunea membrii titulari”¹⁶.

Perioada mare de timp de când a fost primit membru corespondent și până a devenit titular s-a datorat și disputelor cu teologii greco-orientali Teodor V. Păcățianu și Vasile Mangra.

Păcățianu, în lucrarea *Istoriografii vechi și istoriografii noi*, încearcă să dovedească existența vechii mitropolii greco-orientale, acuzându-l pe Bunea (care susținea că românii nu au avut mitropolie orientală veche cu mai multe episcopii sufragane) de necunoașterea documentelor istorice și de faptul că prin istorie face confesionalism. A. Bunea, în *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, cu multe argumente spulberă dogmele istorice ale lui Păcățianu.

La acuzația vicarului de la Oradea – că în scrierile sale se vede mai mult preocuparea și ura confesională decât iubirea de adevăr – A. Bunea răspunde printr-o altă lucrare, *Mitropolitul Sava Brancovici*, într-o manieră vehementă contra celor care „cutează a intra ca niște precupeți murdari în sanctuarul științei”¹⁷. Aceste dispute au avut ca efect întârzierea amintită mai sus.

Aproximativ în aceeași perioadă Dr. A. Bunea a devenit membru al unei societăți din Italia a istoricilor europeni, ceea ce constituie încă o dovadă a aprecierii, în epocă, a operei istoricului ardelean.¹⁸

Pe plan publicistic, a întemeiat, împreună cu alții, foaia bisericească-politică „Unirea” din Blaj, a colaborat la „Tribuna” din Sibiu, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov și „Foaie bisericească și școlară” din Blaj (ce a existat înainte de 1890). A colaborat și la *Enciclopedia română*.

Bunea a fost întâiul și cel mai puternic orator bisericesc al românilor. Când însă adânc la credință religioasă se împreună cu iubirea sa de neam, elocvența lui se ridică la înălțimi nemaivăzute la clerul românesc. Discursurile lui – ca cele funebre, rostite la moartea mai multor frunțași ai vieții românești din Ardeal – constituie adevărate bijuterii literare, cu efect atât de mare, încât citirea lor zguduie adânc, iar auzirea lor a făcut o impresie covârșitoare și s-a întins departe de locul rostirii.¹⁹ „Sunt fără seamăn în literatura noastră discursurile ținute la moartea lui Iacob Mureșianu, Baronul David Urs, dr. Ioan Rațiu, Axente Sever, Aurel Mureșianu.”²⁰

Din activitatea sa politică amintim că a luat parte la toate mișcările de după 1890.

¹³ A. Bunea, *Încercare de istorie a Românilor până la 1382*, București, 1912.

¹⁴ *** *Cărturari brașoveni (sec. XV-XX)*. Ghid bibliografic, Brașov, 1972, p. 55.

¹⁵ Doina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere Cronologice*, 1992, p. 97-121.

¹⁶ *Olteanul*, nr. 10, 1909, p. 1-2.

¹⁷ I. Vlad, *op. cit.*, p. 106-107.

¹⁸ *Ibidem*, p. 107.

¹⁹ I. Bianu, *loc. cit.*, p. 118.

²⁰ *Olteanul*, nr. 10, 1909, p. 2.

În cadrul Partidului Național Român a desfășurat o activitate din cele mai remarcabile. Lumea românească îl știa din timpul celebrelor „conferințe naționale“ din Sibiu și, mai cu seamă, de la procesul „Memorandumului“, urzit de unguri împotriva românilor în mai 1894, la Tribunalul din Cluj, unde el avea să-l apere pe Iuliu Coroianu, autorul aceluși memorandum. Din această pricină guvernul maghiar nu voia să recunoască alegerea lui drept canonic și a făcut diferite întâmpinări la Mitropolia din Blaj.²¹

A participat la conferințele pe care Partidul Național Român le-a organizat în Lugoj, Arad, Sibiu. Face propuneri pentru a înceta atacurile presei românești la adresa personalităților partidului, pentru a se putea stabili pacea și buna înțelegere în interiorul grupării politice.

A fost unul din sfătuitoarii activității parlamentare din 1905, când s-a părăsit vechea tactică pasivistă.

Lupta cea mai îndârjită a purtat-o însă împotriva politicii de cotropire culturală ungurească, inaugurată de Legea școlară din 1907 a contelui Apponyi Albert. Cel dintâi care a înțeles primejdia cea mare pe care o prezenta această lege pentru viitorul neamului nostru a fost Augustin Bunea. De aceea s-a pus în fruntea comitetului care a convocat cea dintâi adunare populară de protest împotriva proiectului de lege a lui Apponyi. Adunarea a avut loc în 10 martie 1907 la Blaj, printre cei care au ținut cuvântări numărându-se și Dr. A. Bunea.

Numele său a fost scris în cartea neagră a agitatorilor contra ideii de stat maghiar; cartea a apărut în puține exemplare și a fost scrisă de traducătorul ministrului de externe Huszár Antal despre românii din Ungaria, pentru întrebuințare confidențială, dedicată contelui Andrásy Gyula, ministru de interne al Ungariei, și tipărită în Tipografia statului la Budapesta, în 1907. În această lucrare, la paginile 146-147, se arată că prima agitație împotriva legii școlare a lui Apponyi a pornit din Blaj, la îndemnul canonicului Bunea.²²

Dintre activitățile Dr. A. Bunea mai subliniem: a conlucrat la înființarea Reuniunii de Consum din Blaj, a Reuniunii femeilor române și a Casinei române din Blaj, iar din 14 martie 1893 până în februarie 1902 a fost membru ordinar al Comitetului din Sibiu pentru administrarea fondului grănicerilor români din primul regiment de graniță.

În activitatea sa a primit mai multe distincții: în 1891 este numit de mitropolitul Ioan Vancea protopop onorar, în 1892 suveranul pontif Leon al XIII-lea l-a numit camerier papal. În 19 septembrie a fost ales membru de onoare al Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Alba și Făgăraș. În 8 iulie 1879 a fost numit de episcopul Lugojului, Demetriu Radu, protopop onorariu și asesor consistorial al diocezei Lugojului.

O activitate mai puțin cunoscută a lui a fost aceea de culegător de poezie populară.²³

Între 1886 și 1900 a fost membru ordinar al Astrei, iar din septembrie 1900 membru în Secțiunea istorică a Asociațiunii.

După cum am menționat, în primăvara lui 1909 fusese ales membru al Academiei Române și își pregătea discursul de recepție. Dar în amiaza zilei de 30 noiembrie 1909 a fost lovit de apoplexie, în plină activitate. Această veste s-a răspândit foarte repede atât în Ardeal, cât și dincolo de

²¹ Ioan Georgescu, *Din activitatea politică a lui A. Bunea*, în „Blajul I“ nr. 10, 1934, p. 450.

²² *Ibidem*, p. 451-452.

²³ Florea Virgil, *Augustin Bunea – Culegător de poezii populare*, în „Revista de Etnografie și Folclor“, București, nr. 1, 1967, p. 61-73.

Carpați. Ioan Bianu spunea că numai două momente au mai unit la fel jalea românilor: dispariția lui Alecsandri și cea a lui I. C. Brătianu.²⁴

În ședința Camerei Deputaților, Nicolae Iorga a rostit următorul discurs: „Domnilor colegi, ieri s-a stins la Blaj canonicul Augustin Bunea, care a fost o glorie a culturii românești de dincolo, istoric desăvârșit, care a pus bazele studiilor critice privitoare la istoria românilor din Ardeal, orator fără pereche, scriitor din aceia cu care românii de dincolo își fac cinste, A. Bunea a ținut strânse, în toată activitatea sa literară, legăturile culturale ale românilor din Ardeal cu românii de aici ...”²⁵

Bunea fusese un om voinic, robust, nu bolise niciodată și nimeni nu se putea gândi la un sfârșit atât de neașteptat la numai 52 ani.

Din toate părțile au început să curgă sute și sute de mesaje, de la prieteni și dușmani, toți recunoscând însă în A. Bunea pe luptătorul loial, pe patriotul neîntrecut, pe oratorul înflăcărat, pe marele istoric român. Dintre numele sonore amintim: Nicolae Iorga și, separat, Ecaterina Iorga, Nicolae Filipescu, Al. Lapedatu, mitropolitul Mețianu, Ioan Bianu, Aurel C. Popovici, D. A. Sturza, Generalul Budișteanu, Gh. Pop de Băsești, Ioan Cavaler de Pușcariu, Sever Boc, Dr. I. Rațiu cu familia, A. Vaida, Maria Reli Agârbiceanu (originară tot din Vad), Titu Perția din Făgăraș și alții.

Peste două mii de români, din toate colțurile pământului românesc, au participat la înmormântare.

Academia Română a fost reprezentată de Ioan Bianu și C. I. Istrati. În biserica din Blaj au fost ținute trei discursuri: primul, al canonicului Dr. Szmigelski, apoi al Dr. I. Istrate din partea Academiei și al lui O. Goga din partea Asociațiunii.

La groapă au fost ținute următoarele discursuri: V. Goldiș în numele Comitetului Național Român, Dr. Carol Auner, delegatul arh. catolic R. Netzhammer, apoi I. Lupăș din partea tinerilor istorici, a urmat dl. Sâmpăleanu, care a vorbit în numele institutelor școlare, prof. G. Precup pentru Blaj, Dr. A. Chețianu pentru societățile culturale din Blaj, N. F. Negruț, profesorul, a vorbit în numele tinerimii și al studenților Academiei, iar ultimul, teologul Lupeanu, în numele teologilor.

În necrologul publicat de Academia Română la încetarea din viață a lui Augustin Bunea se aprecia iarăși că „în mijlocul confrăților noștri de peste Carpați, era unul dintre bărbații cei mai culți, cei mai activi pe terenul literaturii istorice, în viața bisericească, culturală și politică. Asupra lui erau ațintiți ochii tuturor cu cele mai mari speranțe și toți vedeau într-însul personificarea uneia dintre cele mai puternice și mai luminate energii ale neamului nostru de azi”²⁶.

Cu câteva luni înainte de moarte, Dr. Bunea, în discursul rostit la Alba Iulia, sublinia: „S-au scurs de mult vremurile noastre de mărire. Azi situația noastră în acest loc e zdrobită. Dar pe ruinele acestea noi vom clădi odată iarăși templul dărâmat, vom ridica templul libertății noastre politice naționale. Noi vom sfârși cu izbândă războiul mare ce-l purtăm pentru ființa noastră națională”²⁷.

Bunea n-a avut parte de România întregită, pe care a văzut-o înălțându-se înaintea ochilor săi sufletești; în cetatea lui Mihai Viteazul el a rămas numai un precursor.²⁸

Cuvinte de laudă la adresa canonicului au avut și autorii lucrării *Din istoria Transilvaniei*, care îl așează în galeria marilor învățați ardeleni.²⁹

²⁴ I. Bianu, *loc. cit.*, p. 117.

²⁵ *Albumul A. Bunea*, p. 14.

²⁶ Doina N. Rusu, *op. cit.*, p. 122.

²⁷ *Albumul A. Bunea*, p. 214.

²⁸ Coriolan Suci, *Sfert de veac de la moartea lui*, în „Gândirea Românească”, II, nr. 12, 1934, p. 640.

²⁹ Victor Cherecheșiu, *Din istoria Transilvaniei*, București, 1963, p. 534.

În memoria celui care a fost părintele Bunea, în anul 1910 a fost instituit, de către Liga Culturală³⁰, un premiu anual cu numele acestuia, care era în valoare de 300 lei, fiind acordat tinerilor care aveau cele mai bune lucrări în domeniul istoriei bisericești. În 1911 acest premiu a fost luat de Ioan Matei, pentru lucrarea intitulată *Preoțimea românească ardeleană în veacul al XVII-lea*.³¹

Nu se poate încheia această lucrare fără să cităm aici versurile care sunt scrise în epitaful de la Vad: „Stejar din dumbrava Vadului, /Suflet din sufletul neamului, /Far etern luminos, ne arată calea, /Adevărul și viața în Hristos“³². Pios Omagiu din partea consătenilor prin învățătorul G. Strâmbu și preotul Gr. Vuță.

Cu toate că majoritatea istoricilor îl consideră blăjean, românii făgărășeni continuă să-l socotească fiu al Țării Oltului.

---

³⁰ *Olteanul*, An II, nr. 3, 14 ian. 1910.

³¹ *Ibidem*, An III, nr. 6, 3 feb. 1911, p. 4.

³² Holul bisericii ortodoxe din Vad.

Elena MUSCĂ, Doru E. GORON

AUGUSTIN PAUL – PUBLICIST ȘI DIPLOMAT ROMÂN

În secolul al XIX-lea, când în toată Europa se desfășura fenomenul de formare a conștiinței naționale și a națiunilor moderne, în Transilvania au activat numeroase personalități pentru ridicarea gradului de educație și instrucție a neamului românesc, care să-i deschidă calea și pentru dezvoltarea economică și socială. Din spațiul istoric sălăjean s-au impus în rândul elitei intelectuale și politice a românilor transilvani câteva nume bine-cunoscute, ca: Simion Bărnuțiu, George Pop de Băsești, George Pop de Oarța, Grigore Maior, Ioan A. Alexi, Iacob și Victor Deleu, Iuliu Maniu etc. Poate mai puțin pomenit, ignorat fiind de studiile universitarilor și de manualele școlare, dar parțial și de istorici, este Augustin Paul Delaletca, cum s-a chemat el însuși.

Despre viața și activitatea lui Augustin Paul nu s-a scris mult, dar s-a scris esențialul, de către Stelian Mândruț.¹

S-a născut în satul Letca, din județul Sălaj, de unde și-a luat, ca un titlu de noblețe, supranumele *Delaletca*. În zona aceasta de sud a Districtului Chioar a existat, începând cu epoca medievală de mijloc, o nobilime românească rezultată din înnobilările făcute în scopul menținerii unei zone-tampon față de Pașalâcul turcesc de la Buda, ai cărei locuitori să fie capabili să se apere singuri de nenumăratele și imprevizibilele pericole. Familia lui A. Paul era una „de relativă bună stare materială, fapt care îi va permite să urmeze primele două clase la școala românească din Șomcuta”², fapt deosebit de important pentru tânărul Augustin Paul, care va porni din primele clase învățătura în limba maternă. Cursurile următoarelor două clase primare le face la Gimnaziul romano-catolic din Baia Mare, apoi se stabilește la Beiuș, unde urmează liceul la Gimnaziul superior greco-catolic, școală de o excelentă tradiție românească. Fiind un elev inteligent și foarte bun la învățătură, a primit bursă și a fost recomandat de profesorii școlii lui Iosif Vulcan, care, în calitate de redactor al revistei „Familia”, l-a motivat, printr-un fenomen de modelare a atitudinii, pentru scris. Primele sale lucrări literare datează din anii de liceu, mai ales din ultimii doi, când avea și calitatea de membru al Societății de lectură, de bibliotecar și de redactor al revistei școlare. Din anul 1885 îl găsim student la Facultatea de Teologie a Universității din Budapesta.³ În această perioadă a scris foarte mult și a trimis, în poziție de colaborator, *epistole* și consemnări din călătoriile sale, revistei „Gazeta Transilvaniei”, unde au fost publicate.

Din anul 1889, după absolvirea facultății din Budapesta, s-a hotărât să urmeze Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Graz, Austria. Aici a cunoscut alte viitoare personalități ale Transilvaniei, și-a întemeiat relații de prietenie cu ceilalți români veniți la studii și a scris, în genul foileton, numeroase lucrări. Începe acum să traducă și să trimită spre publicare fragmente din opere literare germane, care au apărut în revistele „Familia” și „Gazeta Transilvaniei”.⁴ Activitatea sa prolifică de publicist la revista brașoveană l-a determinat să se considere îndreptățit, după terminarea

¹ S. Mândruț, *Paul Augustin (1866-1920). Încercare de schiță monografică*, în „Acta Musei Porolissensis”, Zalău, VIII/1984, p. 615-642.

² *Ibidem*, p. 616.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 617.

facultății, să solicite trecerea sa de la statutul de colaborator la cel de angajat al redacției, dorință care i se va îndeplini mai târziu, după alte numeroase periplusuri prin Transilvania și România.

Am considerat că ilustrarea activității publicistice a alesului patriot sălăjean Augustin Paul a fost realizată cel mai bine în volumul intitulat *Între Someș și Prut*⁵, apărut în anul 1905 (anul dispariției unui alt mare publicist, Ioan Pop Reteganul, colaborator a numeroase reviste de cultură românești din Transilvania începutului de secol al XX-lea). În cele 311 pagini ale volumului au fost editate discursuri, scrisori, lucrări cu caracter memorialistic și cercetări etnografice, publicate fiecare cu subtitlul adecvat. Poveștile sale sunt minunate descrieri de natură și mentalități tradiționale transilvane. Se cuvine, în acest punct al demersului nostru, să precizăm câteva chestiuni privitoare la terminologia folosită de istoriografia românească din ultimele decenii referitoare la tipologia stilurilor literare din secolele al XIX-lea și al XX-lea. I. Cuceu afirmă că: „Din câte se știe până acum, «povești» este termenul cel mai răspândit în folclorul românesc și cu sfera de cuprindere cea mai largă, incluzând pretutindeni înțelesul de narațiune, aproape indiferent de specie. Prezent într-o serie întreagă de expresii paremiologice, de locuțiuni verbale, de o neobișnuită putere de circulație, cuvântul ar merita din plin o cercetare aparte, de pe pozițiile antropologiei sau sociolingvisticii, dar cu adânciri istorico-folclorice de tipul celor inițiate de Hașdeu și Gaster, pe baza investigării manuscriselor”⁶.

Publicistica lui Augustin Paul este o frescă originală a locurilor, oamenilor și faptelor acestora, de pe unde a lucrat și a călătorit. Psiholog de mare finețe, minuțios în redarea observațiilor proprii, a proiectat, cu o inegalabilă acribie, realitatea pe hârtie.

Extrem de interesant este cuprinsul conferinței pe care a susținut-o Augustin Paul în anul 1904, la Șomcuta Mare, cu ocazia adunării Despărțământului sălăjean-chiorean al Astrei, intitulată *Activitatea de o jumătate de secol a unui român – chiorean – în România*. În această conferință vorbește despre Ioan Popovici, alias Ion Popescu din Coaș, profesor în Moldova, născut în localitatea Căuaș, din comitatul Sălaj, astăzi în teritoriul județului Satu Mare. Datele și faptele expuse în conferință sunt ilustrative pentru activitatea intelectualilor români transilvăneni pe teritoriul Regatului României, unde au fost mentori spirituali, organizatori de școli românești, pedagogi renumiți și publiciști. Textul respectiv este reprezentativ pentru procesul civilizării prin modele particulare, practicat în România de către personalități din Transilvania. Augustin Paul captează imagini de o suavă existență orientală, într-o dorință de definire rațională a pragului dintre candoarea tradițională a românilor și aversiunea intelectualului format în spiritul Occidentului la școlile europene.

Dominat de necesitatea exprimării raționale a dreptului istoric al românilor de pretutindeni, A. Paul a realizat la început de secol XX un demers de conștientizare a evoluției neamului românesc de la începutul secolului al XIX-lea: „Pe la începutul secolului al XIX-lea domnia fanarioților, care a suprimat orice încercare de cultură națională românească la Români de peste Carpați, încă nu-și trăise traiul, pe când la noi în Transilvania începuseră deja a licări câteva stele la orizontul culturii naționale. Și începutul acesta a fost inaugurat într-un moment fericit de către niște bărbați, al căror nume va fi pomenit cu respect, cât timp va trăi un Român pe aceste plaiuri: de către Samuil Clain, George Șincai și Petru Maior. Nu era deci decât un lucru firesc, ca Români de peste Carpați să-și îndrepte privirile spre noi și să apeleze la sprijinul nostru”⁷.

⁵ A. Paul (Delaletca), *Între Someș și Prut*, București, Ed. Minerva, 1905.

⁶ I. Cuceu, *Fenomenul povestitului*, Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1999, p. 83.

⁷ A. Paul, *Ion Popescu din Coaș*, Șimleu Silvaniei, Tipografia Victoria, 1904, p. 3.

Unul dintre tinerii care au trecut în Regatul României a fost și Augustin Paul, care a fost profesor la Brăila și, pentru o perioadă de câțiva ani, la Bârlad, înainte de a primi un post în Brașov, la „Gazeta Transilvaniei“. În scrierile sale prezintă aceste schimburi de intelectuali între Transilvania și România ca pe „emigrarea tinerilor intelectuali peste Carpați“. Gheorghe Asachi însuși venise în Transilvania în căutarea unor tineri instruiți, care să predea în școlile moldovene și să formeze, la rândul lor, intelectuali. În această cuvântare, rostită la Șomcuta Mare, Augustin Paul prezintă, pe scurt, realizările intelectualilor transilvăneni peste Carpați: predau limbile latină și germană, au introdus orele de lucru manual (îndemânări practice), îi învață pe copii comportamentul civilizată. Profesorul Ion Popescu (pe numele lui adevărat Ioan Popovici, din Căuaș) a organizat școli de stat pentru copiii românilor în 70 de localități rurale din județul Tutova, iar în Bârlad a înființat cinci școli primare, două secundare, un liceu și o școală normală, cu eforturi care au fost uneori supraomenești.

Din studiul amănunțit al scrierilor sale reiese și un aspect mai puțin comentat în istoriografia noastră: cel al relațiilor intelectualilor români transilvăneni cu elita românească din România, din locurile în care au activat. Localnicii au reacționat uneori în spirit nonconformist, tributari mentalităților specific orientale, criticând sau respingând unele „inovații“ ale ardelenilor. Unii dintre ei s-au exprimat împotriva ideii de a trimite tineri peste Carpați să învețe meserii, sub pretextul că, astfel, copiii lor se maghiarizează. Au fost trimiși în deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea un număr de 100 de tineri la meșteri din Brașov, Cluj și Timișoara, și au fost pregătiți pentru un număr de 32 de meserii. Mulți nu s-au mai întors din călătoriile de studiu și practică, pe care calfele erau obligate să le facă înainte de a deveni meșteri. Alții au căzut în patima beției și nu și-au mai practicat meseria. În sfârșit, unii nu s-au adaptat la noua muncă sau au revenit acasă înainte de a-și finaliza învățătura. Cu toate acestea, eforturile celor mai mulți au meritat, după cum afirmă A. Paul, deoarece au apărut meșteri în multe domenii de activitate, care anterior erau considerate apanajul exclusiv al evreilor, „populației de străini neasimilabili“, cum îi numește A. Paul. Aceste străduințe erau văzute de autor ca necesare nu doar pentru a se alimenta mândria deșartă națională, ci în scopul ridicării economice a românilor. În cazul introducerii obligativității ca băieții să poarte așa-numitul „costum național“ ca uniformă, A. Paul explică binefacerile economice prin practicarea economiei casnice tradiționale de către femeile române: torsul, țesutul, confecționarea hainelor în propria gospodărie. Folosește acest principiu economic pentru a ilustra, în câteva file, vestimentația românilor din târgurile tutovene: „Haine neestetice, șalvari bulgărești cu fundul până la încheietura genunchilor, iar în loc de mintean de pănură o haină fără nume, un fel de «buică» de culoare roșie bumbăcită pe dinlăuntru și pe dinafară, din care după ce o purtau scurt timp, curgea bumbacul pe zece găuri. Așa umblau îmbrăcați țăranii din Tutova“⁸.

În volumul *Între Someș și Prut*, captive în cuvinte sunt amintirile, gândurile și observațiile pedagogului, scriitorului și diplomatului care a fost Augustin Paul. Credem că, în perioada studenției sale peste hotare și în timpul cât a fost profesor la Bârlad, dorul de casă i-a fost mare, ostoit în scris, prin imortalizarea locurilor natale și a casei părintești. Sub titlul *În târnașul casei noastre* se ascunde o adevărată nuvelă, comparabilă în unele părți cu *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă, care dezvăluie sentimentele adânci pentru locurile natale. Celelalte povestiri, denumite astfel pentru a păstra acest termen generic, caracteristic publicațiilor din epocă, sunt total diferite. Nuvele ca: *O excursie în România, În Prejmer, În Treiscaune, Pe Tâmpa, Români care nu știu românește*

---

⁸ *Ibidem*, p. 23-24.

etc. combină stilul descriptiv-romantic al lui Balzac cu stilul istoric de factură monografică. Sunt prezentate date din documentele administrative și parohiale în cazul comunelor Prejmer, Hărman și Dobârlău, iar în alte lucrări este publicată o documentație antropologică din multe alte localități din Țara Bârsei, dar și de acasă, din ținuturile sălăjene, cuprinse sub titlul *Din trecut*. Amestec de literatură și istorie, romantism și date precise, cifre seci, despuiate de orice sentiment, aceasta este dominantă publicațiilor sale, deloc aride, nicidecum nepotrivite – totul într-o armonie și un ritm propriu. De la cronică unei întruniri a Astei în județul Treiscaune alunecă în stilul jurnalului de călătorie: „A doua zi, luni, plecăm în excursiune peste graniță“.

Drumul este dintre cele mai romantice și conduce pe malul stâng al râului Buzău, izvorât la poalele Munților Ciucaș. Munții sunt atât de apropiați, încât de-abia are loc, între ei, zglobiul și sălărețul râu de munte și șoseaua de pe malul lui. „Deși trecusem pe la vama ungurească, ne aflam încă tot pe teritoriul Transilvaniei. Dincolo de Buzău însă, pădurile de fag aparțin României.“⁹

Augustin Paul a fost în tot acest timp cetățean al Imperiului Austro-Ungar, urmărit pentru trecerea frauduloasă a frontierei în România. A fost suspendată urmărirea și pedepsirea sa, în cazul întoarcerii în Transilvania, abia în anul 1898, fiind amnistiat prin ordinul 48063/4 din 31 august.¹⁰ În septembrie 1900, în urma dezbaterilor din Camera Deputaților de la București, a primit cetățenia română și domiciliul în Bârlad, județul Tutova.

De acum i s-au deschis noi perspective într-o carieră diplomatică. A îndeplinit, începând cu anul 1907, mai multe funcții la consulatele României din Ungaria, Suedia și Danemarca. Evoluția sa către diplomație a fost una firească. În calitate de nativ în spațiul transilvan, cu studii la Budapesta și în Austria, era un excelent cunoscător al politicii și mentalității maghiare și germane. A fost interpret la Consulatul general din Budapesta între anii 1907 și 1916, până la intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale (urmată de ruperea relațiilor diplomatice cu Imperiul Austro-Ungar).¹¹ În calitate de funcționar consular pe probleme culturale, trimis de guvernul României la Budapesta, a fost însărcinat să monitorizeze modul în care erau tratați românii în cuprinsul imperiului și să urmărească aparițiile referitoare la România în presa și publicistica din Ungaria. A. Paul și-a îndeplinit cu rigurozitate aceste sarcini, după cum reiese din corespondența pe care a purtat-o cu Ministerul Afacerilor Externe din București. S-au publicat până acum câteva din scrisorile sale către MAE de la București, în care informează asupra articolelor din presa budapestană referitoare la România.¹² Au fost atașate și unele traduceri ale articolelor care au fost selectate de A. Paul pentru a fi prezentate integral la minister. Majoritatea scrisorilor interpretului consular nu se rezumă doar la informarea seacă, ci conțin și observațiile sale personale, pertinente și foarte importante, întrucât sunt impregnate de impresia momentului, a împrejurărilor specifice spațiului și mentalității maghiare, pe care guvernarea de la București nu aveau posibilitatea de a le percepe întocmai. Personalitatea lui Augustin Paul s-a impus în cadrul serviciului consular românesc, superiorii lui lărgindu-i sfera însărcinărilor. În câteva cazuri a fost reprezentantul Consulatului, rămas în fruntea instituției atunci când consulul efectua deplasări în afara Budapestei.

După retragerea serviciului românesc de la Budapesta a urmat, pentru Augustin Paul, un an de relaxare în țară. În anul 1917 a primit gradul onorific de viceconsul și a fost trimis la Legația

⁹ A. Paul, *Între Someș și Prut*, p. 107.

¹⁰ I. Penea, *Colecția personală Paul V. Augustin de Letca*, D. J. Sj. Arh. Naț., Dos. 1-9.

¹¹ D. J. Sj. Arh. Naț., *Colecția personală Paul V. Augustin*, Dos. 128.

¹² S. Mândruț, *op. cit.*

română din Stockholm, în Suedia¹³, iar în anul 1919 îl găsim la Legația României din Copenhaga, Danemarca, pentru a contribui la repatrierea românilor aflați în prizonierat în Germania¹⁴. În colecția aflată în patrimoniul Arhivelor sălăjene există o corespondență bogată, în special din perioada suedeză. Familia a considerat că cele 78 de scrisori pe care le-a primit A. Paul își au locul în arhive, împreună cu 22 fotografii, dintre care una îl prezintă împreună cu Aurel Mureșianu, directorul „Gazetei Transilvaniei“.

Funcția sa la Copenhaga l-a cuprins în vârtejul evenimentelor repatrierilor doar câteva luni, până în aprilie, când a fost rechemat în țară. Din luna septembrie 1919 îl găsim în calitate de consilier tehnic al Transilvaniei pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului, până la 1 aprilie 1920.¹⁵

Dintr-o perspectivă modernă, va trebui continuat demersul nostru în studiul activității sale ca pedagog la școlile din România. Se impune și studierea carnetelor de însemnări, care conțin date despre activitatea sa în perioadele suedeză și daneză, ca și a voluminoasei corespondențe pe care a primit-o de la românii din Franța, Anglia, Rusia și Danemarca.

Opera lui Augustin Paul se caracterizează prin bogăția artistică a stilului și prin varietatea formelor, completate de activitatea sa remarcabilă în calitate de diplomat, impunându-l ca personalitate de seamă a României.

---

¹³ D. J. Sj. Arh. Naț., *Colecția ...*, Dos. 172.

¹⁴ *Ibidem*, Dos. 280.

¹⁵ I. Penea, *op. cit.*, p. 120.

Sorin RADU

ELITA CONSERVATOARE ȘI PROBLEMA MODERNIZĂRII SISTEMULUI ELECTORAL DIN ROMÂNIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Conservatorii români, ca și conservatorii europeni, au căutat să împace moderația politică cu acceptarea de principiu a modernizării instituționale, adoptând drept cale gradualismul și prudența. De aici și preferința lor pentru un sistem politic bicameral, precum și tentativele de a limita sfera drepturilor și libertăților cetățenești consacrate constituțional.¹

Conservatorii au fost principalii, dacă nu singurii, care s-au opus consecvent reformării sistemului electoral, în sensul lărgirii dreptului de vot în favoarea categoriilor sociale mai puțin avute. Dimpotrivă, în câteva rânduri, ei au inițiat proiecte de legi care să restrângă corpul electoral, dar fără nici un succes. Pe de altă parte, este adevărat că au existat și glasuri în rândul lor care s-au declarat de acord cu o lărgire a drepturilor electorale sau chiar cu introducerea sufragiului universal, dar la o dată care nu era precizată și care, oricum, era foarte îndepărtată. Această atitudine a fost determinată de faptul că prevederile legii electorale îi favorizau.

În viziunea grupărilor conservatoare, odată cu aducerea principelui străin și cu adoptarea Constituției din 1866, România a intrat într-o etapă nouă, în care nu-și mai puteau găsi loc disputele politice, întrucât toate reformele necesare fuseseră îndeplinite. Până la 1866 – susțineau reprezentanții marilor proprietari de pământ – luptele politice și existența unor grupări ce reprezentau orientări și interese diferite au fost justificate de necesitățile organizării statului național. La 1866 problema organizării României moderne era socotită închisă. Plecând de la asemenea premise, conservatorii au căutat să demonstreze inutilitatea existenței mai multor grupări politice, dat fiind faptul că nu mai era nimic de construit, ci doar de organizat și administrat.² Astfel, după 1866, conservatorii s-au preocupat, îndeaproape, de acreditarea teoriei că, în ceea ce privește modernizarea sistemului electoral, nu mai este nimic de făcut pentru o perioadă lungă de timp.

În timpul dezbaterilor pentru adoptarea legii electorale din 1866, conservatorul R. Ionescu, invocând modelul european, arăta că până când votul alegătorilor nu este pe deplin liber, până când voința lor, luminată prin dezbateri publice, nu este lăsată a se manifesta liber, până când guvernul nu va mai exercita presiuni asupra administrației în scopuri electorale, scrutinul era o iluzie, iar Parlamentul, doar un instrument al guvernului. Împărțirea în patru colegii ar fi – după părerea acestuia – „cea din urmă expresiune a democrației, cea mai perfectă formă la care poate ajunge votul universal bine regulat”³.

Arborând un spirit elitist, conservatorii au refuzat să mai ia în discuție problema așezământului electoral, invocând argumente de cultură politică. Legea electorală din 1866 a împărțit corpul electoral în patru colegii, urmărind ca „inteligența și averea” să nu fie copleșite de mulțimea celor inculți și săraci. Manolache Costache Epureanu afirma că gradul de cultură a maselor nu le

¹ *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, București, Editura Meridiane, 2002, p. 14, 15.

² V. Rușsu, *Cauzele luptelor politice dintre grupările liberale și conservatoare în anii instabilității guvernamentale și parlamentare (1866-1871)*, în „Cercetări Istorice”, Iași, IX-X, 1978-1979, p. 420.

³ Apud A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, București, Editura Albert Baer, 1910, vol. I, partea a II-a (1848-1866), p. 536.

permitea, pentru moment, să beneficieze de plinătatea drepturilor electorale. El considera că „nu este cea mai bună lege electorală aceea care dă cel mai mare număr de alegători, deoarece nu se poate impune unei populațiuni un drept politic când acea populațiune nu are conștiință de acel drept”⁴.

Viziunea conservatoare în problema modernizării instituțiilor politice ale statului și, implicit, a sistemului electoral a fost într-un mod interesant descrisă de Nicolae Blaremburg într-o lucrare publicată în 1866, cu titlul *Egalitate, suveranitate și sufragiu*⁵. Liderul conservator își fundamenta ideile pe drepturile naturale ale omului (proprietatea și securitatea), care planează deasupra instituțiilor și care nu pot fi restrânse sau atinse de nici o lege. „Societatea și instituțiile nu sunt scopul ci mijlocul.”⁶ El citează, în sprijinul afirmațiilor, numeroși juriști sau oameni politici occidentali recunoscuți în domeniu: Benjamin Constant, Dupont White, M. Guizot, M. P. J. Destriveaux, D. Laboulay, D. Cherbuliez, D. Carné ș.a. În opinia lui, criteriul capacității electorale era censul. Avera presupunea „neatârarea” materială, caracter, personalitate, creând posibilitatea luminării spiritului.⁷ N. Blaremburg nu putea accepta sufragiul universal deoarece „gloatele fiind mai adesea ignorante și totdeauna sărace, cea dintâiu preocupățiune, cea dintâiu cugetare a lor va fi totdeauna de a satisface interesele lor materiale și nemijlocite”⁸. Această reformă ar reprezenta „despotismul brutal al numărului”⁹; Franța a avut votul universal la 1793 și rezultatul a fost „teroarea și acea epocă a rămas memorabilă prin crimele ei”¹⁰. De asemenea, el sublinia că mai toți susținătorii sufragiului universal au realizat că această reformă trebuie precedată de răspândirea instrucției și dezvoltarea unei prese libere care să contribuie la crearea conștiinței politice.¹¹ Sufragiul universal, conchidea liderul conservator, era un „maximum, un ideal, punctul de perfectabilitate spre care trebuie să tinză toate silințele noastre deși realizarea lui este o utopie /.../. Toți avem vocațiune la sufragiu, nu suntem primiți însă la exercitarea acestui drept decât acei ce au ajuns la acel grad de inteligență și de neatârare ce singure ne pot chezașui o bună și sinceră alegere. Nu ne opunem cu toate acestea într-un chip absolut ca și gloatele să fie represintate pentru ca interesele lor să poată avea un organ în adunare; dar nu vom admite niciodată ca aceste elemente să copleșească și să întunece inteligența unei națiuni”¹². O asemenea concepție avea să fie infirmată de procesul de modernizare politică inițiat și susținut în principal de liberali.

În perioada imediat următoare elaborării legii electorale din 1866 au fost aduse mai multe critici la adresa sistemului electoral. Cele mai multe au venit din partea liberalilor și uneori au luat forma unor proiecte de reformă a sistemului electoral, care vizau îndeosebi desființarea Senatului, redistribuirea mandatelor de deputat pe colegii etc. Critici au venit și din partea unor conservatori, dar de pe cu totul alte poziții. Erau ridicate obiecții mai ales față de includerea în Constituție a unor largi libertăți care permiteau adversarilor politici contactul neîngrădit cu alegătorii și folosirea sprijinului acestora în luptele pentru dobândirea puterii. În aceste condiții, unii dintre fruntașii conservatori aveau în vedere nu numai restrângerea libertăților publice, dar și modificarea sistemului politic existent. Pe această direcție s-a înscris inițiativa lui Gr. M. Sturdza și a lui Manolache Costache

⁴ *Ibidem*; Alexandru Pencovici, *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituției și legii electorale din România*, București, Tipografia Statului, 1883, p. 220.

⁵ Nicolae Blaremburg, *Egalitate, suveranitate și sufragiu*, București, Tipografia Stephan Rassidescu, 1866, 76 p.

⁶ *Ibidem*, p. 16, 17.

⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁸ *Ibidem*, p. 40.

⁹ *Ibidem*, p. 53.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹¹ *Ibidem*, p. 71.

¹² *Ibidem*, p. 72-74.

Epureanu, care au elaborat așa-numita „Petiție de la Iași“, prin care se propunea modificarea sistemului electoral prin mărirea censului la toate colegiile, investirea Domnitorului cu dreptul de a numi direct 16 senatori, trecerea delictelor de presă în competența tribunalelor ordinare, întărirea rolului marilor proprietari în consiliile comunale rurale etc.¹³ Întrunind adeziunea a 89 de conservatori, inclusiv a unor junimiști, petiția a fost depusă pe biroul Adunării Deputaților la începutul sesiunii parlamentare din anul 1871, dar „n-a avut nici măcar soarta de a fi citită“¹⁴. Viu comentată în presă, „Petiția de la Iași“ a stârnit dezaprobarea nu numai a liberalilor, dar și a numeroși conservatori, printre care însuși șeful guvernului, Lascăr Catargiu.¹⁵

Gr. G. Peucescu, într-o consistentă și interesantă lucrare despre partidele politice, publicată în 1878, susținea că drepturile politice trebuie să fie câștigate de fiecare cetățean prin efort propriu, prin muncă și educație și nu prin cadouri făcute către demagogi, dispuși să promită orice pentru a obține puterea.¹⁶ „Organizarea politică – arăta acesta – trebuie întocmită astfel încât mai întâi asupra fiecărei chestiuni, să fie chemați a se pronunța nu toți, ci numai cetățenii cei mai competenți ...“¹⁷. Societatea românească nu poate și nu trebuie să stea pe loc, „ea trebuie să meargă înainte, dar nu spre ținta demagogică a numărului și a puterii brutale, ci spre ținta democratică a meritului personal și a rațiunii“¹⁸.

Gândirea conservatoare, care se contura tot mai clar, se fundamenta pe ideea că progresul statului trebuia realizat organic, prin păstrarea instituțiilor tradiționale ale țării și nu prin răsturnarea lor și importul altora noi. În conformitate cu critica Junimii, democratizarea societății românești trebuia să se facă „de jos în sus, iar nu de sus în jos“, atunci când *fondul*, prin lărgirea instrucțiunii și prin ridicarea materială, se ridica la nivelul înțelegerii formelor moderne imitate de liberali după modelele occidentale.¹⁹

Dezbaterile pe tema modernizării sistemului electoral, a lărgirii dreptului de vot vor cunoaște o intensitate deosebită abia după cucerirea independenței de stat, când liberalii vor pune în mod deschis problema reformei electorale.

Anul 1880 va marca constituirea *de jure* a Partidului Conservator și elaborarea programului și a statutului acestuia. Primul program politic al partidului nu pune problema vreunei modificări a legislației electorale, exprima doar ideea încrederii în principiul monarhiei constituționale și în modul de reprezentare în Corpurile Legiuitoare. „De aceea – se arăta în document –, cerem mai presus de toate aplicarea corectă a regimului reprezentativ și stabilirea unui control eficace, întemeiat pe independența alegătorilor, care singură poate chezașui libertatea alesului.“²⁰

Odată cu publicarea (de către C. A. Rosetti, în anul 1882, în ziarul „Românul“) a unui amplu articol (în care cerea revizuirea Constituției și a legii electorale) va începe o intensă și interesantă polemică pe tema oportunității și întinderii unei eventuale reforme electorale, între conservatori și

---

¹³ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, București, 1937, p. 49-62.

¹⁴ *Ibidem*, p. 64.

¹⁵ *Ibidem*. Vezi și Anastasie Iordache, *Originile și constituirea Partidului Conservator din România*, București, Paideia, 1999, p. 242-245. „Petiția de la Iași“ a reprezentat o primă tentativă de revizuire a Constituției, iar propunerile făcute de inițiatori erau asemănătoare cu cele ale lui Carol I din memoriul întocmit de acesta la sfârșitul anului 1870. Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, București, Paideia, 2000, vol. I, 1866-1881, p. 164.

¹⁶ Gr. G. Peucescu, *Despre partidele politice*, Iași, Tipografia Națională, 1878, p. 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 94.

¹⁸ *Ibidem*, p. 98.

¹⁹ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Ediție și studiu introductiv de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1997, p. 182.

²⁰ *Statutele Clubului Conservator și programul partidului*, București, Tipografia Modernă, 1880, p. 8-10.

liberali. Această dezbatere de idei va atinge punctul culminant în anul 1884, odată cu votarea proiectului de revizuire a Constituției.

Acțiunea în favoarea revizuirii desfășurată de „Românul“ era privită cu ostilitate de liderii politici conservatori. Aceștia vor încerca să determine coalizarea tuturor grupărilor politice de opoziție în jurul Partidului Conservator, spre a menține neschimbată Constituția și legea electorală din 1866, care se baza, în viziunea lor, pe „reprezentarea tuturor drepturilor și intereselor“. Ei atrăgeau serios atenția că Partidul Liberal urmărea „desființarea colegiului I, care s-a arătat cel mai independent, spre a suprima controlul pe care opozițiunea îl poate exercita“²¹. Conservatorii își motivau împotrivirea invocând că legea fundamentală a statului era un pact între națiune și rege, care a fost votată și elaborată de toate forțele politice și, deci, o revizuire a ei nu se putea face decât în aceleași condiții.²² Conservatorii vedeau în propunerile de revizuire ale lui C. A. Rosetti o „încercare de turburare a ordinii legale“ și „un pericol care amenință țara“. „Este vorba – se arăta într-un apel adresat alegătorilor – de a se ataca temelia reprezentării naționale așa precum este prevăzută de Constituțiune, prin deosebirea celor patru colegii după cenzul alegătorilor și de a se introduce în locul acestui principiu salutar sufragiul universal.“ Manifestul arăta că aceste idei sunt tipic republicane și se încheia cu lansarea unui îndemn la rezistență din partea cetățenilor: „În fața acestui atac îndreptat atât în contra stabilității Tronului, cât și a siguranței averii și onoarei particularilor, este timpul venit ca toate elementele sănătoase din țară, fără deosebire de nuanțe politice, să se întrunească într-o energică rezistență. Pericolul este mare. Trebuie să dăm încă o dată dovadă că independența de caracter nu a dispărut din România și că în corpurile electorale se găsește încă destulă putere și destul bun simț pentru a se împotrivi aventurilor demagogice a celor ce din întâmplare sunt astăzi la guvern“²³.

În opinia lui Nicolae Blaremburg liberalii se grăbesc cu revizuirea, deoarece o reformă adevărată trebuia pregătită „în spirite“. El declară că nu se împotrivesc sufragiului universal, dar aceasta era reforma viitorului, când instrucția se va răspândi și nivelul moral se va ridica: „... tocmai pentru că cred că viitorul, dar un viitor mai depărtat, este al sufragiului universal, la noi ca și aiurea, tocmai fiindcă știu ca acel sufragiu să dureze, când îi va suna ceasul, în România, și ca să fie un instrument de libertate și progres iar nu de despotism și întunec, voesc ca introducerea lui să fie precedată de difuziunea instrucțiunii și înălțarea nivelului moral“²⁴. Blaremburg considera că introducerea sufragiului universal într-o țară mică, înconjurată de mari puteri cuceritoare, nu poate face „asemenea experiențe, asemenea greșeli, pe car le-ar plăti poate cu prețul a însuși naționalității noastre“²⁵.

Conservatorii erau împotriva revizuirii legii electorale așa cum o concepea C. A. Rosetti. Nu democrația părea să-i sperie, în primul rând, ci „excesele“ ei. O reformare a Constituției nu o vedeau deloc oportună și invocau numeroase „argumente“ în favoarea acestei atitudini. După ei, nu drepturile politice lipseau românilor atunci, ci bunul trai material spre a împiedica degenerarea lor fizică și bunul trai moral, instrucțiunea, spre a le împiedica „abrutizarea“²⁶. Drepturile politice nu puteau să

²¹ G. Meitani, *O pagină din istoria parlamentară a României*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Flacăra“, 1914, p. 7.

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, *Fond Saint-Georges*, P. LXVII, D. 2, Imprimare politice 1883-1934, f. 13.

²⁴ *Dezbaterele Adunării Deputaților* (în continuare DAD), sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 47, 30 decembrie 1882, ședința din 22 decembrie 1882, p. 606.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Timpul*, nr. 194, 4 septembrie, nr. 202, 16 septembrie și nr. 203, 17 septembrie 1882.

premerge dezvoltării economice. Dimpotrivă, relația dintre ele trebuia să fie inversă, după cum, pe de altă parte, zadarnică era orice reformă, cât timp oamenii asupra cărora se aplica nu știau nici a citi, nici a scrie și nu aveau posibilitatea de a judeca interesele publice. „Un om care /.../ nu se bucură de nici o instrucțiune – spunea Alexandru Lahovary –, un om care nu citește jurnale, care nu citește discursurile politice, un om care nu știe ce este buget, ce este finanțe, ce este chestiunea Dunării /.../ un om căruia munca din toate ceasurile și grija pâinei din toate zilele îi ia toate momentele, cum ar putea a se rosti asupra acestor chestiuni însemnate care nu le cercetează și nu le pricepe.”²⁷ Legea electorală în vigoare însemna, în opinia lui Lahovary, un compromis între partide, făcut cu scopul de a-și asigura fiecare accesul la putere, în consecință nu trebuia încălcat.²⁸ Conservatorii, etalând o evidentă atitudine elitistă, declarau în Cameră, prin glasul lui Lahovary, că ei sunt mandatarii voinței unei „clase de alegători luminați și independenți” și nu „a câtorva membrii de familie adunați într-un colegiu”²⁹. Deputatul conservator recunoștea că legea electorală în vigoare prezenta numeroase defecte, dar era dispus s-o apere pentru că orice reformă vor face liberalii „va fi desigur mai rea iar nu mai bună” și pentru că era convins „că o lege, fie ea chiar rea, când este aplicată bine și într-un mod sincer și loial, acea lege se face bună până la sfârșit ...”³⁰.

În fața Senatului, Grigore Sturdza susținea că reforma electorală reprezenta o chestiune foarte importantă, de care atârna întreg organismul constituțional al statului, toată dezvoltarea ulterioară a României. În consecință, o reformă electorală trebuia făcută doar „când este o necesitate absolută, când sunt revendicări populare, cari trebuiesc satisfăcute până la oarecare grad”³¹. În opinia lui, colegiul I apăra interesele țăranilor, iar dacă s-ar accepta propunerea P.N.L., de contopire a colegiilor I și II, „s-ar pune regimul actual într-o pozițiune foarte rea”, comparabilă cu cea în care s-a aflat țara după lovitură de stat din 2 mai 1864. „Nivelul Parlamentului ar scădea ca și atunci, clasa cultă ar fi pusă de-o parte pentru că sunt mai mulți oșanți întrînsa decât în celelalte; legile ar putea lua un sbor la care poate nu vă gândiți și nu vă așteptați și regimul întreg ar fi învăluit de nemulțumiri și de frământări.”³² În același context, Generalul Florescu susținea că, prin fuziunea primelor două colegii, liberalii doresc să ajungă treptat la sufragiul universal așa cum se practica în Franța. „Dar nu vedeți – declara acesta – unde duce pe Franța un asemenea sistem? Este o crimă pentru țara noastră, ca în loc de a lua exemple bune, exemple de acelea care au dat roade bune în alte țări, să ne lăsăm a aluneca pe acea pantă fatală care duce la peire. Noi avem votul universal, dar grație bunului simț al românilor la 1866, Constituanta a împărțit obștia pe patru clase, pe interese.”³³

Acuzația adusă de liberalii radicali, că legea electorală în vigoare favoriza corupția, era combătută de conservatori. Corupția electorală se datora faptului că majoritatea populației era analfabetă, neinstruită, deci lipsită de educația civică necesară ce ar fi putut constitui un obstacol în calea corupției și a abuzurilor în alegeri. De aceea, ei pretindeau ca mai întâi să se aplice Constituția în dispozițiile ei esențiale (obligativitatea învățământului, inamovibilitatea magistraturii, descentralizarea administrativă ș.a.) și apoi, dacă va fi nevoie, să se reformeze. Aceste argumente au fost dezvoltate de junimistul Titu Maiorescu într-un discurs rostit la 16 ianuarie 1883.³⁴ O reformă a

²⁷ *Ibidem*, nr. 12, 18 ianuarie 1883; DAD, sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 53, 16 ianuarie 1883, p. 730.

²⁸ G. Meitani, *op. cit.*, p. 12.

²⁹ DAD, sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 53, 16 ianuarie 1883, p. 721.

³⁰ *Ibidem*, p. 729.

³¹ *Dezbaterile Senatului*, sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 61, 30 ianuarie 1883, ședința din 27 ianuarie 1883, p. 879-880.

³² *Ibidem*, p. 880, 881.

³³ *Ibidem*, p. 913.

³⁴ DAD, sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 55, 22 ianuarie 1883, p. 765-771; vezi și Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, 1940, p. 163-164.

cărei esență rezidă doar în sporirea numărului de alegători „nu este un leac pentru independența viitoarelor Camere“.

În dezbaterile cu privire la modernizarea sistemului electoral s-a implicat și Mihai Eminescu, în această perioadă fiind redactor la oficiosul conservator „Timpul“. El considera că „în colegiul I se află încă, cât timp nu știm, multe elemente independente, dezinteresate, având cultura necesară și timpul necesar de a se ocupa cu controlul afacerilor țării, și că aceste elemente nu trebuie să renunțe cu nici un preț la dreptul ce li-l dă Constituția de a exercita un asemenea control“³⁵. Eminescu se îndoia că printr-o lege electorală se puteau îndrepta moravurile sociale și politice, câtă vreme principiul moral era abandonat. Parazitismul social, arivismul, improvizatia ar fi generat această stare de corupție generală. În aceste condiții, lărgirea dreptului de vot n-ar fi dus decât la extinderea plăgii. Fără să pătrundă resorturile care impuneau modernizarea politică, marele poet credea că numai „oamenii trecutului“, boierii de țară, păstrau nucleele unei atmosfere de sănătate etică. În consecință, lărgirea colegiilor electorale nu era acceptată, fiind o „plăsnuire liberală“³⁶.

Liderii conservatori credeau că România nu era pregătită să treacă prin noi experiențe reformatoare, că nu a cunoscut o practică destul de serioasă și îndelungată a regimului reprezentativ ca să-și poată permite inovații. Constituția din 1866 – arăta Maiorescu – nu fusese încă aplicată „în părțile ei esențiale“³⁷. Maiorescu își dezvoltă critica împotriva tuturor acelor care importau modele constituționale din alte țări, citate din cărți rău studiate.³⁸ El declara că acțiunea de revizuire declanșată de liberali nu era decât o „agitație sterilă a unor formule electorale, fără nici o valoare practică în starea de astăzi a poporului român“³⁹.

P. P. Carp exprima părerea că revizuirea Constituției și a legii electorale nu va schimba nimic din relele explicate prin întocmirile existente. El se declara însă hotărât împotriva revizuirii pentru a se evita ca lumea, opinia publică, să se deprindă a crede că prin modificarea legii fundamentale a statului se puteau realiza progrese sociale, pentru că acest lucru nu era posibil, ba dimpotrivă, se putea constata că noua revizuire nu a produs nici un bine și că era nevoie de o altă modificare, creându-se astfel haosul politic.⁴⁰

Alt lider conservator, Alexandru Lahovary, într-un discurs rostit în fața Camerei la 14 ianuarie 1883, dezvoltă o altă idee. Acea că, dacă intenția revizuirii era înlăturarea amestecului administrației în alegeri, nu printr-o creștere a numărului de alegători se ajungea aici. El demonstra cu cifre: cu cât colegiile erau mai numeroase, cu atât erau mai supuse influenței puterii executive. Concluzia lui era aceea că o reformă a cărei esență stătea numai în sporirea numărului de alegători nu putea fi un leac pentru independența viitoare Camerei.⁴¹

Intensa propagandă pe care conservatorii o făceau împotriva revizuirii Constituției și a lărgirii corpului electoral se datora temerii ca noile Corpuri Legiuitoare, rezultate în urma alegerilor organizate în baza legii modificate, să nu treacă la votarea unor legi care să aducă o atingere situației economice a marilor proprietari.

³⁵ Mihai Eminescu, *Opera politică*, București, Editura Cugetarea Georgescu Delafras, [f.a.], vol. II (1880-1883), p. 531.

³⁶ Apud Marin Bucur, *C. A. Rosetti – mesianism și donquijotism revoluționar*, București, Editura Minerva, 1970, p. 426.

³⁷ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, București, 1899, vol. III, p. 51.

³⁸ DAD, sesiunea ordinară 1882-1883, nr. 55, 22 ianuarie 1883, p. 771.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Apud Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, Editura Politică, 1987, p. 56, 57.

⁴¹ *Ibidem*, p. 57.

În ciuda opoziției făcute de Partidul Conservator, sistemul electoral a fost modificat, numărul colegiilor electorale reducându-se la trei, în acest fel corpul electoral dublându-se numeric. Referindu-se la actul de la 1884, Titu Maiorescu avea să scrie mai târziu că „toată revizuirea a fost o zadarnică frământare de un an și jumătate, /.../ decapitarea vechiului colegiu I a făcut alegerile și mai dependente de influența guvernului. /.../ Revizuirea dela 1884 nu poate fi judecată decât ca opera cea mai stearpă a Partidului Liberal”⁴². De asemenea, liderul junimist P. P. Carp spunea că „revizuirea Constituției a fost pentru mine un mare învățământ”, dar „eu contest că ea a introdus pe terenul nostru politic un element nou. Elemente tinere, da, cu bogăția lor de idealuri și cu sărăcia lor de experiență, dar un element nou, nu”. Carp se arată oarecum resemnat în fața evenimentelor produse, declarând că junimiștii găseau că „era veche a luptelor constituționale s-a terminat și ca atare începe o *Eră Nouă* a organizării Statului Românesc”⁴³. Împotrivindu-se revizuirii din 1884 și, în genere, tuturor reformelor de tip liberal, conservatorii, după expresia lui Lovinescu, „își făceau din câștigurile trecutului un dig împotriva amenințărilor viitorului”⁴⁴.

După momentul revizuirii așezământului electoral în 1884, tot mai multe glasuri cereau introducerea votului universal, argumentul constituindu-l insuficiența modificărilor realizate de liberali. Liderii politici conservatori vor desfășura, prin presă mai ales, o propagandă consistentă, prin care urmăreau să acrediteze ideea că reforma efectuată în 1884 a rezolvat problema modernizării sistemului electoral, în consecință nu se mai putea lua în discuție o nouă revizuire. „Domnia maselor – scria «Epoca» –, atotputernicia claselor inculte, n-au folosit niciodată dezvoltării forțelor publice.”⁴⁵

Mergând pe linia negării oricărei reforme în ceea ce privește lărgirea dreptului de vot, conservatorii vor combate votul universal cu și mai mare intensitate decât precedenta reformă. Astfel, la sfârșitul anului 1889, propunerile lui George Panu de introducere a votului universal au fost violent atacate de către deputații conservatori. Cu sufragiul universal – declara Alexandru Lahovary, la 15 decembrie 1889 – „rezultatul va fi altul, cel puțin pentru mult timp, va fi atotputernicia guvernului și absolutismul ministerial”⁴⁶. Votul universal era pentru Lahovary „o periculoasă încercare”, pentru că țara nu era așa de înaintată, atât de cultă, atât de neatârnată în straturile sale cele mai adânci. Pentru moment, politică nu puteau face nici măcar politicienii de meserie. În atari condiții, la cea dintâi probă cu votul universal, poporul va fi aruncat la dreapta sau la stânga, fără a fi capabil să reacționeze. El dădea exemplul Franței, unde consecințele votului universal au fost domnia lui Napoleon al III-lea, războiul cu Germania, pierderea a zeci de mii de vieți, a cinci miliarde de franci și a teritoriului Alsaciei și Lorenei. Liderul conservator aprecia că această experiență nu trebuia făcută în România, atâta timp cât ea n-a fost introdusă în Anglia, Belgia, Italia, Germania. Soluția lui Lahovary era „progresul natural al ideilor, cultura mai înaintată a oamenilor, împăcarea pasiunilor, lupta politică din ce în ce mai onestă și pusă pe tărâmul ideilor, care mai mult sau mai puțin se pot învoi; dar nu pe tărâmul apetiturilor care nu se pot împăca niciodată”⁴⁷.

⁴² Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Humanitas, 1994, p. 142.

⁴³ P. P. Carp, *Discursuri (1868-1888)*, București, Editura Socec, 1907, p. 329; Idem, *Eră nouă. Discursuri parlamentare*, Tipografia Curții Regale, [f.a.], p. 130.

⁴⁴ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, p. 204.

⁴⁵ Nicolae Filipescu, *Conservatorismul și libertatea*, în „Epoca”, anul I, nr. 201, 25 iulie 1886.

⁴⁶ Alexandru Lahovary, *Discursuri parlamentare (1888-1891)*, București, 1915, p. 204.

⁴⁷ DAD, sesiunea ordinară 1890-1891, nr. 20, ședința din 5 decembrie 1890, p. 155; nr. 24, ședința din 11 decembrie 1890, p. 204.

Lascăr Catargiu, răspunzând aceluiași G. Panu spunea: „A vorbi de sufragiul universal în țara noastră este a ne face ridicoli“. După el, revizuirea din 1884 n-a fost bună nu pentru că era prea puțin democratică, ci dimpotrivă, pentru că „s-au înecat colegiile marilor proprietari, singurele independente, în mijlocul micilor proprietari“⁴⁸. În același sens se vor pronunța și junimiștii P. P. Carp, care afirma că Panu supraevaluează importanța votului universal⁴⁹ – ceea ce era în parte adevărat –, și Eugen Ionescu, care era de părere că nici Camera, nici vreun partid sau grup politic nu-și puteau lua răspunderea îndeplinirii unui asemenea program, pentru că ar aduce noi frământări⁵⁰.

Respectând principiile conceptului „formelor fără fond“, tot Carp declara într-un discurs, în 1892, referitor la programul liberal de la Iași, în care se prognoza introducerea votului universal, că pe tărâm constituțional pentru Partidul Conservator nu mai este „progres posibil“, că orice modificare constituțională nu ar face decât să „zdruncine rezultatele obținute“⁵¹. Pe aceeași linie doctrinară, un an mai târziu, liderul junimist spunea că reformele ce s-au făcut în țară până în momentul respectiv nu au ținut seama de ceea ce exista deja; s-au luat pur și simplu legi din alte țări, s-au tradus și s-au însoțit de o expunere de motive oarecare. „Acestea nu sunt reforme – preciza el –, ci schimbări în bloc. Eu cred că reforma adevărată trebuia să ia lucrurile existente și să caute a le îmbunătăți ...“⁵² Programul politic liberal elaborat la 1892 a fost vehement atacat și de Nicolae Filipescu, într-un discurs rostit în calitate de primar al Capitalei, în 28 august 1894, la Sala Dacia. El spunea că cei care au alcătuit Constituția din 1866 au organizat corpul electoral în așa mod încât au dat fiecăruia drepturi potrivit cu gradul lui cultural, cu inteligența lui, cu averea și cu gradul lui de independență. Partidul Liberal, însă, „tinde să distrugă aceste garanții, când în programul de la Iași vorbește – ce-i drept pentru viitor – de sufragiul universal, care încredințând suveranitatea unor elemente lipsite de independență și de capacitate, nu poate decât să facă să înceteze orice viață publică și să pregătească calea despotismului“⁵³. Filipescu îi acuza pe liberali (pe care-i numește „Roșii“) că au evoluat de la ideile republicane la cele monarhice, că „i-a văzut la putere proferând ideile cele mai autoritare și astăzi, în opoziție, vin să afirme principiile cele mai anarhice prin programul de la Iași ...“⁵⁴. O nouă reformă electorală trebuia precedată de o „reformă intelectuală și morală“ și de „o regenerare a spiritului public“; acestea din urmă fiindu-i date spre împlinire Partidului Conservator și în nici un caz „elementelor demagogice ale partidului roșu“⁵⁵. Pentru conservatori, masele erau prea „impresionabile și schimbătoare“, iar metoda votului general, aplicată statului modern cu marile și complicatele lui probleme, „nu poate da decât roade rele“⁵⁶. De asemenea, Take Ionescu, referindu-se la „Programul de la Iași“, afirma că are „o parte ciudată: partea politică“. „Partidul Liberal – declara acesta – are un ideal nou: sufragiul universal. A avut ocaziunea să-l realizeze la 1883 și nu l-a realizat.“⁵⁷

Între toate aceste păreri contrare reformei sufragiului universal au fost totuși și nuanțări. Spre exemplu, Dimitrie S. Nenițescu, viitor ministru conservator, susținea într-o conferință la

⁴⁸ *Ibidem*; vezi și *Timpul*, nr. 192, 1 septembrie; nr. 201, 12 septembrie 1893.

⁴⁹ DAD, sesiunea ordinară 1889-1890, nr. 25, ședința din 12 decembrie 1889, p. 194.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 24, ședința din 11 decembrie 1889, p. 141.

⁵¹ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, București, Editura „Universul“, 1936, vol. II, p. 31.

⁵² *Ibidem*, p. 45.

⁵³ Nicolae Filipescu, *Albii și Roșii*, București, 1894, p. 20; Idem, *Discursuri politice*, București, Editura Minerva, 1912, vol. I (1888-1901), p. 104.

⁵⁴ Idem, *Albii și Roșii*, p. 23.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 29-30.

⁵⁶ *Timpul*, nr. 192, 1 septembrie și nr. 201, 12 septembrie 1893.

⁵⁷ Take Ionescu, *Discursuri politice (1892-1895)*, București, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer, 1902, partea a II-a, p. 160.

Ateneul Român, la 19 martie 1895, reprezentarea proporțională a minorităților.⁵⁸ Plecând de la premisa că alegerile erau „isvorul puterii în țările cu regim reprezentativ“, el combătea sistemul majoritar, scrutinul de listă, dar și pe cel uninominal. Fruntașul conservator analiza diferitele sisteme de vot și propunea reprezentarea proporțională, după modelul d'Hondt, aplicat în Belgia, potrivit căruia alegătorul putea vota fie lista întreagă, fie numai un candidat sau mai mulți din listele aflate pe același buletin. Ceea ce se realiza astfel, credea Nenișescu, era reprezentarea în Parlament a tuturor partidelor, proporțional cu numărul aderenților. Această idee se va realiza în România abia după Primul Război Mondial. De reținut este faptul că Nenișescu propunea aplicarea acestui sistem cu condiția menținerii colegiilor electorale.

În toamna anului 1896 s-a creat, pe lângă Clubul Conservator din București, un *Cerc de Studii*, care avea menirea de a cerceta problemele politice, economice și sociale și de a pregăti soluții de rezolvare care urmau a fi puse în aplicare în momentul venirii la putere. Din 1895 Partidul Conservator a intrat în opoziție.⁵⁹ Prima adunare generală a *Cercului de Studii* a avut loc la 23 martie 1897. Cu această ocazie, Nicolae Filipescu, vizibil influențat de Dimitrie S. Nenișescu, a citit un raport în care se arăta, pentru prima dată în mod concret, că Partidul Conservator ar accepta îmbunătățirea sistemului electoral prin introducerea principiului reprezentării proporționale, dar aceasta să se facă fără o revizuire a Constituției.⁶⁰ Îmbunătățirea sistemului electoral trebuia să se facă abia după îndeplinirea unor condiții, printre care: reforma instituțiilor, reforma învățământului, regenerarea morală cu sprijinul Bisericii, reforma administrativă etc.⁶¹ Reprezentarea minorităților politice în Parlament era acceptată de Partidul Conservator pentru că această reformă nu putea schimba prea mult configurația colegiilor cenzitare. Conservatorii au fost nevoiți să vină și ei cu ceva nou în ideile lor politice, pentru a fi în pas – credeau ei – cu toate curente de modernizare existente în epocă. Era răspunsul marilor proprietari față de tendințele reformiste ale adversarilor politici. Demn de menționat este faptul că această mică schimbare a atitudinii conservatorilor în ceea ce privește corpul electoral venea în momentul în care partidul se afla în opoziție. La fel ca și liberalii, conservatorii vor uita, în momentul venirii la putere, ceea ce au promis pe când se aflau în opoziție. Evident, nu toți susținătorii au acceptat acest principiu. C. Rădulescu-Motru, referindu-se la „farmecul ce exercită ideile streinilor asupra noastră“, era de părere că „nu forma unei legi dă neatârănarea de caracter, alergăm iarăși la forma externă, când la reprezentarea minorităților, când la nu știu mai ce altă inovațiune constituțională!“⁶².

Pentru conservatori era mai important ca mai întâi să se stopeze decăderea societății românești, să se pună capăt „desfrâului politic care desparte România de lumea occidentală“⁶³ printr-o serie de reforme în domeniile economic, social, cultural, și mai apoi să se pună problema lărgirii drepturilor electorale. Conservatorii se arătau mai degrabă preocupați de dezvoltarea și orientarea opiniei publice, care „nu are nici o direcție proprie, [are] o stare de pasivitate“. Nu se putea proceda la introducerea unor reforme noi atâta timp cât „în mintea fiecărui cetățean e desordine și neprevădere“. În consecință, „trebuie educat publicul nostru, în sensul de a-l face să înțeleagă limpede

⁵⁸ Dimitrie S. Nenișescu, *Reprezentarea proporțională a minorităților. Studiu asupra sistemelor electorale*, Tipografia „Lupta“, Al. Lefteriu, 1895, passim

⁵⁹ Nicolae Filipescu, *Către un nou ideal*, București, Editura Librăriei Stork-Müller, 1898, p. 125.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 139.

⁶¹ *Ibidem*, p. 128-137.

⁶² C. Rădulescu-Motru, *Cronica politică și economică. Doctrina conservatoare*, în „Noua Revistă Română“, anul III, nr. 47, 1 ianuarie 1902, p. 2.

⁶³ Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, București, Editura Minerva, 1915, vol. II (1901-1907), p. 28-29.

prezentul prin ajutorul cunoștinței exacte a trecutului“. „Opera aceasta – scria C. Rădulescu-Motru în aprilie 1900 – de educațiune a conștiinței publice la noi, e o operă de salvare și credem că stă în menirea Partidului Conservator s-o întreprindă.“⁶⁴ Adversari, prin temperament, ai oricărei speculații în domeniul social și politic, sceptici față de orice schimbare întreprinsă în vederea realizării unui ideal de cum „ar trebui să fie societatea“, conservatorii, la pragul dintre secole, nu se gândeau la reforme care să atingă Constituția.⁶⁵

Trecerea în secolul al XX-lea îi va găsi pe conservatori pe aceleași poziții de negare a oricărei democratizări a sistemului electoral. Ei se vor manifesta mai mult prin atacuri în presă și de la tribuna parlamentară la adresa celor care propuneau o reformă electorală.

*
*   *

Sistemul electoral cenzitar, adoptat în 1866, reflecta nu doar interesele speciale ale burgheziei și ale marilor proprietari funciari, ci și un anumit stadiu de imaturitate a societății românești, o fază de tranziție spre un regim democratic, spre o societate în care cetățenii ei urmau să fie chemați să participe, cu drepturi egale, la viața politică. Elita politică și intelectuală a fost conștientă de imperfecțiunile sistemului electoral și, de aici, preocuparea pentru modernizarea lui. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea în România are loc o interesantă dezbateră ideologică pe această temă.

Restrângerea numărului colegiilor electorale, scăderea censului sau votul universal erau identificate drept singurele căi care puteau crea condițiile propice pentru o mai bună dezvoltare social-economică și politică a României, mai mult chiar, o condiție determinantă pentru ieșirea țării din criză și accelerarea modernizării. Cei care se pronunțau pentru o asemenea schimbare (liberalii, social-democrații, radical-democrații), deși aveau concepții diferite în ceea ce privește reforma propriu-zisă, au avut de înfruntat un adversar comun, identificat în Partidul Conservator. Acesta, în spiritul doctrinei, se arăta reticent în privința oricărei încercări de lărgire a corpului electoral, considerând că poporul era nepregătit și că exista riscul ca țara să fie cuprinsă de anarhie. Disputa pe tema lărgirii drepturilor electorale va deveni și mai interesantă atunci când s-a constatat că nici între aceia care se pronunțau pentru modificarea sistemului electoral nu exista o unitate de vederi. Divergențe de opinii existau în rândul liberalilor și social-democraților privind întinderea și oportunitatea reformei electorale sau a tacticii care trebuia urmată pentru realizarea acesteia. Chestiunea modificării sistemului electoral – care nu era comună doar României, ci și altor state europene – a trecut pragul secolului al XX-lea ca una dintre marile probleme ale țării, care necesita o rezolvare imediată.

Adversitatea conservatorilor față de reforma electorală, și mai ales față de votul universal, nu se explică numai prin teama că, odată lărgit dreptul de vot, ei și-ar fi putut pierde privilegiile specifice clasei sociale sau prin aceea că se opuneau modernizării țării. Opoziția venea mai degrabă din profunzimea lor convingere că într-o țară înapoiată ca România, cu un analfabetism generalizat, în care corupția era nelipsită, nu se puteau face, într-un ritm accelerat, reforme după reforme.

---

⁶⁴ C. Rădulescu-Motru, *Cronica politică. Menirea Partidului Conservator. Educațiunea opiniei publice*, în „Noua Revistă Română“, anul I, nr. 8, 15 aprilie 1900, p. 338, 339.

⁶⁵ *Cronica politică și economică. Triumful politicii junimiste*, în „Noua Revistă Română“, anul I, nr. 5, 1 martie 1900, p. 194, 195.

Conservatorii susțineau că o asemenea schimbare putea să aducă mai mult rău decât bine în societatea românească. Fără să se opună ideii de progres, ei încercau doar să tempereze ritmul reformator. Ce li se poate imputa însă conservatorilor, dar în aceeași măsură și liberalilor, este preocuparea insuficientă de a ridica cultural și economic lumea rurală, făcând ca problema electorală să se învârtă într-un cerc vicios. După Lovinescu, „istoria conservatorismului român, ca a tuturor partidelor conservatoare, se poate rezuma într-o succesiune de rezistențe și de capitulări, urmate de noi rezistențe”⁶⁶. Acestei atitudini i se subsumează și viziunea lor față de modernizarea sistemului electoral.

Analiza discursului cu privire la modernizarea sistemului electoral până la Primul Război Mondial relevă faptul că polemica întreținută aproximativ cinci decenii s-a circumscris unei dezbateri mai ample cu privire la identificarea și definirea căilor de dezvoltare și de modernizare a României. Esența disputei s-a rezumat la găsirea răspunsului la întrebarea: ce se impunea mai întâi, lărgirea corpului electoral printr-o reformă radicală, sau prioritate trebuia să aibă culturalizarea și ridicarea standardului economic al populației? Argumentele aduse pro și contra erau serioase, bine fundamentate. Evident, s-au comis și exagerări de ambele părți. Reformiștii au insistat excesiv de multe ori asupra importanței votului universal, asupra valențelor „curative” pe care această reformă le-ar putea avea asupra societății românești. De cealaltă parte erau exagerate efectele negative, dezastruoase, pe care sufragiul universal le-ar putea induce în tânărul stat care își căuta încă drumul spre modernitate.

Cel puțin până la Primul Război Mondial, în cadrul dezbaterii pe tema modernizării, conceptul de reformă electorală a fost însoțit de cel de reformă agrară. Ele vor fi redimensionate în anii războiului⁶⁷, sub presiunea împrejurărilor care vor aduce o nouă stare de spirit, o nouă abordare din partea clasei politice.

---

⁶⁶ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 180.

⁶⁷ Damian Hurezeanu, *Unirea și problema reformelor din 1918-1923*, în „Analele Universității «Spiru Haret»”, București, seria Istorie, nr. 1, 1998, tomul I, p. 57.

Gherghina BODA

CORNELIU DIACONOVICH ȘI EXPOZIȚIA NAȚIONALĂ A ASTREI DIN ANUL 1905

Personalitate proeminentă a sfârșitului secolului al XIX-lea și a începutului secolului al XX-lea, Dr. Corneliu Diaconovich s-a născut la 18 februarie 1859, în localitatea Bocșa-Montană. Clasele primare le-a făcut în Viena și Reșița, iar pe cele secundare în Lugoj, Carei și Timișoara. A urmat cursurile Facultății de Drept din Oradea și apoi din Budapesta, unde a terminat studiile în 1880. A lucrat pe urmă, până în 1883, ca avocat stagiar la Lugoj. În perioada stagiaturii a desfășurat și o amplă activitate ziaristică, de corespondent la mai multe ziare românești, germane și maghiare. Începând cu acest an, C. Diaconovich desfășoară o activitate publicistică deosebit de bogată.

În anul 1883 obține diploma de doctor în drept la Universitatea din Budapesta.

De la 20 martie 1884 până la 17 martie 1885, stil vechi, este redactorul responsabil al ziarului „Viitorul“, organul oficial al Partidului Moderat Român.¹ În iulie 1885 editează, la Budapesta, o revistă intitulată „Rumänische Revue“, iar după un an o transferă la Reșița, unde o scoate până la sfârșitul anului 1892. În 1893 publică revista la Sibiu, iar în anul următor la Timișoara.

Paralel cu publicistica, C. Diaconovich desfășoară și alte activități, culturale și economice. De exemplu, în anul 1890 a fost numit secretar al băncii Albina din Sibiu, post în care a funcționat până în anul 1898. În această perioadă a activat aproape neîntrerupt (doar cu o scurtă pauză), iar în anul 1894 s-a deplasat la Timișoara pentru a fonda și organiza ziarul „Dreptatea“, al cărui prim-director a și fost aproape tot anul. De asemenea, a fost membru al Academiei „Stella d'Italia“, al societății „Museum für Völkerkunde“ din Leipzig, al mai multor societăți științifice germane și italiene și președinte al Societății culturale „Petru Maior“ din Budapesta. În anul 1893 ajunsese membru în comitetul Asociației culturale Astra din Sibiu, iar din anul 1895 devine prim-secretar al Asociațiunii și director al revistei „Transilvania“, organul de presă al acesteia. În această calitate editează, din însărcinarea și sub auspiciile Astrei, precum și cu ajutorul mai multor scriitori și colaboratori, *Enciclopedia română*. Operă de mare valoare, prima sinteză culturală românească, *Enciclopedia română* avea ca idee conducătoare, după cum afirma chiar C. Diaconovich, de „a deschide o nouă și bogată resursă pentru înavușirea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale“². Scopul acestei ample lucrări era de a da publicului cititor „un laconic dar credincios călăuz în toate chestiunile de interes general, și în deosebi un inventar cât mai complet al avuțiilor și forțelor noastre naționale“³.

Moare în ziua de 17 august 1923, la Reșița.

Personalitate marcantă și complexă, C. Diaconovich a activat în mai multe domenii ale culturii, în care și-a adus contribuția, tratând cu foarte multă seriozitate și competență orice sarcină avută. Activitatea desfășurată în cadrul Astrei a fost încununată de succesul deosebit pe care l-a reperat odată cu organizarea celei de a treia expoziții naționale a Asociațiunii. Întreaga activitate, asemenea celei a multor oameni de cultură ai epocii sale, i-a stat sub semnul sentimentului și conștiinței naționale, toate înfăptuirile și opera sa servind dezvoltării culturale a poporului român.

¹ Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, 1999, p. 267.

² Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia română*, Prefață la tomul I, Sibiu, 1898.

³ *Ibidem*.

Realizările sale culturale au contribuit, alături de multe altele, la încadrarea culturii românești în cultura europeană a veacului său, a intrării românilor, și pe plan cultural, în agora națiunilor europene.

Inaugurarea Muzeului Asociațiunii, în vara anului 1905 la Sibiu, a oferit prilejul organizării celei de a treia expoziții a Astrei, odată cu cea de-a 44-a adunare generală a sa.

Meritul acestei expoziții, cea mai grandioasă sărbătoare cultural-națională a românilor din Transilvania, i-a revenit lui Corneliu Diaconovich, care a fost „urizitorul intelectual și făptuitorul principal“. El a fost ajutat în această activitate de către „harnicul secretar al II-lea dl Lapedatu și de neîntrecutul, hiperzelosul arhivar, dnul Romul Simu“⁴.

Festivitatea de deschidere a expoziției a constituit cel mai important punct al serbărilor cultural-naționale ce s-au desfășurat în această perioadă la Sibiu, serbări numite „olimpiadele de la Sibiu“. Au fost denumite așa deoarece „aceste zece zile de serbări, ale culturii naționale ne amintesc olimpiadele din epoca de aur a Greciei lui Pericles. Nu, că ar fi fost intențiunea de a le pregăti în acest sens – ci ele au devenit de la sine și prin împrejurări adevărate jocuri ale Olimpului nostru românesc ...“⁵.

Această expoziție a puterii de creație și a îndemânării poporului român a fost un adevărat prinos adus la altarul culturii românești. Ea a constituit încă un prilej ca „mulți din frații de dincolo, ca nici când altădată /.../ se vină dincoace, ca să se încredințeze de ceea ce putem și de ceea ce știm și ca să ne cunoască de aproape străduințele și opintirile ce le facem spre bine și deșteptare“⁶.

Atât muzeul, cât și expoziția au fost realizate cu foarte mare iubire de către organizatori, căci dacă vrei să primești iubire, trebuie mai întâi să dăruiești iubire. Și românii au dăruit multă iubire atunci când au clădit acest așezământ cultural durabil, numai al neamului românesc. Există un mit al iubirii⁷ care povestește că fiul Veneriei, Cupidon, ar fi rămas tot mic dacă Venus, la sfatul Grațiilor, nu i-ar fi făcut un frate, pe Anterote (Anteros – zeul grec al dragostei reciproce), ca, iubindu-se unul pe celălalt, micul Cupidon (Eros la greci) să crească și să-i ajungă pe ceilalți zei. Și cu cât Anterote era mai puternic, cu atât Cupidon devenea mai voinic și mai încrezător. Acest mit se potrivește foarte bine relațiilor românilor din Transilvania cu frații lor din România. Cu cât frații din România vor fi mai energici în spiritul național, cu cât vor rămâne mai fideli tradițiilor strămoșești, cu cât se vor avânta mai sus pe aripile idealismului nobil, cu atât românii din Transilvania vor fi mai fericiți și mai puternici.

Scopul acestei expoziții a fost unul dublu: în primul rând a prezentat „un tablou cât mai complet și fidel al acelor stări ale progresului nostru, care încorporează însușirile caracteristice ale individualității sale etnice, și să arate totodată și fazele și momentele cele mai însemnate ale renașterii și dezvoltării sale culturale“⁸, acest fapt determinând întărirea conștiinței naționale și impunerea respectului străinilor pentru realizările poporului român; iar în al doilea rând „pentru a pune bazele colecțiilor ce va avea să le adăpostească Muzeul în viitor“⁹.

Atingerea dublului scop propus a dus la un adevărat triumf moral obținut în mai multe direcții: în primul rând este vorba de victoria morală obținută în fața românilor din România și Bucovina „cari până acum, cu puțină excepțiune, numai din auzite ne cunoșteau“¹⁰, iar în al doilea rând, victoria morală obținută în fața maghiarilor și a guvernului maghiar, demonstrând cu prisosință,

⁴ Transilvania, 1905, p. 168.

⁵ Răvașul, 1905, nr. 34, p. 139.

⁶ Ibidem, nr. 33, p. 133.

⁷ Ibidem, nr. 35-36, p. 146.

⁸ Drapelul, 1905, nr. 27, p. 2.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, nr. 102, p. 2-3.

în ciuda celor ce au denigrat această manifestare culturală, că „suntem un element de ordine și că «Asociațiunea» urmărește exclusiv numai scopuri culturale”.

Pentru atingerea scopurilor propuse, Asociațiunea a lansat un *Apel* la care au răspuns cu entuziasm atât persoane particulare, cât și instituții din toate părțile Transilvaniei (Abrud, Blaj, Brașov, Deva, Făgăraș, Hunedoara, Lugoj, Sibiu, Satu Mare, Oradea, Șimleu, Timișoara, Năsăud, Maramureș, Zlatna) și din România, de asemenea reuniuni ale femeilor, Asociațiunea din Maramureș, societățile academice „Petru Maior” din Budapesta și „România Jună” din Viena, „Liga Culturală” din București, reuniuni de muzică, coruri, bănci românești¹¹ ș.a., participând astfel un număr de 1327 de expozanți, cu peste 9000 de obiecte¹².

Expoziția din 1905 a înfățișat, sub toate aspectele, trecutul și prezentul vieții poporului român, ea având un caracter etnografic și istoric-cultural, prezentat într-o formă modernă și având un conținut politic foarte bine definit, ea însemnând „încununarea unei lupte constructive îndelungate, o înălțătoare manifestare a unității culturale românești”¹³.

Expoziția urma să fie pregătită de o comisie constituită la 27 februarie 1905, în urma deciziei nr. 31/16 februarie. Comisia îl avea ca președinte pe Iosif Sterca Șuluțiu, secretari pe Ioan Lapedatu și Romul Simu, iar ca director al expoziției, pe Corneliu Diaconovich.¹⁴ Prin deciziile nr. 10, 17, 28, 31 și 46 s-au numit delegați pentru expoziție, pe secții, astfel: Andrei Bârseanu pentru secția literară, Nicolae Togan pentru secția istorică, Ioan Radu pentru secția științifică, Vasile Bologa pentru secția școlară, Romul Simu și Ioan Chirca pentru secția economică.¹⁵

Comitetul urma să se întâlnească în fiecare sâmbătă pentru discutarea și stabilirea în detaliu a programei expoziției.¹⁶

După mai multe întâlniri și dezbateri s-au adoptat programa și regulamentul expoziției. Conform *Programei*, expoziția a fost structurată pe două părți mari: o parte etnografică și o parte istorică-culturală, ambele divizate pe mai multe teme și secțiuni.

Partea etnografică cuprindea 5 teme mari: *Situația geografică, viața comunală și casele românilor din țară; Stările poporului român de la țară*, cu secțiunile Tipul și portul țărănesc, Locuința țaranului român; *Industria de casă*, cu secțiunile Industria textilă și Alte industrii de casă; *Ocupațiile agricole*, cu secțiunile Agricultură, Economia vitelor, Cultura grădinii, Cultura viilor, Pădurăritul, Stupăritul, Cultura viermilor de mătase, Industria agricolă și Păstoritul; *Alte ocupații de interes etnografic*, cu secțiunile Vânatul și pescuitul, Industria minieră.

Partea istorică-culturală cuprindea: *Expoziția istorică*, cu secțiunile Istoria politică, Istoria culturală, Istoria militară; *Bisericile române*, cu secțiunile Teritoriul și credințioșii bisericilor române, Avera bisericilor, Bisericile și mănăstirile, Școlile confesionale, Istoria bisericilor, Literatura bisericească; *Literatura și Știința*, cu secțiunile Producția literară, Expoziția științifică; *Artele frumoase și industria de artă*, cu secțiunile Pictura, Sculptura, Muzica română, Artiștii români, Industria de artă; *Societățile culturale*, cu secțiunile Asociațiunea, Alte societăți culturale; *Expoziția băncilor*.¹⁷

¹¹ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 124-125.

¹² *Transilvania*, 1906, p. 28.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Transilvania*, 1905, p. 36-37.

¹⁵ *Ibidem*, p. 215.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36.

¹⁷ *Ibidem*, p. 17-31.

Regulamentul expoziției cuprindea o serie de detalii referitoare la locul de desfășurare, programul de vizitare, obiectele ce pot fi expuse, diversele categorii de expozanți etc. Atrage atenția în mod deosebit art. 7 al regulamentului¹⁸, care cuprindea reglementări muzeotehnice foarte moderne, ceea ce denota progresul real și vizibil înregistrat din 1862 până în 1905 în domeniul expozițional. Acest articol specifica faptul că fiecare obiect expediat urma să fie însoțit obligatoriu de o fișă (buletin), care să cuprindă denumirea obiectului, destinația lui, valoarea, numele autorului sau al proprietarului și adresa. În cazul trimiterii mai multor obiecte, fiecare dintre ele urma să fie însoțit de o fișă și de un număr curent. Totodată, se specifica dacă obiectul trebuia să fie restituit, dacă va fi donat muzeului sau dacă va fi destinat vânzării, în ultimul caz specificându-se și prețul.

Art. 10 menționa faptul că nu vor fi distribuite premii, ci numai diplome de recunoștință pentru operele de valoare deosebită și diplome de colaboratori tuturor persoanelor care și-au adus, într-un mod sau altul, aportul la pregătirea expoziției.

Art. 11 făcea cunoscut programul de vizitare, astfel: în 19 august expoziția urma să fie vizitată numai de invitați și de membrii ordinari ai Asociațiunii cu familiile lor, intrarea fiind gratuită; între 20 și 28 august expoziția urma să fie deschisă după orarul 9-12 și 15-17, iar prețul билетelor de intrare era de 1 coroană dimineața; după-amiaza, în zilele de 20, 27 și 28 august, prețul era de 20 fil., iar în celelalte zile, de 50 fil. Beneficiau de reduceri de 50% din prețul билетelor studenții și copiii sub 12 ani, care trebuiau să fie însoțiți de un adult.

Expoziția a fost adăpostită în cele 8 săli ale etajului I din clădirea Muzeului, în cele 12 săli ale internatului Școlii civile de fete și în 3 camere ale Școlii elementare de fete a Reuniunii femeilor române din Sibiu.¹⁹ Numărul mare de săli necesare adăpostirii expoziției denota atât seriozitatea expoziției, cât și numărul mare de exponate.

În incinta Muzeului au fost expuse obiecte etnografice privind Locuințele, stările de interes etnografic și Industria de casă a poporului român. Clădirea internatului a adăpostit Expoziția istorică, Bisericile române, Literatura, Știința, Arta și Industria de artă, Societățile culturale și Băncile românești. Școala civilă de fete a prezentat o expoziție de lucru de mână, o sală de curs și un dormitor, iar alături se putea vedea secțiunea Vânatului. Iar în incinta Școlii elementare de fete au fost etalate obiecte specifice Ocupațiilor agricole și Mineritului, o parte găsindu-se și în curtea muzeului.

Expoziția etnografică nu a fost atât de bogată precum se preconiza în programă, dar ea a reușit să prezinte un tablou fidel și relativ complet al situației și stilului de viață românesc.

La „despărțământul A“, care a oglindit Situația geografică, viața comunală și casele țăranilor români, au participat 37 de expozanți, cu 110 obiecte, cea mai mare parte constând în tablouri fotografice.²⁰ Prezentarea acestui despărțământ a fost relativ modestă, partea istorică a vieții comunelor rurale fiind extrem de săracă.

În schimb, „despărțământul B“, care a cuprins Tipul și portul țăranilor, Locuințele, uneltele etc., a fost mult mai bogat reprezentat, aici participând 179 de expozanți, cu peste 950 de obiecte. Asociațiunea a expus un număr mare de păpuși în mărime naturală, care înfățișau tipul țăranului român și porturile caracteristice după ținuturi, vârstă, sex, anotimpuri etc.²¹ Tot aici s-au putut vedea și păpuși în miniatură (60 cm), reprezentând portul femeiesc, deținute de Reuniunea română agricolă

¹⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹⁹ *Transilvania*, 1906, p. 22.

²⁰ *Transilvania*, 1906, p. 23.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1905, nr. 177, p. 22.

din Sibiu.²² Deosebit de atractivă a fost grupa „Junilor“, cu serbările de la Paști ale românilor din Șcheii Brașovului. Acest grup a fost unul dintre cele mai valoroase și mai admirate din expoziția etnografică. Sărbătoarea prezentată își pierde originile în negura timpului. În fiecare an, a patra zi de Paști, tineri călare, într-un alai impresionant, parcurgeau orașul în frunte cu surlașul. Această serie de păpuși a aparținut soților Nica (Teodor, director al Băncii Naționale din București și soția sa, Ana), care au prezentat-o și reginei României pentru azilul din Siegenhaus, lângă Neuwied. De acolo, în vederea aceluiași scop, grupul „Junilor“ a ajuns la Frankfurt și la Londra, iar apoi în America. După ce a revenit în București, regina Elisabeta I-a oferit Societății policlinice, de la care Ana Nica l-a răscumpărat, donându-l în cele din urmă Muzeului Asociațiunii.²³

Dar partea cea mai bogată și mai admirată a expoziției etnografice a fost „despărțământul C“, al Industriei de casă a țaranului român, aici participând 311 expozanți cu peste 1600 de obiecte.²⁴

Cu aranjarea părții etnografice s-a ocupat o comisie de 16 femei, membre ale Reuniunii femeilor române din Sibiu, sub conducerea președintei Maria Cosma. Aceste femei minunate care s-au dedicat trup și suflet măreței sărbători a neamului românesc au fost următoarele: Maria Cosma, Letiția Bologa, Valeria Beu, Lucia Cosma, Iustina Covrig, Iosefina Diaconovich, Irina Fincu, Delia Popovici, Constanța Pop, Victoria Popovici, Luiza Rațiu, Veturia Tritean, Elena Stroia, Ana Togan și domnișoarele Aurelia Bardossy, Olivia Bardossy, Sabina Broet, Eleonora Borcea, Minerva Cosma, Hortensia Cosma, Mărioara Crețu, Maria Lemeny, Nora Lemeny, Vera Lemeny, Zina Moga, Reli Moga, Veturia Muciu, Cornelia Muciu, Niți Muntean, Veturia Pop, Letiția Popescu, Valeria Popovici și Ioana Streoulea.²⁵ Acestea s-au ocupat și de primirea, înregistrarea, așezarea obiectelor, supravegherea sălilor, primirea și conducerea vizitatorilor, împachetarea și trimiterea obiectelor după închiderea expoziției. Drept răsplătă pentru munca prestată, Asociațiunea le-a trimis o scrisoare de mulțumire, oferindu-le totodată și un mic dar în amintirea acestui eveniment deosebit din istoria societății românești.²⁶

La reușita părții etnografice au contribuit Reuniunile femeilor române din Abrud, Băița, Blaj, Brașov, Deva, Dobra, Făgăraș, Hunedoara, Lugoj, Sibiu și Zlatna, precum și Reuniunea agricolă din Sibiu.

Colecțiile cele mai mari și cele mai valoroase au fost aduse de mai multe comune din părțile Sibiului (Săliște, Poiana, Vale, Rășinari, Tălmăcel, Sadu ș.a.) și ale Brașovului (Satulung, Codlea, Cernat – Săcele ș.a.), precum și o parte a despărțământelor Astei (Abrud – Câmpeni, Beiuș, Blaj, Bran, Brașov, Cluj, Dobra, Oravița, Sătmar, Sebeș, Șimleu, Timișoara, Zărnești).²⁷

„Despărțământul D“ a fost așezat în cadrul Școlii elementare de fete și releva Ocupațiile agricole și Industria minieră, obiectele mari (o stână și o mină) fiind așezate în curtea muzeului. Stâna era în mărime naturală și a fost înzestrată complet de comuna Poiana, în cealaltă parte a curții fiind reprodusă o mină unde se putea vedea un țaran care alegea aur, înconjurat de blocuri de piatră și de unelte specifice „băieșitului“, iar pe pereți se puteau admira fotografiile din Munții Apuseni și din alte zone miniere.²⁸ La acest despărțământ au participat 61 de expozanți cu aproape 200 de obiecte, de organizarea sa ocupându-se Romul Sima și Ioan Chirca, notar în Săliște.²⁹

²² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 349.

²³ *Analele Astei*, 1905, p. 16.

²⁴ *Transilvania*, 1906, p. 23.

²⁵ *Drapelul*, 1905, nr. 102, p. 2-3.

²⁶ *Ibidem*, p. 24.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Luceafărul*, 1905, p. 349.

²⁹ *Transilvania*, 1906, p. 24.

În prima sală a etajului I din clădirea muzeului se puteau admira nenumărate covoare minunate, cu o ornamentică bogată, specific românească, care îmbrăcau pereții de jur-împrejur. În restul camerei erau așezate mai multe mese pe care erau etalate și vechi și noi, catrințe, laibăre, fețe de pernă, ștergare, merindare etc., cele mai multe obiecte aparținând locuitorilor din Satulung (Brașov).

Printre cele mai frumoase covoare expuse se aflau cele ale Mariei Comșa din Săliște, ale Mariei Crișan, Mariei Rațiu și Ludovicăi Bretoiu, toate din Teiuș.³⁰ Unele covoare, pe lângă elementele specifice ornamenticii românești, utilizau și elemente străine gustului românesc, acestea aparținând localităților Topa-Sâncraiu, Pata, Sebeșul săsesc, Petroșani, Satulung. În această încăpere s-au putut admira costumele femeiești complete, înfățișate pe păpuși din Banat, Poiana Sibiului, Șcheiul Brașovului, Săcele, Valea Jiului, Râșnov, din zona Hațegului, de pe Someș.

Tot aici a fost expus și un război-model pentru țesut cingători, aparținând Reuniunii agricole din Sibiu.

Într-o altă încăpere, pereții erau acoperiți cu cele mai frumoase și mai originale țesături și broderii, realizate de mâinile îndemnatice ale femeilor române. Alături de acestea se mai puteau admira cănițe, blide, ploști, precum și alte vase folosite de țăranul român (urcior de lemn din Poiana Sibiului, pisător de sare din Săliște etc.). Într-un colț al camerei stătea cuminte o furcă frumos decorată, din Vale, cu un fus de tors lână alături, așteptând doar mâna iscusită a unei femei care să-i dea viață. Printre atâtea minunății, care mai de care mai atrăgătoare și originale, se distingea o cingătoare de mireasă din Săliște, veche de 100 de ani. Camera era ticsită de fotografii reprezentând sate de români, porturi și obiceiuri, chipuri de țăranii din toate ținuturile. Păpușile, în mărime naturală și în miniatură, erau îmbrăcate în costume populare complete, reprezentând porturile din Banat, Transilvania și Ungaria. Tot aici se mai găseau un război de țesut al lui George Stăneasă din Gusterița, război la care a și țesut soția sa pe parcursul expoziției, precum și un război în miniatură, cu rășchitor și sucală, proprietatea Minei Doboiu din Hațeg.³¹

În dulapuri puteau fi admirate modele de cusături originale din albumele lui Dimitrie Comșa și ale Minervei Cosma.³²

În Școala de fete a Asociațiunii, elevele de atunci și 62 dintre fostele eleve ale școlii au prezentat un dormitor, o sală de clasă și o frumoasă expoziție de lucru de mână, fiind etalate în toată splendoarea lor broderii în fir de mătase, aur, argint, lână, dantelării de o mare diversitate, extrem de frumoase, dar cu foarte puține modele românești. La această parte a expoziției au participat 125 de eleve, cu 315 obiecte, meritul organizării revenindu-i directoarei școlii, Elena Pătrașcu, și profesoarei de lucru de mână, Elisabeta Buteanu.³³

Alături de expoziția elevelor se afla secția de Vânătoare, în care erau expuse mai multe tipuri de arme vechi, unelte de pescuit și o frumoasă colecție de animale și păsări împăiate, proprietatea lui Petru Popovici. Aici au fost doar 10 participanți.

Expoziția istorică-culturală a cuprins un număr de 121 de participanți, cu peste 750 de obiecte, dintre care cea mai mare parte o formau armele vechi (buzdugane, ghioage, puști, pistoale, lănci), documentele vechi (un document pe pergament din 1599, de pe vremea lui Mihai Viteazul; pașaportul lui Radu-Vodă, un zăpis maghiar din 1691 cu semnăturile mai multor nobili români din

³⁰ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 150.

³¹ *Ibidem*.

³² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 349.

³³ *Transilvania*, 1906, p. 27.

Chioar; un hrisov românesc de la Leon-Vodă și unul de la Mircea-Vodă etc.), cărți vechi scrise de acei nu prea mulți străini care, în scrierile lor, amintesc de puțin-cunoscutul, în acele vremuri, popor „valah“, o bogată colecție numismatică care a fost expusă de Despărțământul Cluj etc.³⁴

Într-un dulap din fața sălii au fost etalate mai multe diplome vechi dăruite românilor, diplome de nobili oferite de Mihail Apafi, G. Rákóczi I, Ferdinand I, Leopold. Alături de acestea se aflau așezate mai multe diplome primite de românii brașoveni de la biserica Sf. Nicolae.

Interesante au fost colecțiile de documente și manuscrise expuse de către bisericile românești, cum ar fi *Învățăturile bunului credincios Io Neagoie Basarab țarai Ungrovlachiei* (manuscris aparținând protopopului Sava Popovici Barcian), *Legile celor 7 județe săsești* (1805), precum și multe altele.

Sala a fost plină de cărți ale autorilor români din cele mai vechi timpuri până în zilele acelea, opere care de fapt erau produsele minții românești, cu nimic mai prejos decât cele ale altor popoare, intrate în circuitul universal. Din lipsă de spațiu, colecțiile de presă au fost așezate sub mese. Deosebit de interesant apărea ierbarul profesorului Ambrosiu Chețianu din Blaj, care prezenta o notă de originalitate prin faptul că fiecare plantă din ierbar era însoțită de câteva versuri populare care aminteau de planta respectivă.

Tot aici au fost prezentate cele 5 volume-manuscris de balade și legende populare adunate de folcloristul T. A. Bogdan, protocoalele de la școala din Arad (1812), ce purtau idealurile lui P. Iorgovici și C. Diaconovici-Loga, o mulțime de manuscrise ale lui S. Bărnuțiu, precum și câteva din obiectele personale (diploma de doctor, ceasul, diverse acte și distincții, fotografia mormântului său etc.), manuscrise ale lui G. Barițiu ș.a.

Dar ceea ce impresiona în mod deosebit era bogata galerie de portrete ale mecenajilor și fruntașilor neamului, precum și o valoroasă colecție de obiecte rămase de la aceștia.

Obiectele expuse în acest despărțământ aparțineau intelectualilor din diverse ținuturi, bisericilor românești, cu deosebire celor din Brașov, consistoriilor ambelor confesiuni române, gimnaziilor românești, muzeului din Blaj, familiei Mocsony, Dr. Dăian și Dr. Amos Frâncu din Cluj, lui I. Maniu din Blaj, Athanasie Marienescu și I. Sterca Șuluțiu din Sibiu, precum și multor altora, pe care nu-i putem enumera aici.³⁵ De aranjarea acestei părți, precum și a celei de Literatură și Știință, s-au ocupat profesorii I. Borcia și A. Crăciunescu, preotul militar V. Ciobanu și I. I. Lapedatu.

La „despărțământul“ de Literatură și Știință au participat peste 100 de autori români cu diferite colecții și lucrări științifice, cu peste 1000 de opere, 26 de edituri cu peste 2000 de publicații, precum și 7 organe de publicitate cu diferite colecții de ziare.³⁶

Secțiile Bisericii române au fost aranjate în 2 săli ale internatului de fete. Secțiunea Bisericii ortodoxe a fost reprezentată de toate cele trei dieceze greco-ortodoxe din Sibiu, Arad și Caransebeș.

Cea dintâi expoziție de antimise vechi a fost realizată de Biserica ortodoxă, cel mai vechi antimis datând din anul 1682, fiind dăruit, în perioada lui Apafi, de către mitropolitul Bălgradului, Ioasaf al II-lea. Nicolae Iorga, care a studiat cu foarte mare atenție expoziția, a afirmat că este cel mai vechi antimis cu inscripție românească.³⁷ Mai erau și alte antimise: cel din 1686 dat de mitropolitul Varlaam, cel din 1689 dat de mitropolitul Teofil, altele din anii 1692, 1733, 1765, 1779 etc.

³⁴ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 150.

³⁵ *Transilvania*, 1906, p. 25.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

³⁷ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 151.

În spațiul expozițional bisericesc se mai putea vedea o bogată colecție de cruci, de la cele mai simple, de lemn, la cele mai valoroase, adevărate opere de artă, cum ar fi cele lucrate cu pietre scumpe de la bisericile din Sibiu, Brașov, Alba Iulia etc. Mai au fost expuși și trei prapori, a căror vechime nu se cunoștea, dar care erau considerați cei mai vechi, după toate probabilitățile.

Ochiul vizitatorului era încântat și de frumoasele Evanghelii de la Sibiu și Brașov, precum și de nenumăratele obiecte de cult, adevărate opere de artă, toate acestea culminând cu o serie de icoane de o valoare inestimabilă, meritând a fi menționată una care data cam din 1650-1670 (reprezentând scene din viața lui Alexandru Macedon), pictată de călugărul George, aceasta fiind considerată ca cea mai veche icoană românească.³⁸

Pereții celor două săli care adăposteau expoziția erau decorați cu portretele arhierilor, vechi și noi. Pe câteva mese se puteau vedea așezate mai multe fotografii care ilustrau diferite locuri memorabile, biserici și școli renumite. Deosebit de însemnat a fost și numărul cărților bisericești, care, din lipsă de spațiu, au fost depozitate într-un dulap, ceea ce nu le-a avantajat deloc, împiedicând vederea lor.

Un alt obiect interesant care atrăgea atenția vizitatorilor a fost candelabru de lemn al bisericii mari din Săliște, compus din mii de bucățele de lemn îmbinate unele cu altele fără nici un pic de clei, candelabru confecționat de un țaran simplu, fără nici o pregătire, dar înzestrat cu o imaginație extrem de bogată și cu o îndemânare de invidiat.

Alte exponate deosebite au putut fi considerate relicvele sfinte aduse de badea Cârțan din călătoriile lui prin lume, și anume de la Ierusalim, Ghetsimani, Roma, Pompei etc., precum și o bucată din dudul în care s-a urcat vameșul Zaheu ca să-l vadă pe Isus trecând pe drum.

Pe alte mese au fost etalate actele privitoare la viața constituțională bisericească – protocoale, legi, regulamente și altele.

Bogăția acestei secții a stârnit admirația vizitatorilor, fiind cea mai apreciată după cea etnografică. La reușita organizării acestei secții a contribuit munca depusă de Miron Cristea, precum și prezența celor 125 de expozanți, cu 640 de obiecte.³⁹

Secțiunea Bisericii greco-catolice a fost organizată de protopopul Nicolae Togan din Sibiu, la ea participând 32 de expozanți, cu aproape 450 de obiecte, majoritatea aparținând Mitropoliei din Blaj și diecezei Lugojului.⁴⁰

Cele două săli care au adăpostit expoziția aveau pereții acoperiți cu nenumărate portrete și obiecte de cult sau de importanță strict istoric-culturală. Aici se puteau întâlni nenumărate cărți vechi, manuscrise importante, documente inedite etc. Cărțile și documentele cele mai valoroase au fost expuse de dieceza Lugojului, dintre acestea remarcându-se următoarele: *Biserica română în secolul al XIV-lea*, de canonicul I. Boroș, *Mănăstirea de la Prislopul Silvașului*, cu un apendice care conținea multe documente originale, tot de I. Boroș, *Petrecerea Românilor în Dacia traiană dela Aureliu până în veacul al XIII-lea*, de Gavriil Pop, *Memorand istoric din Ziarul vieții mele, mai ales cele întâmplare la 1848/49*, manuscris de Ștefan Moldovan, cea mai veche carte de poezii românești, tipărită la Sibiu cu litere latine și ortografie maghiară, datând din anul 1677, dar cu titlul pierdut.

---

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Transilvania*, 1906, p. 26.

⁴⁰ *Ibidem.*

Impresiona „chipul întunecat al Vlădicăi luptător Inochentie Clain, rupt și sfărâmat ca inima lui cea mare și altul, cu fruntea largă, ochii adânci și mustața mică, tunsă și mâncată, a harnicului și îndărătnicului Șincai”⁴¹. Tot aici mai erau portretele lui T. Cipariu și ale canonicului Bunea.

Mulțimea de obiecte expuse – care, din nefericire, nu pot fi descrise toate – au încântat ochiul și deopotrivă sufletul vizitatorului, arătând, încă o dată, bogăția vieții noastre religioase.

Trebuie menționat faptul că în secțiunile Bisericilor române au fost reprezentate și școlile secundare susținute de acestea, precum și Gimnaziul fondational din Năsăud.

Expoziția *Artelor frumoase* a dezamăgit publicul vizitator prin sărăcia exponatelor, acest lucru datorându-se neparticipării artiștilor români. Printre puținele opere prezente s-au putut admira tablourile pictorilor Mihai Popp, M. Simionescu, Ștefan Popescu, N. Bran, Florian Mureșianu.⁴²

Succesul cel mai mare l-a înregistrat secția Industriei de artă, organizată de Minerva Cosma și de profesorul Iuliu Moisil, fiind foarte apreciată de public.

La expoziția de artă au participat 80 de expozanți cu aproape 550 de obiecte.⁴³

La „despărțământul” Societății culturale române au participat 17 expozanți cu 103 obiecte, printre participanți numărându-se Reuniuni ale femeilor din diverse zone, Asociațiunea din Maramureș, Societățile academice „Petru Maior” și „România Jună”, societăți de muzică și coruri de plugari.

„Despărțământul” Băncilor române a fost foarte bine organizat, constituind unul dintre cele mai instructive și mai interesante părți ale expoziției. Au participat 76 de bănci cu 196 de obiecte, de aranjarea despărțământului ocupându-se revizorul contabil D. Rațiu și C. Pop de la banca Albina.⁴⁴

Pe lungimea pereților sălii au fost așezate mai multe stelaje, pe care au fost expuse tabelele grafice ale băncilor participante – tabele care relevau linia de dezvoltare a acestora din momentul înființării și până atunci. Alte trei tabele grafice au prezentat activitatea tuturor celor 76 de bănci, și anume: pe un tabel se prezentau activele și pasivele, pe al doilea erau reprezentate profiturile și pierderile, iar pe ultimul erau relevate rezultatele obținute până la sfârșitul anului 1904.

Tabelele grafice aveau așezate deasupra o mulțime de fotografii ale caselor membrilor direcțiunii și ale funcționarilor bancari, printre aceste fotografii atrăgând atenția portretul primului președinte al Albinei, Al. Mocsony, și al primului director al băncii, Visarion Roman.⁴⁵

Au mai fost expuse colecții de acțiuni ale băncilor românești, publicații, harta băncilor românești etc., toate acestea demonstrând progresul neîndoielnic al românilor în domeniul financiar-bancar, progres care se înscria pe linia dezvoltării generale a societății românești.

Consecința cea mai importantă a expoziției a fost întemeierea muzeului național românesc. Acum și românii de sub stăpânirea monarhiei austro-ungare aveau un lăcaș de cultură numai al lor, clădit din obolul public, fără nici un ajutor din partea statului. Prin această expoziție s-au creat bazele colecțiilor muzeale, ea erijându-se în „cea mai fidelă imagine a stărilor, activităților și năzuințelor poporului român pentru o viață națională independentă”⁴⁶.

Colecția de bază de la care a pornit Muzeul Asociațiunii a fost formată din 603 obiecte donate, în valoare minimă de 20-25000 cor. (în care nu intrau bogatele colecții de fotografii, cele

---

⁴¹ *Foița „Drapelului”*, 1905, nr. 94, p. 2.

⁴² *Gazeta Transilvaniei*, 1905, nr. 177, p. 22.

⁴³ *Transilvania*, 1906, p. 27.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Răvașul*, 1905, nr. 37-38, p. 152.

⁴⁶ V. Cărticăpeanu, *op. cit.*, p. 125.

numismatice, de ouă încondeiate sau alte obiecte de dimensiuni mai reduse), precum și din 60 de obiecte cumpărate cu preț redus, în valoare de 260,20 cor.⁴⁷

Vizitatorii au venit în număr foarte mare, întrecând toate așteptările Asociațiunii. Astfel, au fost înregistrați cu bilete de intrare 6454 de vizitatori, excluzând persoanele invitate și elevii, care au intrat gratuit, realizându-se astfel un venit de 6435,37 cor.⁴⁸ Masa de vizitatori a cuprins români din toate ținuturile locuite de românii din cadrul monarhiei, nenumărați români din România și un număr considerabil de străini. Printre persoanele de onoare prezente la expoziție s-au numărat comitele Gustav Thalmann, reprezentantul ministrului ungar de culte și instrucțiune publică, I. Drotleff, primarul Sibiului, reprezentanți ai societății culturale săsești „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“, W. Seemayer, directorul Muzeului de etnografie din Budapesta ș.a. Dar printre toți acești oaspeți de vază s-a distins cu ușurință figura impunătoare a „bătrânului president Șuluțiu, față fină de bătrân octogenar, cu părul alb, înalt, des, cu mustața de cavalier, cu ochii buni, albaștri, supt ochelari largi; trupul mic, slăbit de vârstă, dar vioiu încă și nervos, flutură în redingota neagră“⁴⁹, cum frumos îl descrie N. Iorga. Alături de acesta a putut fi văzut „celălalt“ mitropolit, cel al românilor greco-orientali, Ioan Meșianu, căruia tot N. Iorga îi face portretul: „... supt calota roșie, o față trandafirie, de bătrân sănătos, o barbă mare albă, răsfirată. E tipul de Șaguna, în care nu găsești însă, înviorând această liniște simplă, supusă și mulțumită, ochii aceia mari, focoși, de viață, de lumină, de mândrie, de putere și inițiativă. Preasfinția Sa, Excelența Sa e un om al păcii, îndeletnicindu-se cu gospodăria, în care e greu a-l întrece“⁵⁰.

Prin mulțimea de oaspeți s-au mai distins Iosif Vulcan de la „Familia“, N. Iorga, părintele Mangra, vicarul episcopal neunit din Oradea, mitropolitul unit al Blajului, Victor Mihály de Apșa etc.

Pentru a-i răsplăti moral pe toți cei care s-au implicat în organizarea și reușita expoziției, Comitetul Central al Asociațiunii a hotărât acordarea a 400 diplome de recunoștință și 100 diplome de colaboratori.

Privită în ansamblu, expoziția a fost un succes, având în vedere că a reușit să-și atingă scopurile propuse – punerea bazelor colecțiilor tânărului muzeu înființat și atragerea atenției lumii asupra nivelului cultural real atins de națiunea română în prag de secol XX. A fost un adevărat succes și din punct de vedere material, obținându-se un beneficiu de 3475,70 cor.⁵¹

O importanță deosebită prezintă și succesul național obținut, succes care ridică națiunea română atât în ochii românilor, cât și ai străinilor, arătând, încă o dată, că prin zestrea intelectuală pe care o posedă, poporul român nu este cu nimic mai prejos decât oricare alt popor cu o cultură și o civilizație veche. S-a demonstrat că posibilitățile latente care zac în poporul român nu trebuie decât stimulate pentru a scoate la lumină zestrea nativă a sufletului și minții românului, scânteile de geniu care strălucesc și în omul simplu, de la țară, și în omul cult, specializat în școlile înalte ale Apusului.

Această expoziție a reușit să materializeze visul de decenii al românilor transilvăneni, acela de a pune bazele muzeului național românesc, acel lăcaș de cultură păstrător al trecutului neamului și al valorilor pur românești, „în care să se păstreze cu pietate toate relicvele suferințelor noastre, tot tezaurul mândriei noastre“⁵². Căci acest muzeu a fost poarta prin care românii au intrat în agora națiunilor europene.

⁴⁷ *Transilvania*, 1906, p. 28.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Foia „Drapelului”*, 1905, nr. 94, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Analele Astrei*, 1906, p. 31-32.

⁵² *Luceafărul*, 1905, nr. 18, p. 348.

Ioana COȘEREANU

SECOLUL AL XIX-LEA ȘI PERSONALITĂȚILE SALE – JUNIMISTUL PETRU TH. MISSIR

Am ales – pentru tema propusă de colegii de la „Casa Mureșenilor“ și pentru a ne încadra cât mai fidel în ideea impusă de subiectul nostru – un nume care, prin preocupările sale, a contribuit la întregirea vieții culturale din Moldova secolului al XIX-lea și la completarea imaginii intelectualilor vremii. Este vorba de Petru Missir, junimist în primul rând și activ intelectual în varii domenii, care a trăit în a doua jumătate a secolului amintit. Este un nume relativ uitat. Doar cei care se preocupă de Junimea – bine-cunoscuta societate literară ieșeană de la 1863 –, al cărei membru era (bucurându-se de stima mentorului ei, Titu Maiorescu), îi cunosc întreaga activitate.

Petru Missir se naște la 8 octombrie 1856, într-o familie de origine armeană, tatăl său, Theodor Missir, fiind negustor în târgul moldav Roman. Studiile liceale le urmează la Iași, la Liceul Național, până în 1873, când pleacă la Viena, ca student al Facultății de Drept. În perioada vieneză devine mai întâi membru și, apoi, secretar al Societății studenților români „România Jună“. Aici, la Viena, citește, în „Convorbiri literare“, pe Titu Maiorescu și devine adeptul principiilor acestuia în privința ortografiei fonetice. Este preocupat de întregul fenomen lingvistic, mărturie fiind notele de curs (aflate în manuscris la Muzeul Literaturii Române), 55 pagini cu titlul *Din metrică, retorică și sintaxă* și 19 pagini *Despre vocalele finale*. În această perioadă se află în legătură cu Titu Maiorescu. Dovada este scrisoarea de mulțumire, semnată de Titu Maiorescu și trimisă tânărului secretar al „României June“, în care se spune: „Lucrările mele literare la care benevoiiți a vă referi, și despre care din parte-mi aș dori să fie mai însemnate nu sunt născute dintr-un spirit de blândețe. Ele sunt o critică cu adresă și amară în contra unor direcțiuni în literatura și știința română pe care le-am crezut primejdioase pentru națiunea noastră. **Căci misiunea cea mare a acestei națiuni este astăzi de a-și ocupa un loc în mijlocul popoarelor de cultură ale Europei. O asemenea sarcină însă cere de la oamenii publici o minte aspru disciplinată și o inimă pururea onestă.** Unde aceste însușiri lipsesc și se înlocuiesc prin simulări acolo este datorია criticii de a lovi. Răul pentru a pregăti binele. Astfel aceste lucrări au intrat în luptă cu timpul prezent și prin urmare nu putem a avea speranța decât în viitor. Viitorul începe cu Dumnezeu, Domnilor, de aceea sunt fericit când văd că tinerimea studioasă – deși împotrivindu-se la cutare sau cutare idee izolată – recunoaște în loialitatea acestor lucrări o luptă sinceră pentru ceea ce să fie obiectivul celei mai înalte îngrijiri în viața publică a unui popor: **pentru adevăr**“ (inv. 6769L)

Acest text al lui Titu Maiorescu, aflat de asemenea în patrimoniul M. L. R. Iași, este o copie autografă a lui Petru Missir după adresa de mulțumire trimisă „României June“.

Din 1876 se mută la Berlin, unde, în 1879, obține titlul de doctor în științe juridice. Urmează o perioadă de profesorat la Universitățile din Iași și București. La revenirea în țară, 1880, devenise membru în Junimea și vehement susținător al principiilor literare și politice ale Societății.

Generația junimistă este produsul mai multor culturi. Ea s-a format mai cu seamă prin înrăurirea culturii germane, apoi franceze și engleze asupra unor oameni ca Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Mihai Eminescu, A. D. Xenopol, C. Meissner, Petru Missir. Acesta din urmă este recunoscut drept unul dintre ideologii reprezentativi ai celei de a doua generații junimiste, prin

fidelitatea și onestitatea cu care apără normele mișcării. În perioada Junimii ieșene publică o serie de studii și articole ce-l mențin, din perspectiva criticului literar, pe coordonatele acestui cerc. Cităm titluri precum: *Din literatura periodică* – 1884, *O pagină din istoria „României June“* – 1892, *Încurajarea artelor* – 1892, *Generațiunea noastră* – 1892, *Junimism* – 1897. A promovat o serioasă campanie împotriva galicismelor și a germanismelor, fie din operele originale, fie din traduceri. Este deosebit de sever în criticile sale împotriva „bolii autorlăcului“, susținând constant originalitatea scrisului. Arta clasică, verosimilul și concizia sunt atributele esențiale ale operei literare. De aceea nu-l acceptă pe Macedonski (vezi articolul său *Poezii de Al. A. Macedonski*, publicat în ediția din 1942 a lucrării lui Eugen Lovinescu: *Antologia ideologiei junimiste – culegere de studii neadunate până acum în volum*, la p. 441). Spiritul său deosebit de riguros, chiar caustic, adesea accentuat pamfletar, unde ironia este apăsată, ne poartă cu gândul la ideea că răceala judecăților este împrumutată de la mentorul Junimii, Titu Maiorescu. Missir susține cu fermitate și sinceritate în același timp răspândirea, dar și apărarea principiilor Societății Junimea. Nu părăsește acest mod de gândire nici chiar atunci când, în 1913, trece în partidul politic al lui Take Ionescu, părăsind gruparea junimistă.

Influențat de Herbert Spencer și de sociologul Émile Durkheim din *Les Règles de la méthode sociologique*, el susține existența unor analogii între fenomenele sociale și cele biologice (vezi articolul *Fenomenul social*, publicat în volumul *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, Socec, 1900, p. 394), dar și a unor deosebiri fundamentale date de existența conștiinței sociale (vezi mss. inedit Petru Missir), „diferența între omul și un popor cult și omul și poporul necult“, cu unele considerații, însemnări autografe ale lui Titu Maiorescu (7 pagini, mss. inv. 6760L): „Cu toate că sunt unele lucruri obscure, abstracte sau greu de înțeles, totuși este o compunere ce cuprinde multe gânduri drepte și adevărate. Stilul e simplu, ușor și corect.“ Comentariul se află pe ultima filă a manuscrisului, după semnătura *P. Th. Missir*, și probabil notate acolo cu gândul de a publica textul în „Convorbiri literare“. Cu acest text, Petru Missir se declară împotriva lui A. C. Cuza, care, în opinia sa, nu acorda atenția cuvenită factorului uman în evoluția socială.

În 1884, în timp ce Maiorescu se afla la București, Missir este însărcinat de critic să se preocupe de strângerea fondurilor necesare pentru întrajutorarea lui Eminescu, a cărui găzduire a și organizat-o, la Iași, împreună cu alți doi junimiști, prieteni ai poetului: Miron Pompiliu și Vasile Burlă. Legat de acest subiect, există o întreagă corespondență cu Maiorescu, în care Missir îl informa pe critic despre starea sănătății poetului, despre statutul său social, la Iași, după revenirea din sanatoriul de la Viena. Descoperim onestitatea și seriozitatea cu care omul Missir își împlinea îndatoririle (vezi scrisorile din 25 martie 1884, 13 mai 1884, 30 august 1884, adresate lui Maiorescu).

Cercetând mai departe fondul Missir, descoperim un manuscris al cărui titlu ne apropie și mai mult de tema propusă. Textul se numește *Secolul XIX*. Este cunoscut faptul că Petru Missir rămâne un fidel adept al ideilor politicii conservatoare junimiste. Conținutul textului susține această afirmație. Cităm un fragment: „Secolul XIX a adus în lume, dar mai cu seamă în Europa, ca rezultat al culturii sale, un curent caracteristic lui, care este curentul naționalității. Faptul concret al deosebirei de naționalitate au ajuns la conștiința popoarelor“. Autorul studiului comentează că, în cele 11 pagini, urmărește să analizeze noțiunea de naționalitate, și anume din perspectivă culturală, „întrucât ea trebuie să fie un element de cultură, căci numai în această privință poate fi o cercetare folositoare pentru noi“. În final, autorul textului conchide: „Din cele expuse până acum se poate ușor vedea care este calea ce și-a croit «direcția nouă» căci așa este numele literar al acestei școli de care ne-am

ocupat. Mai rămâne de zis un lucru: vița popoarelor e mărginită și vremea pierdută în lucrări rele e pierdută pentru lucrările mai bune, de aceea noi ne formăm o generație mai nouă de combatanți să ne socotim de datorie a ne ridica deasupra trecutului izvoarelor ce se hrănesc la noi din mistificarea întregii situații, se cuvine să avem mai mult interes pentru lucrurile aceste, fără a ne lăsa influențați și informați de opinia publică care, la noi, nu e încă destul de coaptă pentru a conduce pe om de principii înalte și serioase. Idealul meu este a avea alături cu mine dușmani și prieteni ieșiți din hotărâri nepărtinitoare ale unor convingeri fondate pe realitatea situației. 13 martie 1835 P. Th. Missir“.

Petru Missir a reprezentat statul român la Congresul de drept internațional de la Haga, din 1893. A fost recunoscut ca foarte bun specialist jurist. O confirmă numeroasele participări la congresele de drept internațional privat. A publicat lucrări cu caracter juridic și legislativ, precum: *Dreptul la succesiune al străinilor* –1885, *Efectele popririlor* –1909, *Dreptul de moștenire* –1921. S-a dovedit a fi un harnic publicist. În anii 1889-1900 a condus săptămânalul ieșean „Era nouă“, oficiosul grupării politice junimiste, și a devenit, în 1902, membru al comitetului de redacție al „Revistei române“ din București. A abordat, deși restrâns, și domeniul criticii literare (am menționat deja câteva titluri de articole), cu argumentări ce păstrează influențe ale lui Maiorescu.

Petru Missir s-a stins din viață la 10 iunie 1929, la București. În acel moment Nicolae Iorga, care a avut strânse relații cu Petru Missir (vezi corespondența dintre cei doi), făcea următoarea însemnare: „Cu Petru Missir se duce dintre noi unul dintre rarii reprezentanți ai sufletului românesc în epoca de ascuțită și nemiloasă critică prin care s-a pregătit terenul pentru noul avânt de idealism, necesar înfăptuirilor de ieri“.

Lucia BUNACIU

AMINTIRI DESPRE AUREL A. MUREȘIANU

**„Istoria ne dovedește că Europa se
apropie din ce în ce mai mult de unitate.“**

A. A. Mureșianu:

PROBLEMA EUROPEANĂ ȘI ROMÂNII

Iacob Mureșianu, tânărul profesor de latină venit de la Blaj la Brașov, s-a căsătorit în scurt timp aici cu Sevastia Nicolau, fiica înstăritului și cultivatului negustor Dimitrie S. Nicolau, întemeindu-și o frumoasă și numeroasă familie.

În Muzeul memorial „Casa Mureșenilor“ din Brașov, imobil primit ca zestre de Sevastia Mureșianu, se pot vedea astăzi o parte din mobilierul, obiectele de artă și documentele ce alcătuiesc fondul „Mureșeni“, reconstituind, în mare, locul în care a trăit această importantă familie a Transilvaniei.

Pregătirea superioară a mamei și spiritul pedagogic doct al tatălui au determinat o educație de înalt nivel de care s-au bucurat fiii și fiicele Mureșenilor. De asemenea, li s-a inoculat un spirit familial de dragoste și înțelegere frățească ce i-a unit întreaga lor viață, chiar și după ce, fie datorită profesiunilor deosebite, fie prin căsătorii, au plecat din Brașov, răspândindu-se prin alte orașe din Transilvania, Austria sau Țara Românească. Singurul rămas în casa părintească a fost Dr. Aurel Mureșianu, care a urmat tatălui său la conducerea „Gazetei“.

Acest spirit de familie l-au transmis și ei mai departe copiilor pe care i-au avut, astfel încât unitatea familiei a fost păstrată de-a lungul anilor. Pentru ca această apropiere să fie cât mai consolidată, părinții, care corespundau între ei, își aranjau de asemenea manieră vacanțele încât să se poată întâlni cu toții în stațiuni balneare din regiunile în care locuiau: Băile Bazna în Transilvania, Băile Herculane sau Lacul Sărut din Țara Românească. Sigur că se mai vedeau și în timpul anului, vizitându-se unii pe alții, dar atunci reușeau să se întâlnească doar două sau trei familii dintre frații și surorile Mureșianu; însă legătura se păstra cât puteau de des, în dragoste și înțelegere deplină. Din fericire, și cei intrați în familie prin căsătorii (neveste sau soți) au reușit să fie prieteni cu toții între ei, să se iubească și să-și sară în ajutor la nevoie.

Aurel A. Mureșianu a fost unul din verii primari ai mamei mele – Lucia Mureșianu, și, datorită faptului că erau apropiați ca vârstă și preocupări, încă de mici copii s-au înțeles nespuse de bine, continuând această prietenie și în tinerețe și după ce s-au căsătorit, formându-și fiecare propria familie: Aurel A. Mureșianu la Brașov și Lucia Mureșianu la Arad și apoi la Cluj.

După puțini ani de la căsătorie, mama mea a rămas văduvă, cu doi copii – mai am un frate – și cu o situație materială destul de modestă, căci pregătirea ei de pianistă nu era aducătoare de cine știe ce venit, iar pensia ce o primeam noi, copiii, după tatăl care fusese medic, era mică, moartea lui survenind când era foarte tânăr, cu puțină vechime în activitatea sa.

Pentru a-și ajuta verișoara, pentru care avea atâta afecțiune încă de când erau copii, și a ne oferi nouă, celor mici, pe care ne iubea și-i plăcea să ne aibă în preajmă, ne invita verile la Brașov, în primitoarea lui casă, unde împreună cu soția lui nu știau ce să ne mai ofere, de la mâncare până la

distracții, potrivit vârstelor noastre. Bineînțeles că venea întotdeauna și mama, care i se adresa cu diminutivul din copilărie – Riculeț, așa că și pentru noi era „încântătorul Nenea Riculeț“.

Așteptam cu nerăbdare vara, să venim la Brașov. După ce am început școala, nici nu ne puteam închipui o vacanță fără săptămânile petrecute la Nenea Riculeț și Tante Helen, unde răsfațul era pe primul plan. Cred că și pentru mama era o destindere binevenită după munca de peste an cu slujba, casa și cu educația noastră. Odihna, societatea celor doi soți, belșugul din casă îi dădeau puteri noi pentru a înfrunța încă un an greu.

Înainte de a povesti felul cum se desfășura viața în minunata casă a unchiului meu, mi se pare potrivit a-i face un portret, așa cum l-au văzut ochii mei de copil, căci și după ce am ajuns om mare Nenea Riculeț nu mi s-a părut niciodată că s-ar fi schimbat. Voi încerca totuși ca acest portret să fie cât mai real și cât mai puțin influențat de sentimentele ce-i port până astăzi.

Nenea Riculeț a fost un om frumos: înalt, voinic, athletic chiar, cu ochi de un albastru senin ca cerul de vară și tenul alb, de tipul numit de englezi „fair complexion“¹. Era întotdeauna nespus de îngrijit îmbrăcat, chiar cu o eleganță oarecum căutată (aș spune că era o moștenire mureșenească, deoarece toți membrii familiei erau preocupați de eleganța vestimentară și comportamentală). Hainele erau de stofă fină, cămășile întotdeauna albe și scrobite, ca și batista din buzunarul de la piept, la cravată avea un ac cu o perlă veritabilă care mă fascina cu irizările ei.

În buzunarul de la vestă – făcută uneori din materialul costumului, iar în zilele calde de vară, din mătase imprimată „ton sur ton“ – purta un ceas cu un lanț gros de aur, ceas pe care, dacă-l apăsa pe un buton – și ne dădea voie s-o facem –, cânta primele măsuri din „Deșteaptă-te române“. Era un dar comandat în Elveția de tatăl lui, probabil recompensa de după bacalaureat.

Măinile îi erau nefiresc de albe, subțiri, cu degete lungi, mâini care nu au ținut niciodată alte unelte decât cele ale scrisului sau țigaretul de chihlimbar. Pe degetul mic al mâinii drepte, cred, avea un inel masiv, o șevalieră, iar alături de verighetă, pe inelarul celeilalte mâini, unul cu diamante în formă de rozetă.

Apariția lui într-un grup, la cafenea sau la Cazinoul din Sinaia, la teatru sau în orice fel de manifestare publică, era remarcată și admirată. Și copil fiind, și când eram mai mare, îmi plăcea nespus când mă lua cu el și mă prezenta diverșilor săi cunoscuți, unii dintre ei celebriți pe care îi știam chiar din cărțile de școală și mă impresionau peste măsură.

În ceea ce privește firea lui, trebuie să spun că era un om nemaipomenit de calm, cu o voce blândă și totdeauna egală, iar cu noi avea o răbdare pe care nu o mai întâlnisem la alți oameni mari, așa că nu ne sfiam să-i cerem să ne spună povești, să ne cânte la pian sau la vioară, sau să ne explice diverse lucruri pe care nu le înțelegeam. În fiecare dimineață lucra în biroul său plin de documente și cu pereții căptușiți cu rafturile pline de cărți. Mult mai târziu mi-am dat seama cât îl deranja vijelioasa noastră intrare în acest sanctuar, dar nu se enerva niciodată, găsea totdeauna timp să ne satisfacă cererile. Poate că acestor curiozități copilărești le dădea explicații cam prea științifice pentru a putea fi înțelese de mințile noastre. Poveștile spuse de el nu erau nici cu zmei, nici cu Feți-Frumoși sau Ilene Cosânzene, ci cu Domnitori, Regi, Cruciați, ori noi nu eram încă nici la școala primară. Și cu toate acestea, mi le reamintesc și astăzi. Un singur exemplu, și nu cel mai puțin edificator, sunt cele ce ne-a povestit despre misteriosul Ordin al Cavalerilor Templieri, subiect atât de la modă, astăzi întors și pe față și pe dos de către istorici, romancieri, documentariști și tot felul de cercetători, fără a-i da de capăt.

---

¹ Ten de culoare deschisă.

A fost un om pentru care cel mai de preț bun – spre care fiecare trebuie să năzuiască – era libertatea. Dacă mă gândesc bine, a exagerat oarecum această „libertate“, căci, nesuportând nici măcar gândul unei cât de mici constrângeri, nu s-a angajat niciodată în vreo slujbă, deși, pentru pregătirea ce avea și puterea-i de muncă, desigur că a avut multe oferte, preferând să trăiască din veniturile închirierii spațiilor neocupate de familie din casa părintească și din renta după banii depuși în bănci.

Nu ducea un trai foarte îmbelșugat, fiind extrem de ponderat, dar casa lui era deschisă tuturor – cei care-l vizitau erau opriți la masă, invitați la ceai sau la cină, iar cunoștințele sale enciclopedice, biblioteca cu atâtea cărți de valoare și arhiva moștenită și îngrijită de el cu multă osârdie erau piese la îndemâna tuturor celor interesați.

Aprecierea de care se bucura în lumea intelectuală a vremii era unanimă. Nu numai cărturarii brașoveni – și erau destui –, ci și cei mai luminați oameni ai epocii din Cluj, București, Iași sau Cernăuți (ca să menționez doar marile orașe) veneau la el pentru informații sau ca să-i afle părerea în varii probleme sau teorii istorice, literare ori gazetărești.

Așa se face că, atunci când eram la Brașov, am întâlnit în casa lui pe Nicolae Iorga, frații Ion și Alexandru Lapedatu, Sextil Pușcariu, Victor Jinga, Nicolae Titulescu, Dionisie Pippidi și pe mulți alții. Pentru toți aceștia Nenea Riculeț era un erudit, cercetător împătimit de cărți și documente, gata să împărtășească tot ceea ce știa și să-și susțină interesantele sale teorii istorice, chiar în contradictoriu, dar fără patimă, „sine ira et studio“² cum spuneau strămoșii noștri romani, ca un veritabil savant ce era.

Importanța lui activitate ca istoric, cercetător, publicist, concretizată în bogata bibliografie ce a lăsat, este detaliat analizată în cuprinzătoarea lucrare a istoricului „Casei Mureșenilor“, Valer Rus, cu titlul *Dinastia Mureșenilor, sau două secole din istoria românilor transilvăneni*, publicată parțial în revista „Historia“ din luna martie 2005, și anume: „Este vorba despre aproximativ 270 de articole, studii, lucrări, recenzii, scrisori date în intervalul 1912-1950. Acestea reflectă preocupările istoricului pentru o gamă largă de subiecte, concretizate în tot atâtea proiecte de cercetare“.

Din cele ce mi-a dat să citesc și mi-a povestit, trebuie să mă opresc asupra interesului său pentru genealogie, în special pentru o serie de importante familii transilvănene, dintre care unele înrudite cu Mureșenii.

A fost de asemenea foarte interesat de studiul Evului Mediu, epocă ce l-a fascinat și despre care ne povestea cu multe detalii, așa cum am arătat și mai înainte, în exemplul cu Templierii.

Întrucât la Paris a urmat și cursurile Școlii Libere de Științe Politice (celebrul IEP de astăzi), s-a preocupat de probleme economice și diplomatice. De aceea a fost atât de mult solicitat, pentru a ține cursuri, de către Academia de Înalte Studii Comerciale Mihai I, refugiată din Cluj la Brașov în anul 1940. Dar el, datorită firii sale independente și dorinței de a fi „liber“, cum am mai menționat, a refuzat propunerea. Cu toate acestea, generozitatea lui a făcut să fie mereu la dispoziția profesorilor Academiei prin cunoștințele pe care le avea, cu documentele valoroase din Arhivă și cu tot ce-i putea sprijini. Era foarte des vizitat de profesorii Jinga, Micu, Moga, și-mi amintesc cum prin anul 1943, parcă, atunci când a venit la Brașov celebrul profesor italian, jurist și economist Delgiudice, l-am întâlnit la el la masă.

Eram atunci studentă la Academie și tocmai de aceea m-a chemat și pe mine să cunosc o asemenea personalitate. Am fost atât de emoționată și impresionată, că nici nu știu dacă am deschis gura în tot timpul mesei. În schimb Aurel A. Mureșianu, bun cunoscător și al limbii italiene, cu vocea

---

² Fără mânie și părtinire.

lui domoală și totuși sonoră, a făcut o adevărată expunere din istoria țării noastre, deosebit de apreciată de oaspete.

Și acum, fiindcă am pomenit de cât de frumos vorbea limba italiană, trebuie să spun că Nenea Riculeț era un poliglot. Cunoștea, ca orice intelectual ardelean, germana și maghiara, dar stăpâna la perfecție franceza, italiana cum am mai spus, citea curent în engleză, și nu mai vorbesc de limbile clasice: latina și greaca veche, care nu aveau secrete pentru el. Poate tocmai de aceea a iubit așa de mult istoria antică și pe cea a Evului Mediu. Cunoașterea limbii latine care stă la originea limbii noastre l-a ajutat mult în studiile sale asupra strămoșilor noștri.

Datorită influenței slave asupra poporului nostru, căci aveam din nefericire o așezare geografică neprielnică alături de marele imperiu rus, a încercat chiar să studieze limba rusă la un moment dat. Nu știu în ce măsură a reușit.

Să revin la anul 1940, pomenit mai sus. Dacă până atunci șederile mele în Brașov erau de câteva săptămâni în verile când ne invita la el unchiul meu, în acel cumplit an am fost siliți să plecăm de la Cluj, în urma Dictatului de la Viena, și ne-am stabilit la Brașov.

Aurel A. Mureșianu a primit cu brațele deschise pe iubita lui verișoară și pe copiii ei. Desigur că acum nu am mai locuit în casa lui, am închiriat o locuință în cartierul Blumăna. Pomenesc acest nume pentru că între amintirile mele sunt și cele pe care mi le-a spus Nenea Riculeț despre acest vechi cartier.

Veniți la Brașov, legăturile noastre cu unchiul nostru au fost și mai strânse. Mergeam la el în vizită des, ne vizita și el împreună cu Tante Helen la noi acasă și relațiile noastre familiale au fost strânse și calde până la plecarea lui de pe această lume.

Când am ajuns studentă și trebuia să fac anumite lucrări sau să particip la unele concursuri cu subiecte ce mă interesau, găseam tot ce aveam nevoie la documentare nu numai în marea și atât de prețioasă bibliotecă a lui Aurel A. Mureșianu, ci și în cunoștințele pe care mi le împărtășea cu dragă inimă, făcând ca lucrările mele să fie întotdeauna notate cu „bilă albă“, iar concursurile câștigate de fiecare dată.

Pentru completarea portretului său, așa cum a rămas în amintirile mele, trebuie să vorbesc de Aurel A. Mureșianu ca muzician. A fost desigur un amator, dar un amator cu vaste cunoștințe în domeniu, cu studiul aprofundat al viorii și cu dragoste nețărmurită pentru muzica „regină între arte“, cum se spune.

Toți Mureșenii, de la Iacob și Andrei, au fost mari iubitori și pricepători în ale muzicii, ca apoi urmașii lor să devină profesioniști, ca talentații compozitori Iacob Mureșianu junior și fiul său Iuliu Mureșianu, interpreții virtuozii Traian Mureșianu, tenor, și mai apoi Lucia Mureșianu, pianistă – cea care, foarte tânără, a cântat la una din seratele muzicale ale Reginei Carmen Sylva, împreună cu George Enescu, sonata Kreutzer. Astfel, e oarecum normal ca Aurel A. Mureșianu să fi iubit și studiat muzica încă din familie. De altfel și sora lui, Aida, a fost o excepțională violonistă, care a dat concerte la Monte Carlo. Din păcate, o cumplită boală a împiedicat-o să se mai afirme în vreun fel în această viață.

Fratele ei a îngrijit-o cu devotament ani de zile, suferind s-o vadă cum starea ei se degrada de la an la an, neprecupețind nici un sacrificiu ca să-i asigure tot ceea ce-i era necesar. Pentru el și pentru Tante Helen, boala Aidei a fost o pedeapsă nemeritată.

Să mă întorc la preocupările muzicale ale lui Aurel A. Mureșianu. De copil a luat lecții de vioară la Brașov. După bacalaureat, trimis la Lipsca pentru a studia dreptul la dorința tatălui său, a continuat lecțiile de vioară cu profesori celebri, perfecționându-se. Lipsca (astăzi Leipzig) era orașul muzicii și existau acolo un conservator cu tradiție, operă, filarmonică, mai multe orchestre profesionale, coruri bisericești și laice, cu minunate concerte de orgă – doar Lipsca este orașul lui Bach și al celebrei săli „Gewandhaus“. Bineînțeles că multe manifestări au fost audiate de împătimitul muzician care a fost Aurel A. Mureșianu. Și în Italia sau la Paris a audiat mult, dar eu am pomenit de Lipsca pentru că amintirile mă duc spre evocarea pe care ne-a făcut-o despre „Visul unei nopți de vară“ a lui Mendelssohn-Bartholdy. Eram elevă de liceu când a rulat la noi ecranizarea minunatei opere shakespeariene cu același titlu, care m-a entuziasmat peste măsură. Am văzut filmul într-una din verile noastre „brașovene“ și Nenea Riculeț, ușor amuzat de acest entuziasm, mi-a povestit, în maniera lui științifică, subiectul tratat mai superficial în film, analizând fiecare personaj, punând accentul asupra năzdrăvanului spiriduș Puck, și făcând legătura între personajele piesei și istoria antică a Greciei, mai bine spus, mitologia ei. Văzuse opera în tinerețea lui la Lipsca și, cu toată trecerea anilor, evocarea făcută era vie și spirituală datorită formidabilei lui memorii.

Aș mai putea spune multe despre acest unchi al meu, dar, așa cum sper că am reușit să-l aduc în fața celor ce citesc aceste rânduri, oricine poate să-și dea seama de excepționala lui personalitate.

Vremurile nefericite – care au trecut peste noi toți – au făcut să se aștearnă uitarea peste istoricul și cărturarul care a fost Aurel A. Mureșianu, deși cultura noastră ar avea numai a se mândri cu el. Am menționat mai sus marele număr de lucrări pe care le-a scris (unele publicate în „Țara Bârsei“, „Gazeta Transilvaniei“, „Boabe de Grâu“, „România Viitoare“, „Revista Vremei“, „Carpații“ și altele), însă mai sunt și broșuri, un album despre bunicul său, Iacob Mureșianu, și multe manuscrise ce se află și azi necercetate în Arhiva Mureșenilor.

Nu sunt eu în măsură să mă implic în studierea lor, neavând o pregătire adecvată – eu sunt economist –, dar sunt sigură că pe viitor se va găsi cine s-o facă, Aurel A. Mureșianu fiind din ce în ce mai adus la lumină de către istoricii de la „Casa Mureșenilor“.

Deoarece azi problema intrării României în Uniunea Europeană – o problemă și economică de altfel – este tot ceea ce este mai important pentru țara mea, mi s-a părut potrivit să mă opresc și asupra lucrării sale *Problema Europeană și României*, studiu social-politic și diplomatic, publicat în 1919 la Brașov, din care am extras mottoul de la începutul acestor rânduri.

Ideea europeană l-a preocupat încă din tinerețe pe Aurel A. Mureșianu și a studiat-o în amănunțime, demonstrându-și astfel gândirea de vizionar în ale istoriei. El afirmă în lucrarea menționată mai sus: „Ca putere de sine stătătoare un stat mic ca România nu poate însemna mult în concernul european; într-o federațiune europeană însă ea ar putea juca un mare rol. Istoria ne dovedește că Europa se apropie din ce în ce mai mult de unitate“. După cele ce se întâmplă astăzi, chiar așa și este, și nu peste mult timp ceea ce a dorit, visat și prevăzut Aurel A. Mureșianu se va realiza, spre binele tuturor.

Nu pot să închei ceea ce am spus fără să amintesc faptul că înființarea Muzeului memorial „Casa Mureșenilor“ se datorează, în afara altor membri ai familiei, și lui. La sfârșitul vieții sale, destul de scurte de altfel, a ținut să fie îndeplinit „Lăsământul“ bunicului său, Iacob Mureșianu, și

anume: ca întreg patrimoniul adunat cu atâta râvnă de Mureșeni, precum și imobilul primit ca zestre de Sevastia Mureșianu să fie dăruite statului român, pentru ca în acest spațiu să ia naștere o instituție de cultură. Fiind bolnav și simțindu-și obștescul sfârșit, a comunicat prevederile acestui „Lăsământ“ tuturor membrilor familiei, numeroși încă la acea dată (1950) și cu toții, de comun acord la sugestia lui, au ales, pentru a îndeplini această sarcină, pe Dr. Joe Gherman (ginere al lui Iacob Mureșianu jr). După o muncă susținută de 18 ani, „Casa Mureșenilor“ a fost inaugurată în anul 1968.

Nu știu dacă tot ce am spus despre Aurel A. Mureșianu a fost suficient de sugestiv ca să trezească interesul pe care-l merită acest om de mare valoare al Brașovului și al neamului nostru. Inteligența, pregătirea superioară, distincția, modestia și eleganța sa atât de puțin ostentativă, am credința că vor fi puse la loc de cinste în istoria noastră europeană.

Înainte ochilor îl am și astăzi pe unchiul cel admirat de mine, și poate de aceea tot ceea ce am scris despre el e prea subiectiv, dar dacă ținem seama de valoarea lui umană, aș dori să mi se ierte această subiectivitate, nu puteam să-l prezint altfel.

Sunt sigură însă că se va găsi acela care să vadă în Aurel A. Mureșianu pe istoricul și omul de știință a cărui operă merită să fie scoasă la lumină, așa cum consideră Tacit: „Maior e longinquo reverentia est“³ (Annales I, 47).

---

³ Depărtarea (trecerea timpului) sporește prestigiul/respectul.

Marcel-Valeriu BENE

UN ROMÂN DIN DIASPORA: TRAIAN VUIA

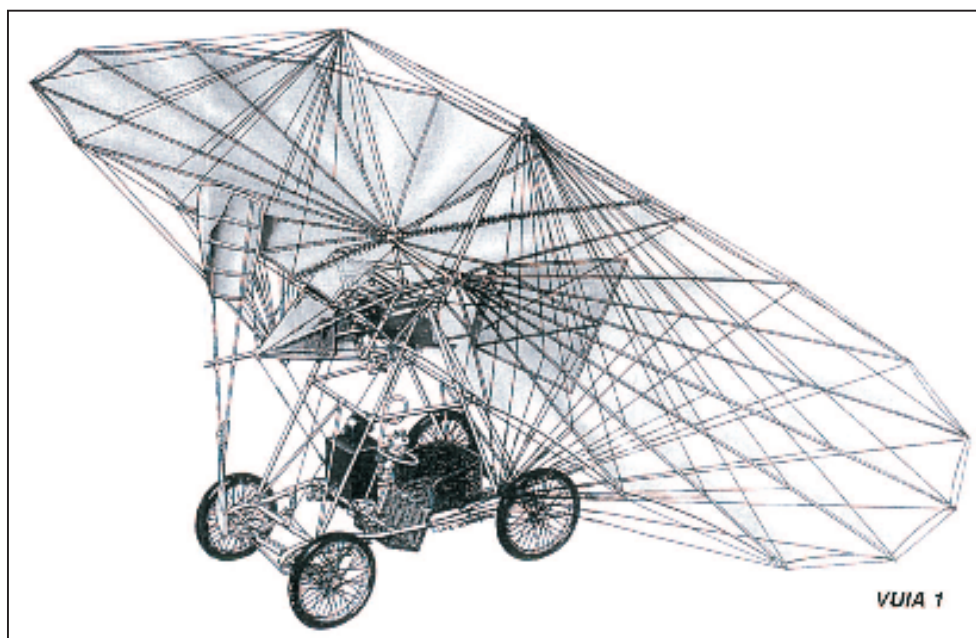
Încerc să consemnez – pentru revista Muzeului „Casa Mureșenilor“ din Brașov – câteva date privind excepționala activitate a românului Traian Vuia, stabilit în Franța, ca inginer și, mai ales, ca aviator. A fost primul din lume care, cu un aparat de zbor inventat și construit de el, a reușit să se ridice de la sol.

S-a născut în Banatul românesc în anul 1872, la 7 august. Urmează liceul la Lugoj și încă din această perioadă se dedică studierii zborului cu aparate mai grele decât aerul. Construiește un triciclu cu aripi, cu derivă, dotat cu un motor cu care spera să se poată desprinde de pământ. De remarcant cuvintele lui: „Din copilărie am avut credința fermă, chiar certitudinea, că voi putea rezolva problema zborului cu mijloace mecanice“.

După ce a obținut diploma de bacalaureat în 1892, pleacă la Budapesta cu o bursă „Emanoil Gojdu“, urmează studiile la Școala Politehnică și, în același timp, cursurile Facultății de Drept.

La finele studiilor, obține diploma de doctor în științe tehnice și în drept și pleacă la Paris cu al său „automobil înaripat.“

Parisul era, în acel timp, fruntea invențiilor și pionierilor în aviație. Aici, în 1903, își expune minunatul său proiect de aparat zburător, dar, din păcate, teoria sa este respinsă de Academia Franceză, părând o utopie. Fără să-și piardă entuziasmul din cauza acestui refuz, încurajat și susținut economic de români din Paris (Gheorghe Dobrin și Coriolan Brediceanu), construiește prototipurile „Vuia 1“, „Vuia 1 bis“ și „Vuia 2“, executate în atelierele Hockenjos & Schmidt.

Visurile lui devin realitate la 18 martie 1906. Cu aparatul lui se lansează și se ridică la 60 de centimetri de la pământ și zboară pe o distanță de 12 metri.

Deci un aparat mai greu decât aerul, pilotat de un om, a zburat pentru prima dată în lume! Și omul acesta a fost român!

În Statele Unite, frații Wright au făcut mai înainte mici zboruri cu aparatele lor, dar catapultați, ei nu s-au ridicat singuri deasupra pământului.

În 26 octombrie, același an, Santos-Dumont realizează cu avionul lui ceva mai mult: un parcurs de 60 de metri la o înălțime de 3 metri, însă trebuie reținut, Vuia efectuase zborul cu 6 luni înainte.

Dar, tragic destin, Vuia este ignorat de toți, meritul primului zbor cu un aparat mai greu ca aerul fiind atribuit fraților Wright. O mare nedreptate făcută lui Vuia și științei române, așa cum de altfel s-a întâmplat și mai târziu cu marele nostru savant, doctorul Paulescu – descoperitorul insulinei. (Cu toate dovezile indiscutabile și chiar recunoscute de unele foruri importante, că această descoperire îi aparține, ea a fost atribuită lui Best și Banting, cei care au publicat-o ulterior lui Paulescu.) E un destin nefast al savanților români, sau doar neluarea în seamă a celor ce provin dintr-o țară mică și îndepărtată?

Într-o situație materială precară din cauza investițiilor mari în construcția aparatelor de zbor, deziluzionat de nedreptate dar modest, Vuia pleacă din Paris și se stabilește la Montesson. Localitatea adăpostea un aerodrom unde putea să-și desfășoare activitatea. Și atunci, și azi, aici, este un mare centru al aviației militare franceze.

Cât a mai trăit, a fost mereu strâmtorat, greutatea materiale nu au încetat, susținut fiind doar de nemaipomenitele lui idei, pentru a căror realizare în continuare era nevoie de bani și iar bani. S-a stins, în cele din urmă, trist și nemulțumit.

Dacă lumea științifică l-a ignorat, comuna Montesson din vestul Parisului nu l-a uitat.

La centenarul primului zbor din lume cu un aparat mai greu decât aerul, când se împlineau și nouă decenii de la zborul lui Vuia, locuitorii comunei au organizat o impresionantă manifestare, la care am avut norocul să asist și eu.

Puțini români au luat parte, comemorarea nefiind popularizată de forurile române. Eu l-am anunțat pe prietenul Dr. Radu Dăscălescu din Düsseldorf, care a venit la Paris și amândoi ne-am dus la Montesson. Dintre autoritățile române a fost acolo ambasadorul nostru la Paris, un ministru adjunct de la București și un entuziast ziarist din țară, Cristian Crăciunoiu, care a publicat o reușită plachetă: *Traian Vuia, Un Rêve, Un Espoir, Une Certitude*.

Aș mai menționa și faptul că, dintre multele invenții ale genialului Traian Vuia, elicopterul său a fost testat în 1920. Deci importanța pe care a avut-o în industria aviatică nu e chiar dată la o parte, nici după ce el nu mai era pe această lume, care l-a nedreptățit atât de mult.

Festivitățile de care am amintit mai sus au avut loc la 6 martie 1996, într-o piațetă chiar la ieșirea din Montesson, piațetei dându-i-se denumirea „Traian Vuia“. Tot aici s-a pus și o placă comemorativă pentru inventator și invenția lui.

Primarul comunei a ținut o cuvântare plină de admirație și recunoștință față de celebrul concetățean al Montessonului, iar apoi prin fața plăcii memoriale proaspăt inaugurate au defilat, în sunetele fanfarei aviației, un grup de aviatori salutându-și precursorul.

În una din sălile Primăriei a fost inaugurat un muzeu al aviației, fiind expuse multe date privind lucrările și corespondența lui Vuia. A fost adus cu această ocazie și avionul „Vuia 2“,

împrumutat de la Muzeul Aviației al Franței. Numeroase fotografii au prezentat prototipurile inventatorului și varii scene de aviație, scene reprezentând încercările și locul unde s-a efectuat zborul, precum și diplomele lui Traian Vuia.

S-a trecut apoi în Piața Primăriei unde a urmat, timp de o oră, un concert al fanfarei aviației locale, la finele concertului fiind lansați porumbei într-un număr impresionant.

După o pauză, când participanții au putut vizita localitatea, au început festivitățile din Sala mare a Primăriei, festivități închinată comemorării zborului, cu alocuțiunile prefectului regiunii, primarului orașului, ambasadorului României și ministrului transporturilor. Din partea Aeroclubului francez a vorbit domnul Danielopolu, fiul marelui nostru Dr. Danielopolu, profesor de fiziologie, savant al Universității de Medicină din București în perioada interbelică.

Totul s-a încheiat cu un bogat bufet oferit de Primărie, cu specialități fel de fel, stropite din belșug cu șampanie și alte licori divine.

Din cei prezenți abia dacă 2% au fost români, deși trăiesc destui în Franța, dar așa cum cei din țară nu au venit în număr mare, nici cei de aici nu s-au arătat mai interesați.

Dar localnicii, aflând că suntem conaționali ai lui Vuia, au venit la noi să ne spună ce mândri sunt de onoarea pe care le-a făcut-o un asemenea om de geniu când a ales localitatea lor pentru a lucra; ei toți cunosc realizările lui, învață la școală despre el, fiind admirat pentru marea lui modestie, și regretă că nu i s-a recunoscut paternitatea primului zbor cu un aparat mai greu decât aerul, pe care ei o consideră incontestabilă.

O puternică impresie mi-a făcut marele număr de ofițeri de aviație – niciodată nu am văzut atâția la un loc – îmbrăcați în uniforme de gală, arborându-și toate decorațiile întru prețuirea marelui aviator român.

Chiar dacă destinul a fost nedrept cu Traian Vuia, el este cel cu care nu doar francezii trebuie să se mândrească, ci, în primul rând, noi, românii, care nu trebuie să-l uităm, ci să-i aducem mereu întreaga noastră recunoștință pentru cinstea pe care a făcut-o neamului său.

Radu POPICA

JOHANN ÖLHAN SENIOR – UN PICTOR BRAȘOVEAN DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

În ultimii ani, în spiritul valorificării moștenirii multiculturale a spațiului intracarpatic, se poate observa o preocupare constantă pentru recuperarea și punerea în valoare a tezaurului artistic german. Conturat în tradiția unor erudiți cercetători ai artei săsești din secolul trecut, precum Victor Roth sau Julius Bielz, efortul actual se remarcă prin câteva contribuții valoroase, dintre care amintim doar cartea doamnei Doina Udrescu¹. Cu toate acestea, rămân încă importante lacune în cunoașterea acestui capitol de artă transilvăneană.

Pictura germană ocupă un loc important în peisajul complex și divers al artei transilvănene. Larga autonomie teritorială și prosperitatea orașelor întemeiate de sași în Transilvania au constituit premise favorabile pentru dezvoltarea unui fertil mediu artistic. Patriciatul săsesc a îndeplinit, prin ctitoriile și comenzile sale, un veritabil rol de mecena. Picturii murale, apărută încă din secolul al XIII-lea în legătură cu necesitățile de cult, i s-a adăugat, din secolul al XVI-lea, pictura de șevalet, cu destinație preponderent laică.

Pictura germană din Transilvania, în perioada secolelor XVII-XVIII, este ilustrată preponderent de artiști rămași anonimi. Excepția e reprezentată de câțiva artiști din epocă (Jeremias Stranovius, Stephan Adolph Valepagi, Franz Anton Bergmann, Anselm Wagner, Johann Martin Stock), al căror renume a supraviețuit până în ziua de azi. Din prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu cunoaștem numele niciunui pictor activ în Transilvania.² În aceste circumstanțe, un studiu care să semnalizeze activitatea unui pictor brașovean din secolul al XVIII-lea, cvasinecunoscut, nu poate fi decât util, contribuind la conturarea unei imagini mai riguroase asupra evoluțiilor artistice din spațiul transilvănean.

Situația enunțată anterior cu privire la ansamblul picturii germane din Transilvania, în această perioadă, este valabilă și pentru cazul particular al Brașovului. Dacă pentru secolul al XVI-lea avem numeroase mărturii despre activitatea unor pictori locali, cum sunt Dominicus și Gregorius³, din secolele următoare nu s-au păstrat mărturii despre pictori activi la Brașov. Abia de la începutul secolului al XIX-lea apar din nou informații despre artiștii brașoveni. În aceste condiții, marea majoritate a portretelor patricienilor sași, gen amplu reprezentat în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov, sunt atribuite unor anonimi.

Pentru patriciatul săsesc din Brașov, categorie socială ce a deținut o poziție dominantă în plan politic și economic pe tot parcursul Evului Mediu, au lucrat artiști aflați doar în trecere prin oraș, atrași aici de mulțimea comenzilor, transilvăneni⁴, sau, probabil, așa cum se obișnuia la Sibiu,

¹ Doina Udrescu, *Arta germană din Transilvania în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu (1800-1950)*, vol. I: Pictură, sculptură, Sibiu, 2003.

² Vezi Doina Udrescu, *op. cit.*, p. 43-46; Viorica Guy Marica, *Arta germană din Transilvania*, în „Steaua”, Cluj-Napoca, anul XLV, nr. 6, 1994, p. 43; Victor Roth, *Die Deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Sibiu, 1934, p. 53.

³ Gernot Nussbächer, *Contribuții cu privire la tabloul judeului Brașovului Lucas Hirscher*, în „Muzeul Regional Brașov – Culegere de studii și cercetări”, Brașov, 1967, vol. I, p. 247-255.

⁴ În colecția Muzeului de Artă Brașov se găsește portretul lui Samuel Joseph Seuler von Seulen (inv. 242) pictat de Johann Martin Stock în anul 1799 și portretul Annei Maria Closius (inv. 3538), datat 1758, și atribuit lui Franz Anton Bergmann. Același pictor a realizat portretul lui Martin Gottlieb Seuler von Seulen, cunoscut doar prin intermediul unei reproduceri realizate de Wilhelm Kammer într-un album de schițe din anul 1864 (inv. 3504).

portretele erau comandate unor pictori vienezi⁵. Trebuie să fi existat însă și numeroși pictori locali, ale căror servicii erau mult mai accesibile decât cele ale confrăților de prin alte părți.

Colecția de pictură transilvăneană a Muzeului de Artă Brașov cuprinde două portrete atribuite unui anume Johann Ölhan, reprezentându-i pe frații Joseph Gottlieb Seuler von Seulen⁶ (fig. 1) și Johann Traugott Seuler von Seulen⁷ (fig. 2). În literatura de specialitate mențiunile cu privire la acest artist sunt aproape inexistente. În exhaustiva listă a portretelor sașilor transilvăneni întocmită de Julius Bielz⁸, Johann Ölhan figurează cu două lucrări⁹. Reputatul istoric de artă fixează activitatea sa între anii 1744 și 1783. Cele două portrete menționate mai sus sunt amintite și într-un studiu¹⁰ din 1968, fără a se preciza însă autorul. După știința noastră, acestea sunt singurele referințe cu privire la Johann Ölhan și creația sa. În lumina acestui fapt, putem concluziona că activitatea sa este ignorată, aproape cu desăvârșire, de către istoria artei transilvănene. În cursul cercetărilor întreprinse în depozitele Muzeului de Artă Brașov am identificat un alt portret, înfățișând pe Joseph von Drauth¹¹ (fig. 3), care poate fi atribuit aceluiași pictor pe baza inscripției de pe verso *Johan Otran (?) pinxit*. Evident, avem de-a face cu o transcriere greșită a numelui. Asupra problemei paternității acestui portret, ca de altfel și a celor amintite înainte, vom reveni ulterior.

În mod firesc, se pune întrebarea: Johann Ölhan era un pictor-călător, prezent pentru scurt timp la Brașov, sau un localnic? Răspunsul este oferit de un document din anul 1864¹², în care, în împrejurări pe care le vom preciza la momentul potrivit, este menționat *Iohann Ohlhan, cetățean jurat și pictor din Brașov*. Formularea nu lasă loc de echivoc. Nu numai că rezultă categoric apartenența artistului la comunitatea locală, dar pictorul este chiar unul dintre membrii de vază ai acesteia.

Colecțiile de documente, păstrate la Arhivele Statului din Brașov și publicate de-a lungul timpului, oferă și alte indicii care permit creionarea, în linii mari, a personalității și activității lui Johann Ölhan¹³.

Pentru prima dată este amintit într-un document din 1734¹⁴, în legătură cu cererea de reducere a impozitului adresată Magistratului Orașului de *Johann Oelhahn – pictor*. În favoarea sa, solicitantul arată că „*n-are locuință, e tânăr și mai mult exercitează decât câștigă cu pictura*“. O lună mai târziu, Magistratul, prin notarul Andreas Tartler, aprobă cererea.

Nu există dovezi care să ateste că profesia de pictor reprezenta o tradiție în familia Ölhan. Pe la 1705 un *Oehlhunn* era asociatul unei țesătorii de cânepă¹⁵, iar în 1730 un anume *Michael Oelhan* este implicat într-un litigiu comercial ca urmare a intermedierei vânzării unor cantități de găitan și indigo¹⁶.

⁵ Doina Udrescu, *op. cit.*, p. 44.

⁶ Joseph Gottlieb Seuler von Seulen (1727-1746), fiul lui Lucas Seuler von Seulen (doctor în medicină și jude al Brașovului), a decedat la o vârstă timpurie, în timpul studiilor juridice efectuate la Jena.

⁷ Johann Traugott Seuler von Seulen (1697-1757), fratele mai vârstnic al lui Joseph Gottlieb, a deținut importante demnități pe plan local: orator al comunității centumvirale, senator, villic, jude.

⁸ *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen (Porträtkatalog)*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, Neue Folge, vol. XLIX, Sibiu, 1936.

⁹ Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen (p. 70/nr. 794) și un alt portret, rămas neidentificat (p. 70/nr. 795). Portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen este atribuit unui anonim (p. 70/poz. nr. 792).

¹⁰ Dinu Vasiliu, *Portretul în plastica brașoveană*, în „Cumidava“, Brașov, 1968, vol. II, p. 361.

¹¹ Joseph von Drauth (1709-1762), senator și inspector alodial.

¹² Arhiva Magistratului Orașului Brașov – Inventarul actelor neînregistrate (*Arhiva*), București, 1959, vol. I, p. 4.

¹³ În continuare vom utiliza această formă a numelui său, pe care o considerăm mai actuală, deși în documente apar diverse transcrieri.

¹⁴ *Arhiva*, p. 127.

¹⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Quellen)*, Brașov, VII, 1918, p. 323.

¹⁶ *Arhiva*, p. 105.

În 1740-1741, cu prilejul renovării turnului bisericii Sfântul Bartolomeu, Ölhán pictează emblemele care, probabil, decorau cadranul ceasului.¹⁷ O ştire din 3 noiembrie 1744¹⁸ arată că pictorul, aflat la Râşnov, a fost silit să părăsească în grabă oraşul datorită unui incendiu devastator izbucnit în toiu nopţii.

La 1754, venirea pe lume în Prejmer a unor siamezi, decedaţi la naştere, stârneşte mare vâlvă în Ţara Bârsei. Cu această ocazie, Johann Ölhán primeşte din partea Magistratului o însărcinare neobişnuită. Pictorul, trimis la Prejmer, a adus la Braşov *monstrul*, spre a fi admirat de membrii sfatului. Ulterior, siamezii, expuşi într-un vas cu rachiu de către chirurgul oraşului, Michael Czak, au devenit o adevărată atracţie pentru întregul oraş.¹⁹

În 1 decembrie 1764 Johann Ölhán nu mai era în viaţă, deoarece văduva sa, Margaretha Foncking, închiriază şi ipotechează casa sa, situată în Prundul Rozelor (azi Piaţa George Enescu), lui Ladisláu Béldi de Uzen, pe timp de 10 ani, în schimbul sumei de 1000 florini ungureşti. Pictorul lasă în urma sa o situaţie financiară dificilă, fiindcă, se precizează, „*casa este grevată de datorii*”²⁰. Din motive necunoscute, contractul este anulat, 4 ani mai târziu *casa Ohlhann* fiind cumpărată de cojocarul Martin Klausenberg²¹.

În 1772, *domnul pictor Johann Oelhan* pictează altarul şi tavanul amvonului bisericii din Codlea.²² Întrucât la această dată Johann Ölhán era fără îndoială decedat, nu poate fi vorba decât de unul dintre fiii săi, care îi purta numele şi care îmbrăţişase şi meseria părintelui său. În sprijinul acestei concluzii este şi împrejurarea în care documentul din 1764 pomeneşte pe *moştenitorii* Margarethei Foncking. Johann Ölhán junior este menţionat din nou în 1783, când pictează, tot pentru biserica din Codlea, noua orgă.²³

Puţinele ştiri despre Johann Ölhán senior ce au ajuns până la noi reconstituie imaginea ambivalentă a unui artist care, pe de o parte, reuşeşte să câştige aprecierea concetăţilor săi, dobândind un statut social care-l face egalul potentăţilor braşoveni, şi ne îndreptăţeşte să vedem în el un artist aproape modern; pe de altă parte, este vizibilă în evoluţia sa persistenţa unor tradiţii medievale. Unele dintre comenzi pe care le execută sunt mai aproape de meşteşug decât de artă, afirmaţie valabilă şi în privinţa fiului său, care, într-o bună tradiţie medievală, deprinde secretele meseriei în familie.

Activ de la 1734 sau mai devreme, până spre anul 1764²⁴, din opera lui Johann Ölhán senior ne-au rămas doar câteva lucrări pe baza cărora putem să formulăm o judecată cu privire la creaţia sa. Mai mult, așa cum am putut constata, în secolul al XVIII-lea, în Ţara Bârsei, activează doi pictori cu acelaşi nume, tată şi fiu. Din acest motiv trebuie clarificată, mai întâi, problema paternităţii portretelor menţionate anterior.

Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen este executat cel târziu în 1746, an în care acesta încetează din viaţă. Julius Bielz plasează execuţia sa pe la 1744. La o dată apropiată trebuie să fi fost pictat şi portretul fratelui său, Johann Traugott. Ținând cont de faptul că Johann Ölhán junior este amintit prima dată abia în 1772, putem concluziona că în 1746 era prea tânăr pentru a practica

¹⁷ *Quellen*, Braşov, VIII, fasc. 2, 2002, p. 212.

¹⁸ *Ibidem*, Braşov, IV, 1903, p. 148.

¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

²⁰ *Arhiva*, p. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 31.

²² *Quellen*, IV, p. 318.

²³ *Ibidem*, p. 94 şi 322.

²⁴ Delimitarea de către Julius Bielz a perioadei de activitate a lui Johann Ölhán senior între anii 1744 şi 1783 se dovedeşte eronată. Explicabil. În 1936 reputatul cercetător al artei transilvănene nu avea cum să cunoască documentul din 1764 (ce indică clar că la acea dată pictorul încetase din viaţă), pentru că acesta a fost publicat abia în anul 1959.

pictura pe cont propriu. Portretele fraților Seuler nu puteau ieși decât de sub penelul lui Johann Ölhan senior, artist aflat în acel moment în plină afirmare. Tot de atunci datează și un alt portret, amintit de Julius Bielz în 1936²⁵, pe care, până în prezent, nu am reușit să-l identificăm. Fără a avea indicii la fel de categorice, înclinăm să credem că și portretul lui Joseph von Drauth²⁶ aparține aceluiași artist. Cu excepția acestui din urmă portret²⁷, lucrările au făcut parte din colecția Muzeului Săsesc Țara Bârsei²⁸.

O scurtă privire asupra portretelor pictate de Johann Ölhan senior este de natură să indice gradul în care stăpâna arta portretisticii, o adevărată piatră de încercare pentru orice pictor din epocă²⁹, și raportul în care se afla cu modelele stilistice ale veacului.

Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen surprinde un tânăr aristocrat îmbrăcat după moda franceză. Piesa principală a costumului este un justaucorps, cu mâneci largi și scurte, răsfrânte în aripi prelungite până la încheietura brațului, de sub care apar manșetele de dantelă ale cămășii. Vesta, prinsă în talie în câțiva nasturi, este deschisă, lăsând să se vadă cămașa. În jurul gâtului poartă un jabou de dantelă. Cu brațul drept se sprijină de un volum gros, așezat pe masa alăturată. O mantie roșie se înfășoară în jurul mijlocului. Peruca scurtă, pudrată, ascunde podoaba capilară. Silueta se profilează pe un fond neutru. Trupul firav, degetele lungi și subțiri, trăsăturile adolescentine, trădează vârsta modelului.

Starea de conservare mediocră³⁰ în care se găsește portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen nu permite formularea unor aprecieri pertinente privind calitățile sale inițiale. Portretul înfățișează un bărbat matur, pozând în picioare, care, de sub sprâncenele groase, ne examinează ironic. Costumul sobru, privirea ironică conturează o personalitate severă, obișnuită să comande.

De o factură oarecum diferită este portretul lui Joseph von Drauth. Personalitatea comanditarului, cerințele sale, de care pictorul trebuie să țină cont, sunt în măsură să modifice radical modalitatea în care imaginea se structurează.³¹ Portret-efigie convențional, portretul lui Joseph von Drauth accentuează într-o mai mare măsură elementele cu valoare simbolică care îi definesc statutul social. Personajul a dorit să fie reprezentat într-un cadru care trimite la preocupările sale cotidiene. Bărbatul între două vârste, purtând un costum oficial, ne privește de lângă masa sa de lucru, pe care se înșiruie ustensile ce sugerează îndatoririle sale oficiale (fig. 4). În mâna stângă ține un ceas de buzunar, iar cu cealaltă se sprijină într-un baston. În fundal, cutele vâlurite ale unei draperii dezvăluie

²⁵ *Porträtkatalog*, p. 70/nr. 795.

²⁶ Julius Bielz datează execuția acestui tablou în jurul anului 1750.

²⁷ Lucrarea a aparținut Arhivelor Statului, fiind transferată în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov prin procesul-verbal nr. 649/20.09.1978. Expusă în secolul al XIX-lea, probabil, în Casa Sfatului, este reprodusă în albumul lui Wilhelm Kammer din 1864. La 1903 figurează în „Verzeichniss uber die in Archiv das Stadt Brasso vorhandener Museum-Stücke“, Brașov, fila 3/nr. 25. Anterior acestui an, a fost restaurată de Friedrich Miess.

²⁸ Portretele lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen și Johann Traugott Seuler von Seulen aparțineau în 1903 Arhivelor Orașului (figurează în „Verzeichniss uber die in Archiv das Stadt Brasso vorhandener Museum-Stücke“, Brașov, fila 1/nr. 9 și fila 2/nr. 16). La o dată necunoscută, înainte de 1936, au trecut la Muzeul Săsesc Țara Bârsei.

²⁹ Pictorul german Joachim von Sandrart afirma: „Studierea profundă a omului și redarea corectă a volumelor, proporțiilor, particularităților, obiceiurilor, grației și afectelor le socotim în meseria noastră cel mai nobil lucru ce ne poate oferi Pictura ...“, apud Adriani Gött, *Pictura germană în secolul al XVII-lea*, București, 1982, p. 102.

³⁰ Ca urmare a unor restaurări stângace, efectuate de-a lungul timpului, lucrarea a fost grav deteriorată. Pânza prezintă deformări convexe și sfâșieri. Stratul pictural este afectat de multiple desprinderi punctuale, a devenit opac pe 60-70% din suprafața pânzei, iar în anumite porțiuni a fost atacat de o substanță chimică necunoscută.

³¹ O situație asemănătoare este analizată de Andrei Cornea în „*Primitivii*“ *picturii românești moderne*, București, 1980. Autorul constată numeroase cazuri în care artiștii cu o teimeinică instrucție academică realizau portrete într-o manieră „primitivă“. Explicația rezidă în comanda socială, în gustul și prejudecățile publicului, care determinau artistul să lucreze într-o manieră ce alțoaia pe tipologia picturii de șevalet occidentale elemente specifice portretului votiv de factură neobizantină.

o fereastră prin care se zărește Casa Sfatului. Blazonul familiei Drauth subliniază simbolistica bogată în semnificații.

Analiza portretelor realizate de Johann Ölhan senior ne relevă un portretist talentat, capabil de realizări plastice care se ridică peste nivelul mediu al artei transilvănene din acea epocă, tributară în mare măsură provincialismului. Structura compozițională echilibrată, surprinderea exactă a fizionomiei și a detaliilor vestimentației, încercările de caracterizare psihologică conturează un artist stăpân pe tehnica picturii, cu studii academice într-unul din centrele artistice de prestigiu din lumea germană, posibil la Viena, preferată de artiștii transilvăneni. Specializat în portrete ale patriciatului brașovean, artistul își arată limitele atunci când introduce în portret fundalul peisagistic. Aplatizarea volumelor, desenul schematic, coloritul convențional trădează lipsa exercițiului în peisagistică.

Portretistica lui Ölhan continuă o tendință prezentă în spațiul german încă din secolul al XVII-lea. Conturată în opoziție cu austera portretistică protestantă, această orientare privilegiază atributele statutului social, fastul vestimentar, eleganța, în defavoarea surprinderii nemijlocite a realității. Specific mediilor aristocratice, acest tip de portret are ca model ideal portretele de curte franceze (portraits d'apparat).³² Nu întâmplător toate personajele portretizate de pictorul brașovean provin din familii patriciene înnobilate.³³

Dincolo de valoarea lor istorico-documentară, puținele lucrări păstrate din opera lui Johann Ölhan senior constituie o mărturie semnificativă asupra picturii germane din Transilvania secolului al XVIII-lea. Personalitatea sa artistică, pe care o considerăm reprezentativă pentru mediul artistic din orașele săsești, acoperă, chiar dacă numai parțial, o lacună din istoria artei transilvănene.

Fig. 1 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen. Ulei pe pânză. 82 x 65. Muzeul de Artă Brașov (inv. 240).

³² Adriani Gött, *op. cit.*, p. 102-103 și 106-107.

³³ În anul 1670, principele Transilvaniei Michael Apafi a conferit titlul ereditar de noblete lui Simon Drauth cel Bătrân și fiului său, Simon Drauth cel Tânăr. Lucas Seuler a obținut titlul nobiliar în anul 1716, de la împăratul Carol al IV-lea. Cf. Josef von Sebestyen, *Die Wappendenkmäler des Burzenländer Sächsischen Museums*, partea a II-a, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums“, Brașov, III, nr. 3-4, 1938, p. 164 și *Die Wappendenkmäler des Burzenländer Sächsischen Museums*, partea a III-a, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums“, Brașov, IV, nr. 1-4, 1940, p. 25 și 31.

Fig. 2 Johann Ölhan. Portretul lui Johann Traugott Seuler von Seulen (detaliu).
Ulei pe pânză. 84 x 70. Muzeul de Artă Braşov (inv. 234).

Fig. 3 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph von Drauth.
Ulei pe pânză. 88 x 72, 5. Muzeul de Artă Braşov (inv. 2514).

Fig. 4 Johann Ölhan. Portretul lui Joseph von Drauth (detaliu).

Anca-Maria ZAMFIR

ION CODRU-DRĂGUȘANU ȘI MONUMENTELE EUROPENE

Ion Codru-Drăgușanu pleacă în Europa cu dorința de „a cerca rătundul lumii“ și pentru „lățirea cunoștințelor“. El este un romantic atras de mirajul călătoriei, hrănit cu „descrieri turistice“, care i-au devenit „lectură de predilecțiune“, accentuându-i „dorul de ducă“. „Aer îmi trebuie – spune el –, libertate ... Fiii naturii anevoie se cetățenesc, dacă nu cumva se închină mamonului, și eu nu-s de aceia.“¹

Se călătorește mult în epocă. Secolul al XVIII-lea deschisese gustul călătoriilor pentru cunoașterea de noi spații, acesta menținându-se și în secolul următor, când scriitorii romantici europeni, în dorința de evadare din cotidian, descoperă prin lecturi și prin voiaj Anglia, Spania, Italia, Franța, dar, mai ales, Orientul, spațiu miraculos și misterios. Călătorii din răsăritul Europei sunt atrași de Occident și de civilizația acestuia. Consecința călătoriei este, în ambele cazuri, jurnalul de călătorie.

Codru-Drăgușanu nu e un burghez căruia punga îi permite călătorii de plăcere, ci un om cu venituri modeste, dornic să colinde lumea, care profită de ocaziile ce i se ivesc. În general, nu călătorește pe banii săi, ci în diferite suite (în suita lui Alexandru Ghica Vodă², a beizadelei G. G., a principelui B.). Rezultatul literar al periplului său prin Europa, desfășurat între anii 1838 și 1844, este *Peregrinul transilvan*, publicat în două versiuni, întâi în foiletonul ziarului „Concordia“, între 1863 și 1864, apoi în volum, cu titlul *Peregrinulu transilvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana inchisive 1848*, apărut în anul 1865 la editorul S. Filtsch din Sibiu.³

Există o mare distanță în timp între data călătoriilor și publicarea *Peregrinului*, care implică o diferență la nivelul culturii și al percepției pe care o avea asupra lucrurilor și a locurilor vizitate la data călătoriilor (făcute între douăzeci și treizeci și doi de ani⁴) și data redactării cărții. Codru-Drăgușanu nu ține un jurnal de călătorie, ci scrie un jurnal de călătorie mult după călătorie, din amintiri, sentimente și lecturi ulterioare din ghiduri turistice și jurnale de călătorie din epocă⁵. Epistolele sunt – așa cum declară el în 1863, la publicarea primelor dintre ele în „Concordia“ din Pesta – „revăzute și adoperate după 25 ani“⁶.

Atent la aspectele sociale și economice ale străinătății, el observă oamenii și obiceiurile, este preocupat de tot ceea ce asigură o viață civilizată, apreciază confortul și subtilitățile gastronomice, face comparații. Și, deoarece lucrarea sa este o „încercare de literatură turistică“, ne poartă pe la Roma, Milano, Berna și Viena, inventariază monumente înregistrând valoarea lor

¹ Toate citatele sunt din volumul Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, Ed. Sport-Turism, 1980, passim.

² În capitolul VI al cărții, pe care îl datează octombrie 1838, Codru-Drăgușanu afirmă că merge la Viena și face parte din cortegiul lui Vodă, care călătorește incognito, sub numele de colonelul Sanders (p. 60). Se știe că sub acest nume pleacă în călătorie la 2 noiembrie 1838, cu o suită restrânsă, Alexandru Vodă Ghica. Sub pretextul consultării unor doctori la Viena și al unei cure la Karlsbad, acesta pleacă în Italia, pentru a-și întâlni iubita, pe contesa van Suchtelen, stabilită acolo. De la Viena, Vodă merge la Milano, unde stă aproape două luni (Vezi C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Iași, Ed. Junimea, 1973, vol. III, p. 98), după care se întoarce acasă prin Roma și Viena. Acesta este și traseul descris de Codru-Drăgușanu în capitolele VI-IX.

³ Cf. Georgeta Antonescu, *Introducere în opera lui Ion Codru-Drăgușanu*, București, Ed. Minerva, 1983, p. 35.

⁴ Ion Codru-Drăgușanu s-a născut în anul 1818.

⁵ Vezi, de exemplu, jurnalul călătoriei lui Franz Grillparzer în Italia și considerațiile uimitor de asemănătoare referitoare la *Biserica Sfântul Petru*.

⁶ Cfr. Georgeta Antonescu, *op. cit.*, p. 6.

convențională, fixată de Baedeker prin consensul admirativ al generațiilor, fără a fi foarte preocupat de înțelegerea lor estetică.

Evaluează adesea ceea ce vede în stâneni și florini, stabilind o ierarhie a monumentelor, în frunte situându-se *Catedrala și Piața San Pietro* din Roma. „Nimica poți să cugeți mai pompos“ decât această piață imensă, rotundă, „de ambele părți cercuită de portice gigantice, suportate de patru sute de coloane maiestuoase și supramontate de două sute de statui colosale“, în mijlocul căreia se ridică un obelisc egiptean de granit roșu, flancat de două fântâni arteziene. Privind fațada *Bazilicii Sfântul Petru*, care închide piața, remarcă „maiestuosul fronton /.../ cu galeria ce susține statuile colosale, a lui Hristos și ale celor doisprezece apostoli, lăsând a se vedea superba cupolă și două campanile lăturalnice“. Această biserică „fără îndoială, n-au pereche în lume și e, în adevăr, demnă de a fi catedrală a toată lumea, pentru frumusețe, preț și grandiozitate“. Lungimea ei este de șase sute de „urme“, iar „lățimea crucii“ este de patru sute patruzeci de „urme, murii sunt groși de câte douăzeci și patru“, iar construirea ei „a costat trei sute de milioane“. Interiorul bisericii îl impresionează prin bogăția sa. „Intrând pe una din cele cinci porți de bronz /.../ stai în loc de admirație ... Aur, bronz, marmură de toată speța, apoi sculptură, pictura, mozaic și arhitectura pare că s-au întrecut a conserva acest monument, unic în lume ... Deși magnifică, strălucită și colosală această clădire, toate într-însa sunt așa proporționate, cât ți se pare că n-ar fi mare, căci, toate părțile fiind mari și în armonie cu altele, întregul devine în analogie naturală.“ Niciun alt monument nu îl va impresiona atâta, asupra niciunui nu va zăbovi atât de mult, despre niciunul nu va scoate atâtea exclamații admirative ca despre această „magnifică, strălucită și colosală clădire /.../ monument unic în lume“.

În general, privirea lui trece destul de fugar peste monumente. La Viena, remarcă turnul *Bisericii Sfântul Ștefan*, socotit „al treilea după înălțime“ și clopotul său „de patru sute de cântare, turnat din tunuri turcești“. Aici descrie și fastul ceremoniei liturgice, cu ocazia căreia își aduce aminte „cu durere de extrema mizerie a bisericilor noastre, de icoanele sfinților cu gura strâmbă, de luminile de seau în sfântul lăcaș și de otrepele murdare ce se cheamă ornat liturgic“. *Domul din Milano* este „un munte de marmură albă pe toate părțile tăiat în rețea, ornat de mii de statui și încoronat cu o pădure de turnuri și turnulețe, ce în formă de sloi de gheață, caută spre cer, toate purtând chipuri de sfinți, în vârfuri“. La Strasbourg pomenește despre marea „catedrală gotică cu cel mai înalt turn din lume și cu un orologiu astronomic“, dar consideră că faima orașului nu este dată de monument, ci de „renumitele pastete de ficat de găscă cu trufe, care detreră mai mare renume Strasburgului ca turnul cel înalt, ce nici nu e, nici dă cuiva de mâncare, fără custodelui său căruia-i dădurăm noi cinci franci“. Privirea lui fugară consemnează în trecut „catedrala antică în stil ogival“ de la Linz, și „o capelă rusă de arhitectură grațioasă grecească“ la Ulm, unde nu considera demn de menționat impunătorul dom gotic.

Nefiind un cunoscător, face puține aprecieri critice, limitându-se, în general, la descriere, cu trimiteri stilistice foarte vagi. „Afară de Italia, arhitectura are un caracter mai aspru, mai sever, cu atât mai impunător“, iar „monumentele de arhitectură greacă sau bizantină“ din Italia i se par uneori „prea cochete“. Nu recunoaște stilul neoclasic pentru că nu îl cunoaște. La Ratisbona [Regensburg] vizitează *Walhalla*, monumentul neoclasic ridicat de regele Bavariei, pe care nu îl poate determina stilistic și nu consideră necesar să îl descrie, menționând doar amplasarea sa „pe o colină rotundă, toată prefăcută într-o grădină delicioasă /.../ pe malul Dunării“. Descrie *Biserica La Madeleine* din

Paris, pe care o numește „templul sfintei Magdalena“, cu „fronton și colonadă în stil grecesc antic, făcând perechea palatului burbonic, ce încă are asemenea fronton“.

Aprecierea frumosului nu este determinată atât de cunoaștere, cât de plăcerea pe care opera de artă o provoacă ochiului pentru că „după cum sună proverbul «De gustibus non est disputandum», pentru gust nu se pot stabili reguli cu precizie matematică. Așa și frumosul relativ e numai ce place“. Gustul lui este îndreptat spre ceea ce este „măreț, grandios“ și „colosal“. Nu poate fi palat mai mare decât *Versailles*, *Biserica Saint-Denis* este o „abație măreață în stil gotic“, *Biserica Sfântul Petru* din Roma este „magnifică strălucit și colosală“. Urbanismul parizian îl umple de încântare. *Piața Concordiei* e una din cele mai cochete din lume, dar, cu toate acestea, e cea mai impozantă. *Palatul Țigăriilor [Tuileries]* este reședința regească cea mai frumoasă din Europa. Împreună cu *Place du Carrousel*, *Luvrul* și *Biserica Saint-Germain*, ele constituie un ansamblu urban care îl impresionează profund. „Uite-se cât poate vedea cu ochii, pe ambele maluri ale Senei și spună dacă undeva în lume s-ar putea afla atâtea construcții mărețe și atâtea de solide /.../ apoi atâtea poduri frumoase, tot de piatră și de fier. De aici se poate întoarce orice curios acasă, încredințat că în toată lumea veche și nouă, asemenea mărire n-a fost, nu e, nu va fi ...“ Câtă deosebire față de București, în care „atâta însă menționez că cel mai frumos monument arhitectonic, *Turnul Colții*, construit de suedezii lui Carol al XII-lea, e ruinat de cutremur, că în București nu e nici o piață publică frumoasă, că lângă cele mai pompoase palate stau niște vizuini grețoase, apoi în mijloc are grădina *Cișmigiul*, constând dintr-un lac cu broaște și lipitori“.

Ruinele Romei îi provoacă meditații romantice și degradarea monumentelor antice îl afectează doar în măsura în care se distrug mărturiile unei strălucite civilizații, al cărei urmaș se consideră. „Chipurile celor mai vârtoși bărbați, precum și cele ale celor mai cumpliți tirani, zac în pulbere călcate, zac pe străzi, lângă garduri, coperite de urzici, iar faimosul For Roman, sufletul Romei de oarecând, azi se cheamă Câmpul Vacilor și, pe lângă tribunele și azi în picioare, pasc, în adevăr, caprele și viței. Aceasta e Roma de care tremura lumea până în hotarele Asiei? Nu e Roma! Acest deșert e mormântul Romei, e cadavrul ei și locuitorii de azi sunt viermii ce-l rod, în toată puterea vorbei!“ Îi acuză pe italieni că păstrează cu religiozitate ruinele antichității nu pentru memorabilitatea lor istorică, nici din respect pentru antichitate, ci din „josnic interes“. Ele atrag din toate unghiurile lumii o mulțime de străini, a căror curiozitate hrănește trei părți ale Italiei. „Romanii întrețin ruinele, ca cerșetorii ranele lor, spre a îndemna trecătorii la îndurare. Nu în deșert sună proverbul «papa santo, popolo cornuto».“ Ajuns în *Forumul lui Traian*, descoperă *Columna* „magnifică de marmură albă, întregă și memorabilă, prin proporțiuni, formă și sculpturi“. Contabilizează, bineînțeles, numărul personajelor, al cailor, căruțelor, mașinilor de război și al armelor de pe friza ei, a căror varietate te pune în mirare și uimire și, comparând trecutul cu prezentul, cade în cugetare la „lepra ce a cuprins poporul roman în Italia și la lepra și râia ce sug și storc sudoarea poporului daco-roman“ și la „extrema mizerie și abjecțiune în care vegetează“.

Mai mult decât înfățișarea monumentelor, reprezentată cu o exactitate inginerească, peregrinul reține detaliul anecdotic ce le personalizează, transformând descrierea în poveste și luminând o caracteristică sau o curiozitate a oamenilor ce le însuflețesc. Turnul *Catedralei Sfântul Ștefan* din Viena are „fundamentul încheșat cu var stins în vin căci fiind vinul așa de acru în anul fondării, domnitorul, ca să nu se periclitize stomacele supușilor bându-l, au ordonat să îl aducă sacrificiu la construcțiunea turnului“.

Monumentele din lumea germană sunt consemnate adesea lapidar, fără a suscita prea multe comentarii, lipsa aprecierilor personale trădând necunoașterea, din care rezultă o apropiere superficială de ele. Atracția culturală a Romei, însă, se manifestă asupra sa așa cum se manifestă asupra contemporanilor hrăniți cu studii clasice. Aici se poate spune că autorul practică turismul cultural. „Suntem de douăzeci de zile în Roma și de dimineață până seara vizitarăm la monumente, în ruine și în picioare, antice și moderne, amfiteatre, circuri, galerii, muzee, temple și biserici. Însă douăzeci de ani ne-ar trebui să le vedem și să le apreciem toate.“ La Roma se lansează în descrieri mai ample, cu trimiteri istorice și literare. Monumentele antichității sale sunt prilej de admirație, de cugetări romantice privind trecutul, de comparație cu prezentul în defavoarea acestuia, de afirmare a superiorității civilizațiilor apuse. „O, decadență, o, calamitate, o, tristă realitate!“, exclamă el retoric în fața ruinelor ei, frustrat de crepusculul gloriei strămoșilor săi, deși tot în acest oraș admirase civilizația italiană a Renașterii și a barocului, de care nu se simte, însă, legat.

Codru-Drăgușanu se comportă ca orice turist al timpului său. Se miră, exclamă, admiră, compară, se urcă pe *Sfântul Ștefan*, *Domul din Milano*, *Columna lui Traian*, cupola *Catedralei Sfântul Petru*. Suie în turnul *Catedralei Sfântul Ștefan* din Viena, își scrijelește numele pe zidul acestuia, după obiceiul turiștilor epocii: „M-am suit și, lângă mii altele, am scris și numele meu, cât se poate mai sus și mai clar“. Nu își pune nici o clipă problema că prin acest gest contribuie la degradarea unui monument, deși se plânge de degradarea monumentelor antice. Își scrie numele și pe pereții *Peșterii lui Iorgovan* de la Herculane, unde se află înscrise numele multor călători și oaspeți ai termelor. „Și eu îmi transmisesi numele posterității după ce mă îmbie ciceronele cu cele necesare scrisului.“

Impresiile lui sunt cele ale unui turist al epocii, care, alături de observații asupra locurilor, oamenilor și întâmplărilor, contabilizează monumentele în urma sugestiilor din ghidurile turistice, care îi oferă și clasamente: „Turnul mitropoliei Sfântu Ștefan /.../ din toate făpturile omenești e al treilea după înălțime, căci numai piramida lui Cheops în Egipt și turnul catedralei din Strasburg, pe râpa stângă a Rinului, îl întrec“. *Versailles* este un palat „grandios, cel mai strălucit în Europa, poate în toată lumea ...“. Este atent la performanțele dimensionale ale clădirilor și, bineînțeles, la cât au costat. Chiar dacă scrie mult mai târziu cartea, el se referă la ceea ce a perceput în tinerețe. Completează cu trimiteri istorice (rezultat probabil al culturii ulterioare călătoriilor), dar nu vede altfel monumentele. Nu i se poate reproșa lipsa unei culturi care să îi permită analize stilistice și aprecieri pertinente deoarece el este un om al timpului și al locului său geografic. Meritul său este acela de a fi oferit contemporanilor și urmașilor săi români cu „dor de ducă“ o carte care să le hrănească visurile, de multe ori nerealizabile.

Piața San Pietro, Roma

Piața și Catedrala San Pietro, Roma

Fațada Catedralei San Pietro, Roma

Interiorul Catedralei San Pietro, Roma

Catedrala Sfântul Ștefan, Viena

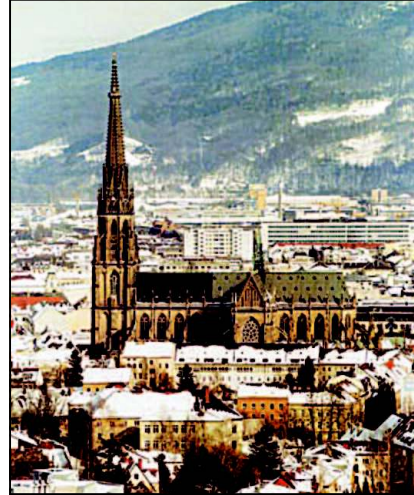

Domul din Milano

Catedrala din Strasbourg

Catedrala din Linz

Catedrala din Ulm

Palatul Versailles

Place de la Concorde, Paris

Grădinile Tuileries, Paris

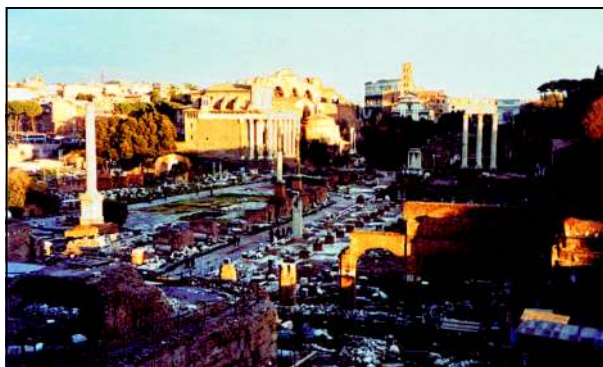
Place du Carrousel, Paris

Palatul Luvru, Paris

Ruine din București

Forumul roman, Roma

Columna lui Traian, Roma

Doina IONESCU

ACTIVITATEA PICTORULUI SIMION SILAGHI-SĂLĂJEANU ÎN ȚINUTURI HUNEDORENE, ÎN PERIOADA 1808-1848

Județul Hunedoara deține un bogat și valoros patrimoniu cultural, cu o deosebită semnificație pentru istoria noastră națională. Din perioada medievală se păstrează un număr însemnat de monumente de artă religioasă, care se remarcă atât din punctul de vedere arhitectural, cât și din cel artistic.

În Transilvania, în secolele XVIII-XIX, realizarea unor valoroase ansambluri murale și icoane cunoaște o amplă dezvoltare. De asemenea, legăturile culturale și artistice cu celelalte zone ale țării se intensifică, astfel că o serie de pictori formați în centre cunoscute vin și execută la comandă fresce și icoane, adevărate opere de artă. Ținuturile hunedorene cunosc și ele contacte culturale cu diverse ținuturi românești, fie din apropiere (din zona Munților Apuseni, din Zona Sibiului), fie din Țara Românească.

Unul dintre pictorii cu o intensă activitate în zona hunedoreană a fost Simion Silaghi-Sălăjeanu, pictor muralist și iconar, care, în perioada 1808-1848, va executa ansambluri murale și icoane de valoare în mai multe lăcașuri de cult. În anul 1808 la Furcșoara, sat așezat pe Valea Mureșului, apoi în câteva sate din Țara Zarandului, în 1829 la Birtin, în 1842 la Căraci, în 1845 la Tomnatecul de Jos și în 1848 la Tomnatecul de Sus. Simion Silaghi-Sălăjeanu este cunoscut ca unul dintre cei mai dotați și prolifici pictori ai sfârșitului secolului al XVIII-lea și ai primei jumătăți a secolului al XIX-lea. În această lungă perioadă pictorul va împodobi o serie de lăcașuri de cult cu fresce și icoane în zona Munților Apuseni, în ținutul Clujului, al Sălajului, al Bihorului, pe Valea Mureșului și a Someșului.

Pictorul s-a născut într-o localitate necunoscută din zona Sălajului, făcând parte dintr-o familie de oameni înstăriți. La începutul deceniului al optulea din secolul al XVIII-lea, ajunge în cetatea Clujului, unde își face ucenicia artistică pe lângă unul dintre pictorii locali. O însemnare autografă din anul 1773 menționează prezența sa ca ucenic la Cluj, fiind scrisă pe spatele unei icoane împărătești pictate pentru Biserica de lemn din satul Dretea (jud. Cluj). Această perioadă a avut o puternică influență asupra creației sale, lucrările realizate ulterior caracterizându-se în special prin folosirea unor elemente morfologice specifice stilului baroc, adoptat în acea zonă încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Un moment deosebit de important în evoluția sa artistică a fost întâlnirea cu pictorul rășinărean Gheorghe Iacov. Colaborarea sa cu acesta îi va influența stilistic creația, observându-se strânsa legătură cu tradiția postbrâncovenească imprimată în compozițiile iconografice și tratarea decorativă a ansamblului. De asemenea, pictorul rășinărean îi va îmbogăți tehnica de lucru, structura compozițională și recuzita ornamentală. Până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea Simion Silaghi își va desfășura activitatea în special în zona Clujului și a Sălajului. Odată cu stabilirea sa în zona Munților Apuseni, la Abrud, pictorul va activa mai mult în această zonă, unde va primi o serie de comenzi de pictură murală și icoane. În primele decenii ale secolului al XIX-lea va picta la biserici de pe Valea Arieșului și de pe cea a Mureșului, colaborând cu Gavril Silaghi (probabil fiul său), cu Dimitrie Dimitriu din București și cu Anton Simion din Cluj.

Frumosul ansamblu mural pe care-l execută în anul 1808 la biserica din Furcșoara, împreună cu Gavril Silaghi, reliefează cunoștințele tehnice acumulate, dublate de mult talent în realizarea compozițiilor ce impresionează prin acuratețea programului iconografic, printr-o reușită îmbinare între detaliu și narațiune și printr-o varietate de portrete deosebit de expresive.

Biserica cu hramul „Coborârea Sfântului Duh“, așezată pe o colină deasupra Văii Furcșoarei, a fost înălțată în cursul secolului al XVII-lea, fiind pictată în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Fragmente de pe iconostas aflate într-o stare avansată de degradare îngăduie afirmația că au rămas din vechea pictură. La începutul secolului al XIX-lea biserica a fost repictată, fără a se cunoaște cu exactitate motivul pentru care a fost făcut acest lucru. Din pisania care se păstrează în naos, pe marginea de sud a bolții, aflăm printre altele de autorii picturii și anul execuției. Reproducem textul pisaniei (fig. 1): *„Zugrăvită-s-au această sfântă biserică în zilele înălțatului împărat Franțiscus al II-lea, vicarius, D-sa Nicolae Huțovici, protopop eparhiei Iosif Nemeș, ctitor Popa Petru, Bâce Adam, Conea Pătru, Bârj Toader, Negrilă Nicoară, Negrilă Gheorghe, birău Bâce Ion, cu cheltuiala satului, 1808, de Simion Silaghi din Abrud, Gavril Silaghi“*.

Din zestrea artistică, marcată de semnele necruțătoare ale vremii, prezentăm ceea ce se mai păstrează în prezent: în pronaos, o suită de portrete feminine redată bust, în medalioane de formă ovală; pe pereții de sud, sud-vest și nord-vest este zugrăvită „Pilda celor zece fecioare“; pe latura de nord și pe perețele despărțitor de naos, medalioanele reprezintă chipuri de sfinte mucenice (fig. 2).

Pe tavanul drept al pronaosului a fost realizată o frumoasă compoziție alegorică (fig. 3) dispusă sub formă de cerc, reprezentând cele patru anotimpuri: flori și o ramură de stejar pentru „Primăvară“, un snop de spice și o creangă de cireș pentru „Vară“, fructe pentru „Toamnă“ și o ramură desfrunzită pentru „Iarnă“.

În naos, pe boltă, sunt redați în trei medalioane circulare: central, „Duhul Sfânt“, flancat de „Maria Orantă“ (fig. 4) și de „Emanuil“. Compozițiile evangheliștilor, însoțiți fiecare de un element simbolic, încadrează teme iconografice pe două registre. Imaginea Evanghelistului Ioan este cea mai bine păstrată. La baza bolții sunt reprezentate scene din ciclul cristologic, cele mai bine conservate sunt: „Duminica Samaritencei“, „Duminica Slăbănogului“, „Credința Tomii“ și „Învierea lui Isus“. Pe suprafața pereților verticali se află sfinți militari, reprezentați figură întreagă, amplasați între coloane sub un șir de arcade (fig. 5). Pe perețele despărțitor dintre naos și pronaos, deasupra ușii, este zugrăvită „Dreapta Judecată“ (fig. 6), o amplă compoziție ce se desfășoară circular, avându-i la bază pe „Sfinții Constantin și Elena cu Sfânta Cruce“. Pictura din altar este puternic deteriorată. Pe pereții laterali au fost redați Sfinții Ierarhi, reprezentați figură întreagă, cu somptuoase veșminte și cu cărje arhieresti. Din această suită se mai disting „Sfântul Ierarh Vasile cel Mare“ (fig. 7) și „Sfântul Ierarh Ioan Zlataust“ (fig. 8). Pe bolta altarului, unde se mai păstrează vagi urme de culoare, din compozițiile originare nu se mai citește aproape nimic, doar pe fâșia curbă dinspre nord se mai întrezărește figura unui sfânt liturghisitor (fig. 9), cu o cădelniță în mână, fiind înconjurat de serafimi.

Iconostasul, realizat din lemn de gorun, este puternic deteriorat, exceptând ușile împărătești, registrul prăznicarelor și cel al icoanelor împărătești. Ușile împărătești și două dintre icoanele împărătești sunt creația pictorului Simion Silaghi. Ușile împărătești (fig. 10) îi reprezintă pe cei patru Evangheliști (Ioan, Luca, Marcu și Matei), redați bust, în medalioane înconjurat de vrejuri de viță de vie. Repertoriul decorativ al structurii sculptate este redus, rezumându-se la o rețea de denticuli și volute de factură barocă.

Icoanele împărătești sunt realizate de același autor. Prima îl reprezintă pe „Isus Pantocrator“ (fig. 11) ce ține în mâna stângă un manuscris în care se menționează anul 1808 – an în care s-au făcut icoanele și pictura murală. A doua icoană îl reprezintă pe „Sfântul Nicolae“ în veșmânt de arhieru (fig. 12).

O privire de ansamblu ne permite să afirmăm că pictura din acest lăcaș de cult se înscrie cu precădere în tradiția artistică transilvăneană, marcată de influența stilului brâncovenesc îmbogățit sensibil de elemente ale stilului baroc și ale altor stiluri occidentale. Opțiunea pictorului pentru un anume tip de program iconografic pare să indice influențe specifice unui moment anume din evoluția imaginii artistice din timpul acela. Compozițiile ample, realizate în general cu multe personaje, redată într-o cât mai firească mișcare și ale căror portrete reprezintă o varietate de caractere pline de expresivitate, paleta cromatică bine echilibrată în gama restrânsă folosită, rezumându-se la culorile simbolice dar bine prelucrate, dându-le prețiozitate, sunt câteva caracteristici ale creației pictorului la acea perioadă.

După două decenii, o mărturie a prezenței sale în zona Bradului este ansamblul mural de la biserica din Birtin¹. Lăcașul de cult, construit în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, primește un al doilea strat de pictură în prima jumătate a secolului al XIX-lea, realizat de Simion Silaghi și Mihai Borșoș în anul 1829. Acest lucru îl aflăm din textul pisaniei păstrat în naos: „*În zilele prea înălțatului împărat Franțiscus I, episcop Ardealului Vasile Moga, protopop Tobie Perian, parohul locului Iosif Morariu, s-au zugrăvit această sfântă biserică cu toată cheltuiala cinstitului popor la anul domnului 1829 prin M. Borșoș și Simion Silaghi*“.

Primul strat de pictură a fost realizat în deceniul patru al secolului al XVIII-lea. Din această perioadă se mai păstrează doar ușile împărătești (fig. 13), autorul lor fiind zugravul Grigorie Moldovan.² Registrul împărătesc al iconostasului a fost realizat de Stan Zugravul³, dar în prezent acest registru lipsește în totalitate. Ansamblul mural, atât cât se mai păstrează, ne permite să deslușim calitățile artistice incontestabile ale autorilor. Pictura pronaosului păstrează pe tavanul drept, într-un medalion decorat cu frunze de stejar, imaginea „Mariei Orantă“ (fig. 14), apoi, pe pereții verticali, scene din „Geneză“, „Pilda Fecioarelor“, „Maria Egipteanca“ și „Părintele Zosima“. Aceste scene sunt în prezent într-o fază de degradare avansată. În naos, în axul bolții, sunt reprezentați „Dumnezeu Tatăl“, „Isus Pantocrator“ (fig. 15) și „Sfântul Duh“, redați în medalioane circulare. Chenare cu motivul frunzei de stejar împart transversal și longitudinal restul bolții. Urmează apoi reprezentarea celor patru evangheliști, între ale căror compoziții sunt redată, pe două registre, o serie de subiecte din ciclul „Fericirilor“ și al „Patimilor lui Isus“ (fig. 16). Din fragmentele de pictură rămase în altar se deslușește cu greutate pe boltă „Sfânta Troiță“, iar pe suprafața verticală a pereților, „Isus – Pâinea Vieții“ (fig. 17) și „Teoria Arhierilor“ (fig. 18).

Calitățile artistice sunt evidente și în acest caz, Simion Silaghi realizând o frumoasă pictură murală, reliefând talentul său în domeniul portretisticii, al construcției compozițiilor într-un cadru mai restrâns și al abordării unei cromatice care să pună în valoare arta desăvârșită a desenului.

La un interval de un deceniu, la biserica din Căraci⁴, sat situat în apropiere de Țebea, Simion Silaghi, împreună cu zugravul Dimitrie din Țara Românească, va realiza un valoros ansamblu mural. Lăcașul de cult, construit în cursul deceniului șase al secolului al XVIII-lea, păstrează parțial pictura

¹ Biserică cercetată în deplasare pe teren, aprilie, 2005.

² Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din județul Hunedoara*, București, 2000, p. 199.

³ *Ibidem*, p. 199.

⁴ Biserică cercetată în iunie, 2003.

ce poartă, din păcate, semnele necruțătoare ale timpului. În inscripția existentă în pronaos se menționează: „*S-au zugrăvit această sfântă biserică în zilele prea înălțatului împărat Ferdinand I, episcop al Ardealului de legea răsăriteană, Vasile Moga, protopop și /.../ asesor Iosif Bașa, parohul locului Ioan Clej, cu cheltuiala obștii de zugravu Silaghi Simon și cu Dimitrie din Țara Românească la anii Domnului 1842*“.

În prezent, în unele zone, pictura se află într-o stare de conservare precară. În pronaos stratul de frescă se păstrează parțial. Pe perețele vestic, de o parte și de alta a intrării, sunt reprezentate: „Căderea în păcat“ (fig. 19) și „Împărțășania Mariei Egipteanca“. Scenele se desfășoară într-un cadru peisagistic convențional, cu vegetație bogată, în care personajele sunt redată într-o mișcare firească. Pe pereții de sud și nord sunt reprezentate sfinte mucenițe (fig. 20), redată bust și încadrate în medalioane circulare realizate din frunze de stejar. Tavanul drept al pronaosului a avut, la origine, tot pictură, astăzi distingându-se încă vagi urme de culoare ce sugerează cerul și nelipsite elemente ce-l însoțesc: stele, Soarele și Luna, antropomorfizate.

În naos se păstrează, pe axul bolții semicilindrice, două personaje. Primul – „Maria Orantă“ (fig. 21), care este pictată într-un nimb strălucitor de lumină, cu veșmântul ce prezintă un bogat drapaj redat într-o mișcare specific barocă. Cealaltă reprezentare, a „Tatălui Savaot“ (fig. 22), este însoțită de legenda: „*Ceru-mi iaste scaun și așezământ picioarelor, pământul*“⁵. Urmează apoi suita celor patru evangheliști, însoțiți fiecare de un câte element simbolic. Între aceste personaje sunt înfățișate o serie de scene din ciclul cristologic, în special din seria „Patimilor“. Pe perețele despărțitor dintre naos și pronaos sunt realizate, într-un cadru scenic (element de decor din recuzita barocă), ample compoziții dramatice din ciclul „Patimilor“. Pictura altarului, care se păstrează într-o stare de conservare mai bună, prezintă pe tâmplă scena „Jertfei lui Avraam“, asemănătoare, prin veșmântul personajelor, cu o scenă laică. Pe bolta semicilindrică a altarului este zugrăvită scena „Încoronării Fecioarei Maria“, imagine flancată de patru sfinți liturghisitori care asistă la eveniment. Pe pereții laterali sunt redați Sfinții Ierarhi, între colonete și sub un șir de arcade.

Ne îngăduim să afirmăm că ansamblul picturii de la Căraci reprezintă opera de referință a lui Simion Silaghi.

La scurtă vreme de la realizarea ansamblului mural de la Căraci, Simion Silaghi va picta, la bisericile din Tomnatecul de Jos și Tomnatecul de Sus, două valoroase ansambluri murale. Biserica din Tomnatecul de Jos, reconstruită în deceniul patru al secolului al XIX-lea, va primi în anul 1845 pictura murală. Din datele pe care le deținem, această biserică se află într-o stare avansată de degradare. Pisania ce se afla pe latura de sud a altarului avea menționat: „*S-au zugrăvit acest sfânt altariu și fruntariu în zilele înălțatului împărat Ferdinand I, episcop al Ardealului de legea răsăriteană Vasile Moga și protopop eparhiei aceștia Iosif Bașa, paroh locului Nicolae Toma și un binefăcător de la Vidra de Sus, Gligorie Costan /.../ la anul Domnului 1845 august 15 zile*“. Pe perețele de nord, a fost consemnat printre altele: „*... s-au zugrăvit de Silaghi de la Abrud cu fiii /.../ Isidor și Adamovici, Isir și Marc, Iogi de la Cluj, la anul 1845*“⁶.

La Tomnatecul de Sus, biserica a fost construită în anul 1805, iar în 1807 a primit primul strat de pictură. După patru decenii, în anul 1848, lăcașul de cult a fost din nou pictat. Pisania din altar confirmă acest lucru: „*În zilele înălțatului împărat Ferdinand, cinstit episcop de legea răsăriteană Andrei Șaguna, protopopul locului Iosif Bașa, paroh Ioan Draia, cu cheltuiala obștii satului, s-au*

⁵ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 26.

⁶ *Ibidem*, p. 91.

zugrăvit această sfântă biserică de zugravul Silagescu Simeoan de la Abrud Banea și Moțoc Caroli de la Brad, la anul Domnului 1848“.

Despre calitățile artistice și despre programul iconografic al acestor două ansambluri murale vom realiza un comentariu plauzibil într-un viitor apropiat.

Urmărind cu atenție aceste remarcabile prezențe artistice pe tărâm hunedorean, ne permitem să afirmăm că pictorul a evoluat spre un stil eclectic, în care componenta postbrâncovenească conviețuiește cu numeroase elemente baroce. În general, excelează în arta portretului. Personajele sunt redată în special într-o poziție distinctă, fiind însoțite de atributul iconografic obișnuit. Trăsăturile fizionomice sunt urmărite cu multă atenție. Încercarea de individualizare este reală și este concretizată în câteva trăsături specifice: personajele feminine au fețele luminoase, încadrate elegant, fie cu o bogăție capilară, fie cu un căutat drapaj ce evidențiază frumusețea chipului. Personajele masculine au fruntea înaltă, nasul fin și drept, ochii mari, subliniați de arcade pronunțate. Vestimentația atât de diversă, cu ample falduri ale drapajului presărat cu motive ornamentale din recuzita barocă, completează somptuozitatea imaginii.

Pe lângă aceste picturi remarcabile și numărul deosebit de mare al lucrărilor, Simion Silaghi va desfășura și o vie activitate didactică. La Abrud va forma un centru de pictură, în care vor activa mai mulți pictori. O parte dintre ei vor fi prezenți și în zona hunedoreană, remarcându-se în timp și oferindu-ne astăzi însemnate mărturii pictate ce oglindesc aspirațiile obștii comanditare hunedorene a veacului al XIX-lea.

Fig. 1.
Furcșoara – naos – Pisania

Fig. 2.
Furcșoara – pronaos – Sfinte Mucenițe

Fig. 3.
Furçoara – pronaos – compoziție alegorică

Fig. 4.
Furçoara – naos – Maria Orantă

Fig. 5.
Furçoara – naos – Sfinți Militari

Fig. 6.
Furçoara – naos – Dreapta Judecată

Fig. 7.
Furçoara – altar – Sfântul Vasile cel Mare

Fig. 8.
Furçoara – altar – Sfântul Ioan Zlataust

Fig. 9.
Furçoara – altar – Sfânt Liturghisitor

Fig. 10.
Furçoara – iconostas – Uși împărătești

Fig. 11.
Furçoara – Icoană împărătească – Isus Pantocrator

Fig. 12.
Furcșoara – Icoană împărătească – Sfântul Nicolae

Fig. 13.
Birtin – iconostas – Uși împărățești

Fig. 14.
Birtin – pronaos – Maria Orantă

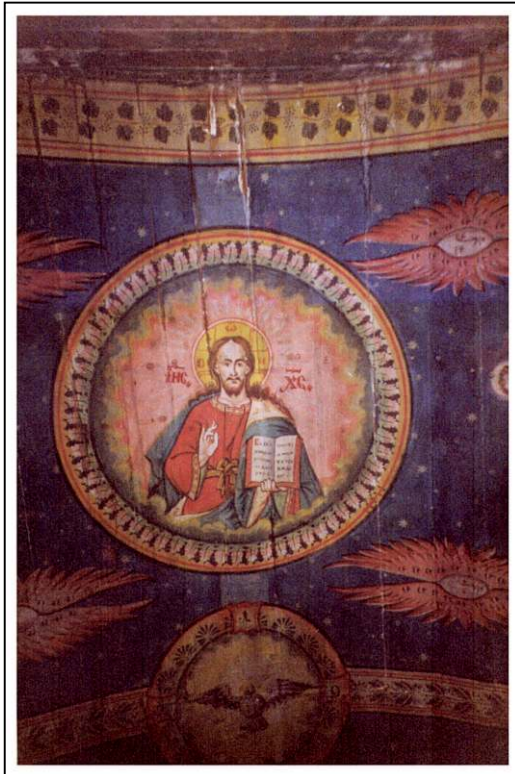

Fig. 15.
Birtin – naos – Isus Pantocrator

Fig. 16.
Birtin – naos – Patimile lui Isus (fragment)

Fig. 17.
Birtin – altar – „Isus – Pâinea Vieții“

Fig. 18.
Birtin – altar –
Sfinți Ierarhi

Fig. 19.
Căraci – pronaos – Căderea în păcat

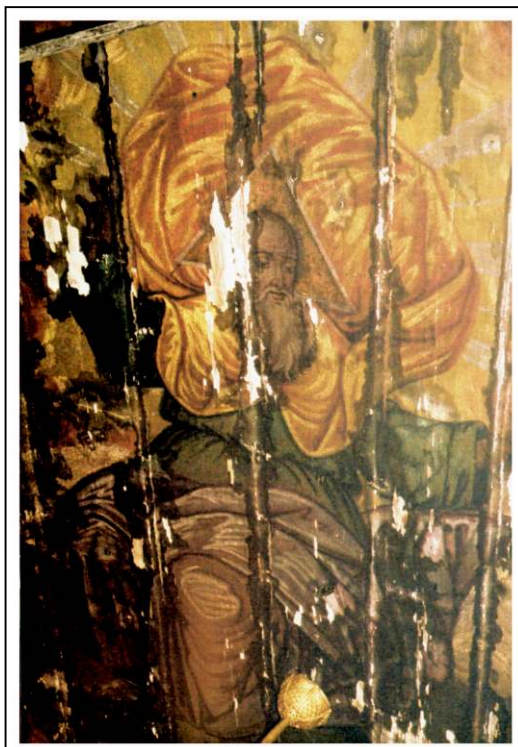
Fig. 20.
Căraci – pronaos – Sfinte Mucenițe

Fig. 21.
Căraci – naos – Maria Orantă

Fig. 22.
Căraci – naos – Tatăl Savaot

Lorena DOMOCOȘ

ANOTIMPURI BRAȘOVENE

Brașovul, pentru Ștefan Baciu, a reprezentat TINEREȚEA. Aici s-a născut, aici a mers la Școala primară mixtă „Andrei Mureșanu“ și tot aici a fost „șagunist“, perioadă pe care o descrie cu atâta drag și umor în bogatele sale amintiri. La doar 16 ani a scris *Poemele Poetului Tânăr*, volum premiat cu „Premiul Fundațiilor Regale“, comisia de premiere fiind compusă din prestigioși oameni de cultură ai vremii: Mircea Vulcănescu – președinte, Tudor Vianu, Mircea Eliade, Perpessicius, Mihai Sebastian, Dr. Ion Cantacuzino – membri, și Isaiia Răcăciun – secretar. Încă o recompensare pentru același volum a fost „Premiul Societății Scriitorilor Români“. După doi ani Ștefan Baciu a plecat din Brașov la facultate, pentru a reveni doar sporadic, în vacanțe, iar apoi a plecat din țară, pentru a nu mai reveni niciodată.

Amintirile tinereții brașovene l-au însoțit de-a lungul continentelor și țărilor pe care le-a străbătut și care l-au susținut întreaga sa viață. Citează chiar el, la un moment dat, pe Ion Barbu: „E cu puțință ca tinerețea atât de plină de visuri, atât de risipitoare cu sine însăși, să fi trecut pentru totdeauna?“ Pentru Ștefan Baciu tinerețea și amintirile din Brașov nu „au trecut“ niciodată.

Tocmai de aceea, găsind această poezie despre care scriem acum, printre vechi hârtii ale lui Aurel A. Mureșianu, ni s-a părut potrivit a o publica în revista „Țara Bârsei“, a cărei serie veche era bine cunoscută și iubită de tânărul poet al acelor timpuri, Ștefan Baciu.

Iată versurile:

AN

- VARA: Ca un motan la soare ziua toarce
Pădurea se desghioacă lângă gârlă,
Și câte-odată soarele se-ntoarce
Să scalde-n aur puii de șopârlă.
- TOAMNA: Pe deal cad frunze ca-ntr-o poezie
Aceași gârlă curge către sud,
Și-n umbre care-n seară întârzie
Tristețea ca pe-o goarnă o aud.
- IARNA: Teoreme noi pe lac
Pitagora desleagă patinând
Un opt, un trei, mari cercuri se desfac
Și Johann Strauss privește fluierând.
- PRIMĂVARA: În fiecare tufă e un gnom
C-o bidinea mustind de verde
Și-n fiecare creangă e un om;
Sub bucuria rodului se pierde.

Este de necontestat faptul că cele patru anotimpuri sunt cele pe care poetul le cunoștea de la Brașov. Așa cum sunt „pictate“ în cuvinte în fiecare dintre cele patru strofe, anotimpurile pot fi întâlnite doar în „orașul de la poalele Tâmppei“, acolo unde Ștefan Baciuc a copilărit și și-a petrecut o parte a tinereții. Să nu uităm că a locuit chiar „la poalele Tâmppei“, acolo unde acum se află secția literară a Muzeului memorial „Casa Mureșenilor“, secție ce poartă numele „Casa Baciuc“.

Voi încerca să identific oarecum locurile marcate în fiecare din strofele poeziei.

Vara: Gârla pomenită este un fir subțirel ce coboară de la Pietrele lui Solomon, trece pe După Ziduri și străbate apoi, la vale, orașul spre strada Lungă și cea De Mijloc, fiind azi – bineînțeles – în mare parte acoperită. Pădurea de lângă gâră este cea care mărginește drumul ce coboară prin Șchei, dar și dealul Warthe. Grațioasele șopârle, din nefericire, azi nu mai pot fi remarcate.

Toamna: În același spațiu se desfășoară și acest anotimp. Căderea frunzelor în parcul din fața Liceului „Andrei Șaguna“ și apoi și pe După Ziduri, cu tot coloritul lor minunat, nu pot aduce decât melancolie în sufletul tânărului poet.

Iarna: Pentru copii, pentru tineri, ce poate fi mai minunat decât iarna, la Brașov. Iarna cea cu aer pur și înțepător, cu munții albi din jurul orașului, unde brazii uriași sunt toți Pomi de Crăciun. Pe sub Tâmpa, în spatele Casei Baciuc, era terenul de patinaj de a cărui frumoasă și sugestivă descriere avem parte în această strofă, cu vesela notă a fluieratului lui Johann Strauss privind patinatorii.

Primăvara: La Brașov, acest anotimp este o izbucnire luxuriantă a vieții, așa că nu-i de mirare că poetul vede tinerețe omenească în fiecare ram înflorit.

Este de remarcat faptul că poetul începe poezia cu „Vara“, care-i dă o stare de liniște și calm, și sfârșește cu „Primăvara“ într-o notă cât se poate de optimistă.

Cele patru anotimpuri, la fel ca muzica lui Vivaldi, sunt strânse așa de bine sub titlul *AN*. Oare care an o fi fost cel la care s-a oprit poetul? Desigur, unul dinaintea lui 1938, când a plecat din Brașov. Cum o fi ajuns poezia la Aurel A. Mureșianu nu știm, dar presupunem că tânărul Ștefan Baciuc, la o vizită pe care i-a făcut-o, i-a dat poezia. Cercetând publicațiile pe care le-am avut la îndemână, această tinerească producție nu se află nicăieri. Probabil chiar Ștefan Baciuc a uitat de ea. Este, poate, cu atât mai interesant este să fie publicată acum, ca un omagiu adus dragostei poetului pentru Brașov.

În volumul său de amintiri *Praful de pe tobă* Ștefan Baciuc consideră „orașul de la poalele Tâmppei“ un centru de cultură unic nu numai în România, ci și în restul Europei. Aici, în Țara Bârsei, românii, sașii, ungurii, cu bogatele lor tradiții și culturi, au dat Brașovului un aer special. Aici, de la Coresi la Andrei Mureșianu, limba română a evoluat, George Barițiu și Mureșenii au scos primul ziar românesc: „Gazeta de Transilvania“. Tot de aici au pornit cele mai reprezentative cântece ale afirmării naționale: „Răsunetul“ lui Andrei Mureșianu, „Pe-al nostru steag“ al lui Andrei Bârseanu – înrudit cu Mureșenii –, „La arme“ al lui Ștefan Octavian Iosif și opereta „Crai nou“ a lui Ciprian Porumbescu.

Amintirile tinereții, dragostea și admirația pentru Brașov au făcut ca Ștefan Baciuc, oricât de departe ar fi fost, să rămână cu gândul și întreg sufletul „sub poalele Tâmppei“, la Brașov.

LAUREAȚII FESTIVALULUI-CONCURS „ANDREI MUREȘANU“

EDIȚIA A III-A, 2005

Secțiunea liceu

premiul I: Lia-Miruna Dumitrache
Colegiul Național „Andrei Șaguna“, clasa a XII-a

PESCĂRUȘI

Pescărușii
Îmi zboară peste creștet
Și privindu-le
Burțile calde și albe
Mă întreb cât cer,
Cât nimic albastru sățios
Or fi înghițit
În zborul lor,
Și dacă nu li s-o fi rătăcit
În gustarea cerească
Câte-o stea
Atrasă de aerul
Din oasele lor
Păsărești
Și le luminează
Printre bățai
Speriate
De inimi și aripi,
Ca un far,
Coastele ...

Premiul II: Carmen Păduraru
Colegiul Național „Andrei Șaguna“, clasa a XII-a

ÎNTOARCERI ÎN CAMERA CU VISCOL

de atunci lasă-mă să-ți spun că miroase a leuștean în bucătăria-n care strugurii albi fură zilnic
câte-o gură de cer
stau încovrigită-ntr-o sămânță
tușesc și-mi prind mâinele de urechi
după-amiaza se încinge în teaca liniștii mele
câinii se-aleargă pe-afară cu labele murdare
pastila ți-o iei la prânz ca să rezști până diseară

așa mi-a spus că a venit și ochiul meu umbla prin casă de nebun
ochiul meu de pădure ce-neacă bălbăc bălbăc
umbla dup-un fel de lucru care nu se mai vedea
iar poamele albe storceau frig din gura de cer ca din lămâie
să mi se facă alb dinainte să mă îngroape în alb
așa mi-a spus că s-a descălțat apoi în mijlocul ninsorii din plictiseală
și și-a umplut ghetetele cu ceai
doar să mă trezesc aștepta
în zua lui de tânăr aștepta-n ninsoare ca un mort otrăvit cu sifon

jigodia mea de ochi își căsca pleoapa de vraci peste tânărul meu în zale de mort
gură-cască pe la geam nebunii ciuguleau sticla spre ora de vară ca pe-un burete cu clor
parchetul se limpezea

ți se cojește pielea la ore fixe ca după îmbăiere
strugurii albi s-au îmbătat cu ceai
cu palma în mâna nebunului mi se scurge zațul nevrozei pe timp de noapte până-n albia pieptului

singur și vraisești ochiul meu orb încercuiește ochiul tău cu coji de-ntuneric

Premiul III: Andreea Bejan
Colegiul Național „Andrei Țaguna“, clasa a XI-a

CUTEZANȚĂ

Eu, anonim cu fruntea lată, plină de tainice inscripții suprapamântești,
Veghez de sete, de nesomn, de trudă sigilată
și odraslă și stejar și grafit.
Eu, păun îndoliat al întunericului primordial, voiesc:

Să-ntorc misterul de la [-] la [+]
Să făuresc năluci în miez de noapte,
Să caut trup din trup de oseminte rupte,
Să iubesc bucatele din gura larg deschisă a răni
pământești
Să creez,
Să-ncondeiez Oul lui Columb,
Să adâncesc gaura neagră
Și să gădesc călcâiul lui Ahile al criticilor snobi.

Eu, scriitorul din taină, declar că mă apasă insistent migrena societății postmoderniste.

Secțiunea: școala generală

Premiul I: Sânziana-Maria Stoie
Școala Generală nr. 22, clasa a VIII-a

REMEMBER

Îți amintești diminețile glazurate cu ploi de soare și caramel albastru
din Egiptul inimii mele?
Sfinxul își deschidea fruntea bronzată ca o galerie de artă dintr-un hotel
vienez
mai știi? te-am contemplat în umbra piramidei lui Tutankhamon, am băut cu același pai
diamante de pe coroana faraonului nebun
sclave triste ne-au purtat visul în pahare aburite, Zeii au ronțăit plasticul vișiniu din sentimente.
ții minte vremea când ne dizolvam în sfere mari de aur
când pierduți în idealuri jonglam cu infinitul?

Premiul II: Diana Rădulescu
Școala Generală nr. 25, clasa a VIII-a

ASTROCHIMIE

Clocotind în cazanul
Cu acid sulfuric, Eurile noastre urlă de durere,
Căci suntem închiși în
Cărămizi ale Marelui Zid Chinezesc.
Un fier de călcat ne strivește,
Manipulând întreaga ființă
Spre a fi proastă și tăcută.
Ne turnăm singuri sare pe rană,
Întrebând de o stea căzătoare.

Premiul III: Bianca Dumitrița Roșioru
Colegiul Național „Petru Rareș“ Suceava, clasa a V-a

COPILĂRIE CU VISE

1. Fața de masă

Visele mele
apar ca florile
pe fața de masă a bunicii:
rotunde-rotunde
și fără glas.

2. Căprioara din cer

În vis alerg ca o căprioară fugară.
Inima îmi bate iute-iute.
Nimeni nu mă poate ajunge,
decât Dumnezeu.

Autorii din acest număr:

Ana-Maria Roman-Negoi – doctorand în istorie; cercetător în cadrul Universității „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Gernot Nussbächer – doctor în istorie; muzeograf în cadrul Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov

Ioachim Lazăr – doctor în istorie; muzeograf în cadrul Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva

Valer Rus – doctorand în istorie; șef de secție în cadrul Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov

Constantin Băjenaru – muzeograf în cadrul Muzeului Țării Făgărașului

Cristina Tănase – muzeograf în cadrul Muzeului Județean de Istorie Brașov

Măriuca Radu – muzeograf în cadrul Muzeului Județean de Istorie Brașov

Dan Demșea – doctor în istorie; muzeograf în cadrul Muzeului Județean Arad

Gheorghe Munteanu – profesor de istorie în cadrul Liceului Teoretic „George Moroianu” Săcele

Ionuț Tănase – profesor de istorie în cadrul Colegiului Național „Dr. Ioan Meșotă” Brașov

Gheorghe Faraon – muzeograf în cadrul Muzeului Țării Făgărașului

Elena Muscă – doctor în istorie; muzeograf în cadrul Muzeului Județean Sălaj

Doru E. Gorun – arhivist în cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Sălaj

Sorin Radu – doctor în istorie; lector în cadrul Universității „Lucian Blaga” Sibiu

Gherghina Boda – doctorand în istorie; șef de secție în cadrul Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva

Ioana Coșereanu – șef de secție în cadrul Muzeului Literaturii Române Iași

Lucia Bunaciu – licențiată în economie; urmașă a familiei Mureșenilor și director onorific al Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov

Marcel-Valeriu Bene – licențiat în medicină; urmaș al familiei Mureșenilor, rezident la Paris

Radu Popica – muzeograf în cadrul Muzeului de Artă Brașov

Anca-Maria Zamfir – muzeograf în cadrul Muzeului Județean de Istorie Brașov

Doina Ionescu – muzeograf în cadrul Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva

Lorena Domocoș – conservator în cadrul Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov

ISSN 1583 – 3119